અનુક્રમણિકા

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાની માલિકીનાં પુસ્તકો

૧-૨ રાસમાળા (સચિત્ર) તૃતીય આવૃત્તિ, ભાગ ૧ લો, તથા બીજો; સ્વ. શ્રી. અલેક્ઝાન્ડર કિન્લોક ફાર્બસે રચેલી, અને દિ. બ. રણછોડભાઈ ઉદયરામ દવેએ ભાષાન્તર કરેલી. દરેકનું મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦.

૩ માર્કસ ઓરેલીઅસ એન્ટોનીનસના સુવિચારો—ભાષાન્તરકાર, ઈડરનરેશ સ્વ. શ્રી. મહારાજા સર કેશરીસિંહજી; રા. રા. નગીનદાસ પુ. સંઘવીના ઉપોદ્ઘાત અને સમાન સંસ્કૃત સુભાષિત અને તત્ત્વજ્ઞાનના વચનો સાથે. મૂલ્ય રૂા. ૨-૦-૦

૪-૫ શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ, ભાગ ૧ લો, તથા ભાગ ૨ જો; તૈયાર કરનાર રા. રા અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની, બી એ., દરેકનું મૂલ્ય રૂા. ૨-૦-૦.

૬ ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો ભાગ ૧-૨ (સાથે ભેગા) તૈયાર કરનાર રા. રા. નર્મદાશંકર વલ્લભજી દ્વિવેદી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦

૭ રસકલ્લોલ: બાળાઓએ ગાવાનાં સ્ત્રીજીવનના ગીતો: સંપાદક રા. રા. છગનલાલ વિદ્યારામ રાવળ, મહેતાજી. રૂા. ૦-૧૦-૦.

૮ પ્રબોધબત્રીશી (કવિશ્રી માંડણકૃત) અને રાવણમંદોદરી-સંવાદ (કવિ શ્રીધરકૃત) સંપાદક અને સંશોધક સ્વ. રા. મણિલાલ બકોરભાઇ વ્યાસ; ટીકા અને ઉપોદ્ઘાત લખનાર, રા. રા. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ. મૂલ્ય

મળવાનું ઠેકાણું

મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કું.

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ

પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨

પ્રસ્તાવના

૧ માંડણ

પ્રબોધ બત્રીશી: હાથપ્રત

પ્રબોધ બત્રીશી અથવા માંડણ બંધારાના ઉખાણાની હાથપ્રત હું જોઈ શકયો નથી એના સંબંધમા એનું સંસ્કરણ કરનાર જુની ગુજરાતીના રસીઆ સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ બકોરભાઇ વ્યાસ લખે છે

"લૌકિક સાહિત્યમા માંડણના ઉખાણા એ ખાસ ધ્યાન ખેંચનારો ગ્રંથ છે. આ પ્રદર્શન વડે જ એ ગ્રંથ બહાર આવવા પામ્યો છે. એ ગ્રંથની ભાષા જોતા સ. ૧૬૦૦ ની લગભગમા એ ગ્રંથ રચાયયો હોય એમ લાગે છે. એમા ગુથેલી કહેવતોનો જથ્થો બહુ મોટો છે અને તેમા જનસમાજના મનોભાવના ખરેખરા દરય છે "[૧]

હાથપ્રતની વિશેષ માહીતી આપતા સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ વ્યાસ બીજે સ્થલે જણાવે છે:[૨]

"નામ	લેખક	રચ્યા સં.	લખ્યા સં.	પૃષ્ઠ.
માંડણ બધારાના	માંડણ	લગભગ ૧૬૦૦	૧૭૦૦	૫૦."

ઉખાણા-વેદાંત

સરકારીને છપાવેલા આ કાવ્યગ્રંથમા મણિલાલ પૃષ્ઠ ૧ ની ચરણ-ટિપ્પણીમા જણાવે છે.

"આ વીશીની શરૂઆતનું એક પાન તુટક હતું. તેમા સાત ટુંકો (દુહો ?) હતી. ખોળતા ખોળતા ઝલડીઆના ભંડારમાથી ઉખાણાના થોડા પાના મળ્યા. તેમા આજ ગ્રંથના ઉખાણા હતા, તેથી ખુટતા હતા તે તેમાથી ઉતારી લીધા છે."

આ ગ્રંથની પુષ્પિકા સબંધમા ૮૦ મે પૃષ્ઠે મણિલાલે નીચે મુજબ નોંધ મુકી છે:

"ઇતિ માડણ બધારાના ઉખાણા સમાપ્ત" (અહીંથી આગળ છેકી નાખેલા અક્ષરોમા આ પ્રમાણે વચાય છે સોળ કે સત્તર તે બરાબર સમજાતું નથી, પણ ૧૬ હોવું જોઇએ) '૨૩ વર્ષે આમો શુદિ ૩ સોમે."

---

૧ જુઓ પાચમી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ (સુરત) નો અહેવાલ, વિ. સ. ૧૯૭૧ ગ્રંથપ્રદર્શન વિભાગ મંત્રીના અહેવાલ, પૃષ્ઠ ૧૦.

૨ જુઓ એજ અહેવાલ પૃષ્ઠ ૮૧.

આમ ઝવેરીઆના ભંડારના થોડાં પૃષ્ઠોથી તુટક પ્રત સાંધી માત્ર એકજ હાથપ્રત ઉપરથી મણિલાલે એમની હયાતીમાં શ્રી ફૉર્બસ ગુજરાતી સભા માટે આ કાવ્યગ્રંથ સંસ્કારીને છપાવ્યો છે. મુળ હાથપ્રત કે ઝવેરીઆભંડારનાં છુટાંછવાયાં પૃષ્ઠો હવે ક્યાં છે તે તપાસ કર્યાં છતાં આ છપાયલા વસ્તુ સાથે સરખાવવાનો યોગ પણ હું પ્રાપ્ત કરી શક્યો નથી. આમ સ્વર્ગસ્થ સંસ્કર્તાની શાંત સમાધિ સાથે આ હાથપ્રત પણ શાંત સમાધિ લે છે તેથી એ બંનેની શાંત સમાધિમાં ઉચિત પૂજ્યભાવથી જરાએ ડખલગીરી કર્યા વગર આપણે પણ શાંતિથી એમને બંનેને અંતિમ નિદ્રા લેવા દઇશું. આપણા બહુ મૂલ્યવાન પ્રાચીન ગુજરાતીના સદ્‌ભાગ્યે આ ગ્રંથની કોઈ કાળે બીજી કોઇ પ્રત પ્રાપ્ત થાય તો એના પાઠાંતરો કે શુદ્ધિઅશુદ્ધિની ચર્ચાની વાસ્તવિકતાનો વિચાર થઇ રહે.[3]

માંડણનો કંઈક પરિચય

માંડણ નામના આ સાથે બે કવિ આપણા જોવા જાણવામાં આવ્યા છે. બીજો માંડણ આ માંડણ કરતાં વધારે અર્વાચીન છે અને એનું એકજ પદ આપણા જાણવામાં છે.[4]

પ્રબોધ બત્રીશીકાર માંડણ વીશે બહુ જાણવામાં આવ્યું નથી. પોતાને ઉદ્દેશીને આ જ્ઞાની કવિ નીચે પ્રમાણે કંઈક આછી આછી નોંધ એની કૃતિઓમાં કરે છે:

(૧) " માંડણ કુલ બંધારા તણઈ, લીધુ જન્મ કર્મઈ આપણિ.
વિષ્ણુજન બહુ સેવા કરી, તુ નિર્ઇ મતિ આવ્યું હરિ.
ભૂમંડલિ ચેતુ જનસાથ કરૂં પ્રણામ શવિ જોડી હાથ. "

(માંડણ: પ્રબોધ બત્રીશી: ૬૪૪)

(૨) " ન્યાતિ બંધારા માંડણ નામ, માતા મેઘૂ ઉદરિ વિશ્રામ.
હરિ હરિદાસ તાત ઉગિ શંભ, સેવક (?) સદાચરણ શવિ બંભ. ૪૦૩

૩ મારા જાણવા મુજબ મણિલાલ વ્યાસના અવસાન પછી એમનાં વિધવા ગં. મણિબહેને જે પુસ્તકો રા. રા. કનૈયાલાલ મુનશીને મોકલ્યા હતાં તેમાં આ હાથપ્રત નહોતી. એ પુસ્તકોની કેટલીક યાદી રા. દયાશંકર ભટ્ટની મદદ લઇ મે પણ કરી હતી. બાકી એ બધો સંગ્રહ રા. છવણચંદ સાકરચંદ ઝવેરી પાસે ગયો છે તેમાં એ હાથપ્રત કદાચ ગઇ હોય અથવા મણિબહેન પાસે હોય. વિદ્વાન સભાને આ ઉપયોગી પ્રત માટે તપાસ કરવા વીનંતી કરૂં ?

૪ જુઓ બૃ. કા. દો. ગ્રં. ૭ માનું " મરધા ! તને કોણે ભણાવીઓ ? "— એ પદ.

પવનપુત્રથી કીરતિ કરઇ, કુન એકોતર ઊધરઈ.
એહ કથાબધ પૂરૂ થયૂ, વિષ્ણુવ શવિ વાયસૂત જપુ ૪૦૪
(માંડણ હનુમતાખ્યાન)[૫]

(૩) × × × ×

(અ) જોશિ મદનનણુ શિશિ, પડિન સૂ ગ્દિસ (?)
આદરી ગ્રથ સુણાવી . . . . . પામૂ ઊપદેશ ૩

(આ) શીરોહી સારણુ સાનિધિ કરી કથા આની મન શિધિ.
આવ્ય કુલિ બંધારા તણ્ઇ, લીધૂ જનમ કૃત આપણઈ. ૧૨
માતા મેધૂ ઉદિરિ નિવાસ, વિષ્ણુવભક્ત સહુનુ દાસ
સાચઇ કુડઇ એતાઇ મિશિ, મડણમુખિ હરિનામ આવશિ ૧૩
(માંડણ રુકમાગદાખ્યાન)[૬]

---

૫ દુર્ભાગ્યે કવિની આ કૃતિની હાથપ્રત પણ ત્રુટક છે જુઓ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટી હસ્તકની કવિ દલપતરામ સગ્રહિત હસ્તલિખિતગ્રંથોની મારી તૈયાર કરેલી યાદી

નં	નામ	લેખક	ર સ.	લ સં	પૃષ્ઠ
૩૯૬	રામાયણ	માંડણ	(?)	૧૫૭૪	૧૪–૪૦

પ્રત ત્રુટક છે તેમજ દરેક પૃષ્ઠે નીચના ભાગમા મોટે ભાગે ફાટી ગયેલી છે પ્રથમના ૧૬ પૃષ્ઠો નથી, તેમજ ત્યાર પછી વચમાના પૃષ્ઠો પણ ખુટે છે

કવિ વીરોની નોધ લેતી ઉપલી ૪૦૩–૪૦૪ કડીઓ પછી પ્રતમા નીચે મુજબ નોધ છે

"ખડ ૩૦ ઇતિ શ્રીહનૌમતાખ્યાન સમાપ્ત" (પૃ ૧૬)

પ્રતનો અતવિભાગ

"મારણ જોયૂ વિમાસણ ઘણી, અનિ ન બીજી પરિ ઊતરવા તણી.
ભવસાગર એ અનત અગાધિ, તરવા કહઈ નહી એ સાધિ ૭૬
રામનામ લીલાઈ પાર, જોતા મોટા મુનિ વિચાર
બ્રહ્માડ કોટાકોટિ × ×, મડણ શરણાગત તવ પાઈ ૭૭

ખડ ૭૦ ઇતિ શ્રીરામાયણ સમાપ્ત ××

સવત ૧૫૭૪ ભાદરવા વદિ ૭ ધનદપુર (?) ××પ્રતિ દેલવાડા વાસ્તવ્ય×

૬ કવિની આ કૃતિ ઉપરની જ હાથપ્રતમા છે મે એની યાદી કરતા નીચે મુજબ નોધ લીધી છે

૩૯૬૬ રુકમાગદકથા માડણ (?) ૧૫૭૪ ૯૯–૧૧૪

અસલ પ્રતના પૃષ્ઠો આગળ પાછળ ગોઠવાઈ નવસરથી બાધવામા આવ્યાથી કયાનું સાતત્ય જોવુ મુશ્કેલ થઇ પડે છે

રુકમાંગદાખ્યાન, હનુમંતાખ્યાન, રામાયણ વગેરે ત્રુટક કૃતિઓ અને આ પ્રબોધ બત્રીશીની કૃતિઓનો જે કૈં ભાગ હું જોઇ શકયો છું તે ઉપરથી એમનો કર્તા આ એકજ માંડણ હોવો જોઇએ એમ હું માનું છું. ગુજરાત વર્નાકયુલર સોસાઈટી હસ્તકની મજકુર ત્રુટક કૃતિઓની લખ્યા સાલ વિ. સં. ૧૫૭૪ ની છે એ જોતાં એમની રચ્યા સાલનું અનુમાન વિક્રમના સોળમા શતકની પહેલી કે બીજી પચ્ચીશીમા લઇ જવું અવાસ્તવિક ગણાશે નહીં. કવિની કાવ્યશૈલીનો જે વિકાસક્રમ આ આખ્યાનોમા દેખાય છે તેમાં અને ઉખાણાની કાવ્યશૈલીમા ઝાઝો અંતર પણ નથી લાગતો. આ ઉપરથી સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ વ્યાસે ઉખાણાની રચ્યા સાલ અનુમાનપૂર્વક જે વિ. સં. ૧૬૦૦ સુધી આગળ ઠેલી મુકી છે તેને પણ સોળમા શતકની બીજી પચ્ચીશીના અંતમા કે લગભગ તેજ ગાળામા પાછળ લાવવી એ ઠીક થઇ પડશે. પ્રથમ રુકમાગદાખ્યાન જેવી વ્રતકથા, પછી હનુમંતાખ્યાન અને રામાયણ જેવી પૌરાણિક કથાઓ અને ત્યાર પછી સંસારજ્ઞાન કે વેદાંતની તીવ્રતાને લૌકિક ન્યાયાવલિ–કહેવતો–ઉખાણા–જેવી સીધી, સચોટ અને સૂત્રાત્મક શૈલીમાં ગુંથવી એમ ભક્ત, કથાનક અને જ્ઞાની કવિના માનસનો સ્વાભાવિક વિકાસક્રમ લેખીએ તો ઉખાણાની શૈલીનો ઉદ્ભવકાલ સોળમા શતકની લગભગ બીજી પચ્ચીશીમાં ગણાય, અને સં. ૧૫૭૪ નો લખ્યા સંવત પણ રચ્યા સંવતની આ અટકળને અનુકૂળ થઇ પડે.

કવિનો જન્મકાલ આમ સોળમા શતકની પ્રથમ પચ્ચીશીમાં હોવો જોઇએ અને એની જ્ઞાતિ બંધારાઓની જ્ઞાતિ જોતાં મોટી ઉમરે વિકાસ પામેલા એના સંસ્કારોએ એને મોટી ઉમરે કવિ થવા પ્રેર્યો હશે.

રાગ આસાઉરી ધ્રુપદ.

આરંભ—

એકાદશી તણું મહિમાઈ, ગાઉં ગુણ રુકમાંગદ રાઈ.
સુરિજવંશ હયૂં અવતાર, કહિ મંડણ એ કૃતિયુગિ સાર. ૧

ધ્રુપદ પૂરવછાયા

ગૌરીનંદન ગુણ સ્તવૂં, સમરું સારદ માઈ.
ચરિત રુકમાગદતણૂં આપૂં તેહ ઊપાઈ. ૧
મહિમાએ એકાદશી, વિષ્ણુતણું વ્રત સાર.
ઉમગ અંતરિ ઊપનૂં શ્રીગુરુ ચરણાધાર. ૨

× × × ×

અંત—

ઈતિ શ્રી એકાદશી વ્રતમહિમા રાજા રૂખમાંમદચરિત્ર સમાપ્ત. ××

માંડણકવિ જ્ઞાતિએ ઉદ્યોગી બંધારા[૭] જ્ઞાતિનો અને શીરોહી કે શીરોહી પાસેનો રહીશ લાગે છે. એના પિતાનું નામ હરિ જણાવી એને શિવ અને બ્રાહ્મણ પ્રત્યે ભક્તિભાવ હતો એમ એ કહે છે. એની માતાનું નામ એ મેધૂ કહે છે. એના કાવ્યોમાં જ્યાંત્યાં એ વૈષ્ણવજીવનના ઇસારા કરે છે તે ઉપરથી વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનો એ પક્ષપાતી જણાય છે. બીજા કોઈ કુટુંબી જનની કે પોતાની આ કરતા કંઈ વિશેષ હકીકત એ આપતો નથી જણાતો.

કવિના અભ્યાસ વીશે કંઈ ખાસ ઇસારા નથી જણાતા; પણ એની કૃતિઓમાં પ્રતિબિંબિત જ્ઞાનસમૃદ્ધિ જોતાં એ બહુશ્રુત જ્ઞાની લાગ્યા વગર નથી રહેતો.

કાવ્યવિવેચન

પ્રબોધ બત્રીશી કાવ્ય એ કવિના પાકટ વયની ઠરેલી ઉપદેશપ્રધાન કૃતિ લાગે છે. આ ઉપદેશાત્મક કાવ્યમાં કવિનાં સંસારજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાન ઠલવાઈ રહ્યાં છે. એની બહુશ્રુતતા ફુલીફાલી પલ્લવભરી ઘટા બની રહી છે. વીશીએ વીશીએ એના તીવ્ર વેદાંતજ્ઞાનની ધારાઓ જોશભેર ફુટી રહી છે. એક અખંડિત જ્ઞાનગંગાનુ વહન વણઅટક્યું એના ઉદ્દિષ્ટ વિવિધ વિષયોને તરબોળ કરતુ કરતું સરલતાથી વહી રહ્યું છે. વહેનની નિર્મળતા વક્તવ્યને બને તેટલા શુદ્ધ સ્વરૂપે રજુ કરી રહી છે. બત્રીશે વીશીરૂપ પાંદડીઓ એમના કાવ્યપુષ્પ ને સુંદર અને સરસ રીતે સોહાવી રહી છે. થોડાક દૃષ્ટાંતો લઈએ:

ભક્તિવીશીમાં કવિ તેના સમયના શ્રોતાઓ કેવા હતા તે યથાર્થનાથી કહે છે :

"ખિણુ સાંભળવા શ્રોતા મિલ્યા, જાણે તિલ કોદ્રવમાં ભલ્યા !
તેહની ધયસિ ન ધાણી હોઈ, વાંચિ વ્યાસ ન બૂઝઈ કોય.
ઇમ કરતાં તે નવિ છૂટિઈ, સેવંતરા ડાંગિ કુટીઈ. ૩

(ભક્તિવીશી)

ગૃહસ્થાશ્રમવીશીમાં ઘરના જ દેવદેવી તુલ્ય માતાપિતાને અપુજ રાખી મુવા પછી તેમને વરાઓથી સંતોષવા મૂર્ખપ્રયત્ન કરનાર કુપુત્રનું એ ચિત્ર આલેખે છેઃ

---

૭ આ બધારા જ્ઞાતિએ આપણને ત્રણ કવિઓ આપ્યા છે (૧) માડણ, (૨) ખભાતનો કાશી સુત સેધજી–હનુમંતચરિત્રકાર (સ. ૧૬૪૭) અને (૩) હરિયાદનિવાસી તાપીદાસ–અભિમન્યુ આખ્યાનકાર (સં. ૧૭૦૮). જુઓ રા. મંજુલાલ મજમુદાર સશોધિત અભિમન્યુ આખ્યાનની પ્રસ્તાવના.

"માતાપિતા મેલ્હી દીકરૂં પૂજઇ દેવ કરઇ બહુ બરૂ.
માઈબાપ મૂઆં ટલવલી, જાત્રઇ જલ દીધૂં અંજલિ.
જીવતાં યણુનાહાર નવિ ર્દયા, ઘર બાલી નઇ તીરથ કર્યા. ૩૫"

(ગૃહસ્થાશ્રમવીશી)

સારા જીવનભર એક જ જાતનું શુષ્ક કામ કરનાર અને તે પણ નહીં કરવાનું કરનારને કવિ કેવો ચીતરે છે?

"રસના રામ વિના મોકલી. ચક્ષુ ચતુર્ભુજ વિણુ બહુ ચલી.
પગ પીતાબર વિણુ બહુ પલ્યા. કર કેશવ વિણુ નિધિ વલ્યા.
કૂડિધા મશિ કાયા ખઇ. જાં જીવઈ તા સીઝઈ સઈ. ૭૪"

(દાનત્રીશી)

કવિ કહેવતોનો ઉપયોગ એની વાણીને સરસ અને સચોટ કરવા જ્યાં ત્યાં કરે છે એમા એ ઔચિત્યથી જરાએ આઘો ખસતો નથી. સંસારના સૂક્ષ્મ અને દૃષ્ટાંતરૂપ અવલોકનો કરવામા એની કલ્પનાશક્તિ ફ્લદ્રુપ બની જાય છેઃ

" × × × ×
ભૂખ્યું વેચિ મહિલા આપણી, કુમાગિ કુધારા ભણી. ૧૫૧."

(અદ્ભુતવીશી)

"પસન્ન વદન, સદા મનિ ચંગ, પર ઉપગારિ પદિ પદિ ગંગ.
સોઇ સજ્જનની લાભઈ સેવ, જાણું દૂધિ વુઠા મેહ!
× × × ×
૨૧૦"

(સજ્જનવીશી)

"છાંડી પ્રીતિ બહુ તન ભાગ, પરનારી સંગ અનરિ દાગ.
સૌખ્ય સ્વરામા બે જણુ રંગ, અપત્ય આપઈ વિલસતાં અનંગ.
જુ તૂં ભાણિ ભરાઈ ન દ્રાઈ, ચાટિ હાથિ ન ભૂખસ જાઈ. ૩૦૫"

(સાધારણવીશી)

" × × ×
આલસુ આઇ જણ્યા દીકિરા, માચીના માકણુ થઇ સર્યા. ૪૦૩"

(કૃપણવીશી)

" × × × ×
રાંધા ખીર તે બોલ્યા શુણુ, ડાહી તેડૂ ઘાલઇ લુણુ! ૪૧૬"

(કૃપણવીશી)

કવિનો તીર્થપ્રવાસ પણ ઘણો છે, છતાં છેવટે આર્દ્ર ભાવે પ્રભુશરણ લઇ એ કહે છે·

" બહુ તીરથ મઇ જોયા કરી, બારે વરસે ગોદાવરી.
તોરા ચરણ શરણ ફલ સીદ્ધ, અમ્રિ ઘૃત તતકાલિ વીદ્ધ.
એ મગ એણઇ નીરિ ચડઈ, તવ પદ શરણે આવ્યુ રડઈ. ૪૭૨
કિમ એ આજુ રહિ શરીર ? વાઘ બિહુ વચિ પીવું નીર. ૪૭૩
× ×　　　　　　× ×
બહુ તીરથ કહિના કહિ તણા ? ઘણા ઘરના યમ પરુહણા. ૪૭૪."

(શરણવીશી)

અવની કોંહી નહી તીરથ વિના, ગામિ ગામિ અવગાહિ જના.
મગતિ મગતિ સહુઇ ઇમ ભણઈ, ઉઘલતી કુલ કેહાં ગિણઈ ? ૪૮૫"

(સેવાવીશી)

નાગરીની મૈત્રીના કવિ કેવા વખાણ કરે છે ?

" વિષ્ણુ ભગતિ તેણઇ નાદરી, જાણ્યું ગોઠિ કરઇ નાગરી ' ૬૩૨ "

(સંતોષવીશી)

કવિની જીવનવીશીનું એકે એક ચરણ એક એક રત્ન જેવું કીમતી લાગે છે. જુના સાહિત્યરત્નોના સબંધમા એક એક શ્લોકના લાખ લાખ ટકા આપ્યાની વાતો આપણે સાભળી છે તે આ વીશીની કેટલીક તુકોનું મહત્વ જોતા ખોટી લાગતી નથી. આ માટે ખાસ કરીને જુઓ રાજા (૫૨૮), પ્રધાન (૫૨૯–૩૦), સ્ત્રી (૫૩૧), પુત્ર (૫૩૪), વાણોતર (૫૩૫), અને ઇતરલોક (૫૩૯) વગેર વગેર વીશેના કવિના સુદર, સરસ અને સચોટ સૂત્રાત્મક ઉદ્દગારો આ જીવનવીશી અને ત્યાર પછીની ભવ્ય ચદનવીશીમા કવિ સુંદર મુક્તામાલામા પરોવવા જેવા મોતી રચે છે. કહેવતો ગુંથવાની એની તીવ્ર હોસને પણ એ ઘડીભર દાબી દઇ એક પછી બીજા વકતવ્યને અસરકારક રીતે રજુ કરે છે.

માડણકવિ તીવ્ર નજરવાળો સસારનો સફલ દ્રષ્ટા છે. એની સફલ દષ્ટિએ સંસારના વિષ અને અમૃત યથાર્થતાથી જોયા છે. બે પત્નીઓના જુના હાસ્યપાત્ર પતિની એ કેવી હસારત કરે છે ?

" કાયઈ ધાગઈ ધયૂ ઉન્માદ. કરિ આપણિ ઉતાર્યૂ નાદ.
પરણ્યા ઉપરિ આણ્યા નારિ, કલહુ ઉપનુ ન સકયૂં વારિ.
લાધૂં બોર ચિડી મુખિ શરઈ, આઘુ પાછુ કહુ કિમ કરઈ ? ૧૦૪"

(હાસ્યવીશી)

પોતાના માનવભવ પ્રતિ અને તેમાંએ પોતાની માનીતી વિષ્ણુભક્તિ પ્રતિ કવિને કેટલો બધો સ્નેહ છે ?

"લક્ષ ચુરાશી ધરીઆ દેહ, માનવભવસ્યુ અધિક સનેહ.
વાણી આવઈ વિષ્ણુ વખાંણ, તુ મંડણ ! અવતાર પ્રમાણ.
ધિક માનવ [જુ] હરિપ્રમાદ, વેચી ગજ અંકુશનું નાદ. ૧૮૦"

(રાજનીતિવીશી)

કવિની વૈરાગ્યવીશી તો વૈરાગ્યમય જ છે. તીવ્ર, સચોટ અને વ્યાપક વિરાગ રસ એ શાંતિથી એમાં રેડે જાય છે એના ઉદારચરિત ભાવ જુઓ:

"યે યે વઇરપણું લેખવિ, તે જાણે મિત્ર તાહરા સવિ.
જીભ હલાવી પાતક ધોઈ, તે કાલા સઘલાં તન જાઈ.
કરસિ ન કહિ કભાવન મન્ન, છેદી નાક કરઈ અપસકન્ન. ૧૯૭"

(વૈરાગ્યવીશી)

જ્ઞાનપ્રદેશના ઘણાએક ઉચ્ચ ગિરિશૃંગો ઉપર કવિ વિહાર કરતો કરતો ઘણાંએક સુંદર અને સનાતન સત્યો જોઇ શકયો છે; એમ છતાં એનું હૃદય પણ કેટલું બીનું અને કુમળું એ રાખી રહ્યો છે ?

"યે શ્રદ્ધા કરિ પોખ્યા પાત્ર, દીન તણાં અથ તોખ્યાં ગાત્ર.
કઈ હરિ સાધન કીધૂં ગોપિ, વાટઇ વટ પીપલતરુ રોપિ.
વાવ્યૂં હેમ ખણી કુદાલિ, એ વિણુ ગરથ વહીતરૂ ભાલિ. ૩૫૦"

(હૃદયવીશી)

કવિની પ્રેમસગાઇ પણ મનમેલી નથીઃ

"આશા અણુપાલિ નહી લાગ, ગાઇ વાઇ ગુડઇ રાગ.
ચાલ સદાએ દીસીઇ અહી, સગાઇ યહાં દગાઇ નહી.
હવઇ મ પૂછીશ એ વલી વલી, જેવૂં સાને ગલણે ગલી. ૫૭૦"

(પ્રેમવીશી)

માંડણની છેલ્લી સંતોષવીશી પણ એના લાક્ષણિક સ્વભાવના સંતોષની અમૃતઝરણી સરિતા જેવી છે. એ કહે છે:

"મેલ્હી સર્વ સ્વામીશરણિ રહિ, તુ તુસઇ મોક્ષપદ લહઈ."
× × × × ૬૨૧"
"વસુદેવ વિણુ જે સાધશુ ભરમ માંહિ હવિ હોમ્યું તિશું. ૬૨૨"
× × × ×
"જેહનાં નેત્ર સૂર શશિ વાહિ, હૈયાહેત આંખિ જણાઈ.

કિમ અજુઆલા વિણુ વિશ્વ રહિ ? અંતર પ્રાણુ પ્રકાશી કહિ,
એ આધારિ ત્રિભુવન રહ્યું, પીશા માહિ પીશી જો કહ્યું. ૬૨૩.
વેદ પુરાણુ બોલીગ્યા સાર, રાંધ્યું રંધાય બીજી વાર.
શાસ્ત્રસ્મૃતિની એ ધાન, હૈઇ રાખીનઈફીજઈ વાત.
બીજી વાત કિમ મન રહઈ ? તેરસ ત્રીજ તિહાં ભેગાં વહઈ. ૬૨૪.

(સંતોષવીશી)

માંડણુની જ્ઞાનવીશીઓમાં આથી વધુ વિહાર આપણે કરીશું નહીં. એની જન્મભૂમિ શીરોહીની તાતી તલવારના 'અસંખ્ય વૈરાગ્યઝટકા એ અખાના પૂર્વજ જેવા લગાવે છે તેમ ઉચ્ચ અને સુંદર ગિરિશૃંગોની લીલી લીલોતરી ઉપર શાંત જ્ઞાનાકાશની ઘટા નીચે એ શાંત કૌમુદીવિહાર પણ કરાવે છે. ગુજરાતી સાહિત્યે જ્ઞાનસંપ્રદાયમાં અખાનું કવિસ્થાન અત્યાર સુધીમાં ઉચ્ચ ગણ્યું છે. પણ માંડણુને જોતાં ને અનુભવતાં એ પણ અખાના પ્રતિભાસંપન્ન પૂર્વજ કવિવર સમો એનું સ્થાન જરાએ નીચું પડવા દે એવો નથી લાગતો. અખાનો પુરોગામી આ કવિવર અખાની કાવ્યસૃષ્ટિની બાહ્ય અને આંતર રચનામાં ઘણે અંશે મળતો લાગે છે અને સોનીમહાજન અખાની જ્ઞાનજાન્હવીને પોતામાં સમાવી સંતાડી રાખનાર જન્હુ પુરેપુરો નહીં તો કેટલેક અંશે આ બંધારામહાજન માંડણુ સિદ્ધ થાય એમ છે. એકે જ્ઞાનની દેવીને કાંચનનાં ખડબચડાં છતાં કીંમતી આભૂષણો ઘડી ઘડીને સજાવ્યાં છે; ત્યારે બીજાએ આ આભૂષણુવિધિ પહેલા એ દેવીને એક સુંદર ચુંદડી જ્ઞાન અને ભક્તિની ફુલગુંથણીની કળાથી રસિક રીતે બાંધી, વિવિધ રંગોથી રંગી ધારણ કરાવી છે. ચુંદડીના કુમાશભર્યો પોત ઉપર સુંદર કાવ્યગલો આછા ઘેરા ઉડી રહ્યા છે અને એ તેજેભરી ભીંજાયલી ચુંદડીમાંથી જ્ઞાનની દેવી એનો હૃદયરસ ધીમી ધીમી ટપકાવી રહી છે.

માંડણુનો સમય, લોકજીવન અને સાહિત્ય

ગુજરાતી સાહિત્યનો આરંભકાલ (સં. ૮૩૫ થી ૧૪૫૯) વીતી *મધ્યકાલ (સં. ૧૪૫૯ થી ૧૯૦૮) પ્રવર્તે છે તેમાંની નરસિંહયુગ* (સં. ૧૪૫૯ થી ૧૬૦૦)ની છેલ્લી શતાબ્દિ એ માંડણુનો સમય છે. આ યુગના નામાંકિત સાહિત્યકારો—નરસિંહ, ભાલણુ, પદ્મનાભ, ભીમ, મીરાં, ભાલણુપુત્રો-ઉદ્ધવ અને વિષ્ણુદાસ, કેશવ હરેરામ, શ્રીધર, ગણપતિ, કર્મણુ, જનાર્દન, લાવણ્યસમય વગેરે—ની નામાવલિમાં માંડણુના નામનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ યુગના આ આગળ પડતા સાહિત્યકારોનાં કાવ્યાદર્શો,

કૃતિઓ કે વિષયોએ જ માડણને પણ સાહિત્યકાર બનાવ્યો છે એ જ દેશકાલે અને તેમા વસી રહેલા મસારીઓ અને તેમના સસારચિત્રોએ આ ભિન્નરુચિ ત્રિગણોને સાથે સાથે પ્રેરણા પાઇ છે એક જ જાતની પરચક્ર તળેની રાજકીય પરતત્ર સ્થિતિ, એક જ જાતના સરકૃતસાહિત્યના આદોલનો, મુસલમાન જેવા પરસસ્કારોના આગમનો, આક્રમણો અને સમન્વયો, એક જ ધાર્મિક સપ્રદાયનું જૈનબધુઓનુ સાહિત્ય, તે વખતે દેશમા પ્રચલિત શિવ, વિષ્ણુ કે દેવી પ્રત્યેની ભક્તિ ને જ્ઞાનમાર્ગીઓના સપ્રદાયો આ સૌના પ્રતિબિબો ઝીનાય એટલા ઝીની આ સાહિત્યકારોની સાહિત્યકૃતિઓએ પોતાનુ જીવન ઘડયુ છે તે સમયની સામાજિક સ્થિતિના વર્ણભેદ, ધાર્મિક ઝઘડા, રીતરીવાજો, જનસ્વભાવો, સાચા કે મિથ્યા સામાજિક બધનો, નૈતિક શિથિલતાઓ, અજ્ઞાનમય અને તેથી વહેમી લોકજીવન, ધર્મને ઓથે થતા દ્વેષભાવો, પ્રપચજાળો અને ઢોગો, અધશ્રદ્ધાથી ખેચાયલા ભક્તિ કે જ્ઞાનમાર્ગના કાચા અનુયાયીઓના અકાળે લીધેલા વૈરાગ્યો અને તે ઉપરથી થતા જીવનના ફજેતા આવા આવા લોકજીવનની વિવિધતાઓના લક્ષણો તે વખતના સાહિત્યના મુકુરોમા પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રીતે દર્શન દે છે.

આ યુગના લોકજીવનને કાવ્યસસ્કારોથી પોષતા ત્રણ કવિરત્નો—નરસિંહ, ભાલણ અને પદ્મનાભ—ની ગણના કરી બીજી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પ્રમુખપદેથી દી બ કેશવલાલભાઈએ કહ્યુ હતુ

" મધ્યયુગના બીજા ગણાનવા જેવા સમર્થ લેખક છે નહીં મોટા ભાગે સ્થૂલ ધર્મબુદ્ધિ તૃપ્ત કરના મહાભારત રામાયણના નાના મોટા આખ્યાનોના જોડકણા જોડાયલા આ સમયમા મળી આવે છે અથવા તો સામાન્ય જનસમાજની વિનોદવૃત્તિ સતોષવા વાર્તાઓ ગદ્ય અને પદ્યમા લખાયલી જોઇએ છીએ ભાલણસુત ઉદ્ધવ વાલ્મીકિના રામાયણનું પ્રતિબિમ્બ ઉતારે છે વિદાસુત નાકર પુરાણીના મુખે સસ્કૃત કથા સાભળી માણગોળાવાળા અથ પુણ્યબુદ્ધિથી ભારતના પર્વો ઘડે છે એ ધર્મસહિતા પાછળ બહુ કથાભટો યુગમા મંડી પડે છે. વિષ્ણુદાસ, શિવદાસ, દેવીદાસ, મુરારિ, શ્રીધર આદિ કર્યકોના આખ્યાનોની ને કથાઓની ધર્મમદ નિ સત્ત્વ પ્રજામા ખપતી પુષ્કળ થાય છે "[૮]

આ કથન પછીજ માડણના આ કા યની હયાતી આપણે જાણી શકીએ

૮ જુઓ બીજી ગુજરાતી સાહિત્ય-પરિષદનો અહેવાલ પ્રમુખનું ભાષણ.

છીએ. રુકમાંગદની એકાદશી કથા આલેખી કવિ કથાનક થયો છે. હનુમંતાખ્યાન અને રામાયણ આલેખી, એ આખ્યાનકાર થયો છે. એના સમકાલીનો જેવાં છુટક પદો એણે રચ્યાં હશે કે કેમ તે હજી જાણવામાં નથી. પણ આ બધા કરતાં માંડણની કાવ્યશક્તિનું સબલ દર્શન એના આ તત્ત્વજ્ઞાનભર્યા કાવ્યગ્રંથમાં ઉજ્જ્વળતાથી ઝળકી ઉઠે છે. સાહિત્યના આ અંગને આટલી સળંગતા અને સફલતાથી ખીલવનાર માંડણ ઉપર નિર્દેશેલા સામાન્ય કથકો કરતાં કે આપણી ધર્મસંહિતાઓના નીરસ કુસકાઓ ખાંડી આખ્યાનકારો બનેલા કવિઓ કરતાં વધારે ઉચ્ચ પદને યોગ્ય ઠરે છે.

ગુજરાતનું જનમંડળ કવિએ એના કાળમાં જોયું. એની અજ્ઞાનદશા, અવ્યવસ્થા અને નિર્બલતા એણે તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ નીહાળી. એને એમની આગળ નિર્મળ તત્ત્વદર્શન મુકવાની ઇચ્છા થઇ. અનુભવથી એણે એમની જીવનની રહેણીકરણી પ્રત્યક્ષ કરી. જ્ઞાની અને મૂર્ખ, પ્રેમી અને શુષ્ક, ડાહ્યાં અને ગાંડાં: આ સૌ આપણી હરેલ અને હાવરી વ્યવહારકુશળ ગુજરાતી પ્રજામાં પોતાના વક્તવ્યને સચોટ કરવા કહેવતનો ઉપયોગ કરે છે. કવિએ આમ લોકની જ ભાષા વાપરવાની દૃષ્ટિએ એની કાવ્યશક્તિ ખીલવી એમાં ભારોભાર અસંખ્ય કહેવતોના આડાઅવળા તંતુઓ ગોઠવી વણી દીધી છે અને 'બહુ તાંતણા બલવંતા' એ ન્યાયે એને કાવ્યને રસાળ, ઔચિત્યભર્યું અને બલવંતુ કર્યું છે.

કોઈ મદનજોશીનો એ શિષ્ય હતો.[૯] એની જ્ઞાનપીપાસા એની બહુ-શ્રુતતાને નવપલ્લવિત કરતી જાય છે. 'ગુજરાત શેરી સાકડી,' 'પેટ ભરાયું તો પાટણ ભરાયું', 'પાટણના પરોણા' 'બારે વરસે ગોદાવરી,' 'નાગરીનાં ગોઠણપણાં': આ અને બીજી અનેક કહેવતો કહે છે કે એણે ગુજરાતી જનમંડળ સાથે પ્રવાસ કરી, સહવાસ સેવી ગાઢ પરિચય કર્યો છે. એના જીવનની અગાધતાઓમાં એ પ્રવેશ કરી શક્યો છે. એને જેવું હતું તેવું એના શબ્દોમાં એણે વર્ણવ્યું છે અને જુની ગુજરાતી ભાષાના સૌંદર્ય અને રસવૈભવને એણે કલાનિપુણ તત્વજ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ સફલતાથી સુરેખ કરી બતાવ્યાં છે.

કાવ્યગુંથણીમાં કહેવતોનો ઉપયોગ.

કહેવતને ખાતર કહેવત વાપરવાની ગાઢી ઈચ્છા કોઈ પણ કવિની કૃતિને રસલંગભરી અને દૂષિત કરી મુકે છે. કહેવતો એ જનમંડળના વિકસેલા

૯ જુઓ રુકમાંગદ આખ્યાનનું આગળ આપેલું અવતરણ.

ઉંડા ડહાપણની, આબાદ નીરીક્ષણતાની, ઉંડા અનુભવની અને સચોટ શબ્દ-સૌંદર્યોની મોંઘી ઉત્પત્તિ છે. એને જોઇએ ત્યાં અને જેટલી જોઇએ તેટલી વાપરવામાં આવે તો સુકવિને હાથે એનું સૌંદર્ય પણ વેડફાઈ જતું નથી પણ વધે છે. કહેવતોના ઉપયોગથી કાવ્યરસ ગરી પડતો નથી. એ લેખકના કથનને સફલ ને તાકયું તીર બનાવે છે. આવી કહેવતોમાં લૌકિક ન્યાયો, લોકપ્રિય ઉક્તિઓ, રૂઢિઓ, અનુભવથી છલકાતી શિષ્ટ સાહિત્યકારોની સદા મુખાગ્રે વસી રહે એવી સફળ શબ્દાવલિઓથી આપણું સંસ્કૃત સાહિત્ય તેમજ ગુજરાતી સાહિત્ય ભરપુર છે. એનાં મુળ શોધવાં, એના ફેરફારનો ઇતિહાસ આપવો, એ ઉપરથી જનમંડળોનો ઇતિહાસનાં અનુમાનો કરવાં એ સમર્થ ભાષાશાસ્ત્રીઓનો અને રસિક અભ્યાસકોના અખંડિત સ્નેહશ્રમભર્યો પ્રિય વિષય છે. ગુજરાતી ભાષાનું આવું મોંઘું અઢળક ધન આપણા ભાષાસાહિત્યના વિશાળ રણની વેણુ અને મૃત્તિકાના કણોમાં છુપાયલું પડી રહી શાસ્ત્રીય અને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિવાળા અર્ધો સૈકાનો શ્રમભાર રસિકતાથી સહી શકે તેવા પંડિતોની રાહ જોતું પડયું છે તેને એગું કરી, તારવી, સંશોધીને સંસ્કારી ગુજરાતી સાહિત્યના પુણ્ય મંદિરમાં પધરાવવાનું છે. આને માટે કેટલાક પ્રયત્નો થયા છે[૧૦] પરંતુ તેનો નવીન દૃષ્ટિએ પુનરુદ્ધાર અપેક્ષિત છે. સંસ્કૃત સાહિત્યમાંથી તારવી કાઢેલા 'લૌકિકન્યાય સંગ્રહ,[૧૧]' 'લૌકિક ન્યાયાંજલિ,[૧૨]' આપ્ટેનાં 'સંસ્કૃત કોષ' અને 'સંસ્કૃત નિબંધની માર્ગોપદેશિકા' વગેરેમાં આછાં આછાં પણ સૂચક રીતે આવી રૂઢિઓ, ન્યાયો, ઉખાણા, કહેવતો દર્શન દે છે તે તથા લોકવાણીમાં ચાલુ રહેલાં પ્રાકૃત, અપભ્રંશ અને જુની ગુજરાતીદ્વારા આપણા લોકજીવનના વપરાશમાં વિકૃત થતાં ન થતાં છતાં સતત ધારાએ વહેતાં રહ્યાં છે. નરસિંહથી માંડી છેક દયારામ[૧૩] સુધીના આપણા કવિગણોએ થોડે કે ઘણે

---

૧૦ આશારામ દલીચંદ શાહસંગ્રહિત કહેવતસંગ્રહ, દામુભાઈ ડાહ્યાભાઈ મહેતાસંગ્રહિત ગુજરાતી કહેવતો, ભોગીલાલ ભીખાભાઇ ગાંધીસંગ્રહિત રૂઢિપ્રયોગ વગેરે વગેરે. સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ વ્યાસે પણ કહેવતોનો સંગ્રહ આદર્યો હતો પણ એમના અવસાને એ અધુરો જ રાખ્યો છે.

૧૧ જુઓ ડૉ. બ્યુલરનો સુવિખ્યાત કાશ્મીરનો અહેવાલ (ઇ. સ. ૧૮૭૭). આ સંગ્રહ રજપુત રઘુનાથ સંગ્રહિત છે.

૧૨ કર્નલ જી. એ. જેકબકૃત (ઈ. સ. ૧૯૦૦)

૧૩ જુઓ [૧] 'સાત સાંધું તહાં તેર તુટે'. (નરસિંહ મહેતા.)
[૨] 'ભીડી સાંચરે તીતર ખાય તેમ થયું આજ મારે' (પ્રેમાનંદ ભાગવદ્દશમ)

અરી એમનો આશ્રય લઈ એ ધારાને બહનાવી છે પણ જુની ગુજરાતીના માંડણ કે શ્રીધરે તો એનો બેશુમાર ઉદારતાથી આશ્રય લીધો છે છતા ઔચિત્યભગનો દોષ નથી વહોર્યો એ એમની સમર્થતાની ખાસ ખુબીએ છે પોતાના ઉખાણા વીશે ઉલ્લેખ કરતા માંડણ તેમની અસખ્ય સખ્યા જોઈ ગભરાઈ જાય છે ૧૪

માંડણના પદ્યબંધ અને અખાના છપ્પા તથા વિચારસામ્ય.

અખો એની લોકપ્રિય કવિતાના પદ્યબધને 'છપ્પા' કહે છે અખાના છપ્પા પિંગલાચાર્યના છદશાસ્ત્રના છપ્પા નથી છ છ ચરણની ચોપાઈને અખાએ છપ્પા કહ્યા છે અખાના આ છપ્પાનું મુળ આપણે માંડણના પદ્યબધના સ્વરૂપમા જોઈએ છીએ અખાના છપ્પાઓ જુદા જુદા સમયે રચેલા છે, અને માંડણે જેમને 'વીશી' સજ્ઞા આપી છે તેને એ 'અંગ' સજ્ઞા આપે છે અખાના આ છપ્પાની સખ્યા ૭૪૬ ની છે ત્યારે માંડણના છપ્પાની સખ્યા પ્રત્યેક વીશીના વીસ વીસ અને વધારાના ચાર મળી કુલ ૬૪૪ ની છે

> એ પ્રબોધ બત્રીશીસાર, વીશી વીશી જોઈ વિચાર
> ઉખાણા બહુ આદર કરી, જોયો અર્થ વિધિ વિસ્તરી
> એ સખ્યા ષટશતચૌઆલ, પંડિત આપ પઠજ શીખ બાલ ૬૪૧
>
> (માંડણ પ્રબોધબત્રીશી)

૧ કહેવતોના ઉપયોગ પણ બહુ વિસ્તારથી નહીં છતા અખાએ પણ છુટથી કર્યો છે અને તેમાની ઘણીએક બનેએ એક જ વાપરી છે

"સાપને ઘેર પરોણો સાપ, મુખ ચાટી ચાલો ઘેર આપ ૧૨

---

[૩] 'લોભે લોક બગાઇ તણો ઉદર કાજે ડુગર ખણ્યો' (અખો છપ્પા)

[૪] 'ચોરી દે તે શાનો ચોર? પરઠ્યુ દે તે શાનો પાડ?' (શામળ નદ બત્રીશી) શામળે અગદવિષ્ટિ કાવ્યમા એ કહેવતોનો બેહદ ઉપયોગ કર્યો છે

[૫] 'રો મણુ તલથી શું કર્યું? રહ્યુ અધારૂ ઘોર' (દયારામ પ્રબોધબાવની)

૧૪ 'ચાલની રચી ઉખાણા ભરી, તે કિમ સહાસ પૂરા કરી?
ઈમ કરતા જે જે સાભર્યા તે તે ગ્રથ માહિ વિસ્તર્યા
ધગ ગનુ ચ્યુહુ અગુલિ ગ્રહ્યુ તિમ આકણિઈ પૂરણ થયુ ૬૪૨'

(માંડણ પ્રબોધબત્રીશી)

બીજે સ્થળે એ કહે છે

"ઉખાણે હરિ લાગ્યુ મને, યમ ઉકરડા માહિ રતન. ૧૦૦

(માંડણ પ્રબોધબત્રીશી)

ગોળે મરે કા શોધે વખ? તાપી ભમી કા પામે દખ? ૩૧
અખા! મોટું છે એ વાકડું, જેમ કરડયું વીંછીએ માકડું. ૩૯
એક મુકી અન્ય સાધન કરે જેમ ભ્રમરોગી વિજ્યા વાવરે. ૨૯૪
સુકું જ્ઞાન ને વ્યંડળ મુછ, કરમી ધન કુતરાનું પુછ
એ ચારેથી અર્થ ન થાય, સામુ એમ ઉવાડે કાય. ૩૬૧
અખા! વસ્તુ મરીખો થાય, તે હીરે હીરો વેધાય. ૪૧૨
અધે અધ અંધારે મળ્યા, જેમ તલમા કોદરા મળ્યા,
ઘૅસ ન થાય ન થાય ધાણી, કહે અખો એ વાતો જાણી ૬૩૫
આધળો સસરો ને સણુઘટ વહુ, એમ કથા સુણવા ચાલ્યું સહુ;
કહ્યુ કાઇ ને સમજ્યા કશુ, આખનું કાજળ ગાલે ઘસ્યુ.
ઉંડો કુવો ને ફાટી બોખ, શીખ્યુ સાભળ્યુ સર્વે ફોક. ૬૩૬
(અખો : છપ્પા)

અખાએ આમ સ્વતંત્ર રીતે એક જ કહેવતોનો ઉપયોગ કર્યો હશે છતા બન્ને કવિઓનું વિચારદર્શન પણ ઉપરની કહેવતો અને બીજા અનેક સ્થળે એક જ ને આબેહુબ મળતુ આવે છે વિચારસામ્યના કેટલાક સ્થલો સમજુતીમા દર્શાવ્યા છે તેથી અત્રે બહુ વિસ્તારની જરૂર નથી. બન્ને કવિઓના આ જાતના કાવ્યનું, તેના વિચારોનું, તેના પદ્યબંધનું, તેની સખ્યાનું અને તેની શૈલીનું આ મળતાપણુ સૂક્ષ્મ વાચકને જણાયા વગર રહે એમ નથી[૧૫]

૨ શ્રીધર

રાવણમંદોદરી સંવાદ: હાથપ્રત

જે હાથપ્રતમાથી સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ વ્યાસે સંશોધન ને સંસ્કરણ કરી વિદ્વાન સભા મારફત આ ગ્રથ છપાવ્યો છે તે પ્રત પણ માડણની 'પ્રબોધ બત્રીશી' માફક મને જોવાનો લાભ નથી મળ્યો. સુરતની પાચમી ગુજરાતી સાહિત્યપરિષદના ગ્રંથપ્રદર્શન વિભાગમા મણિલાલ વ્યાસે નીચે મુજબ આ હાથપ્રતની નોધ કરી છે

૧૫ જુઓ આ કથનને પુષ્ટિ આપતો અભિપ્રાય: આ ગ્રથનો રચનાબધ, વિષયની વર્ણવવાની પદ્ધતિ, સામાન્ય વ્યવહારના વચનો અને 'ઉખાણા'નો ઉપયોગ વગેરે—અખાના પુરોગામી તરીકે આ કાવ્યને (પ્રબોધ બત્રીશીને) ખુબ મહત્વ આપે છે. (મજુલાલ મજમુંદાર. અખો ૧૯૨૯-૩૦ સ્કૂલ લીવીંગ પરીક્ષા માટેના કાવ્ય સંગ્રહની સમજુતી)

નામ	સાહિત્ય	લેખક	રચ્યા સં.	લખ્યા સં.	પૃષ્ઠ.
મંદોદરી સંવાદ	કાવ્ય	શ્રીધર	૧૫૬૫	૧૭૦૫	૧૬

આની પુષ્પિકામાં તે નીચે મુજબ જણાવે છે: "ઇતિશ્રી મંદોદરી સંવાદ ચઉપઈ સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૭૦૫ વર્ષે વૈશાખ સુદિ ૧૫ દિને કાસિમપુર મધ્યે ઋષિશ્રી રાજપાલજી તસ્ય શિષ્ય મુનિ વીરજીલિપિકૃતં સ્વયંપઠનાર્થં."

મણિલાલ વ્યાસે આ હાથપ્રત સાથે બીજી પ્રતો સરખાવી છે તે આ છપાયલા ગ્રંથનાં કેટલાંક પૃષ્ઠોની ચરણટિપ્પણીઓ ને પાઠાંતરો ઉપરથી જણાય છે. પણ તે તે પ્રતોની કંઈ હકીકત એમણે નોંધી નથી. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીવાળી પ્રત પણ એમણે જોએલી લાગે છે અને તેની નોંધ તેમણે ઉપર્યુક્ત પુષ્પિકા પછી કરી છે કે

"ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીના ઉપમંત્રી રા. હીરાલાલ પારેખ તરફની પ્રતિનું છેવટ આ પ્રમાણે છે:

"સંવત ૧૬૭૯ વર્ષે અશાઢ પ્રમાણ વદિ ૫ સોમે શ્રીઅમરેલી વાસ્તવ્યે શ્રી કલ્યાણમસ્તુ."

આ સોસાયટીવાળી પ્રત આ સંસ્કારેલા ગ્રંથ સાથે સરખાવવા માટે મેં મેળવી હતી. પણ તે પ્રત તુટક છે. એની પ્રથમની ૧૫૯ કડીઓ નથી. તેને આ પ્રતની કડી ૫૨૭ થી બની તેટલી સરખાવી મેં કોઈ કોઇ સ્થળે પાઠાંતરો સુચવ્યા છે. આ પ્રતની કુલ કડીઓ ૪૦૭ છે.[૧૬]

શ્રીધરની આ કૃતિની ત્રીજી એક પ્રતની હકીકત નીચે મુજબ છે:–

"૨૧૫+શ્રીધર (જૈનેતર)

રાવણ મંદોદરી સંવાદ. સં. ૧૬૬૫

—પત્ર ૨૪ ગ્રંથમાન ૨૦૬ લખ્યા સં. ૧૮૨૯. દાબડો ૨૨. લીં. (અર્થાત્ લીંબડી) ભંડાર. આ ચોપાઈ તથા દુહામાં છે. કુલ દુહા ૨૦૬ છે."[૧૭]

ઉપલી બે હાથપ્રતોમાંની રચ્યા સાલ અને આમાં જણાવેલી રચ્યા

---

૧૬ મણિલાલે કડીઓની સંખ્યા માંડણની કૃતિની સંખ્યા સાથે સળંગ રાખી ગણી છે. તેમજ ચોપાઈના ચાર પદોની એક કડી નહીં ગણતા ૮ની એક કડી ગણી છે આથી સરખાવવાનું કામ અઘરૂં થઈ પડે છે. લેખક

૧૭ જુઓ રા. મોહનલાલ દલીચંદ દેશાઇની તૈયાર કરેલી યાદી ગુર્જર કવિઓ: પ્રથમ ભાગ:- પૃષ્ઠ ૪૬૬

માલનો સૈકાનો અંતર નોધી લેવામાં કંઈક ભુલ થયેલી લાગે છે. આ પ્રતો હું મેળવી શક્યો નથી.

આ કાવ્યગ્રંથની હાથપ્રતો અને તેમાથી સંસ્કારેલા આ ગ્રંથમા મુળ લેખકના, લહીઆઓના કે સંસ્કર્તાના હાથથી જાણેઅજાણે ને ઉપલબ્ધ સામગ્રીની ન્યૂનતાને લીધે હજીએ બેશુમાર અશુદ્ધિઓ રહેવા પામી છે તે અભ્યાસીને જણાયા વગર રહેશે નહીં. ભ્રષ્ટ પાઠો, તુટી ગયેલા શબ્દોના અવયવોના બીજા શબ્દો સાથે અસબધ ભળી જવાથી કે છુટા પડી જવાથી વિકૃત દશા પામેલા કાવ્યના શબ્દકલેવરને યથાર્થ રૂપે જોવાનું અને તે ઉપરથી શબ્દાર્થ ઘટાવવાનું ઘણુંજ અઘરૂં થઈ પડે છે વધારે સમય અને બીજી હાથપ્રતોના સાહાય્ય વગર, આ વસ્તુસ્થિતિ આમ મારે સ્વીકારી જ લેવી પડી છે.

બે શ્રીધરો

દશમ સ્કંધ, સપ્તશતી અને રણમલ્લ છંદના કર્તા શ્રીધર વ્યાસથી આ રાવણ મંદોદરી સંવાદનો કર્તા અડાલજા મોઢ શ્રીધર ભિન્ન છે.[૧૮] દીવાન બહાદુર કેશવલાલભાઈ આ શ્રીધર સંબંધે ઉલ્લેખ કરે છે:

"રણમલ્લછંદના શ્રીધર ઉપરાત એક ગૌરીચરિત્રનો શ્રીધર છે. પરંતુ એ શ્રીધર ભિન્ન સમજવાનો છે. પહેલાનું કાવ્ય છંદોબદ્ધ છે અને તે ઇડરમા રચાયું છે. બીજાનું દેશીમા છે અને તે જુનાગઢ પાસે લખાયું છે× ગૌરીચરિત્રના કર્તાએ રાવણમંદોદરી સંવાદ પણ લખ્યો છે. તેમાં તે પોતાને જીર્ણદુર્ગનો મોઢ અડાળજો કહે છે. રણમલ્લ છંદનો કર્તા વ્યાસ અવટંક ઉપરથી બ્રાહ્મણ સમજાય છે. રાવણમંદોદરી સંવાદની રચનાનું વર્ષ સંવત ૧૫૬૫ છે. રણમલ્લ છંદની રચનાની સાલ ઈ. સ ૧૩૯૮ (સં. ૧૪૫૪) આવે છે. બે કવિની વચ્ચે એકસોઅગીયાર વરસનું અંતર છે. "મંત્રી સદમાનો પુત્ર"* ઇડરના રાજકવિથી બહુ અર્વાચીન છે."

---

૧૮ અડાલજા મોઢના ગોર અડાલજા મોઢ બ્રાહ્મણો હોય છે. આ કવિ બ્રાહ્મણ કે વણિક છે તે માટે સતોષકારક ખુલાસો મળતો નથી.

× જુઓ ગૌરીચરિત્ર, ૧૬, ૩

"સરસ્વતીસાગર નીર નિર્મળ સોમસિર ધારા ઢળે."

,, પ્રસ્તુત પક્તિમા જુનાગઢ પાસેના પ્રભાસક્ષેત્રનો નિર્દેશ છે.

* જુઓ રાવણ મદોદરી સંવાદની સમાપ્તિની નીચેની કડીઓ;

ગૌરીચરિત્રકાર શ્રીધર અને રાવણમંદોદરીસંવાદકાર શ્રીધર દી. બ. કેશવલાલભાઈ જણાવે છે તેમ એક જ હશે ? બૃહત કાવ્યદોહન પુસ્તક છઠ્ઠામાં જે હાથપ્રતમાથી ગૌરીચરિત્ર સંસ્કારીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે તેની લખ્યા સાલ સં. ૧૬૭૫ ના શ્રાવણ સુદ ૧૪ ની આપેલી છે.[૧૯] આ સાથે સોસાઈટીવાળી રાવણમંદોદરી સંવાદની પ્રતની લખ્યા સાલ સં. ૧૬૭૯ના લગભગ સામ્યથી આપણે કૈંક પ્રકાશ લઈશું ?

ગૌરીચરિત્ર આ યુગના ભાલણાદિ કવિઓના પ્રિય વિષય થઈ પડેલા શિવભીલડી સંવાદ સંબંધનું ટુંકું કાવ્ય છે. એની ભાષા અને રાવણમંદોદરી સંવાદની ભાષા કેટલેક અંશે શબ્દસામ્ય અને ચોપાઈના પદોના છેલ્લા શબ્દોના ત્યાર પછીની ચોપાઇના પ્રથમ શબ્દોના એકપણાથી મળતી પણ આવે છે. આ બંને કાવ્યોના કર્તા શ્રીધરના એકપણા વીશે છતાં વિશેષ સૂક્ષ્મતાથી હજી તપાસવા જેવું છે.

આ શ્રીધરને નામે સપ્તશતી અને કવિત ભાગવત પણ અન્ય સ્થળે ચઢાવી દેવામાં આવ્યાં છે,[૨૦] તે તો ભ્રમથી થયું લાગે છે, એ શ્રીધર વ્યાસની પ્રાચીન ભાષા પરથી જણાઈ આવ્યા વગર રહેતું નથી.

કવિ શ્રીધર વીશે, તેના પિતા સહમા અને તેના મંત્રી હોવા ઉપરાંત આપણે કૈં વધુ જાણી શકતા નથી. કવિ રામભક્ત વૈષ્ણવ છે અને એના

સંવત પંનર પાસઠઇ જીરણદુર્ગ નિવાસ.
પૂર્ણ ચ્યારિ ચૂપઈ વીસઈ બાધી બુદ્ધિ પ્રકાશિ.
સુહઇ મંત્રી સહમા સુતન કવિતા સીધર નામિ.
ઉતપત મોઢ અડાલજા તસ વડા શ્રીરામ.

જુઓ ઈ. સ. પંદરમા શતકના દી. બ. કે. હ. ધ્રુવસંશોધિત પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્યની પ્રસ્તાવના-પૃષ્ઠ ૧૦-૧૧.

૧૯ જુઓ ગૌરીચરિત્ર બૃહત કાવ્યદોહન ભાગ ૬ ઠ્ઠાના અંતભાગ ઉપરની નોંધ.

૨૦ જુઓ રા. કનૈયાલાલ મુનશીનો લેખ·

સ. ૧૫૪૮માં જબુસરમા ગૌડ બ્રાહ્મણ જનાર્દન ઓખાહરણ રચે છે. અને સં. ૧૫૫૦માં ગણદેવીનો અનાવિલ બ્રાહ્મણ કીકો વસી બાલચરિત્ર લખે છે. સં. ૧૫૬૨માં અડાલજનો મોઢ શ્રીધર રાવણમંદોદરી સવાદ, સપ્તશતી છંદ અને કવિત ભાગવત લખે છે. ૧૫૭૪માં ઉના ગામનો માંડણ દશ હજાર ટુંકનું રામાયણ અને હનુમંતાખ્યાન લખે છે. આમ આ યુગમા પૌરાણિક પ્રોત્સાહન ચારે તરફ નવા પ્રયત્નો કરવાની આકાંક્ષા પ્રસારી રહ્યું હતું. (ગુજરાતી સાહિત્ય: ખંડ ૫: ભક્તિ અને ગુજરાતી સાહિત્ય: પ્રકરણ ૧૧: પૃ. ૩૨૦)

કાવ્યારંભે જણાવે છે તેમ એ રામકથાનાં સોના અને સુગંધનો રસીઓ છે. ગૌરીચરિત્ર એણે જ લખ્યું હોય તો તે શિવભક્ત પણ હોવો જોઇએ અને શિવ અને વિષ્ણુ વીશેના સમભાવભર્યાં ઉલ્લેખો જોતાં એના યુગના ભાલણના જેવો એ હરિહર પ્રત્યે ઉદાર સમદષ્ટિ ધરાવતો લાગે છે.

એનો અભ્યાસ એ સંવાદના આરંભમાં નમ્રતાથી જણાવે છે તેમ સંગીન અને શાસ્ત્રીય નથી. એના યુગના અન્ય લેખકો જેવો એ બહુશ્રુત જણાય છે. એની ભાષા ઉપરની પ્રભુતા સબળ લાગે છે.

જુનાગઢના બે કવિઓ : નરસિંહ અને શ્રીધર

શ્રીધરના કાવ્યની રચ્યા સાલ સંવત ૧૫૬૫ ની જોતાં એના જન્મકાળના વર્ષો તરફ તેમજ એની વતનભૂમિ જુનાગઢ તરફ પણ આપણી નજર ગયા વગર નથી રહેતી. મહેતાજી અને શ્રીધર સમકાલીન હશે ? રા. કનૈયાલાલ મુનશીએ સં. ૧૫૭૨ સાથે મહેતાજીનો સમય ઘટાવવા પૂર્વપક્ષ કર્યો છે તે હકીકત પણ યાદ કરીશું ?[૨૧]

જુનાગઢ દરબારમાં મહેતાજીને વરઘોડે ઉભરેલા સાજનમંડલમાં શ્રીધરને શોધી કઢાશે ? બેશુમાર ક્ષેપકતાથી ભરપુર હારસમાનાં પદોમાં અને તે પણ કોઇ જુનામાં જુની મહેતાકૃત કાવ્યોની હાથપ્રતમાં આ શ્રીધર જણાય તો ? પણ ઉપર્યુક્ત સાજનમંડલમાં એક શ્રીધર સંન્યાસી—બ્રહ્મચારી—તો જણાય છે. શ્રીધરને એ શ્રીધર સાથે ઘટાવવો એ મુશ્કેલ તો છે જ.[૨૨]

રાવણમંદોદરી સંવાદ : કાવ્યવિવેચન

રાવણ અને મંદોદરીના સંવાદનું વિષયવસ્તુ લઈ પ્રત્યેક સાહિત્ય યુગમાં અનેક ગુજરાતી કવિઓએ ગુજરાતમાં કાવ્યસરિતા વહેવડાવી છે. માંડણની માફક ઉખાણાનો ઉદાર ઉપયોગ કરી શ્રીધરે આ સતીશિરોમણિના અને એના બલવાન છતાં પામર પતિપ્રભુના સંવાદને સબલ અને સરસ રીતે ગુંથ્યો છે. મંગલાચરણ પુરૂં કરી કવિ કહે છેઃ

---

૨૧ જુઓ ગુજરાતી સાહિત્ય, ખંડ ૫, ભાગ ૮ મો, પ્રકરણ ૧૬ મું.

૨૨ જુઓ નરસિંહ મહેતાકૃત કાવ્યસંગ્રહમાંની હારમાળાનું પદ ૪૯ મું, પૃ. ૧૮, ગુજરાતી પ્રેસની સ. ૧૯૬૯ ની આવૃત્તિઃ

"પાગે પડ પહેલાં સંન્યાસીને મુકને આ માલા ઉતારી રે.
મૃત્યુ થકો ઉગર રે નરસૈંયા ! કહે શ્રીધર બ્રહ્મચારી.
નાગરા ! રાવ રહી બહુ થોડી."

"રઢિ રાવણુ મતિ મંદોદરી કરિસી, કવિન ઉખાણિ કરીં;
રામકથા સોનું ને સરહુ સો કવિ શ્રીધર જુડસિ ખરૂં."

આ પછી મંદોદરી સંવાદ ઉપાડે છે. રાવણ રઢ લેતો જ જાય છે. સતી એક પછી એક માથામાં વાગે એવો પ્રત્યુત્તર આપે જાય છે. કવિની પ્રાસાદિક વાણી પણ સંવાદના રસે ચઢી રસ ને જેમની જમાવટ કરતી જાય છે. રાવણની ઈંઢાતેરે પેઠી ઉકેલી સતી ઉપાલંભ ઉપર ઉપાલંભના વજ્રપ્રહારં કરે છે; છતાં તડ અને ફડ કરતી એ મૃદુલ મહિલાની કઠોર વાણી છેવટ સુધી પતિરૂપ પથ્થર ઉપર પાણી જ રેડે છે. પતિ ઉલટો આડો જ ફાટે છે. મુરખને શી મતિ દેવી? સતી કહે છે:

મંદોદરી—"મુરખ મતિ દેતાં ચઉપઈ, સો સંખ્યા પરિપૂરણ થઈ,
તોહિ ન લાગિ સીખ શરીર, કાલમીંટ કિમ ભીંજઇ નીર?
પ્રિય પ્રીછવતાં માથું પલિઉં, જિમ પાડા સિરિ પાણી ઢલિઉં.
વન વાસિઇ નર નીલજ તણઈ, શીતલ છાયા સીધર ભણઇ." ૭૪૮

સતીનાં વચનબાણોનો અગ્નિ પતિને પગથી ચોટલી સુધી ચેતાવી મૂકે છે:

રાવણુ—"તિણિ વચનિ સુણી સિર થકો, આલ્યો ચરણ લગી ચાટકો.
રાતાં લોચન રીસિઈં ભરિયાં, દસ મસ્તક થડયાં થરહરિયા.
અસુર ન મારિ અબલા પાત્ર, ધરણી હણી ધરિ ખણવું ખાત્ર.
વરિ વયરી પણ પંડિત ભલો, પ્રીતિવંત પામર દોહિલો. ૮૨૫

× × × ×

રાંડ ભાંડ બે સાંઢ સમાન, આગઈ કર જોડયા ઇશાનિ.
એક અબલા નઇ એહેરૂ તણાં કર્મ થોડાં ને પ્રાક્રમ ઘણાં." ૮૨૭

કંથ કોપ્યો. હવે કોને કહેવું? મંદોદરીએ છેવટે
"સષ્ટા સમર્યો સસરાભણી વાહાર કરિ કુલિપદ્મઅર તણી."

બ્રહ્મા ને શિવ આવી છેવટે આ અજાયુદ્ધ સમા રૂસણાનો અંત લાવે છે. કવિ આ દ્વિમૂર્તિ દેવોદ્વારા પતિપત્નીધર્મનો પૃથ્વીપ્રાચીન પાઠ ભણાવે છે ને તેમને ઠંડાં પાડે છે. કાવ્યનો મંગલ અંત કવિ સરસ શબ્દોમા સમેટી લે છે:

"રામિ રાવણુ નઇ ઘટકરણ, તારિયા કુંવર કુલ આભરણ.
આવાગમન ફરી ઊભગા તઇ સરગાતિ રાખ્યા શ્રીરંગા.

અચલ વિભીષણુ આપ્યૂં રાજ, વલી પાડિઉં વાનરનૂં કાજં.
સીત સહિત અવધ્યા આવિયા, ભરત શત્રુઘન સાહમા ગયા. ૮૪૭
ગયા નગરિ નરનાયક નારિ યમ દર જમલી હેમકુમારી.
પંચ શબદ શીકિરિ સરિ દલિ, આગલિ અધિપતિ પાલા પલિ.
સિંઘાસણિ બઈઠા શ્રીરામ, સકલ લોકે સાધિ વિશ્રામ×
સવિ ઉપગાર અમીરસ થયા,* કવિ શીધર નઈ કીધી મયા.
મઈ મતિમાનિ વાત વીનવી અધિકું ઊણું ખમયો કવિ." ૮૪૮

શ્રીધરે પણ પંક્તિએ પંક્તિએ કહેવતોનો ઉપયોગ કર્યો છે. માંડણુ ને એની આ લગભગ એક જ સમયની કૃતિઓમાં કહેવતોનો આવો ઉપયોગ આપણું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. માંડણની કહેવતો વીશે કહેવાનું કહેલું હોવાથી અહીં કહેવતોના સંબંધમાં વધુ કહેવાની જરૂર રહેતી નથી. માત્ર એટલું તો નોંધવુંજ જોઈએ કે આમાની ઘણીએક એકજ જાતની કહેવતો બન્ને કવિઓએ વાપરી છે. માંડણની માફક શ્રીધરે પણ કહેવતોનો ઉપયોગ કરતા ઔચિત્યભંગ નથી કર્યો.

નરસિંહયુગની ભાષા અને તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ

સ્વર્ગસ્થ ડૉ. ટેસીટોરી જેને Old Western Rajasthani (જુની પશ્ચિમ રાજસ્થાની) કહે છે તેને રા. રા. નરસિંહરાવભાઇ 'ગુર્જર અપભ્રંશ' કહે છે અને તેમ કહેવાના કારણો તે આપે છે[૨૩] નરસિંહ મહેતા એમના યુગની આપણી ભાષાને એમના સુરતસંગ્રામમાં 'અપભ્રષ્ટ ગિરા' નામ આપે છે. આ જુની પશ્ચિમ રાજસ્થાની, 'ગુર્જર અપભ્રંશ' કે 'અપભ્રષ્ટ ગિરા'નું જેવું હતું તેવું યથાર્થ સ્વરૂપ તેની શુદ્ધ રેખાઓમાં અંકિત થયેલું જોવાને આપણી ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ તલસી રહી છે. એ દૃષ્ટિ અને એને જોવાના સત્ય સ્વરૂપની વચ્ચે હજી ઘણુંએક ધુમ્મસ જામી ગયું છે તેને વીખેરવા માટે હજી બીજાં નવીન સાધનોની, નવીન સંશોધનની અને નવીન પ્રકાશની અપેક્ષા રહે છે. પ્રાકૃત અને અપભ્રંશના અભ્યાસોનાં પરિણામ, જુની પશ્ચિમ રાજસ્થાનીનો સ્પષ્ટ ભૌગોલિક પ્રદેશ, હીંદી અને મારવાડી વગેરેની ગુજરાતી ઉપર અસર વગેરે વગેરે બાબતોનું આપણી

૨૩ જુઓ નરસિંહરાવભાઇનું કાન્હડદેપ્રબન્ધનું પુરોવચન: આવૃત્તિ બીજી ઇ. સ. ૧૯૨૬.

× પાઠાંતરઃ સકલ લોકનું રયુ વિશ્રામ. (રાસાઈટીની પ્રત)

* પાઠાંતરઃ હવિ અવધિ અમીરસ થયા. (,,)

ભાષાના સ્વરૂપદર્શન માટે સંશોધન થાય, તે સાથે ખુદ નરસિંહ મહેતાની 'અપભ્રષ્ટ ગિરા'ની શુદ્ધતાને પણ તેના ઉપર ફરી વળેલાં ધુમ્મસપડો-માંથી સંશોધવાની અને સંસ્કારવાની આવશ્યકતા છે. નરસિંહ મહેતાની અતીવ લોકપ્રિયતાને પામેલી પ્રકીર્ણ કાવ્યસામગ્રી વિવિધ જાતની ક્ષેપક સામગ્રીથી ભરપુર છે. 'હારસમાનાં પદો'ની ભુજ સંખ્યા પણ તારવવાની અને સંશોધવાની છે. મહેતાનાં સળંગ કાવ્યોને પણ ભુંડી લોકપ્રિયતાએ ક્ષેપકતાની વરસોળીઓ ચોંટાડી છે. મહેતાના જીવનકાળના સંશોધનનો જે પૂર્વપક્ષ રા. કનૈયાલાલ મુનશીએ કર્યો છે તે પણ હજી ઉત્તરપક્ષની બહુજ અપેક્ષા રાખે છે. આવી સ્થિતિમાં નરસિંહયુગની યથાર્થ ભાષાનું સ્વરૂપ ક્યાં જોવું ?

નરસિંહ પછી મીરાંની પ્રકીર્ણ કાવ્યકૃતિઓના સ્વરૂપનાં દર્શન પણ ચોમેર વીંટળાઇ વળેલું ધુમ્મસ નથી કરવા દેતું. જુની પશ્ચિમ રાજસ્થાનીના એક વિભાગની વાણી તે મીરાંનાં કાવ્યોની વાણી. એનું યથાર્થ સ્વરૂપ ત્યાગી એણે ગુજરાતની અપભ્રષ્ટગિરાના વાઘા પાછળની લોકપ્રિયતાને હાથે ગમે તેમ વખતો વખત પહેર્યાં એ સ્થિતિનાં કોકડાં પણ ઉકેલવાનાં રહ્યાં છે. અને મીરાંનું એકકે પદ ગુજરાતીમાં છે જ નહીં એ પ્રગલ્ભ લાગતા છતાં સાચા લાગતા અભિપ્રાયનું તારતમ્ય પણ કસોટીએ ચઢાવવા જેવું છે. નરસિંહ અને મીરાં આ બન્ને ભક્તોએ ભક્તની નિર્મળ દૃષ્ટિએ જે જે નાની મોટી કૃતિ કરી હશે તેમા નિર્મળ ભાષા, નિર્મળ ભાવ અને તે સમયની લોકભાષાનું નિર્મળ પ્રતિબિમ્બ હોવું જ જોઇએ. આ સ્થિતિમાં નરસિંહયુગની ભાષાનું યથાર્થ સ્વરૂપ કેમ કરી જોવું ?

નરસિંહની સ્વતંત્ર કાવ્યકૃતિઓના તે સમયની સમકાલીન કૃતિઓના શબ્દો સાથે સરખામણી, વાગ્વ્યાપારની વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ તેની તપાસ, તે સમયનાં લોકજીવનનાં અન્ય કૃતિઓમાંથી હાથ લાગતાં દશ્યો આપણી આગળ વિશેષ સામગ્રીની મદદ સાથે રજુ થશે ત્યારેજ નરસિંહયુગની ભાષાનું સાચું સ્વરૂપ આપણે જોવા પામીશું.

હાથે જોઇએ તેટલી વિશુદ્ધ રહેવા પામી નથી એ પણ આપણે જોઈ રાકીએ છીએ.

આ પરિસ્થિતિમા આ સૈકાની ભાષાના વિકાસક્રમના ઇતિહાસને સૂક્ષ્મતાથી અવલોકવા આપણે વર્ષે વર્ષે સ્થિર સ્વરૂપ ધીમે ધીમે ધારણ કરતી જતી ભાષાના સંખ્યાબંધ અને વિવિધ નમુનાઓ તપાસવા જોઇએ. 'બાર ગાઉએ બોલી બદલાય' ને 'બાર વર્ષે બોલી બદલાય' એ હકીકતને પણ ધ્યાનમા રાખી એ નમુનાઓ આપણે તપાસવા જોઇએ.

વિક્રમના ૧૬મા શતકની ભાષા . કેટલાક નમુના

સંવત ૧૪૫૪ના ઇડરીઆ ગઢના રણકેસરી રણમલ્લના વીરરસથી ભરપુર પવાડાની શ્રીધર વ્યાસની ભાષાની મૂર્તિ આપણી નજર આગળ આપણે લાવીએઃ

છપ્પય

"હિવ કિર ભાલપહારિ ધાર ગઢ ગાહવી ઢંઢૂ.
કસબે-કડી કિવાણપટી કિવવાયણ ખડૂ.
ભુજબલિ ભલ્લઈ ભિડિઅ ભરી ભય ભરુયચિ પઈસૂં.
ધરી અ ખલાઇચ્ચ અસુરસિરિ ચંપવિ બઈસૂં.
પ્રહઊગમિ પટ્ટણિ પટ્ટ કરી ધગડાયણ ધધવિ ધરજ.
ઈડરવઇ રા રણમલ્લ કહિ 'ધક્કછત્ત ગવિતવિ કરૂં" ૭૦

(શ્રીધર વ્યાસ : રણમલ્લ છંદ : સં. ૧૪૫૪)

સં ૧૪૫૪ની જુની ગુજરાતી ભાષાના આ અપભ્રંશની દુહિતા સમોવડા તાજા અવતારના ખડબચડા સ્વરૂપમા સંતાયલા સ્વરૂપની રેખાઓ પછીથી વધારે સ્પષ્ટ થતી જાય છે. લાટ દેશની રસિકતાને વસંત વિલાસમા છલોમલ ભરનાર અજ્ઞાત કવિ ત્યાર પછી કેટલેક વર્ષે આપણી ખીલતી ભાષાસુંદરીના સ્વરૂપના કંઈક સ્પષ્ટ દર્શન કરાવે છે આ પ્રાચીન વસંતકવિની કાવ્યવાણી એ આપણી તે સમયની કવિતાની બની શકે તેવી સુકુમાર ભાષા છેઃ

"પહુતીય તિઉણી હિવ રતિ વરતિ, પહુતિ વસંત.
દહ દિસિ પસરઇ પરિમલ; નિરમલ થ્યા નભ અંત. ૨
શીત ગિણી હિમવંતિ; વસંતિ લિઉ અવતાર.
અલિ મકરંદિ મુરિઆ; કહુરિઆ સવિ સહકાર. ૩

" મયણ તણા ગુણ ગહગહ્યા. મહમહ્યા મહુ મહકાર.
ત્રિભુવનિ જયજયકાર પુકારઇ પિક અપારિ. ૪
પદ્મિની પરિમલ બહિકઇ. લહિકઇ મલયસમીર.
મયણ, જિહા પરિપંથી, પથી ધાઇ અધીર. " ૫
(અજ્ઞાત કવિ : વસંતવિલાસ સં. ૧૫...)

'પહુતી', 'દહ', 'દિસિ', 'થ્યા', 'સવિ', 'પુકારઇ', 'મયણ' વગેરે શબ્દોદ્વારા ગુજરાતી ભાષાએ પોતાની જનેતાના શબ્દોને સાચવી, વચમાંના પ્રાકૃત અને અપભ્રંશનાં લક્ષણો ધારણ કરી પોતાનું ભાષાજીવન ધારી રાખ્યું છે.

આ પછી નરસિંહ મહેતાનો એક પ્રકીર્ણ નમુનો લઇએ:

" વદન સુકુમલ, તારી ચાલને ચમકે મોહીરે, સુંદરી ! દેખાડો ચાલીરે;
તમ વિના ઘડી એક ન રહી શકું હૃદયા ભેતર તાપ ચાલી રે. ૧
આણે મારગડે જાતાં શેરીએ સામું જોયું રે;
જે વારે ઘુંઘટ આધો તાણ્યો તે વારે મારૂં મન મોહ્યું રે. ૨
જેને જેશું પ્રીતજ હોયે તે તે સામુ જોયે રે;
નરસૈંયાચો સ્વામી ભલે મળીઓ તમ સમોવડ નાહીં કો એ રે. ૩
(નરસિંહ મહેતા : શૃંગારમાલાનાં પદો : સં. ......)

સપ્તમીના 'ઇ' પ્રત્યને બદલે 'એ', ભાલણ 'જવારા વાપરે છે તેને બદલે 'જે વારે' એમ આધુનિકનાના રણકારા નરસિંહની તે વખતની વાણીમાં નહીં પણ તે પાછળથી લોકપ્રિયતાની શુદ્ધિએ ગજાવ્યા છે. 'ચા' પ્રત્યયનો મરાઠીનો સંપર્કસંસ્કાર એમા ચાલુ રહ્યો છે.

હવે ભાલણ જોઇએ:

રાગ પરજીઓ

" સુંદર શ્યામજી હો ! માહારા દુઃખતણો નહીં પાર.
પ્રીછા તહ્નો પીતાબર બલીઆ બલીઆ બહુ ભરથાર ! ૧
શુદ્ધ અગ્નિકુંડથી ઊપની વૈરાટતણી થઈ દાસી.
ભોગવા વીણ નવ છુટીએ કરમ કરૂં જે નાસી. સુંદર. ૨
કૈએ કીચકે ઝાલી ઘસરડી. સભા માહે મારી રે.
જુધિસ્ટર તે જોઈ રહ્યા પણ તેહેને ન સકા વારી રે. સુંદર. ૩
બીમસેનને જઇ કહૂ દુષ્ટે દૂ સંતાપી રે.
પીછડે માહારે કુડ કરીને રાતે મારો પાપી રે. સુંદર. ૪

બાધી કાહી બાવલા ગતિ સારંગપણિ રે '
તોહે પણ નથી નીસરો પાપી મારો પ્રાણી રે. સુંદર. ૫
(ભાલણ : કૃષ્ણવિષ્ટિ : સં. ......)

ભાલણની આ ભાષા લોકપ્રિયતાને હાથે કાદંબરીની ભાષા કરતા વધારે સંસ્કારાઈ હશે છતા તેમા 'દુષ્ટે ઈ સતાપી' એ જુનો પ્રયોગ અને અધિકરણાર્થ સપ્તમીનો 'ઇ' પ્રત્યય 'રાતિ'મા સચવાઇ રહ્યા છે.

આ પછી પદ્મનાભનું તે કાળનું યથાર્થ ભાષાસ્વરૂપ સાચવી રાખનાર ઐતિહાસિક કાવ્ય લઇએ·

"એક પતુતી હો બગલડી જી, તેહચા પ્રેમ અપાર;
પિયુ પોખઇ પાવસિ ચટી જી, સુખ લીઇ સસારિ. ૨૩૪
કઇ મઈ મન્મથ દુહવિઉ જી, કઇ હૂં નિર્ગુણ નારી;
પિયુ પરદેસણી વીનવઇજી, આપિ આપ સભારિ. ૨૩૫
દિવસ દોહિલા હૂં નીગમુ જી, રયણિ ઘણેરી થાઇ;
વિરહવેદના માહરી જી, પિયુ વિણ રહણું ન જાઇ. ૨૩૬
જુ જલહીણી માછલી જી, જીવઈ નહિ જન માહી;
કત વિહૂણી કામિની જી, તિમ તિમ ખીણી થાઈ" ૨૩૭

(પદ્મનાભઃ કાન્હડદે પ્રબંધ. ખંડ ૩ બાદશાહજાદીનો વિલાપ. સં. ૧૫૧૨)

'તેહચા', 'પોખઇ', 'પાવસિ', 'દુહવિઉ', 'જુ' વગેરે શબ્દ-પ્રયોગો તેમજ આખા ગીતની ભાષાનો રણકો બહારની ડખલગીરીથી બચેલો તે સમયનો શુદ્ધ રહી ગયો લાગે છે, અને નરસિંહ કે મીરાની ભાષામા જે આધુનિકતાના સુરો આપણે સાભળીએ છીએ તેમનાથી આ સુરો જુદાજ પડી જઇ તે સમયની ભાષાના સ્વરૂપની આપણને પુરેપુરી ઝાખી કરાવે છે. આ પછીની બેજ વર્ષ પછીની મતિશેખરકૃત ધન્નાચરિત્ર એ કૃતિના 'અનઇ' વગેરે પ્રયોગો પણ ઉપરનીજ ભાષાને અખંડિત જાળવી રાખે છે:

"ચોર અનઇ ચેલક ઘર તણા દુજણ વિજ્જ વિપ્ર પ્રાહુણા;
વેશ્યા ધૂત રાય એ સહી પીડ પીયારિ જાણઇ નહીં."
(મતિશેખર: ધન્નાચરિત્રઃ સં. ૧૫૧૪)

આ પછીની જૈનકૃતિમા પણ બહુધા તેજ સસ્કારો દષ્ટિગોચર થાય છે:

" શ્રી મૂલ સંઘ અતિ નિરમલો, સરસતિ ગચ્છ ગુણવંત.
શ્રી સકલ કીરતિ ગુરુ જાણીઇ જિણસાસણી જયવંત. ૧
તાસ પાટિ અતિ રુયડા શ્રીભુવન કીરતિ ભવતાર.
રત્નત્રય કરી મંડીયા ગુણહ તણા ભંડાર. ૨
તે મુનિવર પાય પ્રણમી નિ કીયો સમિ સાર.
બ્રહ્મજિણદાસ ભણે રુયડો, પઢનાં પુણ્ય અપાર. ૩
સિષ્ય મનોહર રુયડો, મલ્લિદાસ ગુણદાસ.
પઢો પઢાવો વિસ્તરો, જિમ હોઈ સૌખ્ય અપાર. ૪
ભવીયણ જીવ સંબોધના કીયો રાસ એ સાર.
અનેક કથા ગુણિ આગલો દયાતણો ભંડાર. ૫
સંવત પનર વીસોતરા વૈશાખ માસ વિસાલ;
સુકલ પક્ષ ચઉદિસિ દિને રાસ કીયો ગુણપાલ." ૬

(બ્રહ્મજિનદાસ : હરિવંશરાસઃ સં. ૧૫૨૦)

સોળમા શતકની પ્રથમ પચ્ચીશી આમ આપણી જૂની ગુજરાતીના સ્વત્વને સાચવી રાખી એનો અંતર્ગત વિકાસ સાધતી પુરી થાય છે.

બીજા ચરણને આરંભે પદ્મનાભની ભાષાનોજ રણકો પાડતી કર્મણમંત્રીની સીતાહરણની ભાષા છે. એ જોઇએઃ

" વદન કરિ સેઇ કામિની, નયણિ વિહિ છઈ નીર.
તતખિણ વાનર ઊતર્યું, જઇ પાય લાગુ વીર. ૧૯૮
'રામલક્ષ્મણિ મોકલ્યુ હું. જાનકી! તું જોઇ.
કર્મિ તુહ્મારઇ કટક આવ્યાં. માતા! તું મા રોઇ. ૧૯૯
ક્ષુધા લાગી અતિ ઘણી; ભૂખ ભંજુ આજ.'
'પડયાં વનફલ ભક્ષિ કરજ્યો, દુષ્ટ દાણવરાજ.' ૨૦૦
વચનઇ હું વેગરૂં' આમૂલ લઇ છઈ વૃક્ષ.
માલી પાડી બૂંબડી આવિઉ પ્રત્યક્ષ." ૨૦૧

(કર્મણ : સીતાહરણ. સં. ૧૫૨૬)

આ અવતરણના 'વિહિ,' 'છઇ', ('અછઈ'નું આ સમયે 'છઈ' થયું દેખાય છે) 'રામલક્ષ્મણિ હું મોકલ્યુ' 'તુહ્માર્ઇ' આ શબ્દો અને વ્યાકરણના પ્રયોગો અણબદલાતાજ ચાલ્યા આવે છે.

આ પછીના પાંચ વર્ષ પછીની એક કૃતિ લઇએઃ

" × × × ×

રાજભવન આવ્યુ ભૂપાલ મયણસુંદરિ બોલાવી બાલ.
કર્મ તુમ્હારિ આણ્યુ આજ, આ અંબર પરણઉ વરરાજ. ૨૫
જવ આદેશ હૂઉ નરનાથ, તવ કુઅરીઈ ગ્રહીઉ કુષ્ઠી હાથ.
હઠિ ચડઉ ઊજેણીનાહ, ચિહુ કલસે કીધુ વિવાહ. ૨૬
એક નંદઇ પંડતનુ ભણ્યું, એક નંદઇ ધર્મ અરિહંતહ તણું.
એક કહિ એ ભૂંડી માઇ. એક કહિ એ વરાસઉ રાઉ. ૨૭
લાખ લોક ઇમ બોલિ વયણઃ વાયસ કોટિ બાધું રયણ.
કુષ્ઠી પેહૂ હરખઉ બહૂ. ઉતારિ લેઇ ગયા વહૂ." ૨૮

(જ્ઞાનસાગર : શ્રીપાલરાસ : સં. ૧૫૩૧)

ભૂપાલની નાન્યતર જાતિ, 'મયણસુંદરિ', 'તુમ્હારિ', 'પરણઉ', 'ઊજેણીનાહ', 'ચિહુ', 'વયણ', 'રયણ' વગેરે પ્રયોગો અને શબ્દોએ ભાષાની પ્રાચીનતા સાચવી રાખી છે.

આ પછીના અવતરણોમાં પણ એજ ચાલ્યું આવતું સ્વરૂપ આપણે જોઇએ છીએઃ

"સીલ પસાઈ સુખ ભોગવઈ, સીલજ નરનારી યોગવઇ;
તેહનઇ જસ આવઈ ઇહિ લોક, સ્વર્ગ સીધી પામઇ પરલોક. ૫૬
જીવી મયનરેહ રાખવી, જીણ સાસણી મહિમા દાખવી.
સા નીતુ મયણરેહ મહાસતી, કરો મંગલીક જયવંતિ સતી. ૫૭
શ્રી ઉવએસ ગચ્છ ગુરરાય, કક્કસૂરિ તસ પદિ બિઆય;
સાંપ્રતિ દેવગુપતી ગણધારા તેહના ગુરણા વચન આધારા. ૫૮
પનરસઇ પાંત્રીસઇ વરસી એ પ્રબંધ કીઉ મનનઇ હરસિ.
વાચક મતિશેખર ઇમ ભણઇ, ભણઇ ગુણઈ ને સહૂ સુખ લહઈ." ૫૯

(મતિશેખરઃ મયણરેહાસતીરાસ. સં. ૧૫૩૫.)

"એહ પરિહાસ કહનઇ કહૂં? 'વાડિ ચીભડાં ખાઇ.'
યુક્તિ કરી નઈ પ્રીછવૂં, બીજું નથી ઉપાય.
× × × ×
દેહી યદા કરઇ પ્રયાણ ખડમાંકડી તણી પરિ જાણિ,
ચરણ આગિલા આધા ધરઈ, તુ પગ પાછિલા ઉદ્ધરઈ.
× × × ×
બોલઇ બોલ સોહામણા, મનં માંહિ બહૂ પાપ.
લીધુ વિરાંસઈ દોરડું બોલા ઉપરિ સાપ.
× × × ×

સમ્યક્ હૂં વિરાંસી મૂલ, પેટ મસલી ઊપાયૂં શૂલ.
મારણિ આવી, પામી મૃત્ય, ચૂકી ઘર તણાં તે ઘૃત.
× × × ×
મુક્તિપંથ કેરું સોપાન, તાહરી ભક્તિ ત્યજઈ અજ્ઞાન,
સાલિકુકસા ખંડન કરઇ, તેહેનઈ એક કણેશ ઊગરઇ.
× × × ×
સઘલા સુભટ દેવરાવ્યા માગ, જાણે ડૌકરિનઇ ઘરિ વાઘ !

(ભીમ : હરિલીલા ષોડશકલા : સં. ૧૫૪૧)

સંવત ૧૫૪૧ ની ભીમ કવિની કૃતિએ પણ ભાષાનો જુનો ચીલોજ ચાલુ રાખ્યો છે. ભાલણની પેઠે આછો પણ કહેવતોનો ઉપયોગ ભીમની કવિતામાં કરાયલો જણાય છે અને એ બીજ માંડણ અને શ્રીધરમાં બેહદ ઉગી નીકળેલાં જણાશે. એક નમુનો વધારે:

" × × × ×
નયર ઉજેણી અતિ ભલૂં જિહ હૂઇ અમરાપુર.
રાયા રાઉ અવંતીસેન, મંત્રી મતિસાગર. ૩
વસઈ વાસિ વ્યવહારીઉ એ નામિ ધન સાર.
રંભા ઘરણિ થં મનહરંગી વિલસઈ સ વિચાર. ૪
સપન લહઇ તે ચતુર નારિ કાંઈ કેતલી રાતિ,
જિણવર નામ જપી કરી ઊઠી પરભાતિ. ૫
સ્વામિ ! સંભલિ વાત એક કહિતાં અતિ મીઠી.
જાણીઊ સુહુણઇ અમૃતવેલિ મઝ ઉદરિ પઇઠી. ૬
ઇશે મનોરથિ ગરભ ધરિઊ જવ હુવા નવ માસ;
પુત્રી પ્રસવી તીણિ કરી મનિ પૂગી આસ. ૭
મૃગાંકલેખા દિધ નામ વાધઈ સા બાલી.
ચઉસઠિ કલા કુશલ હુઇ, અંગિ અતિ સુંયાલી." ૮

(વચ્છ : મૃગાંકલેખારાસ : સં. ૧૫૪૬)

'નયર', 'વ્યવહારીઉ', 'ઘરણિ', 'કેતલી', 'મઝ', 'પૂગી', 'સા' આ સૌ શબ્દો જુની ગુજરાતીના જ ચાલુ રહ્યા છે.

અહીં વિક્રમની સોળની સદીનો પૂર્વાર્ધ પુરો થાય છે. ઉષાહરણકાર જનાર્દનની ભાષા પણ આ શતકની ચાલુ ભાષા છે:

" ઊષા ! પ્રતિજ્ઞા નવિ લીજઇ રે, સહીયરનં તે વાર્યૂં કીજઈ રે.
સહીયર કહે મન માણ્યુ રે, વર ઘરથી નથી જાણ્યું રે.

સહણુઈ તે લાખ બંધાઇ રે, તે વિદ્યાણુઇ મિથ્યા થાઇ રે.
જનાર્દન ભણુઇ ઉપા બોલી રે; તુહની રક્ષા કરઈ હિંગોલી રે.
તો મનિ નવિ આણે તાપ રે, ઉમાશંકર શિર માયબાપ રે.
(જનાર્દન : ઉપાહરણ : સં. ૧૫૪૮)

આ પછી આ સદીના બીજા અર્ધનો ભાષાવિકાસ આપણે જોઇએ. 'ગૌરીચરિત્ર' ના કર્તાને રાવણ મંદોદરીસંવાદનો કર્તા ગણી આપણે એની ભાષા તપાસીએ ગુજરાતી પ્રેસની સંશોધેલી આ કૃતિમાં ભાષાને અનૈતિહાસિક દૃષ્ટિએ સંસ્કારો આપેલા આપણે અહીં જોઇએ છીએ. 'મંધવન્' ઉપરથી શુદ્ધ પ્રયોગ 'મેહવો' મુકી અતિ સંસ્કારેલો (?) 'મેશ્વો' પ્રયોગ ગુજરાતમા આપણુને જાણીતો છે. આમ એક શ્રીધરના બે કાવ્યોની ભાષામાં લહીઆઓએ કે વિદ્દદ્ભૂષણ સંશોધકોએ ઘાણ વાળ્યો જણાય છે. ગૌરીચરિત્રની અર્વાચીનતા અને રાવણમંદોદરીસંવાદની પ્રાચીનતા નીચેના ત્રણ નમુનાઓ વાચકોને સુસ્પષ્ટ કર્યા વગર રહેશે નહીં:

"સમર્યો રાય રતિ કેરડો નિજ સાથ લેઈ વસંતને;
વાય શીત સમીર રૂડો આણે પુષ્પસુગંધને.
હંસ સુડા રૂપે રૂડા કોકિલા કલરવ કરે,
મોર મેના મધુર બોલે કામીજનનાં મન હરે.
મુચકુંદ ચંદન બાવના મંદાર માલતી કેતકી
નાના ભાત સુગંધ સાથે બોલી ગાયે હેતથી.
પેર પેર પિઉશું પ્રીત માંડે જાણે રખે મન એનું નવ ચળે;
પાર્વતી મનશું મતિ વિચારી વિજયા વાવે પાખવે."
(શ્રીધર : ગૌરીચરિત્ર : સં. ૧૫૬૫)

"ગાય ઈશ્વરચરિત્ર ગૌરી, સાંભળે સહજે કરી;
તેનાં પિંડ પાતક જાઇ પુણ્ય થાય માઘ મર્જન સરસ્વતી. ૩
સરસ્વતી સાયર નીર નિર્મળ, સોમશિરે ધારા ઢળે;
પુણ્યતણા પ્રભાવ વાધે, જે કો ગાયે સાંભળે. ૪
શ્રીધર સ્વામી ચરિત્ર શિવનાં, ભાવે ગાતાં સાંભળે;
મન મનોરથ પૂર્ણ હોયે કૈલાસપતિ પ્રેમે મળે." ૫
(શ્રીધર : ગૌરીચરિત્ર : છેવટ : સં. ૧૫૬૫)

મંદોદરી—"છાકમ કરિ ઉપરિ મહીયલી, સીતા સવિ ગંગા નિર્મલી.
અહિલા! ગંગોદક કિમ સડિ? રુદ્ર કલસિ કિમ પૂરા પડિ?

સઘલી શક્તિ શિરોમણિ સતી, તેહને રજ કિમ લાગે રતિ?
'બીજા' વહિરઇ બીજ મયંક, વિરાશા વિણુ કિમ ચડી કલંક? ૬૯૮
રાવણુ–કલંક કસિઉં કામિનિ રૈસ? લાગો કર જિહાં લંકનરેશ.
જે જલ ગંગા ભીંતરિ ભલઈ, તે સિરિ સોમનાથ નઈ ઢલઇ.
પાવક સંગ કરિ સરપણું, કહાવિ મુખ તેત્રીસહ તણું.
ન્યા નરપતિ દા પાસિ પડિ, ગહિલી! ગેઝ ન ગિરુઆ ચડિ." ૬૯૯
(શ્રીધર: રાવણમંદોદરીસંવાદ: સં. ૧૫૬૫)

શ્રીધરના રાવણમંદોદરીસંવાદની અને માંડણના ઉખાણાની પ્રાચીન ભાષાવિષયક લઢણુ બંન્ને કવિઓના અવતરણોથી જણાઈ આવે છેઃ

" દસ અહંકાર તણાં સાંચર્યાં, જન્મ કોડિ પાતક પરવર્યાં.
મોહબાણુ મેલ્હિ અતિ ઘણાં: રાખિન ચરણ શરણ તહ્ર તણાં.
નારાયણુ નામિ શ કીયૂ? વાઇ વાદલ યમ ઠેલીયૂં. ૧૯
શંષ્ર તણઇ બલિ શંષ જ રહિ, તાહરી માયા તૂંહજ લહઇ.
શેવ કરંતાં સુધુ કાય, મઝ મન રાખિન તોરે પાઈ.
કહિ મંડણ અહ્નચા નૃપ હોય, સ્વામિ વિના કુણ સાહમું જોઈ?" ૨૦
(માંડણ: ગૃહસ્થાશ્રમવીશી: સં. ૧૫...)

આ પછીના લાવણ્યસમયના વિમળ પ્રબંધ (સં. ૧૫૬૮)ની ભાષા તો આપણી આગળ ખુલ્લા પુસ્તક જેવી અણીશુદ્ધ સંરક્ષિત આપણે જાણીએ છીએ. સ્થલને અભાવે એના અવતરણોની જરૂર નથી. એક બીજો કવિઃ

" હરણી તું મરણી થઇ સિંઘ ઉપરિ આવિ,
તાકી મારશિ તીર કિઈ સદનિ પાછી સિધાવિ.
કુસુમ મ કરમાઇ જસિઉ તેપ મ છંડિ તંબોલ,
પરિમલ પરિહર તુ રખે ચોપટ ચંદન ઘોલ."

(નરસાસુત ગણપતિ: માધવાનલ કામકંદલાદોગ્ધક: સં. ૧૫૭૪)

સં. ૧૫૭૪ ની ગણપતિની ભાષાના સંસ્કાર પણ જુની ગુજરાતીના જ સંસ્કાર છે. આમ જુના સંસ્કારોથી પોષાતા સ્વરૂપમાં સોળમી સદીનો પોણો ભાગ વીતી જાય છે

આ પછી છેલ્ના ચરણના ભાષાવિકાસના બે નમુનાઓ લઇશું. બંને જૈનકૃતિઓના નમુના છે અને એમણે તે કાલની પ્રચલિત ભાષાને ખાસ વફાદારીથી સાચવી રાખી છે. એ નમુના જોઇ લઇએઃ

"બિ કીજઇ જઇ કિમઇ કલત્ર, મનસા હોઈ સહી વિચિત્ર.

ઇક આઘી ઇક પાછી કરઇ તિણિ પાપઇ નર ગૂડા ભરઇ.
ઇક ઘરણી તાં ઘરની મેઢિ; બીજી દુઇ તઉ વાધઇ વેઢિ.
ઘરની કલિ કુણ આગલિ કહઇ? ચોરમાઈ જિમ છાનઉ રુઅઈ.
એકઇ સંધ્યા ઊગિઉ સૂર, બીજઈ મિલિઉ રલિઉ ભૂર.
એકઈ બીજઇ શશી ઉગિઉ, બીજી બીજઇ તે ખય ગિઉ."

(જયશેખરસૂરિઃ પ્રબોધચિંતામણિઃ સં. ૧૫૮૧ આશરે[૨૪])

"શ્રી જિનવર ચરણયુગલે પ્રણમેસુ '
સુગુરુનામ હિયડઇ સમરેસુ !
કહઇસુ સંખેપિઇ આરાધના ભાવિક જીવ સુખસાધના;
ઉત્તમ નર જે કરઇ ત્રિકાલ એ આરાહણ ગુણ સુવિસાલ.
વિનય સહિત મેલી કર ભાલ છલીય ન સક્કઇ તેહનઇ કાલ.
જીવતવ્યની મ કરિસિ આસ. સાસતણુ કેહુ વેસાસ ?
ખિણિ ખિણિ આવઇ ખિણિ ખિણિ જાઈ, જતન કરતાં થિર નં થાઈ.
જમ્મણ મરણ અનંતીવાર, કીધા કાંઇ ન આવ્યુ પાર.
આરાધન સૂધી નહુ કરી તિણિ નહુ પામી નિવૃત્તિ પુરી.
દુલહ લહી માણસભવસાર ઉત્તમ શ્રાવકકુલિ અવતાર
શ્રીજિનધર્મ સુગુરૂ મુખિ સુણિઉ તેહથી અવિરતપણુ
અવગણિઉ."

(વિજયસૂરિ : આરાધનારાસ : સં. ૧૫૯૨)

'બિ', 'કિજઇ', 'કિમઇ', 'ઇક', 'તિણિ', 'ચોરમાઇ' વગેરે વગેરે પહેલા નમુનાના શબ્દપ્રયોગો તથા 'પ્રણમેસુ', 'હિયડઇ', 'આરાહણુ', 'સક્કઇ', 'વેસાસ', 'ખિણિ', 'દુલહ' વગેરે બીજાના શબ્દો આ ભાષાને સંવત સોળમા શતકના નરસિંહયુગની ભાષા પુરવાર કરે છે. આ પછી નાકરયુગ બેસતાં જુની અસરો ધીમે ધીમે ગરી પડે છે. નાકર પછીના પ્રેમાનંદ યુગમાં તો આપણી ભાષાનું સુંદર અને સરસ પરિપાકભર્યું સ્થિર અને સિદ્ધ સ્વરૂપ આપણે સંપૂર્ણતાથી પામીએ છીએ.

માંડણ અને શ્રીધરની ભાષા

માંડણ અને શ્રીધરની ભાષા આમ નરસિંહયુગની જુની ગુજરાતી

---

૨૪ જુઓ દી. બ. કેશવલાલ ધ્રુવના ઈ. સ. પંદરમા શતકના પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્યની પ્રસ્તાવનાઃ પૃષ્ઠ ૨૩: "—તેજ આ ગુજરાતી પ્રબોધચિંતામણિ છે. એને હું ઇસવી પંદરમા શતકના પહેલા ચરણમાં મુકુ છુ."

ભાષા છે. આ કવિયુગે એક જ યુગમાં અને લગભગ એક જ સમયમાં પ્રચલિત દેશકાલના સંસ્કારોથી એ ભાષાને સંસ્કારી છે. એમના સમયના ગુણદોષો એ ભાષામાં સરખે ભાગે દેખાઇ આવે છે.

પદ્યબંધમાં છંદનો ઉપયોગ

બંને કવિઓએ એમના પદ્યબંધમાં ચોપાઇ છંદનો ઉપયોગ કર્યો છે. આ વીશે આગળ કહેવાનું હું કહી ગયો છું.

ઉપકારદર્શન

માંડણ અને શ્રીધરના આ આપણી જુની ગુજરાતીના કાવ્યપ્રદેશમાં વિચરવાની અને તે ઉપર સમજુતી અને પ્રસ્તાવના દ્વારા એક બાજુએથી કૈંક આછો પ્રકાશ પાડવા દેવાની મને ઉદાર ભાવે સગવડ કરી આપનાર મુંબાઇની વિદ્વાન ફાર્બસ ગુજરાતી સભાનો મારે સૌથી પહેલો આભાર માનવો જોઇએ. સ્વર્ગસ્થ મણિલાલ વ્યાસની આદરેલી આ અધુરી રહેલી જુના સાહિત્યની સેવા કરવાનો મને પ્રસંગ મળ્યો તેથી જ આ બંન્ને કવિઓની કૃતિઓ ઉપરાંત ઘણી પ્રકાશિત અને અપ્રકાશિત જુની ગુજરાતીની સાહિત્યકૃતિઓ હું જોવા પામ્યો. જુની ગુજરાતી સાહિત્યકૃતિઓમાં તદ્ભવ અને દેશ્ય શબ્દોનો અપાર સાગર ભરેલો છે. આ અજાણ્યો સાગર ખેડવામાં મારા જેવા નવીન ખલાસીને માટે કેટલું જોખમ ભરેલું છે તે હું સારી પેઠે જાણું છું. સંસ્કૃતની અગણિત સંસ્કારોવાળી પુત્રી, તેના ઉપર મધ્યકાલની પ્રાકૃત અને અપભ્રંશની સંસ્કારપરંપરા અને એ રીતે પ્રાચીન, માધ્યમિક અને અર્વાચીન સ્વરૂપ પામેલી ગુજરાતીની શબ્દવિદ્યાના અક્ષુણ્ણ મહાસાગરમાં સફર કરવામાં દી. બ. કેશવલાલભાઈ ને નરસિંહરાવભાઇ જેવા કુશળ કૈવતર્કો ન હોય તો આપણી પ્રિય જુની ગુજરાતીના કોડીલા અભ્યાસકોને કેવી કેવી મુશીબતો નડે તે સહજે સમજાય એવું છે. જુની સાહિત્યકૃતિઓની કાચી ધાતુ જેવી ઉપલબ્ધ અને અનુપલબ્ધ નહીંજેવી સામગ્રી, સાધનોની ગેરહાજરી, સાહાય્ય કરનારા શબ્દકોષો કે શબ્દસંગ્રહોનો અભાવઃ આ અને આવી મુશીબતોની પરંપરામાં થોડી પણ દ્યોતક દીવાદાંડીઓ જેવી વિશ્વાસપાત્ર જુજ સાહિત્યકૃતિઓ એની હોંસ જ્વલંત રાખે છે. આવી કૃતિઓના કર્તાઓનો હું ઉપકાર માનું છું. પણ દીવાન બહાદુર કેશવલાલભાઈની પહેલેથી છેવટ સુધીની સળંગ મદદ અને કીમતી સૂચનાઓ તો મને આ નમ્ર પ્રયાસમાં બહુજ મદદગાર નીવડી છે. મારા પર વર્ષોથી ગુરુવત્સલતાના ઉભરાતા પ્રેમભાવથી પ્રેમાળ એવા એઓશ્રીએ જ્યારે ને ત્યારે કલાકોના

કલાકો ગાળી મારી એણીએક મુંઝવણો ઓછી કરી છે. એ માટે એ જુની ગુજરાતીના જરા જીર્ણ અને પૂજ્ય સાક્ષરશિરોમણિનો હું કેટલો બધો આભાર માનું ? વળી સોસાઇટીની પ્રતોએ મને અનેકવાર ઉપયોગ કરવા દેનાર ને કીમતી સૂચનાઓ આપનાર મારા સાહિત્યરસિક મિત્રોમાંથી રા. હીરાલાલ પારેખ, રા. મંજુલાલ મજમુદાર તથા અધ્યાપક ગજેન્દ્રશંકર પંડયાનો પણ હું ઓછો આભારી નથી. સભાના સહમંત્રી મારા મિત્ર રા. અંબાલાલ જાનીનો તો મારે ખાસ ઉપકાર માનવો જોઇએ. એમનાં વખતો વખતનાં પ્રોત્સાહનો અને ઉધરાણીથી જ હું આ કાર્ય આટલું મોડું છતાં પુરૂં કરી શક્યો છું.

મારા આ રંક પ્રયાસથી આ બન્ને કવિઓના અભ્યાસીઓને હું જરાએ મદદગાર થઈ શકીશ તો મારા શ્રમને હું કૃતાર્થ લેખીશ. મારાં ઘણાંએક શંકાસ્થાનોનાં તેમ જ ત્રુટીઓના સમાધાનો આપણા સાહિત્યરસિકો તરફથી આવે એમ ઇચ્છુ છું અને એમ થશે તો આ કૃતિઓના પુનઃમુદ્રણ પ્રસંગે એમનો હું ઉપકાર સાથે ઉપયોગ કરીશ.

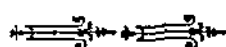
ગુજરાત વિદ્યાનિકેતન,
ડભોડા, (મહીકાંઠા)
તા. ૨૧-૯-૧૯૨૯.

શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ

પ્રબોધ બત્રીશી

અથવા

માંડણ બંધારાના ઉખાણા.

ભક્તિ વીશી.*

આગઇ કવિઆ મોટા કવિ, જે બોલઈ તે વાણી નવી.
ગંગા અતિઘણ પૂરઇ વહઇ, સકતિ આપણી જલ સગ્રહી.
ગુણસાગર એ ભરીયા તોવ, 'ચોરી ભાગિ સુધી ન હોઇ'. ।૧

મૂરખ નઇ મતિ દીજઇ કિસી ? હીઇ ન જાણઇ કાંઇ ઉલ્લસી,
જેતા અવગુણ તેતા ગ્રહઈ, ગુણની વાત ન એકુ લહઇ.
મનિ જાણઇ 'મારઇ છે ઝખ,' 'બહિરા આગલી વાયુ સંખ'. ૨

ખિણ સાભળવા શ્રોતા મિલ્યા, જાણે 'તિલ કોદ્રવમાં ભલ્યા'.
'તેહની ધયસ્ત્રિ ન ઘાણી હોઇ', 'વાચિ વ્યાસ ન બૂઝઇ કોઇ'.
ઇમ કરતા તે નવિ છૂટીઇ, 'સેવતરાં લાગિં કુટીઇ'. ૩

ભૂત પ્રેત વૈતાલ પિસાચ, તે પૂજ્યઇ સ્યું દીઠુ સાચ!
પર ભવિ ભૂખ્યા તે વનિ ફિરઇ, તુ તુમ્હારા દુખ કિમ હરઇ?
'ગોત્રજ ગદીઆણાની કહઇ', મણનૂં તિલક'ભાર કિમ લહઇ? ૪

ભગત હીન નર વાછઇ ઘણું, સુકૃત કર્મ નહી પોતાતણું,
'વલોઇ નીર વાછિ ઘૃત સેર', 'સાયઇ નવ નઇ ચૂટઇ સેર'.
'દુબલો કણબી કરમણુ કરઇ, બીજ ભાતચી બિમણું વરઇ'.
'ખેડઇ છઇ પોગલી ખેત્ર, ખડહડ દિસિ નઇ આઠમિ વેત્રિ'.

---

* આ વીશીની શરૂઆતનુ એક પાન તુટેલ હતુ. તેમા સાત દુહા હતી. ખોળતા ખોળતા ઝગડીઆના ભંડારમાથી ઉખાણાના થોડા પાના મળ્યા. તેમા આજ ગ્રંથના ઉખાણા હતા, તેથી ખુટતા હતા તે તેમાથી ઉતારી લીધા છે.

ઇમક કરતાં કાંણીગણુ ચડું, ‘ કુબલી વાઢિ છીંડું પડું ’. ૫
એક સાહ નઇ બીજુ ચોર, સાહ સૂંઆળુ ચોર કઠોર.
મલી ગોઠિ નિં ચઉહટી ચડયા, લોક લાખની દ્રષ્ટિ પડયા.
ચોર સાહનિ સંગતિ જોઇ, નગરતલારિં સાથા દોય’.
રાય રૂઠો સાહ કિમ ઉગરઇ ? ‘ સૂકઇ ભલતાં નીલું બલઇ’. ૬
રૂડું કરવા હીંડઇ સહુ, જાણુઇ વાધઇ મહોતજ બહુ,
કાંઇ ઉપરાજી રાખું નામ, મોટાં મોટાં કીજઇ કામ.
ચ્યાર પાંચમાં મોટા થાઇ, ‘ ગ્રથ વિના ખોલા પથરાઇ.’
ઇમ કરતાં ઘર ચાંપટ બિઠું, ‘ બિલાડી કાઢતાં ઉંટ પઇઠું’. ૭
સિર તણા સમારઇ કેસ, આલ્યાનુ ન કરઇ અપદેસ.
‘ ચુરઇ બાઇકા અવાસી કરઇ, ઘરમાં રાંડુ ભૂખિ મરઈ. ’
કોઇટ ભોલ ત્યાંહાં ભોલઈ ઘણા, તે નર ‘ ઠાલા નઇ વાજણા’. ૮
નિખિ પખિં હોમ કર્યા નરિં ઘણા, જાંણ્યૂં વીર હસિ આપણા.
વિણુ કિયાં ધરિ ‘ જંહૂં મૂલ, ’ ‘ પેટ ચોળી ઊપાયૂં સૂલ’. ૮
મંત્ર અપાસિ મ આપ વિગોઈ, ‘ લેતાં નવિ મૂકતાં નવિ કોઈ’,
‘સર્પ વિરાંસિં છુછુંદરિ મરઈ, મેહ્લિ આંખિ લીધઇ તનુ ટલઇ ’
‘ રાંધીશું સહીયાં માંડીઈ, હેલી બાઈ કહિતાં ફંડીઇ. ’ [illegible]
કોઇટ મંત્ર નઈ કોઇટ દેવ, કોઇટ માટઇ માંડી સેવ.
‘ નાઠા ચોર તલારક જોઇ, ’ ‘ કોઇટ પંચાં કુઠસુ ’ હોઇ.
ચેલા ચૂક ગોપ સાંમટુ, ‘ સસરૂ અંધ નઇ વહુ સરગટુ.’ ૧૪
હરિભક્તિ શ્રી સુખ સાંપડઇ, હરિભક્તિ યશ મોટા ચડઇ,
હરિભક્તિ નર નિર્વિઘ હોઇ, હરિભક્તિ કિંકર ન વિગોઇ.
હરિ છાંડી નઇ અન્ય આરાહિ, ‘ કોઠી સરખા કાંઠા ખાઇ. ’ ૧૫
પમભાણુ નર તીરથ કરઈ, પમભાણુ બહુ તપ આદરઇ;
પમભાણુ વનિ યોગી થાઇ, પમભાણુજ કલેશ કરાય;

પર્યંકિ પુછ્યાં હરિ ગુણ લીયુ, ‘શુલિ મરિ તુ ત્વય કાં દીઉ’? ૧૬

તુ રથ એહ તુ જુ ઘરિ તિજુ, પાણિ એહ તુ જુ કહિ ભજુ,
અવણ એહ સાંભળવુ કાંઇ, ચક્ષુ એહ કહિ સાહમુ જોઇ.
એમજ મહિત હોઈ હરિ વઠઇ, ‘કાંઈ ન હ્યુ તમ્હે મધુ આકઠિ’! ૧૭

પાપ તણુઇ પ્રભાવિં કરી, એ કાયા માયા આવરી,
ઢિંકરિ કરી મૂકયૂ આપણુ, નાંમ ન જાંણ્યુ યુગપતિ તણુ,
સત્સંગતિ તજી કીધ આધ, ‘ડાકરિ નઇ ઘરિ પિઠુ બાધ’. ૧૮

દંભ અહંકાર તણાં સાંચર્યાં, જન્મ કોડિ પાતક પરવર્યાં,
મોહ બાણ મેહ્લિ અતિ ઘણાં, રાખિન ચરણ શરણ તહ્મ તણાં;
નારાયણ નામિં શૂં કીયૂં, ! ‘વાઈ વાહલ યમ ઠેલીયૂં’ ૧૯
શંઘ તણુઈ બલિ શંઘજ રહિ, (તિમ) તાહરી માયા તૂંહજ લહઇ
ચેન કરંતાં સૂધુ કાય, મઝ મન રાખિન તોરે પાઈ,
કહિ મંડણ અહાચા નૃપ હોઇ, સ્વામિ વિના કુંણ સાહમુ જોઈ!૨૦
ઇતિ ભક્તિ વીશી.

ગૃહસ્થાશ્રમ વીશી.

ગ્રહાશ્રમ ધર્મ એ સાચવિ ખરુ, બીજુ નહીં કો તે ઉદ્ધરૂ;
બહુ તિર્યંક યોનુઇ ઊદ્ધર્યા બીજા ભવજલ કોટી તર્યા,
ચ્યારિ પદારથ નહી યે વિના, ‘મગ માહલિ મ મવિ ચોરના’ ૨૧
કૂડું બોલ્યું ઘટાવી આય, અયુક્તિ અશનઇ અગ્નિ ઉર્ક્ષાઈ,
રોગા કુપથ્ય કરી નશિ ઘણા, એ ‘શાવિ આયુધ મરણ તણાં’,
‘કાંઈ કુશલ કેતાં પૂછીઇ ? કુહાડે કાપડ કુટીઇ ?’ ૨૨
નર શ્રીવંત ન દીધૂં દાંન, જાંણી યોગ ન ધરૂ જ્ઞાન,
કેલવંતી ભતારિ નવિ રહી, સ્વામી ભક્તિ તાં સાચી નહીં.
વાહન ભૂત રહ્યું અણભણ્યું (એ) ‘વારુ ભિખિ પાડું ચણ્યું’.
મોટાં સરસૂં માંડયૂં ઝૂઝ, વિરી સરસૂં વિમાશ્યું ગુઝ,

બ્રિમ પાણિ પાગ્રી મૂગીઉ, આલસ વાલી નવિ આપીઉં.
સાહજિ સરજિ આંણ્યું પાપ, 'ગડતાં વાઘ ઘડ્યુ હરિ આપ' ૨૪
પ્રીતિં ઘૃત કલા શીખય્યુ, હક્ષ દૈવ કરૂ શરિ નવુ,
લોપી ગુરૂ નઇ કૂડુ કીઉં, તાત ત્યજી તનું અન્ય આપીઉં.
સગઇ થૈ શું કીધું આપ? આણી ' ઘાલ્યુ સુડિ સાહિ સાપ. ' ૨૫
પંચ મહા પાતક યે કહ્યાં, દોષ શવે જાંણી નઇ રહ્યા,
વિષયા પંચ ન વારી સક્યુ, તે તુ નર હીંડઇ તિચક્યુ.
પ્રાશ્ચિત કો મઝ મોટૂ દીઇ ? '(ભમ) પાણી પીનઇ ઘર પૂછીઇ'. ૨૬
દ્રોહ કરી નઇ ધન આણીઇ, છદ્રિ બોલિ રાઉલિ જાંણીઇ,
ગણિકા સંગતિ સંતતિ હોઈ, ' પાલા ટલીયા ખર આરોહિ'.
વર્ધકીનૂં મન વંછ્યૂં માંન, ' સોનઇ શું યે ત્રૂટઇ કાંન ? ' ૨૭
' એક છદ્ર પીયારાં કહિ, તેહના પિતર ન પાંણી સહઇ,
રાઉલિ ધન જાઇ તે મૂલિ, ' ચાડ તણિ મુખિ આવઇ ધૂલિ'.
ગો ગોવાલ વિના યેમ મરઇ, ' ખાઇ સાપ અંત્યજ અપગરઇ'.

કૃપણ ધન સાંચી નઇ મરઇ, ધૂલિ સરસૂં સાટૂં કરઇ,
કાંન લોઝ નવિ આદર કીધ, જાય સુત મુખિ નીર ન પીધ.
આગઇ કર્મ આરિ કરિ જાઇ, ' ધોબી નીહતઇ ગાધિ ખાઇ '. ૨૯
વરતણ સારુ વરુ નવિ કરઇ, બલ સારુ બોલી ન વિસરઇ.
ધન સારુ નવિ વિણજ કરઇ, પુણ્ય સારુ ન મુખિ ઉચરઇ.
વિદ્યા સારૂ વાદ ન કરશિ, ' શેહિ સવાદિ, વધિ વાર શિં ? ૩૦
એક કાંમી પગિ બેડી ભરઇ, બીજા અધિક કરવો ફિરઇ,
ધ્યાન મુરિત જાંણિ આપણું, તે વિષયા ઉપરિ રહિત ઘણું,
દેખઇ દુઃકૃત ફલ રડવડઇ, ' વારીતુ નર કૂઇ પડઇ'. ૩૧
ચણ વાંછઇ દુષ્ટ ભાવ ન જાઇ, વિદ્યા રસ નઇ આળસ કાય.

સુખ વાંછઈ ધરિ માંડઈ કલહુ, તીરથ આસ દરિદ્રિ રાંધલુ,
ધન વાંછઇ ધર્મ નાવઇ હેઈ, 'સાપિ ખાધુ આઉલિ ચાવીઈ'. ૩૨
નાહનપણુઈ વાવરીયા ઘણું, વિષય વિન રહ્યું તરુણાયણું.
ત્રીજી વઈ ધરભારિ ભમ્યુ, સઘલુ ' જન્મ આલિં નીંગમ્યુ,'
કાં નવિ ચેત્યુ જુ અયુ વડુ ? નાહુ સમુદ્રિ અનઇ કોરડું! ૩૩
નામ લેઅંતાં ગરઢુ થયુ, ફલ નવિ દીઠું, થાકી રહ્યુ,
પાપ સમૂહ ન જાતાં દીઠ, ઉલગ ઉપરિ 'નાવી ત્રીઠ
ભગત તણી ઘણી પૂરઇ આંસ, સ્વામી સેવ 'સુ તિમ પંથાસ',૩૪
માતા પિતા મેહ્લી દીકરૂ, પૂજઇ દેવ કરઇ બહુ બરૂ,
માઈ બાપ સૂઆં ટલવલી જાત્રઇ જલ દીધું અંજલી,
જીવતાં યણુનાહાર નવિ ઠર્યાં, ' ઘર બાલી નઇ તીરથ કર્યાં '. ૩૫
વાહવની સૂદ શશ્રૂષા કરઇ, સ્રી ભર્ત્તાર ભક્તિ આદરઇ,
ભૂપતિ પ્રજા પાલઇ આપણી, પુત્ર તાત સેવા કરઇ ઘણી,
એક અર્થ સાચુ એ લીઇ, ' આંડની ખલિ નાહિ નઇ પીઇ ', ૩૬
બ્રહ્મબીજ ભણીજાણે પાત્ર, સેવુ ગુરૂ વિણુ કીયા છાત્ર,
માતા મનુ વિભચારિણી, પૂરિત પાપ પિતા શરિ ઘણી.
કોધ મ ખંડુ કામિની કંત, ' ધર્મની ગાઇ ન જોવા દંત '. ૩૭
સ્રી ભર્ત્તાર ભક્તિ નાદરઇ, એક બોલ ના હૈઅડઇ ધરઇ,
અંતા માન ન મેહ્‌ર્યું જાઈ, મરણ લગઇ સુવાડી રાઇ,
પુરૂષ પિરાયાના ગુણ સ્તવુ, ખણવું ગિરિ ઊંદિર સાહિવુ'. ૩૮
અઢોતર વર્ણ પૂજઇ દેવ, બ્રાહ્મણ આવઇ કરવા સેવ,
બેસી કરઈ પવિત્ર પાટલા, તે પ્રતિમા શશ્રૂષા ભલા,
' આંધી ગાડર રૂની આસ, પોતાનુ ખાધુ કપાસ '. ૩૯
બ્રહ્મા ધરિ બેટી સરસ્વતી, તેહ સ્વામિનિ ઊપજઇ મતી,
મતિ ઉપાઇ બુદ્ધિપ્રકાશ, બુદ્ધિ તણુ એ વાગવિલાસ.

જ્ઞાનાતીત ગીત કિમ લહઇ ? માંડણ નાંમ લવારી કહઇ. ૪૦

ઇતિ ગૃહસ્થાશ્રમ વીશી.

માયાવીશા.

જપરી કર્મ કર્યો પાતાલિ, તે તાં દીઠાં દશ દિક્પાલિ,
દેખઇ પંચ ભૂત આતમા, તે નવિ ઉલખીયા તે છતા.
કિમ નવિ અવિની ઉપયશ લહઇ ? 'વૂઠા વાટ વટેવાહુ કહિ'. ૪૧
કર્મ વિપાક ન જાસિ વહી, ' માથાના ઘા ભૂલૂ સહી, '
' સુએ વરસે નહીં સહિવાસ, ' યમ જોસિ તેતાં તપાસ,
પામશિ સંયમ નીયમ પડગ્યુ,' ઘણુા કાગ કરિ ગોહડ ચડગ્યુ. ' ૪૨
કોઉ કુષ્ટી નઇ રાક્ષા રોગ, પાવા પીડિ ભગંદર યોગ,
કંપવાય બીજા બહુ ઘણુા, એ વિપાક કીધા આપણુા.
લોમવતાં કર્મ કાંઇ કણમણુઇ ! 'દીઅર સારૂ કો દીકિરા યાણુ'? ૪૩
નેત્ર કર્મ સહિ નેત્ર વિકાર, શ્રવણુ કર્યું સહિ શ્રવણુ કુઆરિ,
અવધિ કાંમિ કાંમિ મૂકીઉ, મદિરા સુખ દુખ દાંતે દીઉ,
' મે કરશિ અહાસ નર તેહ, ' ' વાંકા લાકડ વાંકુ વેહ. ' ૪૪
કાં નવિ દેખુ વસ્તુ સમુ ? યમ 'ભીખારી ઉહા યમુ, '
' સાન વિહુણુ સહિજિ મરઇ. ' ' પાણી પાખઇ નર યમ તરઇ '.
' અંધ ચડયાં પગ સાહ્મુ જોઇ,' એણિ છરિ ક્ષોયૂં સહુ' કોઇ. ૪૫
જે કીધાં રૂઠાં પાડુઆં, તે સંધાં જાણુશઇ જન મૂઆં,
તે ભોગવવા શરિ આપણુઇ, કઇ છૂટસિ ઉલગિ હરિ તણુઇ ,
ઘરિ ઘરિ કરતુ છીંડિ મ પૂછ, કહિ 'સાહી મઇં કામ ન કૂછ'.
સદ્ગુર વૈણુ મ લંઘુ વાડિ, ' કિ ત્રૂટઇ કિ અદિ નિલાડિ.
સમૃતિ વાક્ય તણુ કરિ સોર, 'જાગતાં નવિ લીજઈ ચોરી'
' મોલા નઇ કિસ્યાં હુતી ગાઇ ?' 'વિહાંણું' છાબડિ ન
ઢાંકયૂં જાઇ. ' ૪૭

જાંણી આગલિ યમનુ હેલ, યમ ' માખી ખડી માંહિ તેલ'.
અતકાલિ અંતક જવ લીઇ, 'વિણુ હથિઆર કિમ ઝૂઝીઈ ?'
ગૂંથિ ન નારાયણનું હાર, 'ગાણી ગાઈ નવિ પઇસઈ ચોર'. ૪૮
પૂર્વ પુરૂષ હૌઆ અસંખિ, મરતાં આવ્યા દેખિ અંખિ.
હવઇં તાહરૂ વારૂ આવીઉ, અણમંબલિ કાં રીસાવીઉ ?
જુ તાહરિઇ કરિ યમકર ઘશું, 'ઉકલ્યાં સાંહાસુ ચુક કિશું? ૪૯
કાં ભય આંણુ ભૂપતિ વૃંદ, કાં ભય આંણુ યમ પ્રચંડ ?
કાં ભય આંણુ ગર્ભ વેદના, કાં ભય આંણુ આમઇ જના ?
ટાલિન અંતર મલનિ વાસ, 'વાહયૂં ગલૂં નઇ કીડુ સાસ' ૫૦
કબધી મન નવિ રાખ્યાં સાધિ, મૂઆં યમ જીવતાં સ વ્યાધિ.
બાહરિ લોક વિગોઇ ઘણું, ઘરિ દુઃખ પીડઇ કરિદ્રહ તણું.
'ચોરવાહર બલ દેવ્યાં દીઉં, એ પાઠા બિહુ પરિ આવીઉં'. ૫૧
જે તઈ સ્મૃતિ ન કીધુ ભેદ, તીરથિ તથા દાંન કરિ છેદ.
·આંણેચિ જાં તુ યમકરિ ચડી, 'ગૂજરાત ચેરી સાંકડી'.
વિસન વધારી તઇ ' વિષ વલી, ' ' કુહી બાંહ સવાદી ભલી'. ૫૨
સાધૂ ધનાશૂં સાંભલી પુરાંણ, કૂચર સુખ માત આવ્યૂં માંણ,
નામ માત્ર સુખિ રહીઉ રાખિ, કર્મ કરંતાં કીધુ સાખિ,
પર ઘરિ પય મ નાવી જોઇ, ' બાબા ડાવી કહિ નવિ કોઇ'. ૫૩
જાઇ કાલ સુયુવતી સંગિ, કે જાઇ પર વાત પ્રસંગિ,
નિદ્રા વશિયાં જાઇ અર્ધ, જાઇ બાલ યુવા નઇ વૃદ્ધ.
જેતુ કાલ ગમ્યુ હરિ લાહિ, એહૂ ' ઉંદલ ઊંધા માહિ'. ૫૪
કર્મ તણિ વશિ લિ અવતાર, કર્મ તણુઇં વશિ યમનુ માર,
કર્મ વશિ દુઃખ સુખ ભોગવિ, સુર અસુર કર્મવસિ સવઈ
કાંઈ ન તૂં હાર શરણુઈ જાઇ ? 'ઊટિ ચડયાં ઉદૈડ ન ખાઇ' ! ૫૫
સત્વ રજ તમ એ તનુ બંધ ' આવી અગડ ઉલખુ સંધિ.'
યે હય દ્વારિ તે શુધિ ધરઈ, 'કોવિદ કેડિ ન કૂડી કરઇ.'
સ્વભાવરૂ સાત્વિક સમવાઈ, આવી ' કોઇલિ મારી વાય '. ૫૬

રક્તવિકાર શમઇ વારુણી, ગ્રંથિ વિકાર દેવ પશુ હણી;
વાઈ વિકાર શમઇ ગુરૂ ગિલ, જખ્મ વ્યાઘ્ર ગોમાયસ તેલ.
જીવી કરવા નઇ બહુ આસ, ' કોઇ ન જીવિ ત્રણિ પંચાસ '. ૫૭
એક કલપના નડતી વારિ, દેવકન્યા ધરિ ખેલવિ નારિ.
અંતઃકરણ રાખુ હરિનામ, બિઠાં તાંણી આંણુ સ્વાંમિ.
નિજ સંસાર મથેડેઇ કીઇ, ' વિટ ભાંગુ છેછક છાંડીઇ !' ૫૮
એકજ અંતર મન ચોખાલિ, પંચાગ્નિ મન દેહ અજાલિ,
ઉંધિ મુખિ લોડાવિ મ કાઇ, ધૂમ્રપાંન મન રોધશિ વાઇ
નાંખી રયણ નૈયણિ નિરખીઇ, એ 'યમ ડસકે ન પ્રીણીઇ.' ૫૯
બ્રહ્માંડ કોટાકોટી ગાંમ, એક સર્વથા વિષ્ણુ વિશ્રાંમ.
યમ નદી સહુ સાગાર મિલઇ, તિમ પ્રાંણી હરિશું મિલઇ.
કહિ મંડણ વિશ્વંભર દેવ, ટાલિ ન તૂં ' ઊધારિ નિખેવ. ' ૫૯

ઇતિ માયાવીસી

દાનવીશી.

૱૱૱✻૯૯૯

સુધું નવિ દીધૂં સાંભલૂ, 'ભાવ વિહુણું દત્ત દૂબલૂં',
કોહિરિ રાલિ સાલિ નહીં હોઇ; ' વાગ્યા વાલ સાલી નવી હોઇ,'
'જુ રૂઉ ફૂકુ આપણુ, દોસ કિશુ સુતવાલિક તણુ ' ? ૬૧
દીધૂં દાન કરી ભયભીત, 'દીધૂં દાન સેવાનિ' ચીંતિ;
દીધૂં દાન તે લાજઈ કરી, દીધૂં દાન લોભ આવરી;
ભાવમેઘ વિણ વૂઠી તોઇ, ' કારે ઘડા ભર્યા મ ન જોઇ. ' ૬૨
એકે દાંન નશાચર ગ્રહઇ, એકે દાંન પિશાચી લહઇ,
એકે દાંન પશુ થૈ ખાઇ, એકે દાન તે આલિ જાઇ.
વેદ વિના જે વિધિ આદરઇ, 'આંધલુ પણુઇ નઇ કોરડુ ચિણુઇ '૬૩
દિ દિ દેવ ન નિરખઇ ભાલિ, ' વાવી વાલ નઇ વાંછઈ સાલિ,

'માગિ મેર દાન એક જવ, થોડૂં રાંધિ નઇ મૂં દાવ'.
કરિ મૂકી કયાત્રક તણુઈ, ' કહુ લૂકડી વાઘ કિમ જિણુઈ ? ' ૬૪
જે તોરઇ દત મૂલ ન હોઇ, તુ તૃષ્ણા મ ન આપ વિગોઇ.
(જી) ' દીધૂં હોસિ કેણિ કાલિ, તુ આવી ફલશિ અગાલિ. '
જુ ' જલ કૂઇ હોશિ ઘણૂં, તુ આવશિ અવાહિ' આહણું. ૬૫
દીધા વિણુ નવિ કાંઇ જડઇ, ' કુઠ નહીં ચે વાઇ પડઇ.'
' ભાઇની ભાવિજ માંનીઇ, જુ પોતાનૂં થાલ ન લીઇ. '
દીધૂં કાલિં પામશિ સોઇ, ' રાંધીવાં નર કાંઇ રોઇ ? ' ૬૬
ઉત્તમ મધ્યમ ધરીયા દેહ, અધિક ન ઉછા સ્વામી ગેહ.
' ભૂપતિ આપઇ આખૂં ગામ, ભાવિં રાંક દિ બિસણુ ઠાંમ;'
દીનપણું આંણી કાં રહુ ? ' લાલુ લઘુ નઇ કેશાવ વડુ. ' ૬૭
થોડા ભણી મ દેતુ રહિ, એક ગાઇ લક્ષ જામલિ લહિ.
જોઇ પ્રમાંણુ કારશી તણૂં,' મણની તોલ કરઇ સિંગણું '.
નૂંનાધિક લેખૂં મ ગિણુ, કહઈ ઇમ ' ઘર સારૂ પફુહલુ'' ૬૮
દાંન કોડિ ગૌ નૃપ નકિવાસ, એકઇ ગાઇં છોડવ્યુ પાશ.
છત્રધાર છત્રછાહ્યા ઘણી, થોડઇ સતે માંનિ તે ધણી.
જી દીજિ દોહિલૂં આપણું, તે જન જાણુ ' થોડઇ ઘણું'' ૬૯
દાંન તણુ વિધિ લક્ષ્મી હાથિ, ગ્યુ પ્રતિબોધ તે વિઘા સાથિ,
' આવુ બિસુ પાણી પીઉ, એ માહિં કુણ ગ્રથિં લીઉ ? '
જુ એ ' આંબા રાઉલા હોઇ, વારઈ કુણુ ગચરકા સોઇ ? ' ૭૦
ઉદ્વેગ માણિ નર દૂબલા, નિરતિ નિહાલે છિ જગલા,
તેજવંત તપદાનિં કરી. બિલસંતાં વિધિ પૂજા હરી.
તે મોટાં સાંહુ કાં જોઇ ? ' રાંડી કાંઇ તે પાખરિ સૂઈ ' ? ૭૧
ચબકા ખઇકાં થાકુ કાઈ, ભારવહા તસ ચાંપઈ પાઇ,
કણુ નીપાઇ કૂકસ ભોગ, સારા સૂર તણા ઘરયોગ.
'આખુ ખણુઈ અહિ કારણિ' ગેહિ, 'તડિ ગાલિ તડિ બૂસટ' તેહ.૭૨

બ્રાહ્મણ કરિ મૂકયું વાતરૂ ગ્રહ સઘલા અદ્મ પીડાહરૂ,
માથિ કણ ફેરવીઉ સેર, જાઉ ઘરતાં આમઇ મેર.
પાડી હોડ કુટીઆ તણી, 'રૂડુ પડિ ડભોઇ ભણી '. ૭૩

રસના રામ વિના મોકળી, ચક્ષુ ચતુર્ભુજ વિણુ બહુ ચલી,
પગ પીતાંબર વિણુ બહુ પલ્યા, કર કેશવ વિણુ વિધ વલ્યા,
ફૂડીઘા મશિ કાયા ખઇ 'જા' જીવઇ તાં સીવઇ ગઇ.' ૭૪

દેઇ દાંન મ કરિ ઉરતા, પ્રસવ કાલિ શું પોતિ હતા ?
કો લેઇ જાતુ દેખઈ શરઈ, રાજાભોજ તલાહાર કરઇ;
એ ઉપકારિઇ માન વિલાઇ, 'ઠાકુ આવ્યુ નઇ ભૂલુ જાઈ'. ૭૫

ચોર તણા મંદિર સુર દાખિ, આર્ય કોઇ અંતિ પીડયુ ભાખિ.
'રાજહંસ મણિ મોતી ચિગુઇ,' વિષ્ટ વિસન તે વાયસ તણુઈ '
'કો વારૂ દાખુ વાગરી, ? યશા દેવ તિશી પાતરી '. ૭૬

કિમ કરૂણા આવઇ આમથી, ચોર ન હાંનિ પરચાદથી.
કિમ કૂડઇ કરમાઇ મદી, 'ખાંટ અમૂલ અભાવ ન નદી
પુત્ર કપાસી સોના તણુઈ, ' પલ અધ પુલનાં લેખાં ગિણુઈ '. ૭૭

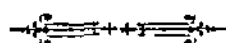
'રાહુ સૂર શશિ વિગ્રહ રાઈ, વિગ્રહિ રાઈ પ્રજા ક્ષય જાઇ ',
વાતપિત્ત કોપિ તનુ કાલ, ' દંપતી વાદિં શીખિ બાલ, '
મન મોહિ ફલ ઇંદ્રી લહઈ ' પાટા વઢિ ઝાડ ક્ષય કહિ ' ૭૮

નિગમ નિરંતર રહીયા નામિ, સમ્યક સ્વસ્ત્ય ન જાંણુઈ સ્વામિ,
સ્તુતિ સારદા નિરંતર કરઈ. સ્વામી સ્વરૂપ ન બોલી શરઈ,
'થોડી બુદ્ધિ લીધૂં હરિ નાંમ. ' ગાલ માંહિથા કાઢયા કાંન. ' ૭૯

ચે શ્રુત વાંણી તોરી લીધ, ' સૂરય આગલિ દીવુ કીધ; '
યમ રત્નાગુર માહિ મંકીઉ, 'નામ માત્ર મણિ એકજ લીઉ,
કહિ મંદણુ જુ ગાઢુ જાંણુ, ' મા આગલિ મુહુસાલ લિખાંણુ. ' ૮૦

ઇતિ દાંન વીસી.

પાખંડ વીશી.

પાખંડી ગુરૂ માથઇ કર્યાં, વામી વેદ ઉવટિ સાંચર્યા.
ધર્મ તણી હાણિ નવિ સરયું, ઉપરિ આલિ ધન વાવર્યું.
મિથ્યાલાપિ હૌઆ સંયમી, 'ભઈસિ કેડિ પાડી નીગમી.' ૮૧
પાખંડી પૂજા આદરી, બઇઠા મૂર ત પાખલિ ફિરી,
કહિ કુલયુગનુ જોઉ પાર, એહવા ભકત ગુરુ તેહવાઈ.
'નાર સતી પુરૂષ તિમ સંતુ, ગાધિ ગૂણિ કલશીનુ વિતુ.' ૮૨
બહુ પાખંડિમતીના લોક, સર્વ વિખા ણુ શરિ બહુ ફોક,
'ઘોડઇ ચડયા કોઇ નવિ કલઈ, અહિ ગાધિ સહુ જોવા મિલઇ,'
'જુ બઇઠા નવિ નિરખઇ કોઇ, તુ ઉભાં દીઠઇ શૂં હોઇ?' ૮૩
'મીચઈ આંખિ ન મીચઈ હેઆ, ન ચલઈ કાછ ચાલઇ ધોતીઆં,'
'લાઈ ભૂતી વિભૂતી ન લઈ, તન માકતી નઈ મન સાંકલઈ.'
'દાંમી ઊંટ સકિ નવિ કોઈ, એ ગાહાદિ ઠામંતાં જોઈ.' ૮૪
'અંગિ રાખ મનઈ રાખડી, બાહરિ બાગ માંહિ બાંગડી.'
'ભાલિ ચંદન મન માડિ ચંડલી, માહિ વન અંતરિ વની,'
'એ ગુડીયા સંધારા દોર, અણદેખણીતે રાજા ચોર.' ૮૫
ટીલાં કાઢઈ મ ટ્રોકર થાઈ, મૂઢ મિરિહા મંડન કાઈ.
હોઠ હલાવિ જપ જાણિવું, પૂજા ધાટ મ સિલહલવુ,
એ વિધિ જાણુ ડંભક તણી, 'ખા ચોરી (નઇ) ગુલ આપણુ' ૮૬
વૈષ્ણવ ધર્મ લોક નઇ કહઈ, કરણી ચંડાલી મધ્ય ગ્રહઇ,
'સહિ તુ ટાલિ બિ શીસ ન હોઈ, મહિપી ઊંટ ન ચારઈ કોઈ,'
કિમ હોશિ નામિ નિર્મલાં? 'કાલિ ઊખલિ બિ મૂસલાં.' ૮૭
જુ યોગી તુ કાઈ ક્રોધ? આતમ સુખ તુ કાઈ નિરોધ?
મન્યાસી તુ કાઈ અસંતોષ? જુ તપ તુ શૂં કારણ લોક?
જુ વિદ્યા તુ કા કૂડું કવઈ, 'માથા માનિં શીસક શવઇ. ૮૮

વૈષ્ણવ કાહાવિ નહિ નવિ એક, ખટ ક્રિયા વિણ બ્રાહ્મણ વેષ.
જ્ઞાંન હીન જ્ઞાંની માંહિ ભલઈ એક પ્રશ્ન પૂછી નીકલઇ.'

ઇંદ્રિ સાધિ નહી કહિ સપ ' 'કૂડઈ લોહડઈ કટક જુ ખપ.' ૮૯
ગ ન જાંણ્યુ જોગી કહઇ, 'ખમણુ તુ જુ ખમ નર હુઇ'
ઇંદ્રિ વશિ તુ વૈષ્ણવ નાંમ 'પાખંડી પંડિત પરણ્યાંમ'
કૂડા બોલ ન આવિ વરઈ, ' 'વિણુ પાંણી મોજાં ઉતરઈ '
રોલી રાખ લાખ સિદ્ધ માઇ 'ઢોઆ સાધ વ્યાધ ધરિ ખાઇ'. ૯૦

પૂતાલી નઈ ધન લોગવઇ, વાંઝઈ યશ કિમ રૂડુ અવઇ' ?
જમ સ્વપનિ લીદુ પ્રાસંગ, ' દેખી ઉનયા હોઠયુ કુંભ. ' ૯૧
જોગી વિપ્ર વૈષ્ણવ યન યતી, ' રૂપિં રૂડા ન લહિ મતી. '
કે કે માંહિ પાખંડી કરઇ, નવિ નિર્મલ ઉપરિ મન ધરઈ.
જુ જાવા લહિ બાત વિચાર, તુ ' લુંડી જાઈ કેદારિ. ' ૯૨

આસન નિદ્રા ડોલઈ શીસ, પુહુ કહિતાં આવઇ રીસ.
જવ દેહૂ ખઈસી તપ કરઈ, દેતાં દાંન ક્રોધ મનિ ધરઈ.
નિર્ગુણ નીસત નાઠી નિટોલ, ' નાહે મુહે મોટા બોલ. ' ૯૩

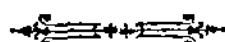
રૂઠ પડયાં નર શ્રણ સાંભલઇ, ' પાપ કરંતુ નવિ પાછુ વલઇ, '
શીખ શવે ધરિ આં વીસરી, ' પોથાં થોંમાં નાંખ્યાં કરી. '
વ્યાસ વચનિ મન નુહિ થીર, ' ઉંટ ઘટિ જમ નાંમ્યું નીર '. ૯૪
ધરિ ધરિ પોથાના ઢિગ ચડયા, સુહુત મુખાધિ વેદ આવડયા.
એક બોલઇ એક નર સાંભલઇ, એક ' સોલ પોલિ નવિ ગણુઇ, '
દેખાડિ મોટા આચાર, ' સાજી નવિ રાંધિ કુંભાર '. ૯૫

ધંધુ ધર્મ પાપ પાધરૂં, મોહિ આંનીબિઠા ખરૂં,
શવકહિ શીખ દેઅંતાં હોઇ, બૂડંતા આપિં નવિ જોઇ.
' સાપ ડશુ કિમ ઉખધ કરઇ, ' 'ભાંડ મરઇ જમ ખાતુ' શરઈ ૯૬
માહિ મઈલા નઈ કરિ સનાંન, પરદ્રોહી નઇ આપિ દાંન,

'મુહિ મીઠા અંતરિ ગુણ જૂઆ, માહિ મોટા વિષના લાડૂઆ.
ઈમ કરતાં કિમ જાશુ પારિ ! 'મીંની જઈઆવી કેદારિ !' ૯૭
ઘરનાં પાતક તીરથિ જાઈ, તીરથનાં કોટી ગણ થાઈ.'
પાપ અજાણિ લઘુ લેખવુ, જાંણિં મેર સમાનિ ભોગવુ,
વિણ વિશ્વાધાર વાહાર કુંણ ધાઇ? 'દીહઇ ચડયૂં ચુહુટુ લૂસાઈ'૯૮
એક કહિશિં નિંદા કરઇ, 'મોદક મંદાગ્નિ નવિ જરઇ.'
રહિ 'જવાસુ જલિ સૂકાઇ,' 'ગણિકા પુત્ર ન તાત સુહાઇ.
'સવી ઘૃત યામિં નવિ સહઇ,' 'લૂંડી પેટિ ક્ષીર નવિ રહિ. ૯૯
મંડણ કવિતા નાંમી ગણુઈ, 'માથિ મણિ કાઠીંડા તણુઈ,'
કૂડી કાયા હરિ ગુણ સીધ, 'કુડી વડઇ હાથીઉ લીધ,'
ઉખાણે હરિ લાગું મન્ન, યમ 'ઉકરડા માહિ રતન. ૧૦૦

ઇતિ પાખંડ વીશી.

હાસ્ય વીશી.

'પાપમતી નઈ મદિરા પીધ. વઢકણી વહુ નઈ પ્રીય પક્ષ કીધ.'
હૃદય સૂનું ભાંગિ વાવરઈ,' વ્યાધિં પીડયુ દુઃકૃત કરઈ.
'કમાગી' નઈ કસંગતિ જડી, 'યમ કારેલી લીંબડિ ચડી'. ૧૦૧
થોડી વિદ્યા ચ્યુ ઠીકરૂં, ધન થોડું ધનવંત ચ્યુ સરૂં,
'ઉણુ ઘડુ ગાજિ તે ઘણું,' 'પૂરૂ પાંણી ગ્રહઈ આપણું,
અવંઈ 'સર્વ સુવર્ણ મઈ હોઈ,' 'કીડી ચડી કાટલઈ જોઈ. ૧૦૨
પરણી નારિ તજી વનિ ગયુ, આલસ અંગિ તપસી થયુ,
કાંમ ખાંણુ ન સકયુ જાલવી, રઉવડતી સ્ત્રી આંણી નવી,
'શ્વાન બસાવઈ હીડઇ' ચકયુ, 'બાહરિ નગ્યુ ઘર ન રાખી સક્યુ'૧૦૩
કાયઇ ધીંગાઇ ધર્યું ઉનમાદ, કરિ આપણિ 'ઉતાર્યું નાદ.'
પરણી ઉપરિ આંણી નારિ, કલહુ ઉપનુ ન સકયુ વારિ.
લીધૂ 'ઓર ચિડી મુખિ' ગરઇ, આણુ પાપ કુહુ કિમ કરઈ ? ૧૦૪

'કર્મ વિહુણુ કરસણ કરઈ, મેહ નહીં કે ઢાંઢુ મરઇ.'
જુ કદાચિ વાડી પાધરી, જાઈ ચોર શવિ તે ફિરી.
ચડિ પીપલિ ચડિ નીચી ડાલિ, 'જા પિઅ લાડિ પણ કર્મ નિલાડિ'

'પાપી ધન શું વિણજ કરેઉ, બેડી બૂડિ શરસી લેઉ.
એક ચોર પુર માહિ વાસીઈ, સારૂ નયર તે ઉજાડાઇ.
એક કપુત્રિં કુલ સારૂં રલઇ, સૂકઇ બળતઈ નીલૂં બલઇ' ૧૦૬

કન્યા વેચી વિવાહ કરઈ, છાંડી સ્વર્ગ નરક પદ લહિ,
પૂરવ પુરૂપ હરિપ પાંનશિ, 'વીસ વિસા' જવ કરિ આવિશિ;
યમ કિંકરિ દીધાં અધિક વિનાં, 'પઈડ્રૂ ઊંટ બલા હાકતા.' ૧૦૭

પુણ્ય વિના નવિ પાધરૂં ક્ષેત્ર, પુણ્ય વિના ગૌ વિણસઈ વેત્ર;
બીજુ વિણજ કરઈ અપાઈ, 'કરઈ પાધરૂં ઊંધૂં થાઈ.'
પુણ્ય વિના દુઃખ દારિદ્ર નડઈ, 'બાઈડું ઘરિ કુહાંડાં ઘડઈ.' ૧૦૮

તીરથિ જાતાં પાગ નવિ વલઈ, પર કારણિ ગાઢેરૂ પલઈ,
સાંભલવા ક્ષણ ક્ષણ નવિ ગમઈ, ગુરૂ સેવા નવિ નેરસ વમઈ,
લોભિ અતિ આરાસુ માઈ, 'ઉઠયુ લંઠ જોઅણ નવ જાઈ.' ૧૦૯

માતા પિતા મારગ દાખવઈ, સજન લોક મિલી શીખવઈ,
ગુરૂ સ્મૃતિ વાંણી સાંભલિ દેખઈ, નૃપ શરિ દંડાફલઇ.
એતાં વારીતાં કર્મ કીધ, 'ભુંકંતુ ગાધહ ચોરે લીધ.' ૧૧૦

કરણી નવિ દેખઈ આપણાં, લોક ધર્મ દેખાડઈ ઘણા,
શીખલી કૂલ મભ માહિ ગ્રહઇ, બાહરિ શોભા જોઈ વહિ,
કહિ કારણિ નવિ અરચઈ રૂઉ, 'ઉઅરલી આટિ ગ્રંદૂઉ.' ૧૧૧

યોગી મિલ્યુ જડી દાખવઈ, બ્રહ્મચારિ વિષયા ગુણ ચવઈ,
જ્ઞાની ઘરિ બઇઠાં આવીઉ, ધાત કરૂં કહિ કાંઈ દીઉ.
પૂજિ મ જાંણી એ હવા પાત્ર, 'ઘર શરખી એ નુહિ જાત્ર.' ૧૧૨

ધાતુવાદિ કરઇ ધન આસ, ગણિકા સંગિ સૌખ્ય વિલાસ,
ઘરિ યામાત્ર પુત્ર કલપીઈ, તૃષ્ણાપણુ જમલ જલ પીઇ.
મૂઢ મનોરથ કૂડા ઘટઇ, ' કોઠી ધોતાં કાદવ ઉમટઇ. ' ૧૧૩

ઘરિ ઘરિ વેદ મ વ્યાખ્યા કરૂ, ગખી મનિ યશ ઉદ્ધરૂ.
શ્રી ગુરિ જ્ઞાંન કહ્યું તુઝ ગૂઢ, તે સઘલિ સંભલાવિ મ મૂઢ.
ગોપ્ય પદારથ પ્રગટ મ ચવું, ' સૂધી સૂંઠિ મહારે મવુ. ' ૧૧૪

સુખ ભોગી નઈ સાખ્યજ લહઇ, ગોપી શવે સ્વર્ગ સંગ્રહઇ ?
' ઇંદ્રિ નિગ્રહ યુક્તિ જુ જાઈ, તુ પશુ પાર પાજ નવિ માઇ ? '
' શ્વાન શકટ તલિ ભાર વાહાય, મનિ માંડા તુ લૂખા કાંઈ ?' ૧૧૫

આવી નઈ શરિ દેવ્યા રહી, ઘરનઈ કાજિ પડયાં કિહાં ગઈ ?
ગ્રામ તણી આરતિ જૂ જૂઈ, તે ભાંજેવા સમરથ થઈ !
ઝોસ ગરોડાનુ પૂછીઈ, ' યમ આંધિ આંધૂ ઠેલીઈ ' ૧૧૬

યે મનસા વાચા કૃત કર્મ, અણુ ભોગવવા કરશું શર્મ, , ,
હર હત્યા નવિ તીરથ હરઈ, છાયા રૂપ સંઘાતિં ફિરઇ,
યે અક્ષર લખીયા પટ ભાલિ, 'સુર તણી કિહાં જાઈ શીઆલિ'? ૧૧૭

જણુ જણુ આગલિ ગુઝ મ પ્રકાશિ, અંતર આંણી મોટી આસ
' માગંતા નવિ મુહુગા હોઈ, ' સહિજિ શ્રી નર પાંમઈ સોઇ,
કિમ મુહુગૂં મૂલિં વેચાઈ? ' ગાડિ ચઢયૂ ગોધુ ખડ ખાઈ. ' ૧૮
બહુ બોલંતા કહિ લવાર, કઠિણુ બોલ છિ [પર] ઉપગાર,
વિબુધા હૈઈ વિમાશી જોઈ, ' છેહા છિદ્ર વિના નવિ હોઈ, '
સત્ય બોલંતાં નુહિ હાણિ, ' પાડુ માંકઈ ખીલા પ્રમાણિ. ' ૧૧૯

કહિ મંડણ જાંણુ સાર, મધ્ય ઉખાણા તણુ વિચાર.
યે બોલ્યા મૂરખ મહા મતી, તે સુધા કીધા ભારતી
યે શમથા પૂરી પદ કીધ, ' બાપક યમ ધૂઆડુ લીધ. ૧૨૦

ઇતિ હાસ્ય વીથી.

મૂર્ખ વીશી.

‘ મૂરખશું મન કરશુ સંગ, ‘ રંગ માહિ તે કરશિ ભંગ.’
‘ સોના ઝાલ મ પાંણી ખોઇ, ’ ‘મર્કટ માલિ ચડાવ્યુ કિમ ટોહિ ?’
‘ ઢેઢનંઇ રાજ કરાવ્યું કરઇ, માતુ બોકડ સુખિ મૂતરઈ’. ૧૨૨

ચે શીખામણ દીધી ખરી, દુર્બુધ્ધી નઈ લાગઇ ફરી.’
ચે અંતરિ કૂડી કોથલી, નવિ સાંભલઇ ‘ બુકી દલી ’.
સ્વામીનૂં સરયૂં કિમ ટલઈ ? મડૂં મસાણ ન પાછું વલઈ’ ૧૨૩

દુર્જન જીભ ન સીરી હોઈ, સજન સાધુ પૂંઠિ વિગોઇ.
દીધૂં મહુત બહુ જન મલી, ‘ ફૂટણહારી ચોહાણી વલી.’
‘ નવ મોદક એલચી મસાંખિ,’ આંખે દેખી ન સકિ અજાંખિ.’ ૧૨૪

ચેહની શીખ અર્થ સાંપડઈ, પામઈ સુખ દુઃખ ક્ષણ નવિ નડઈ.
‘ કીડા કીટ કપૂરિ નવિ કરઇ, વિષ્ટા વાયસ આસ આવરઇ.’
‘ રૂડઈ બોલિ લાગઇ આંશુ, કિમ ‘ગર્દભ ગુરવતુ જાંણુ ’? ૧૨૫

પહિલૂં વચન ન કીધૂં તાત, બીજી લોપી ગુરની વાત,
લોકે પુરખા ન કીધી રીતિ, ભય ભૂપતિ ન આવ્યુ ચીતિ,
‘ વારીતુ નર પ્રાંખિ પલઈ, જાં ન ભીતિં શર આફલઈ.’ ૧૨૬

સજન ધર્મ દેખાડઇ ઘણા, કિમ મન માનઇ મધ્યમ તણા ?
‘ સ્વર્ગિ ચિઠ્ઠી આવી કહિ બાપ, તુહિ ન છાંડઈ અંતર પાપ.’
‘ યસ ‘ અજાતી પતિ વચન ન સહિ, ’ ‘ હસ્તી પહલાણ ન
ગાધઈ ચડઇ.’ ૧૨૭

વેગિ પાપ નિરાંસિ કર્યાં પરિભવ પૂર સરોવર ભર્યાં,
‘ જુ પહિલૂં ડેર ઘાલ્યા હઇઇ , તુ બાઇ કહિ કિમ છટીઇ, ?
‘ સૂડકરણ ગુણ આવ્યા હઇઇ, શરમૂંડી મૂહુરત પૂછીઇ.’ ૧૨૮

દારિદ્રી દીઠાં સજનાં, વિલસંતાં વિપરીત વાસના,
પામરનૂં મન હઈઈ ગયૂં, સત્સંગતિ વિણ વાટ ન રહ્યું.
' નીલૂં દેખઈ ભીંષી ભણી, પૂકી ચક્ષુ ભાદ્રવા તણી ' ૧૨૯
સાન વિહુણુ સમૃતિ શું કરઈ? 'બહિરા બોલ ન આવઈ વરઈ.'
વિનઈ નહી જવ વ્યંહુ લેઈ, ' કુહિ નાકિં ગંધિ કિહાં લીઈ ? '
' પામર શા પ્રતિબોધા વરઈ ? અંધ અરીસુ કહિ શૂં કરઈ? '૧૩૦
' આંણીતાં આઘેરૂ જાઈ, વારીતાં વાકેરૂ થાઈ.
' સ્વાંન પૂંછ નવી ખટ માસં, તુહિ ન છંડઈ વંક અભ્યાસ. '
શીખ દેઅંતાં સાહૂમું ભડઇ, 'મુલિ લોહિ ન પોગર ચડઈ.' ૧૩૧
હીનમતી નઈ આદર કરઈ, તનુ અહંકાર ભારિં આવરઇ.
મુહુત દેઇ મનાવઇ કોઈ, ' વીંછી કાંઠુ અધિકુ હોઇ. '
' નૈરસ કાઠ ન ભાજઈ નમઈ, આછી છાશિ ન પાંણી ખમઈ.' ૧૩૨
મૂરખ નઇ દીધુ ઉપદેશ, ઇતર તેણ્યુ આણુઇ રેસ,
' યમ ભુઅગમ પાયુ દૂધ, સાજુ શીહ મૂકાવ્યુ ક્ષુધ. '
સામૂંહ સંભારિં પુર દહ્યું, 'ગહિલા ગામ મલા વશિ કહ્યું'. ૧૩૩
દુર્જન જીભ ન સારી હોઇ, સજન સાહૂમૂં પૂકિ વિગોઇ,
દીધૂં મહુત બહુ જન મિલી, ' કૂટણહારી ચોહાણી વલી. '
'નવિ મોદક એલચી મસાંણિ, આંજી દેખી ન સકિ અજાંણી.' ૧૩૪
' પાસ વિના નવિ લાગઈ રંગ, નારી સતી નવિ મોડિ અંગ .'
કુલવંતી વિણુ શીખ ન ગ્રહઈ, છિદ્ર વિણુ કો છિદ્ર ન કહઇ.
'કંબલિ ખૂલખી ન પાડઇ કોઇ, જાતિ ભાતિ પડઈ નર જોઇ. ' ૧૩૫
ગુરૂ શીખામણ સારી દિઈ, મનસા મૂઢ ન આવઈ ડિઇ.
સારા બોલ તે સઘલા ગલ્યા, ' સમુદ્ર માહિ સાતૂ યમ ભલ્યા. '
' નીલજ શુહાક ઉગ્યુ ખીજડુ, સાહ્યૂં કહિ હૌઉ છાંહીડુ. ' ૧૩૬
વિષ્ણુ ભક્તિ વિદ્યા આવડી, ' ન વીંટીઆ વીંટી સાંપડી. '
'બાંધી પાહાણુ જાણુ કિમ તરઈ' ? ' આપિ મરઇ બાપ શું કરઇ ? '

વઇગાગી વઇદાગી કહિ, ધર્મ પુણ્ય નવિ અંતરિ લહઈ,
'એકઇ કાંડિ કાંઇ ત મે કહ્યું, ?' એ વિરાંસુ દ્રીકિરા તણું.' ૧૪૫

'જુ પગિ બેડી સોના તણી, આયમ ખેપ ન અધિકુ ગિણી'.
જુ ચંદન મલિ ચરચ્યુ દેહ, મર્તિ સિદ્ધ પખાલિ એહ.
'પંકિ પંક મ ધોઉ આપ તિજિ શુભાશુભ ટલઇ સંતાપ' ૧૪૬

મઇલિ વાસસી નહીં વઇગાગ, નૃમલ એકજ પરઠઇ દાગ.
વૈષ્ણુવ અર્થ એકઈ પાતકી, અન્ય ઘણે કહિવાન સુગી.
'મોટા મરણ મૂરખનઈ રાજ,' પઇસા ઊખાણાનૂં કાજ. ૧૪૭

'ઘરનાં પાતક તીરથિ જાઈ, તીરથનાં કોટી ગુણાં થાઈ'
પાપ અજાંણિ લઘુ લેખવુ, જાંણિ મેગ અમાં ભોગવુ.
વિણ નિશ્ચાવાસ વાહાગિ કુંણુ ધાઈ? દીહિ ચડયું ચૂહુડું લૂસાઇ' ૧૪૮

અણુપૂજિ અવિગત પદ લહિ, મૂરતિપૂજ કો બીજુ લહિ ?
કોલક મતિ તહ્મો કાં વેધીઉ? 'મામા સાપ કહિનાં ફૂટીઉ.'
નિર્ગુણુ મારગ કાં આદરૂ?, 'આપ તણા મામા થઇ સરૂ.' ૧૪૯

વેદ પુરાંણુ પંથ પરહરિ, વાગ બ્રહ્મ કો બીજુ કરી, ?
અક્ષર જગ પેખીઇ પાપાણિ. વેદાતીત મ જેઉ જાંણિ.
નિર્ગુણુ મારગ કાંઈ આદરૂ?, 'સાપ તણા માંમા થઈ સરૂ.' ૧૫૦

નિર્ધન ધની પ્રતિ નવિ મિલઇ, જાણિ મિત્ર કિંવારિં ટલઈ.
'નાહ્નું નિરતું વહઇ તે વાઈ, હાથી ઢંઢોલિં ઘર જાઈ.'
'ભૂખ્યુ વેચિ મહિલા આપણી. કુમાર્ગિ કુધારા ભણી.' ૧૫૧

દુર્બલ ચે ચે કરઈ ઉપાય, તે 'ગવિ આટા રેહણિ જાઈ'
'રાંઅણહારી ન વંધ્યા મૃઈ, કૂંચ મૂંડામણ ચમ પામઈ'
મનુષ્ય મૂત્ર કાઢી કલ્પ જોઇ, 'માકડ મરણુ હુશારથ હોઈ.' ૧૫૨

જેતલિ નરિ લીધી આખડી,' રાખ્યું નહી ઊપરિશ્યું પડી.'
'વાવ્યું બીજ તણું સહિકાર, ફલ વાંછઈ વિણ વાધ્યા દાર.'

'પીતલઈ ખણ્યૂં' નથી તલાવ, જલ માહિ મગર ૧૫ડુ આવિ.' ૧૫૩
દીસિ રૂઠાં ન્યંઠાં ચીત, 'વિણસણકાલિ બુદ્ધિ વિપરીત.'
'જુ ચંગા દેખી ચક્ષુ ચલી, ઘાલઇ સાપ મુખિ આંગલી.'

'કિમ નવિ ઊપજસિ તે કાલ, 'જુ ચીભડે નીસરી વિશાલ.' ૧૫૪
મૂરખ મૌન વરત આદરૂ, 'ભીર ભલા અસલા પરહરૂ.'
નારિ નપુંસક સંગ મ કરૂ, વિનુ વિરાગ કાં નવિ આવરૂ ?

'આલસ લાઈ ખઇસુ રાખ, 'બાધી મૂંઠિ લહિ એક લાખ.' ૧૫૫
જનમ મરણુ મધ્ય મોટાં કામ. 'બોલ્યુ' બિરદ દીધી બદાંમ,'
'કની માહિ દાતારે રાઉ, ગાંમગલમાંણુ' શેઠિ યસવાઉ.'

કીડા વચનિ ન આવિ ઘાત, 'ઢંકિ વહુએ પ્રાછી વાત.' ૧૫૬
પંડિત પેખી કૂડાં કવી, જાણિ સમકિત આવઇ હઈ.
નવિ નેસાલ પેખઈ ગુરૂ છાત્ર, વિભચારણી પેખઈ પતિ ગાત્ર,

'વેશ્યાપુત્ર પિતા ન કહાઈ, દેખી સાપ દીવુ ઊડ્રાઈ.' , . ૧૫૭
ઉછવ અસુર તણાં હરખીઇ, કુંભી નર નિઃસંતા જઈઈ.
મેછન મૂકાવુ કરિ ચડી, 'ઉકરડા વાંછઈ ગાવડી,'

એ ટાલઇ તહ્મ પુણ્ય વિરા, કિમ 'માંગલિં જાઇ દીકિરા ?' ૧૫૮
'વેશ્યા વિણજ અરથ નઇ ભોગ, વરતણુ બ્યાસ પુહુચિ પુણ્ય યોગ,'
કુસમ સુગંધી વરતણુ સાર, હરિ નાંમિ ધરિ વિલસુ સાર.

'પૂરણુ ઉદર નઇ રામતિ રાજ,' એ ઉખાણુ 'કાજિ કાજ.' ૧૫૯
જોઈ જાઈ નવિ કેણુઈ જંમ, મંડણુ સૂધુ મોડુ મર્મ.
રામનામ એક રહ્યુ અનુસરી, એ 'શીંગે સાંકલ ઉતરી.'
હરિ વારણુ હરિ કેવલ લીઉ, એ 'કાંટિ કાંટુ કાઢીઉ.' ૧૬૦

ઇતિ અર્દ્ભુત વીસી.

રાજનીતિ ચીશી.

'શાસ્ત્ર ન સાહ્મી સાહઈ હાથ, પૂઠિ પુરાણ ન પાડઇ બાથ,'
સ્મૃતિ ખૂસટ માથું ન કોઈ, સદગર સાથિ ન આવી જોઈ.
અન્ય જનમાંન કરૂ વિખાંણુ, 'આકની લાકડી ગઉલીની આણુ' ૧૬૦
હંસા વિધિ સ્વર્ગિં સંભલ્યા, કઇ ઉપગારિ રૌરવિ રલ્યા.
કે કૂડે બોલે ઉધર્યા, કે સાચઇ અઘભારિં ભર્યા.
વાંણી વેદ વિચારૂ એહ, 'રાઉ માનઈ પૂર્વ દેશ તેહ.' ૧૬૨
કે પોષ્યા અન્ન આંણી દયા, કે પોષ્યા મુનિ સૂધી ક્રિયા,
પ્રીતિ કરી પોષ્યા વૃક્ષ વારિ, પોષ્યા પૂર્વ પુરુષ સંભારિ.
દુષ્ટજીવ માજર મ પાલિ, એ 'વાટલી ત્રાટલી નીઠાલિ.' ૧૬૩
ભૂલુ પંથિ પલુ વિપરીતિ, પૂંછું પાછા વલવા રીતિ,
સુદ્ધ ગુરૂ વાણી જુ સાંભલી, તે કાં મેહું પાંમી રલી ?
દીર્ઘ દોષ કાંઇ નવિ લહુ? 'જાણી વાટ સખાલી કહુ.' ૧૬૪
જુ દેખઈ ઢાંકુ પાધરુ, તુહિ 'રાજમારગિ સાંચરૂ'
સ્વર્ગ દેખાડઈ જૂ ટૂંકડુ, તુહિ સ્મૃતિ મ મેહું થકુ.
'સુવર્ણ છિરિકાપેટિ ન ગિલઈ, ઉદ્ઘઈ પાંણી ઘર નવિ બલઈ.' ૧૬૫
પાલી પ્રજા ઉસના રાઉ, કાયર ચ્યંતઈ અન્ય અપાય,
નીતિ ન નિરતી અંતરિ ચડી, 'બાહુરિ મુક્તિ રહી રડવડી.'
રાજધર્મ ના હુઇ આપણું, 'નાચણહાર વાંકૂ આંગણૂં' ૧૬૬
ગૃહી ધરિ મોટિમ જાંણી નહી, 'રડવડતી મુક્તિ છઈ કહી.'
'કલ્પવૃક્ષ આવ્યુ આફણી, માન વિહુણે નાંખુ ખણી,'
'વાહિ નાવ્યૂં વગડામણું', નાચણહાર વાંકૂ આંગણૂં. ૧૬૭
જઈ નઈ વનિ વિગૂવઇ કેય, તપ તીરથ ફલ ન સકય લેય,
મઈ ઘર મૂંકીનઈ શૂં કીઉ, ? પવનસાધ ના પદ પેખીઉ.
વાહિ નાવ્યૂં વગડામણું, નાચણહાર વાંકૂ આંગણૂં. ૧૬૮
પવનસાધનાં નાવ્યુ મેલિ, કહિ 'સ્વામી આંહાંથી ઉવેલિ.'

ગ્રહી વિના નવિ કો ઉધર્યું, 'પુત્ર પજાવા પાખલિ ફિર્યું.'
'ઘાર બઈઠુ મિરીકા ગિણું,' 'નાગાણાર વાંકૂ આંગણૂં' ૧૬૯
પુત્ર સવિચારુ પિતા પૂંછીઈ, શામા સાર શેવ પતિ લીઈ.
સ્વામિ ભગતિ ઉલગૂ વિચાર,' ચે શેહનઇ તે તેહનઇ સાર.'
પાંમિ મોક્ષ ન આદરવિણું, નાચાણાર વાંકૂ આંગણૂં. ૧૭૦
ધરમાકુલિત શીત સુખ કરઇ, ગીતાકુલિત અગ્નિ આવરઈ,
ઘરવટ વાડિ પાંચ મિલી જાઈ, મનિ પરિણાંમ સ્વજન સમવાઇ.
રાજપીડિ શમઇ કિમ શોક.? 'વ્યામ કુષ્ટિ એ પડીયા લોક.' ૧૭૧
ચેહ શરિ અવની દીધુ ભાગ. મેહલ્યા લોક મકાતી સાર,
ગહિલા ગર્વ ધર્મ્મ નવિ જોઇ, અર્થ કાર્ગિણુ વ્યર્થ વિગોઇ;
ભેદ ન જાણુઇ ભૂપનિ ભુર, 'વાઇ અલગા ડાગે તૂર.' ૧૭૨
'દેશમાહિ ચે વરતઈ પાપ, તે ભૂપતિ યમ દેખિ જાપ;'
'ગ્રાંમ તણાં ગ્રામધિપ સહિ, વર્ણ વર્ણવટાં નિરવહઇ.
એ સત્ય વાંણી આણુ ધરઈ, 'ઊટ મગઇ કાપડ શરિ ચડિ' ૧૭૩
રાજધર્મ સાંભલીયાં રાઉ, અવની સુખ નર ચડિઇ ઉપાય;
ચેહ પ્રધાંન નીતિ નવિ લહિ, પીડિ પ્રજા ભૂપતિ નહી કહઇ.
'શીહ પ્રણાલિ ગયુ નિસરી, ઉટ બારિ ન માઇ ધરી.' ૧૭૪
કો કન્યા વેચી વૃત્ત લીઇ, કો ભૂપતિ પ્રજા પીડીઇ,
કો સુત માગઇ જૂ હેરે તાત, કારણિ કલત્ર સંતાપઇ માત;
'લાગૂં ગાલિ ગલૂં અતિ ઘણું, કો પલ ખાસઈ પીંડી તણું ?' ૧૭૫
અવનીપતિ અતિ પાલઈ લોક, જાંણી એ નિધિર મિતારો લોક,
ધનલોભી ભવિ ભરઈ ભંડાર, શેવા સ્વામી કરેવા સાર.
પ્રજા પીડિ કરઇ સુરસાદ, 'વેચી ગજ અંકુશનુ વાદ.' ૧૭૬
શૂદ્ર શશ્રૂષા સુધી વાટ, પાંમ્યાં સુખ વિપ્ર પૂજ્યા માટિ,
તીરથિ બઇઠાં જન જાઈ, પાલા દ્વિજ મુખિ સ્વાસ ન માઇ.
જાત્ર કરી ગુરૂ પીડા પાદ, 'વેચી ગજ અંકુશનુ વાદ.' ૧૭૭
ધર્મ્મ વદૂં સાંભલીઉ કાનિ, પ્રીતિ કરી બઇઠુ વિણુ સાન;

ન્યાતિ આપણી અલગુ કરૂ, ફિટ ફિટ થાઇ લોકિ ફિરૂ.
વામી યશ શુ એ ઉન્માદ, 'વેચી ગજ અંકુશનુ વાદ'. ૧૭૮
ગીત કરી ગાઉ ગોબ્યંદ, વાંણી વિશ્વરૂપ રતિ છંદ,
રાગિ કરી રીઝાવુ રાંમ, મહિમા મંડાવુ નિતુ નાંમિ.
' હરિ મેલ્હી નર કરત્તિ નાદ, 'વેચી ગજ અંકુશનુ વાદ '. ૧૭૯
લક્ષ ચુરાસી ધરીઆ દેહ, માનવ ભવસુ અધિક સનેહ,
વાણી આવઇ વિષ્ણુ વખાંણુ, તુ મંડણુ અવતાર પ્રમાણુ;
ધિક માનવ.[જુ] હરિ પ્રમાદ, વેચી ગજ અંકુશનુ વાદ. ૧૮૦

॥ ઇતિ રાજનીતિ વીસી ॥

વૈરાગ્ય વીશી.

નરિ ધન મેલી આશાપાશ, વિલસઈ કુટુંબ ભોગવઇ આપિ,
'પરમાનંદ દીવાવી કરઈ,' 'સુપર કાકરડા મંગ્રહિ,'
' પડયુ કુટંબા એણુ જપાય, માંકડ નાચઇ ચોગી ખાઈ.' ૧૮૧
તડકુ શીત વર્ષા શરિ પડયાં, ઉદર ન પૂરૂ વિણુ રડવડયાં,
અર્થવિનાશ વિછાંડયા ભોગ, મન વિના તનિ સાધુ ચોંગ.
' ફ્લ વંછું મુનિ મારગ લીધ, 'કરૂં કરાવૂં ફોગટ કીધ '. ૧૮૨
કાજ શવદંનઈ હરિશું સરઈ, ધન કેડિ કહિ નાવંઇ પરઈ.
પુત્ર કલત્ર છાંડઈ જીવતા, કેડિ ફૂડાં દીધ ન મતાં.
તેહશૂં મોહ ન આવઇ લાજ, 'કાળલિ ભીનઈ ધાખલિ કાજ'. ૧૮૩
વનવાસની વિસમી વાટ, ઘર ઊબર દોહિલું ઘાટ.
જુ માયા મેહલી નીસરૂ, [તુ કાં મોહ કટંબિ ધરૂં ?]
' કાલા કાંઈ ન કાશી જઈ ? ભઇગ્વઝાંપ તુ ખિસતી કાંઇ ' ? ૧૮૪
મન છંડશંઈ આતમારામ, તિહાં વલગી રહિ બાંધી માંમ.
પૂછિન એણુ ભમર પનંગ, હસ્તી મીન ભૂલા તનુ ભંગ.
ઇંદ્રિઅવસિ થઈનઈ કા મરઈ. ? ' પાંચ ઘર ડાકિણિ પરહરિ ' ૧૮૫
પરમહંસનઈ પાપ નવિ ગમઈ, મન માનૂં જુ મોકલિં રમઈ.

જિમ જિમં આતમ હરિ અનુસરિઇં, ઇ કોડિ મૂંકંતાં સરઇ.
'યમ યમ રાઉશ્રિ વરૂ જાઈ, તિમં તિમ ભંડારી દુર્બલ થાઈ!'૧૮૬
'ભૂપતિ પાશિ અમોયત જાઈ, સહજિ આય સંકોચી થાઈ'
યમ યમ હૃરિ પ્રુડિ પરધાંન, 'દૂર વસારા ન લહઈ માન.'
'આપિ આપ હણ્યૂં કિમ ગમઇ? એ 'પગ પેટજ દેહાગમઈ.'૧૮૭
માયા મમતા આશા ભીર, કાં થાઈ કરિ તૃષ્ણા થીર?
એ ચિડી ઘર તાહોરા તણી, તે શવિ કરૂં શુરૂ શા ભણી?
જુ તૂં તેહનઈ માથઈ ધણી, 'રાઉલી આંણુ સીદાશિ આફણી.'૧૮૮
દમ દક્ષા વિણુ નં રહિઈ કાંમ, ક્રોધ ક્ષમા વારેવા ઠાંમ.
શમઇ સંખ્ય લોભ કલ્પના, મોહ ન વરઈ વૈરાગ્ય વિના.
મારિનં મનસા નારિ સોહવરી, 'કમરિ કટારી ઢીઠ ઉપરિ કિશી? ૧૮૯
એ ઇંદ્રિઇ મન આવી રહઈ, તે ટાલી અન્ય ભોગ નિગ્રહઇ,
'કહુ કિમં નીગંમીશિં કાલ, જુ લૂશી લિશિ રપંખ્રાલ.
કરઇ 'કાછીઉ કિશુ ઉપાય, જુ એ વાડિ ચીભડાં ખાઇ?' ૧૯૦
શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ, જાતાં દુઃખ દેખઈ અતિ અંધ.
જુ આપણૂંપૂં છાંડી રહિ, પાછલિ સોખ્ય અનંતા લહિ.
કાજિ નહિનઇ આવઈ સોઇ, 'એ પાંચિં મીઆરાં હોઇ' ૧૯૧
શ્રવણુ સુણુંતાં રાણુ વાત, અંખિ વસી નવિ આવઈ ઘાત;
જુ પદ પાંખિ કરી અહ રહુ, તુ મન કલપઈ સુહુણાં લહુ.
કૂડ કટંબ તણુ એ સંચ, 'એ અંગલી ન શરખી પંચ'. ૧૯૩
ઇંદ્રિ ત્યાજિ નિજયુ સવિ સ્વાદિ, સુખ દુઃખ મેહ્લી પાડયું સાદ;
વિસન ભિસન બોલેન વૈરાગ્ય; ગોળી માયા ભર્યુ વૈરાગ્ય,
સાન વિહુણુ સંસારી હસઈ, 'આંધે કણુબી ગામ ને વસઈ'. ૧૯૪
ઘર મેહ્લી નર નાશુ થાઇ, વિકલ વરાંસઈ જોવા જાઇ.
ઇદ્રિયનુ યોગીશ્વર નાંમ, પ્રતીનિ ઇસ કરઇ પ્રણાંમ,
અવની આનંદ વરે નિકટ, 'વાજઇ દેઊલિ આજા ઘંટ'. ૧૯૫

જુ કેળિ તુઝ દીધી ગાલિ, તુ પહિલી મ પાછી વાલિ.
જુ એકિ દુહવ્યુ હેય, તુ અધિકી કાં બોલાવીય ?
મર્મ સુણીનઇ કાં તડફડઇ ? ' બાઇનાં ફૂલ બાઇનિ ચડિ. ' ૧૯૬
જે જે વઇરપણું લેખવિ, તે જાણે મિત્ર તાહરા શવે.
જીમ હલાની પાતક પોઈ, તે કાલાં સઘલાં તવ જાય.
કરમિ ન કરિ કભાવન મન, ' છેદી નાક કરઈ અપસકંત્ના' ૧૯૭
ન્યાની સુખ શાંતિ કહઇ, ધારિ વરત અચાચો વહિ.
હરિભક્તા હરિપાંશુ ઝિરઇ, ' દૂધિ વછ પૂંછ ફરહરઇ. '
' કાયુ ગુલ સવાદ ન કહિ, હસતાં હરખિ અંતર લહઇ. ' ૧૯૮
જે જન સૂધા લાગી શીખ, છાંડી રાજ સ માગી ભીખ.
ભૂધર કાપિ કરઈ પ્રસાદ, સપ્તા ગિર તેજિ લહઇ લઘુનાદ,
વરિ પુત્ર મૂઉ સાંસઇઇ, ' મહુતુ લડસડટ બાંજીઇ. ' ૧૯૯
રતિ બોલી અરતિ વિલસીઇ, તનુ આધાર આહાર બહુ લીઇ,
સારા અઙ પસારઈ પડ્યુ, હરિ ધ્યાને હરવા તડફડ્યુ.
અક્ષર એકઇ અધિકુ વદ્યુ, ' આંગલી આપતાં પુહુચ્યુ ગલુ. ' ૨૦૦
પ્રથમા અંકૂરી એક પરા, પરા અંકૂરી પશ્યતી વરા,
પશ્યંતી કૂખુ મધ્યમા કરી, મધ્યમા અંકૂરી વૈખરી,
પરાત્પર વૈખરી કિમ કહિ ? મંડણુ નામ લવારી કહિ. ૨૦૧

ઇતિ વૈરાગ્ય વીશી.

સજ્જન વીશી.

કુલવંતુ નઇ ક્રિયા ધણી, ઇંદ્રય વશિ નઇ તીરથ મણી.
ધન પૂરિત નઇ અંતરિ દયા; વિનય વિવેક નઇ ભૂપતિ મયા.
શાંધ પાત્ર નઇ મલ્યુ રવિ રાહુ, 'મા પીસણુઈ મુહુચાલિ વીવાહ.' ૨૦૧

નિર્મલ કાયા નઇ નિરોગ, બીજઇ આશ્રમિ પામ્યુ ભોગ,
કવિતા વિણુ પ્રતિબોધ ન કવઇ, વ્યાસ વચન વિણુ ના રદ ચવઈ.
વાઉવ વિષ્ણુભકિત આવયું, ' આગઇ શંખ ગંગોદક ભર્યું.' ૨૦૨
ઇંદ્રિઇ વસિ જુ રાખ્યા આપ, ત્યજૂં કલ્પના મન સંતાપ.
સ્વામિશરણુ નવિ મૂકઇ ઘડી, મનસા મેહેલિ સંતોષિ જડી.
' હેમ કચોલૂ કરિ જો હોઇ, ઘાલઈ ભીખ નહી કો કોઇ.' ૨૦૩
કાયાકલેશ કરઇ પર કાજિ, પામઈ સુખ તુહિ મ ભાજિ,
*' પાથૂ વસ્ત્ર રુગલઇ હોઇ, રંગ્યુ શરિ ભૂપતિ નઇકોઇ.'
' ચર્મ ચીરા વિણુ રકત ન જોઇ,' 'મૂઆં પાખઇ સ્વર્ગ ન હોઇ.' ૪
વિદ્યા વિસન અમન વર વીખિ 'અધિક પાહિ અધિકારી શીખિ;'
ગ કરિ અંત ચડઉ બરિ હેઉ, ત્યાગીજન ફલ એ વાંછીઉં.
કાં કહિ ' શ્રી સરસ્વતીનઇ જરઇ' ? ડંભક દાતક પૂરિ ન પડઇ'. ૫
વૈષ્ણુવ હરિનામિ પૂરીઉ, અન્ય પ્રબોધ ભલા તાં દીઉ,
' ક્ષાર સમુદ્રમાંહિ મીઠું કૂઉ, ' બીજી શીય મતિ તસ દીઉ ?
ગાઢુ ગુરૂ થઇ દક્ષા દીઈ, એ ' આંબિઇ તોરણુ બાંધીઇ.' ૨૦૬
' ફલકાલિ તરૂઆર નમતા જોઈ, પયભારિ ગો સો પરિ હોઇ '
વૈષ્ણુવ વિગતઇ કરે પ્રણામ, હરિઇ કીધાં મનિ વિશ્રામ.
વૈષ્ણુવ મનિ અહંકાર નવિ ધરઇ, 'ઉચા મેહ નીચા થૈ ભરઇ' ૨૦૭
સજન મનિ ન હરિપદ ટલઇ, લોક માહિ શરિખા થઇ મિલઇ,
નારી કુંભ શીશિ સાચવઈ, વાટઈ વાત પરિ પ્રીછવઈ.
' હાથીદાંત બિહુ પરિ હોઆ, ચાવઇ અન્ય દેખાડિ જૂઆ ' ૨૦૮
સજન જૂઆં કહિ સાત્વિક સરિ, સજન સંગતિ અધિકાં વહઇ,
' મોરનાં ઈડાં કો ચીતરઇ? 'ઘડુ ઘડાનુ થાહાર સુ કરિઇ.'
' આંસુ વધારઇ અધ આરણી, ઓથૂં ચોતાઇ જોઇતે ઘણી.' ૨૦૯
પ્રસન વદન સદા મનિ રંગ, પરઉપગારિ ' પદિ પદિ ગંગ.'
સોઇ સજનની લાભઇ સેવ, જાણું 'દૂધિ વુઠા મેહ.'
' કેવઈ ગાયિ રખિ પૂરઇ દીહ, ' ' ગાઢૂ ગયુ તગતગઇ લીહ' ૨૧૦

નાહાના લગઈ અન્યાકિ યે કર્યું, દેવ દેવ કરતાં ઉછર્યું,
વિષ્ણુ વિષ્ણુ 'એ દૂધ એ દહી', શ્રીપતિસેવા મૂકઈ નહી.
' હાથીદાંત જે નીસર્યો, ' તે કો દેખિ ન પાછા કર્યો. ૨૧૧

મારુ મોહ મછર મદ કામ, ક્રોધ લોભ મારેવા ઠામ.
મારુ તૃષ્ણા આશાપાશ, મારૂ કલ્પના મમતા લાસ.
એ હંસા મમ લેખઇ ગિણું, ' એ હસતાં રોતાં પરહુણું. ' ૨૧૨

આ અસી છલિ છલ્યું ન જાઇ, ' ધન્ય તે ઉદર જન્મ્યુ માઇ.'
વાહારઇ વિગતિ જણાવી વીરિ, આવ્યુ અર્થ ગ્યુ રહિત શરીર
અંગિ આલસ આંણુ અતિઘણુ, એ ' હસતાં રોતાં પરહુણુ.' ૨૧૩

સદગર વૈયણ મ મેહ્લું દૂરિ, વિસમરામ જમલા શશિ સૂર;
નાહિ તૂં નિર્મ્મલ જાંણી ગંગ, ' દેહરી દેહસુ આતમ લંગ. '
' જુ પ્રતિમા પર દૈવત જાંણુ, પૂજુ ગિરિ ગિરિગણ પાષાણ.'૨૧૪

સત્ય શૌચ સુત સુધી ક્રિયા; ક્ષમા દયા પ્રતિપાલણ પ્રયા,
તે મેહ્લી વિણ ભાવિ માઇ, તીરથ આલિઇ મ નીગમઇ.
' રૂડૂ વર પાડા કૃત રોલ અર્થ માંડઇ ગિરિમાથઇ ટોલ ' ૨૧૫

સજન રાજ દયૂ સંતોષ, શ્રી સુત તણા સયરા સંભોગ.
ઇતર પતિ આદરૂહ અનંગ, ' ભવન ભૂખ પ્રાસાદનુ ભંગ,'
દાશી દયાત્તમ ઇર્ષા માણુ, ' માનુ દેવ મ માનુ પાષાણ.' ૨૧૬

વૈષ્ણવ વૈષ્ણવ કા નવિ મિલઇ ? પાપ ન જાઈ પાપી ટલઇ.
કર્મ્મ ન કાંપઈ કીરતિ રહિ, ધ્યાન ન આવિ ધ્યાની કહિ.
ભુઇ ન આવઈ જાઈ ભુઇ, ' હાલી મિત્ર કોઢીખડે દુ.' ૨૧૭

ગુરૂ વિણ મંત્ર કુણ શીખવઇ? ગુરૂ વિણ કવિતા બંધ ન કવિઇ.
ગુરૂ વિણ વાય નિરોધઈ કાઇ, ગુરૂ વિણ પૂજા વિધિ નવિ હોઈ.
સહિજાઇ ન દત્ત થઇ જાણ, ' પાલાં કિશુ રાઉલ દઉ ? ' ૨૧૮

'જઈન તણી લ્યુ જયણા સાર, વરતુ વેદ કર્મ્મ આચાર.'
'અસુર તણુ આંણુ ખીસાસ, શેવુ આદિ પુરૂષ અવિનાશ.'
'એ રજમાંહિ તજ કાઢિ લેઇ, સોલે વાલે ગદીઆણુ હોઇ'. ૨૧૯

ત્યાંન જાઈ અંતઃ કરણ વસી, અંતઃકરણ હિ ઇંદ્રિઇ પ્રસી,
ઇંદ્રિ મન વાહ્યાં તે સરઇ, મન તે બુદ્ધિ કહિ વિચરઇ.
ગુણ્યાતીત ગીત કિમ કહઇ ! માંડણ નામ લવારી લહઇ. ૨૨૦

ઇતિ સજન વીશી.

દ્વૈત વીશી.

પ્રાંણી ધર્મ્મ જૂ જૂઆ કહુ, યહાં વિચાર નવિ સૌક્ષમ લહુ.
પંચભૂત પિંડ સઘલા ઘડયા, તિમ જાણુ કંધિ એક ચડયા.
જુ અંતરિ આવીઉ વિવેક, 'ડાંગઈ મારૂં પાણી એક'. ૨૨૧

કે ઉપવીત પેટિ નવિ ભણ્યાં, તરક મ સૂનતિ સાથિ જણ્યા.
શિર નો લૂંચિ શ્રાવક નીસરા, ફાટે કાંન ન યોગી ગયો.
કર્મ્મ વિકારિ કર્યાં આપણા, 'ઊચનીચ કુચા મન તણા'. ૨૨૨

જે જે દર્શન જે જે ગ્રહ્યાં, કેહિ દેવિ ન આવી કહ્યાં.
'કીધાં કર્મ્મ સહુ ભોગવઇ,' 'આપ આપણાં રૂડાં ચવઇ'.
મનમાન્યા મારગ સહુ લીઇ, 'પાણી વા ડાંગે ફૂટીઇ.' ૨૨૩

દર્શન સઘલાં જે જે બોલઉ, ધર્મ્મ કુણિ નવિ ઉથાપીઉ;
'દેખંતાં જે આવઇ વડી, તે કિમ કહીઈ કુઇ પડી ?'
'દુડિઇ તેજી શરિખા ચડઇ, બિહિરાં કાનસોરા ના પડઇ'. ૨૨૪

શૈવ સદાશિવ પરઠઇ રૂપ, સાંખ્ય સહિત પ્રકૃત સો ભૂપ.
મીમાંસક કર્મ્મ વેદ પ્રમાંણુ, જૈન વિક્ષમા બોધ ક્ષણુ જાંણુ;
ચાર્વાકિ અવતાર ન દીઉ, 'ચાક ઉપરિ પીંડુ મૂકીઉ'. ૨૨૫

એક કહિ માંણુ સંયોગ, એક કહિઈ અનંગ વિના નવિ ભોગ.
એક કહિ નવિ કોઈ મરઈ, એક કહિ તુ કુણ અવતરઇ ?
નમણું દેવ ન દેહેરાં હસઇ, 'કહિની વહુ કહિનાં જુહારશિઇ?૨૨૬
કે શર કાઢઇ વાલ સમૂલ, એ કે જટા વધારઇ સ્થૂલ.
એકે રોલઇ રાખ શરીરિ, કે પંચવાર પખાલઇ નીરિ.
મોક્ષારથઇ સહુ એઠઇ ખૂટ, ' કહી કઠણિ બઈસિસિ ઊટ? ' ૨૨૭
ભૂપૂજુ વિશ્વભારિ કી જઇ, પાંણી પુજુ ચે યુગ બીજ.
પૂજુ અગ્નિ વિના મૃત રૂપ, પૂજુ વાય ત્રિભોવન ભૂપ.
' વ્યોમગતીરું ન પડઇ આથ, ચે દ્દદૂં તે તેરજ હાથ '. ૨૨૮
એ સંસારિ સુણઇ સહુ કોઈ, ષટદર્શનિચા મારગ હોઇ.
ધર્માધર્મ કરિ સુવિચાર, કોઇ ન કંધ ઉતારઇ ભાર.
લણતાં જન્મ ગયુ તે આલિ, ' ફૂટી હેયા ન દેખઇ ભાલ. ૨૨૯
આદિત્ય સોમ ભોમ બુધ ધણી, ગુરૂ શુક્ર શનિવાર વિધિ ભણી.
જન હીઇ તે કરઇ પ્રભાત, તૂ રવિ માનૂ મોટી વાત;
એકજ સૂરિજ તણુ વિવેક, ' સાતે ફેરે ગંથિજ એક '. ૨૩૦

જુ માયામઇ રચ્યુ સંસાર, મેલ્હી કહિવા શુ અધિકાર ?
ઘર મૂકિ માયા નવિ ટલઇ, અધિકી અધિકી આગલિ પલઇ.
જુ શરથી યુગ સદા તણી, 'છાસિ ગયા શી પૂઠિ દોહણી ?' ૨૩૧
કામ વિના કીજઇ નિજ કર્મ, ક્રોધ વિના તપ તીરથ ધર્મ,
પુત્ર કલત્ર મોહ વિના પાલીઇ, લોભ વિના ધન ઘરિ મેલીઇ.
જુ નવિ પાસઇ ચમણ હસિ, ' દેખઇ ચોર ન સુણહુ ભસઈ.' ૨૩૨
વાગ વિસી નવિ આવઇ કાંમ, પઇઠા ગુફા ન છંડઈ ઠાંમ.
'માર ન માંટી કો વાશ કરઈ,' ઘર છાંડિઇ કિમ આપ ઉધરઈ ?
કમલાપતિ નામ પરિભવ સહઇ, 'અલીક મોર કાંધિ નર વહઇ'.૨૩૩
ધર્મગૃહી કઇ મારગ યતી, કઈ કાશી કઇ દ્વારાવતી.
નિર્ગુણ બ્રહ્મ કઇ મૂરતિ ધ્યાંન, શ્રાધ્ધ પાત્ર કઇ આરતિ દાંન.
સ્વામી વચન એકઇ જુઆં, એ ' બિહુ હાથે લાડુઆ.' ૨૩૪

યાગ ભાગ ફલ બોલ્યાં ઘણાં, હિંસા પાપ ન ઉઠાં સુણ્યાં.
વર્ષ સહસ્ર ધરિ વિલસી નારિ, કલ્પઈ યતી અધ અધિક વિચાર.
ધરિ બઈઠાં મન ગહુ હરિ લાગિ, ' આવુ જાઉ દીકઇ માગિ.' ૨૩૫

સે શ્રવણે સાંભલ્યું શણગાર, વાણી વંચુ વિષઈ વિકાર
જોવા જાત્ર પાત્ર જોઈઈ, ઓવીલા અંભારૂ હૈઇ.
કામાયુધ કામિની સહ અંગ, ' સૂતાં ધ્યાન મ ધાલુ રંગ. ૨૩૬

પૂરવ કાંહિ પશ્ચિમ ભમઇ, ઘર મેલી પર પાઉઈ રમઈ.
સે મુનિ મોટા મુક્તિ ગયા, ઘરના ભોગ નિ જીવનિ રહ્યા;
કારણિ મોક્ષ વિષઈ ગાઈ, ' માહુ માંડ્યુ નણુ જ ડંસાઈ ૨૩૭

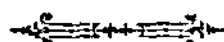
મહુત વડિ સજન પરિવાર, ધર્મ પ્રમાણુ પરઉપગાર.
આમરથી નાવ બોલઇ ઘણું, ક્રોધ નહીં ફલ એ તપ તણું.
ધર્મ કરી જણાવુ સોઇ, એ 'ઉદુ' આલોચી જોઇ,' ૨૩૮

બ્રહ્મ વિષ્ણુ રૂદ્ર ભેદ નહીં ગમઈ, કો કહિનઈ નવિ મારગ રમઇ.
બોધા બુદ્ધિ કરઇ આપણી, ક્રોધ નહીં કહિ ઊધણિ ઘણી.
મનગમતાં કુડઇ મોકલા, 'રાખઇ દેવ માહુલ આંધલાં.' ૨૩૯

મન કરિ જ્ઞાન મત હુઇ ' સિંધ વનિ તે અંધજ કહઇ '
તીરથ પૂત કર્યાં શવિ રામિ, રાનિ ફિરતુ તીરથ કામિ.
માંડ્યુ માતાપિતા સમવાઈ, એક અઢેકે વિલમાં જાઇ. ' ૨૪૦

ઇતિ દ્વૈત વીશી.

ભક્તિ વીશી.

તીરથ પાખઇ પાપ ન જાઇ, તપ પાખઇ નવિ નિર્મલ થાઇ.
યોગ વિના નવિ યોગી હોઇ, [જ્ઞાન વિના જ્ઞાની નહી કોય]
વિષ્ણુ વિના કાધુ સો વઇ, 'ગામિ નરૂંખિ એરંડિ થઇ,' ૨૪૧

સ્વર્ગિ ન વાડી ઝાડ ઉગીયાં, ફુસમ વિસાહી નવિ મૂકીયાં.
દેવકન્યા કરિ કિહાંથી માલ? શાસ ન કૂડાં બોલ્યાં ટાલ.
વિષ્ણુ ભગત વણી લૂછી લીઇ, 'ફૂલ પડઇ ચુસર ગૂથીઇ.' ૨૪૨
સહિજિ ભગતિ આવી હરિ તણી, શઇ સંભાલ કરશિ નવિ ધણી.
'રામ ગોપાલ' દીક્ષા મંત્ર ગુરૂ મિલ્યુ, 'ગંગ પ્રવાહ ત્રણે આખલ્યુ.'
આવી વાત નહી મન રૂચિ,' એહ ઘઘરણું વીવાહ વિચિ.' ૨૪૩
જુ હરિ વાલિમ આવી મિલી, સ્યૂં કરશિ તપ તીરથ રલી?
'નવ સઈ નદી નવાણૂં ભરંઇ, ઉદધિ ઉંચું આંગલિ નવિ કરઈ.'
આગિ એ ઉખાણુ કહિ, 'વિણુ કાચિરી માહેત્ર ન રહિ.' ૨૪૪
ચે જગદીસ ધરઈ અભિધાંન, વેદ વિચાર ન લહીઈ માંન.
બ્રહ્માંડ કોટિ અંધારૂ રહઇ, અંતરિ જ્ઞાન પ્રકાશજ કરઈ.
ભાનુ ભગતિ કિમ રહિ સંદેહ? 'ગદૂં ગણઇ તસ માંડા કેહ.'૨૪૫
સિદ્ધિ વિદ્યા ગુરિ આપી મિલિ, કાજ કિશું ઇદ્રઇ પાખલિ (રલી!)
જુ અંતરિ હરિ આની રહ્યુ, કોડિ પ્રબોધ માહિ તે વહ્યુ.
'વાઘ વુલાવા વાટ મ જોઇ, સીહ નઈ કુણ્ સંઘાતિ હોઇ?' ૨૪૬
જન્મ મરણિ સુર ચે પૂજીયા, યમ કિંકર દીઠઈ ધ્રૂજીયા.
દુષ્ટ બુદ્ધિ લીધૂં હરિ નામ, કરતુ ચોધ જો એ તવ કાંમ;
નંદા કરી મ લઇ શરિ ભાર, 'તેલ જો એ તેલની ધાર.' ૨૪૭
મિથ્યાતી મમ માહવ મેલિ, એ 'શું હુઇ બાલક આ ખેલ'?
તુહિ નારાયણ કહિં માથ, જન્મ મરણિ મૂંકાવઇ હરિ હાથ.
વિષ્ણુ વિના કુણ કરશિ વાહાર? 'તેલ જો જો તેલની ધાર.' ૨૪૮
યમ યમ અંતરિ આવઇ નાંમ, તિમ તિમ ઈંદ્રિઇ છાંડઇ ઠાંમ.
ક્ષણુ ક્ષણુ નીર પાલઇ પરવરઇ, તિમ તિમ મન પસારુ હરઈ.
યમ ઈટાલ અગન દી આમિલા, તે 'સહિજિ' દુશિ વાટલા.' ૨૪૯
ચેણ્યુ સત્ય ફલ દેઇ હરી, દીન ન કહિ સ્વામિ શેવકી.
મૂક મ જે દિન બોલણુ તણુ, 'પાન બિડિ ચાત સારિ તેહ્નણ'
પાડયુ શીહ તે જાલિ વહિ, 'રપ ગમડી કુંણુ તાપદ હરિ' ૨૫૦

ભાવિં તીરથ ભાવં દેવ, ભાવિં સ્વજન વાંછઇ સેવ.
ભાવિ ભોગ યોગ જાણવુ, ભાવિ પૂજા સ્તુતિ અતિ સ્તવુ.
ભાવ કભાવિં ભૂધર ભજુ, એ ' શાણા આગલિ સૂંડલુ.' ૨૫૧
શ્રીપતિ શેવા ઇતિ આદરી, નિઘટ પુણ્ય પરિ પાધરી.
ચાહ ચીતરી ચતુર્ભુજ વારિ, ઘટિ સમતિ નામઇ મુરારિ.
રામ નાંમ અગ્નિ અંતરિ જડી, એ આપણી 'આંધા લાકડી.' ૨૫૨
જાં લગઇ જરા શરીર નિગ્રહઈ, જાંલગિઇ ઇંદ્રિ વ્યાપ ન રહઈ.
જાં લગઈ સ્વજન ન મૂંકઈ આસ, જાં નવિ દીસઇ યમના પાસ.
તાં આદરી અંતરિ હરિ લીઉ, 'લીહઇ ઘોડુ તીણુઇ ઘા લીઉ.' ૨૫૩
જુ વૃદ્ધવસ્તા પામ્યુ દેહ, અંતરિ ધ્યાન કિશું સંદેહ?
જુ કર શ્રવણ પૂજવિધિ ગયુ, તુ અંતરિ હરિ શાઇ નવિ લીઉ?
' દેવતણું દેવપણું ગયૂં, પીતલ મૂલ ન ઉછું થયૂં '. ૨૫૪
ઇદ્રઇ દમ સારિ તપ તેજ, ભાવિ ચિત્ત સારિત હેજ.
' પુત્ર કલત્ર પશુ લહિણાદેવ' સુકૃત દુઃકૃત સુખ વ્યાધિ નિષેવ.
એહજ મુક્તિ દેઇ હરિ વશુ, ' કરકાંકણ આરીશુ કિશુ ?' ૨૫૫
ઉદરિ ચુરાશી લક્ષ અવતરી, કહે અવતારિ નરહરિ શુધિ ધરી.
શુ માનુષ જનમ તઇ ધર્યું, માયઇ યશસ વ્યરારૂ કર્યું.
રસના શ્રવણે ગ્રહુ હરિ ગેલિ, 'એતાં હાથી આવ્યુ રેલિ.' ૨૫૬
મેલ્હી ચુરાશી માનવ લયુ, કુછત તજિ કુલ ઉત્તમ ભયુ.
સહિજિં સદગુર આવી મિલ્યું, આમઇ અંગ ન એકઇ મિલ્યુ.
લીલાં તાણી લ્યુ હરિ વેલિ, એતાં 'હાથી આવ્યુ રેલિ' ૨૫૭
સહિજિ નારાયણ નિજ ધર્મ, બીજુ કાં કીજઈ તનુ શર્મ?
જુ નવિ કીધુ વિષ્ણુ વિચાર, ' જાણે હિંમિ અમૂદી ચ્યારિ.'
હોપી ચેદ્રપુરાથી પાચ્ય, 'મૂંકી અખ્યિ કરિ અહીણ કાચ.' ૨૫૮
રામરંગમઇ રામ આદરૂં, પરહરિ પાપ ભાર સમધરૂ.
લીધાં અવતારી યે રૂપ, એ અવતરીઉ આદિ સ્વરૂપ.
યે તનુ મન સ્વામી સુંપીઇ, ' કિમ ઉઝઇ ઊખરિ વાવીઉ!' ૨૫૯

વેદ પુરાણ ન લાભઇ પાર, સ્મૃતશાસ્ત્ર અધિક વિચાર.
શ્રુતિ પાઠી ગણિત અતિહાસ, વૈદિક વાસ્તુ ચોતિવિલાસ.
વીશીંતી કો [રિવા ભણી ? ગીત ગાઇ તિહના] આગણુઇ. ૨૬૦

ઇતિ ભક્તિ વીશી.

બોધાવિડંબન વીશી.

છાંડી ધર્મ પ્રગટ પ્રમાંણુ, ઇદ્રિ જીસ સવાદિં ખાંણુ.
છુ દશા ન છાંનૂ પાખંડ, રાચઇ કો કલિ કેરઇ દંડ ?
મે ંીં વિષ્ણુ પૂજુ અન્ય જોઇ, 'છાંડી હસ્તિ ચડિ ખરિ કોઇ'? ૨૬૧
+ જુ સૂધું ખાતાં બહુ મિલી, કાં છાનૂં કીધું સહુ મિલી ?
'ચુકિ ચડી વાઉ બાકરી, 'ધર્મ દેખાડુ કાંઈ કરી.
લીધિ નામિં કાંઇ આવહુ ? ' પઈઠી નાચિ કિશુ ઘુંઘટુ ? ' ૨૬૨
'ઢોલ વાજતઈ' પરણી પ્રયા, ઢોલ વાજતઇ તીરથિ ગયા.
ગંગોદક સાહ્નૈં શંખ જાઈ, સ્નાની શર ચુહુટઇ ઉગાઇ.
એકાદશી કીધઈ યશ લાધ, ' ચોખી રોટી ચાચરિ ખાધ.' ૨૬૩
છાંના મંત્ર નઈ છાંના યંત્ર, છાના મિલઇ ચોરના મિંત્ર.
ગિરિ ગુહુલિ મંદિરી સુરરાઇ, વંચ, દ્રોહ, છીલ છાંના થાઇ.
તિમ બોધા છાંના રહ્યા સમાઈ.'ચોખી નહિ કિમ ચાચરિ ખાઇ'?૨૬૪
પ્રગટયુ સૂર્ય પુણ્યપ્રકાશ, ગાજી મેઘ સહુ પૂરઈ આસ
સવારથિ કરતાં દેખુ કમ્મ, પ્રગટ પાપ કહુ છાના ધર્મ !
છરણુ ધૃત પશુ એકઇ મર, ' ઘાટા વણિક સખાઇઉ કરૂ '! ૨૬૫
વઈ સાંભલી ગૂરી પડ્યું, પાતક મેલી પરભવિ નડ્યુ.
પાતકના ભણી અંગિ ઉલ્લાદ, ' ખાતાં ખરલીંડાનુ સ્વાદ !.'
' ચોપડ વાંસઇ અણ્હૂં ખાધ, ' ' દીઠુ માલવુ ભાગી સાધ. ' ૨૬૬

+ પાઠાંતર. જો કીધું તમ્હે સઘલે મલી, તો કા રાખો છાનુ વલી ?
અછિં ધર્મ દેખાડો કરી, ' ચોકિં ચઢી વાહો બાકરી '.
નામિં લીધઇં કો આવહુ ? ' નાચણિ પયઠી કિસ્યૂં ઘુંઘટુ ?

બાધિ મારગ લીધુ નવુ, કલિયુગ માટિ થઈ નવિ સ્તવુ ?
એહ અઢાર પુરાંણુ નવિ કહઇ, 'જ્ઞાની અણભાખિં કિમ રહઈ ?'
'જુ વનિ ગલ્યા હુઇ ઈટાલ, કિમ આગલિ ઉગરઈ શીઆલ ?' ૨૬૭
ધર્મ ગયૂં કરિ વિનય વિચારિ, ધર્મ ગયૂ સત્ય કૃપા બારિ.
ધર્મ ગયૂં સંતોષહ ઠાંમિ, ધર્મ ગયૂં કરૂણાનિ ગાંમિ.
ન્યાઈ મારગ લઈ તે નવા, 'ગીણુને દાંતે ચિણા ચાવવા !' ૨૬૮
ધર્મ વિશે બિહુ આવી રહ્યુ, 'અઘ અઢાર' કરી ગહિગહ્યું.
ક્રીયા વિણુ શૂં સ્વર્ગ દેખાડિ ? શીલ તણઇ માથઇ 'ભડિ પાડિ.'
ચોરી પઇસઇ જેહનઇ ક્રીધ, 'હડહડતી ડોકરિ પય પીધ.' ૨૬૯
આગઇ દેવ કર્યાં સુરપાંન, સોલ સહસ ભોગવતુ કાંહ.
આમિષ ભોજન અધિપતિ કરઇ, ખોટા વાદ મોટા મશિ કરઇ.
ઇશ હલાહલ પીધૂં જાઇ, 'હસ્તિવાદિ કિમ ડાંડા ખાઇ ?' ૨૭૦
અભક્ષ કાલિ લક્ષ આમિષ કીધ, અપેય કલપના નઇ મદિ પીધ.
અગમ્ય સૂંનિ પરરામા રમઇ, અણ બ્રતી ભવક્રીયા વમઇ.
જ્ઞાનાગ્નિ લવ લાગઈ હાથ, 'પાશ શીયાલે સર્વસ ખાધ.' ૨૭૧
સબલુ સાથ તે લાગુ મીંઠ; લોકમાંહિ યશ જાતુ ન દીઠ.
રહીનઈ કાંન કાં નવિ ધરૂ ? મોટી નારી વંધ્યા મમ વરૂ.'
અંતરદષ્ટિ જોઉ આપલી. 'પુત્ર પ્રસૂતા નાહ્ની ભલી.' ૨૭૨
જુ આદરી અતિ ખોટી વાટ, દીઠુ નહીં આગલિ સર્વ ઠાટ.
પ્રસીધ્ધ પુરાણુ ન શીખાદરી, રહ્યા 'અણુતોલે ડીંગે ભરી.'
'પડિ પરાણિ વારતાં બંધ, વાજિ ભીંતિ વિના નવિ અંધ.' ૨૭૩
પ્રીયા પાંચ લગઇ ચે ચાલિ, તે બાધ સકૂ કિમ પાલિ ?
વર્ષ,દોઇ સાત પાલુ છાટ, 'નવિન રહણી છેદણ વાટ.'
કરૂ મ કરૂ મ ધરશુ રીસ, 'લાગઈ આંધિ ધૂજાવઈ સીસ.' ૨૭૪
કહુ કિમ સૂખી શીખ મનાઇ ? સૂધુ સ્વાદ મૂકવુ થાઈ.
'વારી વિસન સકઇ નવિ કોઈ,' નુ ધરિ કાંઈ ઉછ હોઇ.
આણુ નેહ સ્વદારા રંગ, 'સાપ મરઇ નવિ લાઠી ભંગ'. ૨૭૫

.જી યુગ પાહલે એ અધર્મ ગાઈ, 'કહિતાં જીભ શતખંડ થાઇ
ગૌહંસા જિહાં પડિઈ પ્રસાદ, કાં નવિ કરૂ વિના સત્ય વાદ ?
જોઉ કલયુગની પ્રૌઢિ, ' ગોરી ગોરાપણું ગ્યૂં કોઢિ ! ' ૨૭૬
કલિ કાલિં કીધાં આપણાં, કામ ક્રોધ લોભ મોહજ ઘણા.
કિમ આદરશૂં યુગ પ્રયા વાટ, તેહ તણા અંગિ કરિગ્યુ પાટ.
' કહિનઇ ચોર ન હોસી નાભ, પાડાનઇ ઉચાલઇ લાભ. '
કાયર કરિ કલ્પના મ જોઇ, દયા આણુિ યમ દ્વાપર હોઇ.
ત્રય પક્ષ તારિ ત્રયતા યુગ આંણિ, સત્ય ક્રિયા તિહાં સત્યયુગજાંણિ.
વેદ વિચાર શુ કરઇ નરા ? ' સાપિ ખાધુ બીહઇ શીદરા. ' ૨૭૮
એક કહિ અહ્મો મારગિ રહું, પણિ કલિયુગ તે આગલિ નવિ લહું.
સદ્ધ સાથ કોટી ગતિ ભયું, ચુથુ યુગ તે આગલિ થયું.
આદર વિણુ નરિ ઉત્તર કીઉ, યમ ' ગાડઇ પાડુ બાંધીઉ'. ૨૭૯.
જુ સઘલુ લાગુ કલિકાલ, તુહિ ન ભીજઈ નીર મૃણાલ.
' રાજહંસ નાવ છીલરિ રમઈ, ' સંઘ સેવાક ન તરણાં ગમઈ. '
સજન મનિ વિક્રિયા ન ભાજ,' સોનઇ સાંબિ ન લાગઇ આજ. ૨૮૦
ક્રિયાહીણ હૌઆ કુલવંત, લોકતણાં કહઈ રાખુ અંત.
' કો બ્રુગતુ દાખુ જમાંન, ' ઉતર માર પડયુ વિણુ સાંન.
કા મેહું આદર્યું અભ્યાસ ? યમ 'કૂતરે ખાધુ કપાસ. ' ૨૮૧.
અકલીણા અણુપ્રીછયૂ કરઈ, તે સકલીણા કાં આદરઈ ?
' વાઈ ડૂંગર હાલઈ સોઇ, તુ અગન ન શું અંતર હોઈ ? ' .
મૂરિખ ગતિ મન લ્યુ માહામતી, ' કાંણી સૂતી નઈ જાગતી. ' ૨૮૨
યે આગઈ મુક્તિ ગ્યા સિદ્ધ, યે કહિ તે મારગ લીદ્ધ.
યોગી કહિ તે યોગી થયા, કે સાતી કે સઘલા ગ્રહ્યા.
મૂલ મારગ નાંખ્યુ હૈઈ, ' સાપ ગયુ ઘસરડિ કૂટીઇ. ' ૨૮૩.
હરચ્યંદિ મેહલ્યૂં અલીઅલ રાજ, શેઠી સગાલ ન મુખિ કાજ.
સંબરિ શરીરિ માંસ આપીઉં, મયૂરે શિરિ કર્વત લીઉ.

મંડણ પતિ લીધુ જગનાથ, ' ભાત મેલ્હિ મ મોલ્હ સાથ ' ૨૮૪.

ઇતિ ગોધાવિડંબન વીશી.

ધન વીશી.

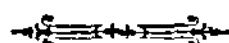
શૈવ સાંખ્ય ખટદર્શન ગૂધ તે મેહલી ઉમારગિ ગૂધ.
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વર દેવ, મૂલ તજી અતિ માનુ શેવ.
સ્વામી વિના ચેમ નાઠીઇ, 'સૂનઈ ગામિ સાહુ ફાડીઈ'. ૨૮૧
દર્શન વેદ ત્રિહુ એક વાટ, દીજઇ દેવ ગમઈ તે પાટ.
પુણ્ય લેઇ પાખંડી તણાં, ખંડિ વાદિ અન્યોઅન્ય ઘણાં.
' વઈરિ ન વાયસ ગૂહડ ટલઇ, ' નવિ લૂંડીનાં ટોલાં મિલઈ.' ૨૮૨
ચે મારગ મોટે આશ્રયા જૈન બોધ ચાર્વાકી ક્રિયા.
સજન સરિસ્યા સંગ નવિ કર્યા, વેદ વિના પ્રતિબોધે ભર્યા.
સાચા મારગશૂં કિમ ભડઇ ? ' પાકે ભાંડ ન કાંના જડઈ. ' ૨૮૩
કે નર કૂડા અધ્યાતમી, દાન ન દેવા એ પરિ ગમી.
જુ દીજઈ અવનીઈ ઘણું, ' ભોગવિશું કીધૂં આપણૂં. '
પાપ કોટિ નવિ ધર્મ સુહાઈ, ' દૂધિ દાધું દહી ફૂંકી ખાઈ'. ૨૮૪
વાઘ દેયંતા સાહ્મુ થાઇ, ' દેવા શંત્ર દિશિં કુણ જાઈ ? '
અશ્વ કરી દેતાં રથ ઘટઇ, દુર્ગા વાહી માંણુસ મટઇ.
' બલિનઇ મશિં કરી બાકર ખાધ,' 'નાગા દેખી ઘઈ સરિ સાધ'૨૮૫
વિશ્વંભર અભિધાંન હરિ ધરઈ, મેહધારા ત્રિભોવન ભરઇ.
તરૂઅર પર કરઈ અપગાર, એ નવિ એકઇ લિ અવતાર.
એક ચોથીઉ દેતાં વરઈ, ' શંક રોઇ શૂં આંસૂ ખિરઇ ? ' ૨૮૬
મૂરતિ પૂજિ મૂરખમતિ કહુ, દેનાં દાંન ભોગ દુખ સહુ;
જાતાં યાત્ર અન્તઃકરણ જાઈ, ગાનાં ગોબ્યંદ દુઇ દૂહવાય.
ઇમ કરતાં સિધસંગિ ન મલ્યું, 'આંખિના દુખણા મૂત્ય વેગલૂં.' ૨૮૭
એક નર આહેડુ કરઈ, પાંમઇ નહી તનુ પરભવ ભરઈ.

તેહ બલિ પેટ ભર્યૂં કહિ શૂર, તેહનઈ મરણ ન દેખઈ ભૂર.
'એક માર્યે નઇ મારી હોઇ.' ['પૂઠિ ખાટિ વચાલઇ જોઈ'] ૨૮૮
એક ધર્મનું જોઉ વિચાર ' ડાહાપણિ દાધું શરિ ભાર. '
કાજ આપ વિતૂં પર દીઈ, જાણિ પાપ પ્રવાહયૂં લીઈ.
ઇમ કરતાં કિમ રાખું આપ ? ' પરહુણા પાહિ મરાવિઉ સાપ. ૨૮૯
શ્રધ્ધા કરિ હરિ ઉપરિ ધ્યાંન, માંહે મલ ઉપરિ મર્જન.
સાચા બોલ વદનિ વારૂણી, હંસક હૈયા કીયા ઘણી.
કોધિ અતિ ઉલાલિ ચ્યાગિ, ' ઝીલ્યાં કાનઈ જૂઆરી નારિ. ' ૨૯૦
સ્વર્ગતણુ સંઘાત નવિ મિલઈ, સબટઇ સૂધા થોડા પલઇ.
સંયમની નુ લહિ વર સાથ, અતિ અલજુ જેવા નરકનાથ.
અષ્ટાદશ માંહિ આવઈ કહૂં, ' નમતી આંગિ દિ પગ સહુ '. ૨૯૧
સત્પુરૂષ મુખ તણૂં વખાંણુ, યમ ' ઉદયાચલિ પ્રકટયુ ભાંણુ',
સંગતિ સાતિ વિસની તણી, 'વંછુ અંધ કૂપજ ભણી.'
' બાલબુધિ પાંમઈ સાંપડી, સહુ ચડઈ નીચી વનખડી. ' ૨૯૨
' સ્વર્ગ તણાં સુખ ' વાંછા કરઇ, ધર્મ કર્મ એકઇ નાદરઈ.
સંગતિ લિ સંતી કહિ તણી, કિમ પનુ થાઇ પશુહણી ?
લક્ષ ચુરાશી રીરવિ પડઇ, ' નેવ ન પાણી મોભે ચડઈ. ' ૨૯૩
મોક્ષ તણી અભલેખા કરઇ, મારગ નીચા નવિ પરહરઇ.
લોકમાંહિ અપયશ બોલાઇ, પરભવ દખિ ખેદ કી કાઈ.
'સુખ નવિ સુહુણા માંહિ ભાલ, મૂલ નહી કિમ પામઇ ડાલિ'?૨૯૪
કે નર લાગા તીરથ ધ્યાંનિ, વાટઈ વારૂણી કરવા પાન.
સેવા ગાંઠિ પરાઇ ભાવ, ' તાર વિના કિમ તારિ નાવ ? '
જેવા પરનારી અંગ જાઇ, ' લાહ લેઅંતા મૂલ ગમાઈ. ' ૨૯૫
ધન વંછઇ ધન કેરી મણા, મુક્તિ વરૂણ વિણુ પદ હરિતણા.
રહિ અહંકારે અન્ય આશયા કરૂં, દ્યૂત રમી ઘર અથિ ભર્યૂં.
નીચ કર્મિ કલ્યાણ મ જોઇ, એ સવિ 'આસ નિરાસી' જોઈ. ૨૯૬

સાધૂ ભૂત પિશાચી જંત, સાહ્યા આવઈ દેખાડઈ દંત.
એ સરિખુ મિલ્યુ સંઘાત, આશિ આશ ભર્યો કરિ વાત.
'સાપ સાપ ઘરિ પરૂહણુ જાઇ, છભ હલાવઈ અન્ય કાંઈ થાઇ?'૨૯૭
ગોપતિ ત્યાજિ ગોરાં આહરૂ, ' મૂઆં ગ્યાં ' સૂધઈ સ મરૂ.
અછતામિક ઉલગ માંનિશઈ, 'આગઈ હોઈ નઈ વલી તે હશઇ.'
મોક્ષ ગયાં મતિ મનસા થઈ, ' શૂં ધાવુ આંચલ મા મૂઈ?' ૨૯૮
લાગુ દોષ દેવિ સાંભરઈ, સાહ્યા વપુ પીડા ઉચ્ચરઈ.
મરણુ આવિ કહિ કાંઈજ ધર્મ ? શત્રુ મિલ્યાં અસ્ત્ર શીખું શર્મ !
સ્વાદિ પડયાં કુછિત કાંઈ કહી ? 'આઈ કહિતાં કિમ છુટીઈ ?'૨૯૯
સાધની ચેત્ર સુખિ સ્વર્ગિ જાઈ, વિદ્યાવંત વિશેષિં મનાઈ.
જુ મોટા સુકિત સાંચરઈ, એક રામ આપિ ઉદ્ધરઈ.
શરણાગતવિજયપંજર નાંમ, આપુ મંડણુ તવ પદ ઠામ. ૩૦૦

ઇતિ ધનવીશી.

સાધારણ વીશી.

એ મન વિષયા ચાહ્યુ ભમઈ, મનુષ્ય જન્મ આલિ નીંગમઈ.
કેડિ ન દેખી કિંકર પાંણિ, પુણ્ય સરીસુ ન છંડિ વાણિ.
પરધન વનિતા લાગુ રંગ, ' દેખઈ દૂધ ન દેખિ ડંગ '. ૩૦૧
એક ઘરિ કામિની કુલવંત, રાચઇ કોઇ કો અસતી વહંતિ.
અમૃતઘટ ઉપરિ અનભાવ., માંડણુ સ્વસુખિ સહય, શસાવ.
'મેલ્હી રાંમ રમઇ કો રૂપિ ? દીપક પાણિ પડઇ કો કૂપિ ? ' ૩૦૪
છાંડી પ્રીતિ બહુ તન ભાગ, પરનારી સંગ અતરિ દાઘ.
સૌખ્ય સ્વરામા બેજણુ રંગ, અપત્ય આપધ વિલસતાં અનંગ.
જુ તૂં ' ભાંણિ ભરાઇ ન દ્રાઇ, ચાટિ હાથિ ન ભૂખ સ જાઈ. ૩૦૫

ચાટુપણુ ઢાઠી આદરી, નગમી નારિ અસતી આવરી.
મૂરખમતિ વિણાશૂં મૂલિ, ' ખાંડ વિશંસિ ખાધી ધૂલિ. '
માત પિતા મેલ્લી થયુ જુઉ, એ ' ગાઢુ ઘાઠુ ગાઢુઉ ' ૩૦૬

કમતિ કૂઈ કન્યા વરી, કિમ તે નીવારઇ વિભચરી ?
કારી ઘરિ ઉપનુ કપુત્ર, વાંમી વિણાશૂં ઘરસૂત્ર.
રડ નહી વિષુક્ષણુ રીસાવિ, ' માંચી બઇઠાં આવ્યું લાગિ. ' ૩૦૭

વિરૂઇ વાટ વારતાં જાઇ, 'ઊખધ આપિ અજાણું ખાઈ.'
દુષ્ટ મિત્ર મિલિ કિશૂં કાજ ? ' અંગઉધારઈમ લેશિ વ્યાજ. '
' એ ઉઝવુ વરત અનુકલી, ચોર પાહિ ચોટ ઉતાવલી ' . ૩૦૮

શરખા સંઘાતી ગ્યા નીસરી, વેશ્યા રહી અન્ય નેહ ધરી.
જમલિ જમાઇ રૂસી રહ્યુ, વિઢતાં વિજય બોલ સાંસહ્યુ.
પ્રેમિ અંગ પરાભવ હોઇ, ' કોઢી મૂઉ તુ મ ટરી રોઈ. ' ૩૦૯

ચે ગતિ પામી દ્રૂઇહિ રાજિ, તેિહ્ માગતાં નાવઈ લાજ.
વર્ષ સહસ તપભેદ ન કીધ, તુ તે નિશ્ચલપદ લીધ.
અલ્પ ભક્તિ કિમ વૈંકુંઠિ લીઈ ? 'શરિખા સુર કાં બે ફૂટીઇ?' ૩૧૦

અક્રોધી નર તીરથિ જાઇ, કેવલ કલેશ ઉગરિ કાંઈ.
અપદર્શનિમતિ પૂજા ઘણી, 'ઉગઇ વૃક્ષ િમ વાઢયુ ખણી ! '
અંધમતી યમ નારી કલા, ' કિણુ ખાંડઈ કૂકસ તાંદલા ? ' ૩૧૧

શેવઇ હરી કરી કાંમના, ' વાંચઇ વ્યાસ અર્થ કલ્પના '.
લેઇ લંચ કાજ પર કરઇ, દેઈ દાંન ચિતિ ફૂવ ધરઇ.
વેદ પરીક્ષા વિગતી લઈ, ' એ બાટી અરહટ વેચીઈ ! ' ૩૧૨

જીવન અર્થ મ મારગ લોપિ, સારી આય રતુ ધરી કોપિ,
પાપ કરતાં વધઈ આય, મૃગ મછ ઘાતી મહ્રા ન માઇ.
' નર નારી વિણુ નુદ્ધિ કોઈ, મરતાં મહિલા માત કરી રોઇ. ' ૩૧૩
તારૂણુપણુઈ ન સુધુ મર્મ, સ્રીસેવા ઇતિ કીધુ શર્મ.

તન આધાર કાંમ કહિ ગયુ, ગુહ્ય ભંડાર ન રાખી રહ્યુ.
' પછઈ નીસરઇ કાંને બોલ, એ છે દાંત નઈ મુખ પોલ. ' ૩૧૪
સુઈ પ્રતિ સંધ્યા નઈ રમઇ, ભૂખી પ્રજા એકલુ યમઈ.
કરિ આઘ્રાણ ફૂલ કરિ ધરઇ, ' સર્વ ગુણ વાણી વૃથા કરઇ '.
સૂતાં નગ્ન દેહ દેખીઇ, ' આવી લક્ષ્મી પગિ ઠેલીઇ '. ૩૧૫
ચાડ ચવાદિ અધિકુ વલ્યુ, ' તે તાં જૂનાં પિતર મલ્યુ '.
કીધુ ગુરૂશૂં વાદ વિશેષિ, ' ભૂલુ ભવાડયુ આપ સંદેષિ '.
કલહ કુટંબ હોઉ પ્રઇપણુ, ' એ હારી જીતી ઉલખ્યુ '. ૩૧૬
સદગુરૂ વાણી વૃથા મન કરૂ, કહિતાં માત્ર અંગિ આવરૂ,
અંતરિ આણિ્ મ એ સંદેહ, તે ' નીપનૂં યહાં વૂઠુ મેહ '.
કિમ વાલશિ મન જાંણી મર્મ ? ' ચેતી નાહી તેતી ધર્મ '. ૩૧૭
પુણ્યાંગના પ્રેમ અતિ ધરઈ, મોટા પક્ષ અન્ય આદરઈ.
' સુખ ન સાપ વાસ ગેહ રહઇ, મુરખ મિત્ર સંઘાતિ વહિ.'
અછતા ગુણ કઇ વારી કવુ ! ' એ સુ સાતે વીસે લેખવું '. ૩૧૮
હાલાહલ ઈવ પીધુ કવાથ, તુ આમઇ મૂંઠાવ્યુ સાથ.
' તાત સકયુ નવિ બૂસટ મારિ, તુ સુત શરિ વાગી તરૂઆરિ '.
જૂ તૂં એહ 'સગાની ગાલિ, યમ આવી એ ઘરિ 'ઘૃતનાલિ'. ૩૧૯
નિગમારથ સઈ સમુ સ્મૃતી, સમૃતિ સઈ સમી શાસ્રગતી
શાસ્ર સઇ સમુ અંશ પુરાંણ, સઇ સમુ ગીતારથ જાંણ.
વીદ્યાતીત ગીત કિમ કહઇ ! માંડણ નાંમ લવારી લહઇ. ૩૨૦

ઇતિ સાધારણ વીશી.

યુક્તિ વીશી.

પહિલૂં પાપ કરૂં નરિ ઘણું, દીઠું નવિ જોખમ જમ તણૂં.
લોક વિગોયા શ્રવણિ સુણી, અંતરિ તુ ચેત્યુ આપણી.
જાઇ પાપ સ્મૃતિ સાંભલિ, ' બૂડતાં વિલગઇ આવલિ. ' ૩૨૧

મ મલુ સજન દુષ્ટ સંઘાતિ, ' કિમ સવાસિધિ વેશ્યા ઘાત
ચંદન ઉરસ જોઇ વિચાર, હરિ મેલ્હી અન્ય દેવ ઉધાર.
' કંટકફલ જોઈ ઇગોરિ, ઘાસઇ કેલિ ન ઘાસઇ બોરિ. ' ૩૨૨
ગ્યુ ઘર છંડી વહાથી વંનિ, પુત્ર કલત્ર વીસરઇ ન મંન.
સૂનઈ કલપી કાંમ સંતાપ, ' ધોવા ધોતી લા ' પાપ. '
આવઇ કિમ સ્વામીશું નેહ ? એ ' બગલી નીગમીબા એહ '. ૩૨૩
વ્યાધ ન પાસૂં છાંડઈ કાય, એક ઘડી નવિ દારિદ્ર જાઈ.
ઉપયશ ઘડી ન છડિ કેડિ, અંતર વેલા ટલઈ ન વેડિ.
ચે તન પાતક વાસિં રહિ, ' જ્યાહાં પાંણી તિહાં કાદવ કહિ.'૩૨૪
મોટાં તપ વ્રત તીરથ દાંન, અવિની માંહિં કુણ જાણઈ માંન ?
સુકૃત દુઃકૃત તપતિ કાઇ, ' પંકિ પંક ન ધોયુ જાઈ '.
કિમ અવતાર વિના હરિ વહઇ ? ' ઘર ઘરના પાડા નવિ મરઇ'૩૨૫
' ચુરાશી લક્ષ ચે ભવ ' કહિ, ધર્માધર્મ મર્મ નવિ લહઈ;
તે માંહિં એક સુણીઇ સાર, માનવ ભવિ લીધુ અવતાર.
છાંડી ધર્મ આદરીઉં પાપ, ' ગ્રહણ વેલાંએ કાઢયુ સાપ '. ૩૨૬
પર નારી પ્રાર્થ્યો ન ભંગ, ચેણઇ ચેણઇ ચોગિ પ્રીછવીયુ અનંગ.
પલ વાહણી સંતોષી શિવા, ધાઉ ધર્મ ભણી તે નવા.
' પુણ્ય કરંતાં પાપિ બધાઈ, અમૃત વાંમી એ વિષ ખાઇ ' ૩૨૬
સ્વામી તણી ન આજ્ઞા રહ્યુ, લોક અપવાદ બોલ સાસહ્યુ,
' મારગ છાંડી ઊવટિ જાઇ, કાંટે શ્રમિ પીડાણુ કાય ? '
સ્વામી દ્રોહી નઇ મિત્રીઉ સાથિ, 'પુહુક છંડાંણુ દાધુ હાથિ'. ૩૨૮
ભૂપતિ થાપ્યા દુષ્ટ પ્રધાંન, પાંમી વિભૂતિ આવીઉં માંન.
' ચીહુ પાંચ દીહુ એહ આદ્ર, ' ' ઘોડી લગિં પટિલની પાદ્ર. '
' આગઇ વ્રતિ એ મૂક્યુ હડુ, એ ઠીકરીઇ ભાગુ ઘડુ. ' ૩૨૯
મોટિ કુલિ પરણાવ્યુ જોઈ, તે નારી પતિવ્રતા હોઈ.
દેખી તનુ તે અસતી તણું, દાંત હશી દેખાડિ ઘણું,

મૂરખ મોહિ ના જા ખોટ, ' મોટી કોર પીયારા રોટ. ' ૩૩૦
છલ છદ્મિ ઘરિ ધન મેલીઊં, હુતરમી તે શવિ હારીઊં.
કઈ ખરચ્યું વેશ્યા મદ્યપાનિ, કે રાઉલિ કે ચોરે લીઉં.
ભાંડ ભવાઇ કઈ ખરચીઊં, ' આલિ આવ્યું વેલિં ગયું. ' ૩૩૧

વ્યાધિ વિયોગ શોક તવ નડઈ; કહિ 'મઝ લેખ્યૂં ઘટચોપડઈ.,
એહ્વાં સાર કરૂ કકર્મ', ' ચૂડી પહિરી બઈઠું ન યમ. '
સહિવાસિ નવિ તેહનૂં તેજ, ' મામંત્રેઈનૂં છઇ હેજ. ' ૩૩૨

' વાનર વીછી ખાધુ ' યશુ, યમ આગલિ પીડાઇ તિશુ.
કીધૂં તોરઇ કુટંબિ વિચાર, ' ભરડા પરહુણુ અન્ય ભાર. '
' રૂડું કરિજા તો રીરડી, ખોડી ખોડી આહુડતી ભલી. ' ૩૩૩

ધર્મકાર શવિ મેહ્લી માંણુ, ' ભેદઈ ટાઢૂં નીર પખાંણુ '
જાણી તઈ પરિ એ યમ તણી, 'બાંભણુડોડી કરિ ધન ઘણી.'
' ઢીલૂં મૂંકિશિ તે તવ હાંણિ, એ નાતરૂં નહીં નીસાણિ. ' ૩૩૪

આદરીઉ અંજાણિ અધર્મ, ગુરૂ પાખઈ નવિ સૂધુ મર્મ.
' ઉંચૂં જોઇ તુ આકાશ, નીચૂં જોઈ તુ પાતાલિ. '
મેહ્લી માંણુ જાંણુ ગુરૂ મિલ્યુ, ' માથા ઉતરયા પગિ રહ્યુ. ' ૩૩૫

ભોગવવાં આગઇ દુઃખ ઘણાં, ઇમ ન જાંણુઈ કર્મ આપણાં.
' આંગલી મુખિ ઘાતી ડસઈ, ' કાંઇ ભવ એણીપરિ કસઈ?
' ગર્દભિ ગોલ્ડુ મારૂ સુંણૂં, ગાંમ ઉપરિ માંડયૂં રૂસણું. ' ૩૩૬

આણુઇ ભાવ અંગિ અતિ ઘણું, કેહુ વરૂ હશિ ઘર તણુ?
તે શીખામણુ સારી વરૂ, ' વાઢી પાટ મેરાઇઉ કરૂ. '
શેવુ સ્વામી શવહુ ધણી, ' દીવાલી કહિના બાપ તણી ?' ૩૩૭,
જુ સ્વશુરનૂં કહ્યું નવિ કરૂં, તેહનઇ પાછલિ શૂં ઊગરૂં ?
યમ ' મૃગતૃષ્ણા પાંણી પીધ, સુહુણા કેડિ રૂડું દીધ. '
ધાત મિશિ ગયુ કો છેતરી, કહિ ઇમ ' નાઠી ગાઈ ચરી. ' ૩૩૮
માતાપિતા ભણાવઈ તુઝ, આદર કાંઇ ન કરઇ અબૂઝ ?

પાછલિ નવિ હોશિ અભ્યાસ, કરતાં પુત્ર કલત્ર બહુ આસ.
' પહિલૂં સબલી બાંધી મૂંઠિ, પાંણી પડઈ પીઆસી પૂંઠિ. ' ૩૩૯
લક્ષ ચુરાશી જોઇ વિચાર, કિમ એવડુ સહિસઇ ભાર ?
રાવ કરી તે સ્વામી સુણી, દીધી યોનિ માનવભવતણી.
કહિ મંડણુ જુ હરિ નવિ મિલ્યુ, ' સુહુગુ ચઢ્યુ નઈ સુહુણુ રલ્યુ.'૩૪૦

ઇતિ સુગતી વીશી.

હૃદય વીશી.

વેદ વિપ્રશરિ સારા કીયા, શૂદ્રશરિ વાડવ થાપીયા.
નારી શરિ ભર્ત્તાર સભૂપ, ભૂપતિ પાલઈ પ્રજા એ રૂપ.
સ્વામી બોલ ન ભુહિષાત, ' રાઇ રાખતાં કીજઇ વાત. ' ૩૪૧
કામ ક્રોધ લોભિ કલિકાલિ, સત્ય શૌચ શમ દમ પરજાલિ.
ક્ષમા દયા વાસના વિવેક, સાર વસ્ત બાલી અનેક.
એહ્નાં માંહિ હરિ સાધન કીધુ, એતા 'બલતા હાંડુ કાઢીઉ.' ૩૪૨
યે સજન અવની અવતરઈ, સ્વામી તણી આજ્ઞા વિસ્તરઇ.
તે ઘરભાર રહ્યા ઉદ્ધરી, કીરતિ કૃષ્ણતણી અણુસરી.
' દીજઈ શીખ નહીં તે બાલ, શું શારદાગરણું નેસાલ ? ' ૩૪૩
સહજિ સજન સાહ્મૂં જોઈ, તેતૂં દુષ્ટતા ભારૂં હોઇ.
એ દીઠઈ રૂદય શુદ્ધિ ધરઇ, તે તૂં ' આગિ ન અધિકી સરઈ. '
' જુ હાથી તરશુ સુક્ષમાં, તુ પેટિ પાણી ઘૂંટણ સમાં. ' ૩૪૪
માનવ કર્મ કરૂ તે કલા, પરહરિ પાપ થાઉ નિર્મલા.
અઘ જાશિ સહુ હરિનઈ નાંમિ, કુછિત વિતૂ ન દીજઇ સ્વાંમિ.
સધિન મોક્ષ ત્રિભોવન રાય, ' લાડૂ રાખી ભૂકુ થાઈ. ' ૩૪૫
'કાલા કાંઈ ' ન તૂં હરિ ગમઇ ? 'પાખઈ ભીંતિ ભાર કુણ ખમઈ ?'
' કુંચી એણી તાલૂં ઊઘડઇ, ' અથા અનેરા એ કિમ ચઇઈ ? '
શેવુ હરિ અન્ય શૂં કરઇ ? ' યમ પાખઇ છોરૂ ન મરઈ'. ૩૪૬

લીજઇ એક હરિ આશરૂ, ' સંદેશે મન ઉલગ કરૂ. '
' વણિજ પીઆરી હાથિ ન હોઇ, ' ' ડાઢી પર કર આપઇ કોઇ ? '
' ડાલિ ડાલિ મન ઘાલુ બાથ, છોરૂ ઘણી સુઇઆણી હાથ. ૩૪૭
' કિમ જાશુ બીજાઉલિ બારિ ?' [આંખિ અંધ બેડી પગ ભારી.]
' ગલીવાતે સુખ ગલૂં ન હોઇ, પાખઇ ભીંતિ ચિત્રામણ જોઈ. '
' શમય ન ભૂખ થયાં આકુલાં, પૂછઈ અપવાશી ઘરિ ઢાકલાં '૩૪૮
કિમ એણી પરિ પનિ રીઝવું ? ' સુઇ દેઇનઇ કુશ દેખવૂં. '
'હાથિ કાનિ ન સાહ્યા જાઈ, આલિ આપણી વાનરપરિ સાહિ.'
અંતર હોઇ પરાભવ ભર્યું. ' કેહા વુઠા કાદવ કર્યું ! ' ૩૪૯
ચે શ્રદ્ધા કરિ પોખ્યાં પાત્ર, ' દીનતણાં અથ તોખ્યાં ગાત્ર. '
કઇ હરિ સાધન કીધૂં ગોપિ, વાટઇ વટ પીંપલ તરૂ રોપિ.
વાવ્યું હેમ ખણ્યા કુદાલિ, એ ' વિણુ ગરથ વહીતરૂ ' ભાલિ. ૩૫૦
કરતાં ગોઠી મિલઇ વિદ્વાન, કાંમ તજી તિહાં દીધા કાંન.
શુભ કર્મ કરતાં અન્ય લોક, પેખિ પરમ આવ્યુ સંતોષ
શત્રુ મિત્ર સાંમ ઉપદેશીઆ, ' પર કણુકિં માંડા શીખીયા. ' ૩૫૧
ધરિ બઈઠાં સર્વસુખ ભોગવુ, સાચૂ જૂઠું જાંણી ચવુ.
' રાજા રાજ્ય કરૂં તનુ તોષ, ' પૂરિ અભિલાષ આણી સંતોષ.
જુ આશા હારની વરતીઇ, ' પશલીઇ ડુંગર ઠેલીઇ. ' ૩૫૨
સદગુણુ પેખી યાવિ કર્મ, ' નાડી મૂલી બેડી શ્રમ. '
લીધુ ધર્મ સમારગ વેદ, પામ્યુ સુખ અથ હુ તન ખેદ.
' જોઈ તરત બૂડંતાં કંઠિ, લોહડઇ લીહ પટુલિ ગંઠિ. ' ૩૫૩
વરૂ કઇ સ્ત્રી ઘરિ આવઇ, કહિ પહિલૂં છોરૂં પરણાવિ.
એહ કાજ તહ્મારૂં કરૂં, ' દેખઇ નહી ન્યાઉ વીજાપરૂ. '
ભર્ત્તાર કરઇ કહિ તે કરૂં, એ જાંણે ' સોનૂં નઇ સદ્દરૂ. ' ૩૫૪
સઘલા વિષ્ણુ તણા અવતાર, ' ચેતા અશ્વ તેતા અસવાર. '
પીડા કહિ જ ૧ જાંણિ મ કરે, એવૂં જાંણી આપ ઉદ્ધરે.

' જુ કાંબલિ કુણિક જામલી, કહિશ તે માહિ કેતાં પલી ? ' ૩૫૫
સઘલઇ સ્વામી શરણુ જોઇ, 'અન્ય યમઇ અન્ય તૃપ્તિ ન હોઇ.'
સઘલા જીવ અનુકંપા કરી, 'સહિજઈ સમાધિ' જાઇ તૂં તરી.
સ્વામીની આજ્ઞા સર્વ હશિ, ' અતિ મથિં કાલકૂટ ઉઠશિ. ' ૩૫૬
નિતુ ઊઠી યમ વેદન સુણું, ' હાથીની પરિ ઝલુ ઘણું. '
અન્ય નહી કુણ હરિ વિણુ નાવ, ' ભાગા ભાણ્યું એક વટાવ.'
' એકોત્તર પૂર્વજ હરખીયા, એ ભૂલા મારગિ આવીયા. ' ૩૫૭
સ્વામીની શરણાગત જાઈ, ' હાથીની પરિ પેટ પૂરાઇ. '
' છોરૂ હુઇ કછોરૂ જોઇ, ' માયબાપ નવિ તેહવાં હોઇ. '
સ્વામી કહિ ' ચોરી સહિદેશ, માગીઈ ભીખ વસા પરદેશિ.' ૩૫૮
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલી લોક, સુગુરૂ એક બીજા સર્વ ફોક.
સહુઇ આસ તહ્મારી કરઈ, તે શવિ ' બોલ પડઇ તે ધરઇ. '
આરતિ હરિ કુણ કહિ અનિ ? 'ઊ લખ દાંન પ્રજા ભોજન. ' ૩૫૯
સજનનઇ રખે કો ડસઇ, ' ડાબ કપૂર કપૂરજ હસઇ. '
' ગણુ ધંતૂરાના જાંણુ મહેશ, યમ માલી પાતરી ' સવેશ.
કરશઇ સહુજન તેહની આસ, માંડણુ વ્યં સોઇ વિનાશ.' ૩૬૦

ઇતિ હૃદય વીશી.

વૈરાગ્ય વીશી.

જુ તૂં હનિ ગુરૂ મિલ્યુ ન કોઇ, તુ આપિ આલોચી જોઇ.
સત્સંગતિ કર્મ કીધૂં સાર, તે સવિ સુંપિ ન જગદાધાર.
પાતક ' ચોર મિલે લૂસીઇ, પાહૂ માંડુ પછિ પાડીઇ. ' ૩૬૧
તપ જપ તીરથ શ્રદ્ધા દાંન, કૃત આહરી કહુ સોપાન.
' સ્વર્ગ લગિં સંગતિ ' પામીઇ, ઓહૂ મોક્ષ અભિલાષ ન દીઇ.
આની ભગતિ સુગતિ હરિ મિલી, એ ' કૃઇ ઘાતી કાંબલી ' ૩૬૨

ડંભિ પૂજણુ બહઠુ દેવ, લોક વખાણ્યુ વસ્યુ ન ભેવ.
ઘૂ દાન કીરતિ વિસ્તરઇ, કિરણી ઇમ જાણીનઇ કરઇ.
અંતરિ આપ ભવાડિ ઘણૂં, ' નહીં' વઢવાહિણિ ટીપણું.' ૩૬૩

સજન ઘરિ ઊપનું કુપુત્ર, લોકે પારખી કહ્યુ કમૂત્ર.
શૂં કરઇ તાત કસંગિ મિલઇ, ' શોડઇ નીરિ પૂરૂ ટલવલઇ.'
' સંગિ ઊગી તુલ'શીનઇ માગિ, એ અંગૂઠઇ કોણિ લાગિ.' ૩૬૪

ખત્ર અખત્ર ધરિ ધન મેલીઉં, ઉત્પતિ સારૂ ન વાઉવ દીઉં.
ખરચઇ પુત્ર કરઇ તરફડાં, ' માથઇ ચડયાં પાગ ખાસડાં.'
માતપિતા 'નવિ રવાહિ ગંધ, કુહ્યૂં પેટ પાટુ કિહાં બંધ?' ૩૬૫

' પૂર્ણંદત્ત પ્રભાવઇ ધની,' જાંણ્યુ મંત્રમઇ શાકિની.
ઘણૂં ઘણેરૂં પાપ આદરઇ, કહુ કિમ સૂધી શીખ તે કરઇ?
તૃષ્ણા પૂરિં જાઇ તે વહ્યા, ' ત્રાંબાના તે વાણી રહ્યા ' ૩૬૬

' સવિ વેઠિ કરવા લોક,' તેહનઇ ઘરિ નવિ દેખઇ શોક.
જુ તૂં મનિ ઠાકુરનિ વસઇ, 'તિહેં નહીં તુ કરસણુઇ હુશઇ.'
' પગ દેઠિ બલતૂં નવિ દીઠ,' રૂડા રૌરવ લાગુ મીઠ. ૩૬૭

ખટદર્શનિ જૂજૂઆ ધણી, 'કો હાકિણિ કહિ માતા આપણી?'
કઇએકિ ઘરિ મન વિસ લાઇ, 'ધ્રી આપણી વિખાણુઇ માઇ.'
' પાડોશી આગલિ સાસરઇ, જાવા ન લહિ તુ શૂં કરઇ?' ૩૬૭

પહિલૂં અન્યાઇ તે ચાડ, ' છુરઇમાંસ પીઆરી હાડ '
' ન્યાઉ અન્યાઉ પાંણી પાંણી વાટ, ઉથલ્યૂં ગાડૂં ગણુ શા ઘાટિ?'
' આપિ ખાધી માથિ માહિ, પાંનિ ચૂંનુ સકયુ ન ડાજિ.' ૩૬૯

મોટા નાંન્હાં પાઉઉ વાદ, ' તાણ્યુ અતિ ત્રૂટઇ ગ્યુ નાદ '.
' ચેહનિ છાસિ તેહનિં હાસિ, છીંકતાં ડંડ હુઇ વિમાંશી.'
ક્યાં ' કહલેડાં સાસૂ ભાગ, વહુનાં ઠીકિર કાજિ ન લાગ.' ૩૭૦

જુ ખરચૂં વિધિ વિણુ જૂઆ, નિગમયૂ 'યમ માણુ સાતૂઆ.'
' કાગ કરઇ કુઠે કુહુ કિશુ? ગર્દભ મહુ ઉપાડયુ તિશું.'

મે તે પામિ કિશા વિશેષ, ' કાલમુખિ શરિ ટોલુ લેખિ. ' ૩૭૧
અપદર્શનિ બોલવીયા ભૂર, મેલી શવિ કાં ભજ્યુ ન સૂર ?
' ધરીનઈ ચૌટા ચોર કિ ઠાર ? કૂડા બોલુ ધરૂ કિહાં વાર ? '
લોક તણાં બોલ્યાં સાંસહિ, ' કૂઆનુ ડેડક થઈ રહિ ' ૩૭૨.

કથ્યૂં કવી મૂરખ નિરવાહિ, ' કાંણુ રાંણુ આધા માહિ '
વેધિ રાગિ વિખાણુ ભલુ, ' યમ ગામહિટનુ ગાડલુ. '
' મણિ માણિક મોતી પરહરઇ, ભીલી હાર ગુંજા કંઠિ ધરઇ ' ૩૭૩

' સાતૂં ટર્મ હશિ યમ ભેટ, સઇઆણી આગલિ યમ પેટ. '
' માદલ મઢ્યૂં ' કહિ શવિ લોક, ' પોથીનાં વિયંગણુ ' યમ ફોક.
' હૈમ ગયૂ વ્યાજિ સર્વ દૂલ, જાંણ્યા કોહિડા કુડી મૂલ '. ૩૭૪

યત્ન કરૂ અતિ ઉપરિ ધર્મ, ' ડગિ ડગિ કરૂ વિચાર સ્વકર્મ. '
પગથી પગથી ભજવુ વૈરાગ, ' કા ઉછલી એ ભાગુ પાગ ? '
' કાચ તણુ કૂંપુ એ સાર, ઠમકતાં નવિ લાગિ વાર. ' ૩૭૫

' ધર્મ સુંહાલૂં સહૂકો કહિ, યોગીશ્વર ત્યાં વનિ રહિ.
' કૂડી ફાગ મૂંકઈ આપણા, વાણી વસ્તુનઇ ચોખમ ઘણાં. '
' આપણપૂં આપઇ ઉદ્ધરૂ, મીંચી આંખિ અંધારૂ કરૂ. ' ૩૭૬

તપની વાત તપીશ્વર પૂછ, અણુ જાણિ ' ગરડિ મન મૂંછ '.
શોધી વિશિ વક્ષિણુ કરૂ પિશાચ, ' જીપૂં કાંમ શૂ કંદર્પ માચ !
સ્વામી શેવ ન લીધી ભૂરિ, ' રલીઆમણા ડુંગર થ્યા દૂરિ. ' ૩૭૭

પુત્ર કલત્ર ધન છાંડિ મ ફોક, ' હસારથ હોશિ માંહિ લોક. '
' ઉલઇ ગઢ ઉગરશિ કિહ્વાર ? અર ચીંતવે અસૂર અઘોર. '
શૂક સનકાદિક સિધા વૈરાગ, ' માતિ સુઠિ પસારૂ પાગ. ' ૩૭૮

સહુઈ સમૃતિ પુરાંણ સાભલઈ, કેતાં મનિ ન કાસલિ ટલઈ.
કહી કહી ભાગા ગુર શીખ, શ્રવણે સુણીતાં ગયા વરીખ.
તેહનઇ વલી વલી કહઈ કુંણ ? ' ભૂંડા ચોર ભલા શકુંન. ' ૩૭૯

'દેવ ચરીત તુ દેવજ લહિ,' તૂં શૂં જાણુ, મંઠણુ કહિ.
'રાતી પીલિ પોતિ પરીઅટઈ,' તેહવૂં નાંમ તોરૂં મઝ ઘટઈ.
'રયણુ રાંકઘરિ લહિ શૂં મૂલ ? ઓડી માથિ ચમ કહિ ફૂલ.' ૩૮૦

ઇતિ વૈરાગ વીશી.

લોક પીડા વીશી.

જુ તાહરાં તપ કર્યાં પ્રમાંણિ, 'ખુટિ મ રોમ બિલાડા પાણિ.'
'વારિ ન કરઇ વજીર અન્યાઉ, આપ ચોર એટઉ વિવસાઉ.'
કહિ નહી કરઈ શીખ અહ્મ તણી, 'મા માહરી તુહિ વાંઝિણી'. ૩૮
ધન મેલઇ તોરઇ શૂં કાજ ? જુ તઇ પાંમ્યુ એવડ રાજ.
લૂસી લોક કહિ ધન કરૂં, 'ભાગુ ઘડુ નહી ઠીકરૂં.'
પાછલિ યમવેદન બહુ સહઇ, 'શંક હાથિ રતન કિમ રહઇ ?' ૩૮૨
કાં લોભિ મન તાહારૂં ચલઇ ? 'દેખઇ નહિ માથિ મણિ બલઇ.'
પ્રજા ઘણુઈ ભરી વૈરાગિ, 'કહિ સખાઇ આવ્યું કાગ !'
પાંમઇ પદારથ આદર ઘણ્ગ, 'રોલ્યૂ ધૂલિ કરઇ આપણુઇ.' ૩૮૩
હાથિ કાતી ન આપિઇ કણું, 'કિશું કૂકડઇ ઉતારણું ?'
મેહલ્યા કરી ચુહુટાના ચોર, હાથી નઇ પગિ પાડયુ સોર.'
રાજરસિ તઇ ઈમ કાં કીજ ? 'દૂધ બિલાડી ભલાવીઉ !' ૩૮૪
આવ્યુ અર્થ ઉપરિ બહુ ધ્યાંન, 'પર મા વિણ કુણુ વીધઇ કાંન ?'
'મહુઈ કાતી ચાહી લોક, દરિદ્ર આવ્યુ ઘરિ પડીઉ શોક.'
નીસત વ્રષભ નર શવિ નડયા,'અજાણુઇ અંકિ સ્વર્ગિથી પડયા !'૩૮૫
દુષ્ટ વિના કુણુ કરઈ મકાતી ? 'પામી ભૂતિ ની વલી દાતિ.'
આપઈ પશૂં અજા કરિ ઘણી, પીડઇ નહી કહિતુ ભય ગણી.
કરિ ફરમાંણુ અપાવ્યૂ મિલી, 'આગઇ ભાંડણિ છાકી વલી.' ૩૮૬
પીડા પ્રજા કરાવી વેઠિ, 'પાછલિ ગુડા ભારે શેઠિ.'

' કહા કેહિ પાડુઉ કહિ, 'દાખિન સહુ વિગતે વિધિ લહઇ.' ૩૯૫
પૂછઇ ધણી કહા પ્રજ કાજ, કૂટઈ કહ્યું ' રામનું રાજ.'
મહિતઈ વાત વિગાસી ઘડી, ' કીધી વાત ગલી ચોપડી.'
' શ્વાન પાત્રે કોડાણી ચટાઇ, ઇલતિ ગઇ આહિતિ નવિ જાઇ.' ૩૯=

' ઉછલ કરી પદ મોટ્ટ કીયૂ, કોટિ કાગ રતન બાંધીઉ.'
' ઠાકુર પાસે લોભિ લાડ, કરઈ કિશુ સુંઅનૂ હાડ ? '
' શુણ પુઠિ હાસ મન ઠમઈ, 'મ તિશૂં શેત્રજ બાજી રમઇ.' ૩૯૭

સ્વામિ દ્રોહિ અર્થ બહુ જડુ, ' શેહેલાની પરિ ચાંપી પડયુ.'
' નાચઇ સાપ શરિ ડેડકી, ગણુ ગારડી ન જાણ્યા સકી.'
સ્વામિ ન ઉલખઇ પુણ્યપ્રતાપ, ' કણુ પાહિ ચ્યાં મોટાં માપ.'૩૯

' લાગા અર્થ તણા બહુ ઝલા, ' ઝર પાહિ લોભ આગલા.
' આવ્યાં પડલ ' નેત્ર મન ચલ્યુ, ' માતી સૂના નારીં મિલ્યૂ. '
' પીડા લોક કહિ ઠાકુર વલા, સેઠિ સહાલ ખોટાં કાટલાં.' ૩૯૯

' લોભી લોક તણાં ઘણુ પીધ, મીન મેષ વિચાર ન કીધ. '
લાગા લોક ન લીજઇ વાઇ, સ્વામી શરણાગત તું પાય.
રાવ કરઇ મંકણ અતિ ઘણી, સાર કરે તૂ સેવકહિ તણી. ૪૦૦

ઇતિ લોકપીડા વાશી.

કૃપણ વીશી.

જાણૂં નહીં લીલાં મનિ રાઇ, આગલિ ચૂકિસિ એણી કાઇ.
' કરઇ કિશૂં સોનાની છરી ? માંન્યું હાટ મસીતું કરી.'
માહે રહ્યું પરાભવ સહી, ' શેખ તણી ટોપી પરિ હોઈ.' ૪૦૧
આપ્યુ નર પ્રધાની લાગિ, ' તરણુઇ શરિ સુકઇ ચમ આગિ. '

સોધી સજન ભાર આપીઉ,યમ ' હીરે હીરૂ વેધીઉ.'
વચ નઈ વજીર વિચારી જોઇ, ' રૂડા કેડિ રૂડૂં હોઇ.' ૪૦૨
દીધી શીખ ઘણી પરધાનિ, દીઠુ આગલિ ' પાકૂં પાંન.'
દાન તણી હવઇ ક્યુ પતિ લોંપે, ' ચૂંડી પાટલિ દીધી ઝાંપ !'
' જુ પાપ શરિ ભરીઉ ઘડુ, જુ સાથરૂ કાંઇ સાંકડુ ? ' ૪૦૩
આગઇ ગ્યા રાજા જે હશઇ, ' સૂઇ કેડિ દોરૂ આવસઇ.'
' નીદ્ર માંહિ દિન ગ્યા શવિ વહી, બલતાં ઠાંકુ કાઢયુ નહી. '
આવ્યુ અંત ગરથ વાવરૂં, ' કાઢયૂં મીઆં તરકસ કિહાં ધરૂં ?'૪૦૪
' હિ હિ કરતાં પાડયું સોર, ખાંડઇ કાઢિ મિલતઇ ચોર.'
માંહિ અવટાઇ ઘણુ ઘણૂં, ' રામ વિનાનૂં શૂં પેખણું ? '
' કરઇ કિશું જે પડયુ અઘોર ? રૂડા દીસઇ માંડયા મોર.' ૪૦૫
અસક્તિ અંગિ ન થાઇ વરૂ, ' શર તાણી બાણુ રખ્યા કરૂ !'
' આજ કાલિ કરતાં ઈમ થયૂં, આંખિતણૂં હાસૂં થૈ ગયૂં.'
' માગણુ મિત્ર ન મેધી ભયો, થૂંકિ પૂડા ઈમ કાં કયો? ' ૪૦૬
' જાંણુ થઈ મ રહિશુ કોઇ, ડાહી વાત ન ડાહી હોઇ.'
જુ હુતુ શવકહિ શરિ ધણી, ' કોઇલિ કાગ થઇ હસાંમણી.'
આલસુ આઇ જણ્યા દીકિરા, ' માંચીના માંકણ 'થઇ સમો ! ૪૦૭
' જો જો તિલિ ન એણુઈ તેલ,કુણિહિ ન પૂરી પાસઇ બેલ. '
' મુહિ ન ઉડઈ મઇ માખિ, પાંણી નાલિકીર રહ્યું રાખિ. '
' ચડયુ ઉકાલુ દૂધિ યમ, શમ્યુ તુલડી માંહિ તિમ. ' ૪૦૮
પહિલૂં કયૂં હુઈ અભ્યાસ, તે વેલાં આવિ અવિનાશ.
હાથ ઘસી હરિ હરિ ઉચ્ચરઇ, નિશ્વાસુ નાખી ચક્ષુ ઝિરઇ.
' બેઠુ બઇસાયું' નિજ ઠામિ, ખોલઇ માથું મૂકયું સ્વાંમિ.' ૪૦૯
કૃપણુ કિમ ધન ખરચીઇ જોઇ ? ' કોઠી ભરી કોઠીના ન હોઇ. '
' ખીસુ આપ આપ કરિ ભલુ, કો નીલજનુ વાદિ ગલુ ? '

'પાપીનુ ધન પ્રાશ તજાઈ, હરઇ ચોર કે લૂસઇ રાઈ.' ૪૧૦
ભૂંડાનૂ લેતાં શું દોષ ? 'શેઠિ અધૂરા વાણુત્ર કોઠ.'
'સઘલા માહરઇ ખાઇ કમ્મિં, કૂડા ગચ્છ વિરૂદ્ધ ધમ્મં'.
'કોહલા ચોર દેખઇ કીધી ભૂર, લૂંઠી ગલઇ ન અંગિ પૂર.' ૪૧૧

કૃપણ ભુક્ષક નઇ કિસ હઇ ? 'વ્યાઈ હુઇ તુ વેદન લહિ.'
ફાવી લક્ષ્મી પૂરવ તણી, 'દીવા કાત્યુ શ્રવણ ન સુણી.'
'વાંકી ડાલિ હેઠિ નવિ ફરઇ, [દાતા કૃપણ સરિખા વરઈ.] ૪૧૨

ધૂતારૂ ગ્યુ કૃપણ ઘરી, નાંખી દોરિ આવી પાધરી.
'પહિલૂં દીઠૂ ભૂત દૂબલા, સંતોખી માખ્યા બાકલા.'
'પરિ કીધી મેલતાં અપહાર, યમ લાંબિ કાપઈ સુનહાર.' ૪૧૩

પેખુ લોક તણી એ ભાંતિ, ધાત તણી નવિ છંડઇ ખાંતિ.
લોભી ધની મોહ પાડીઉ, સૂ 'મૂંડા સાથેરિ અહ્ય દીઉ.'
'કહિ સોનાની વાહુ નહી, ખીસઇ પીઆરઇ જો મહી.' ૪૧૪

યે માગઈ તે આપઇ ઘણુ, જાઇ ધન ઇમ કૃપણ તણું.
'આંબિલિ યે અંત્તિજ ઘર તણી, ખાટામૂલી શ્રવણે ન સુણી.'
લોલિ મન લાગૂં ઇમ જોઇ, 'બાપાવિઇ એક બલદ ન દોહ.' ૪૧૫
પાખંડી સમર્યુ ઉર ભણી, 'સોના થાહરઇ સૂંનૂ કરી.'
'યે યે સગા વરતા ઘણું, આવ્યૂં ચાલિ ટોલૂં તેહ તણું.
રાધી ખીર તે બોલ્યા શુણુ, 'ડાહી તેહુ ઘાલઈ લૂણ !' ૪૧૬

તેહનઈ ઘરિ બેટા યે યણ્યા, 'સુલી થા ખાઇ મણ ચિંણ્યા !'
જુ મન તાત તિહ્નારઇ ફરઇ, 'ભાંજઇ નહી તુ ખોખરાં કરઇ.'
'લાહુ લાડુ કિમ ન હોઇ ? ડાઇઆં ઉછીના નેવે ખોઈ.' ૪૧૭
ભૂખ્યાં ટાંઇ કૃપણ આસરૂ ? 'સાંડ ભાંડ માતાં પરહરૂ.'
'માન્યુ તાપઈ શું તડફડઇ ? વ્યાઈ તુ જુ જર પડઇ.'
'પુનર્નવા જે પાખઈ પાખિ, હવડાં ઢીલી પાંણી રાખિ.' ૪૧૮
'માગ્યા સુફલ પુત્ર તેહતણા, એક રામ બીજા લક્ષ્મણા.'

જોયુ નારિતણુ વિવેક, ' નાની વાની કહિ ઇમ એક. '
જોયુ સર્વ કટંબનુ લાગ, ' મૂઉ માડલીઉ પેરૂ ભાગ. '   ૪૧૯
ખૂટઇ ધન શું કીજઇ ભાઉ ? 'મૂઆં ઉપરિ ગાડાં જાઉ !'
જુ મન નારાયણુ નવિ ભલ્યુ, સઘલૂ ' ધન તે ધૂલિ મલ્યું. '
આણુ માંડણુ સ્વામી વીસાસ, 'કૂલ મરઇ તે રહિતે વાસ '   ૪૨૦

ઇતિ કૃપણુ વીશી.

યોગવિડંબન વીશી.

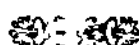
પુત્ર કલત્ર ધન યોવન દાગ, તેહનઈ વનિ જાવા શુ લાગ ?
તેહ તૃષ્ણા મૂકઇ નવિ સાથ, , ભાંડ તણી ચોટી શરિ ન હાથ. '
કિમ કિંકર હાથિ ઉગ્યું ? 'અન્ય ક્ષેત્રઅન્ય માલુ કર્યું' ' ૪૨૧
ઇંદ્રઇ વસિ કિમ રાખિ શિકાઇ ? ' ભારૂ સાપ તણુ ન બંધાઇ.'
' પાંણી માહિ દિપ કિમ ભડઇ ? ભાગુ મોતી પછઇ નવી જડઇ. '
' ફાટઇ આભિ થીગડ કિહાં લાઇ ? પાંણી નવિ પોટલઇ બંધાઇ.'૪૨૨
જુ તઇ યતીપણું આદરું, મોટું નામ થઇ નઇ સર્યું.
' જો યમ બોલઇ ચાંપિ ડાઢિ, મેહલી ફૂપિ વરતઇ મ ન વાઢિ;
લોહકાર લોહડાં ખડગાડી, ઘાસિઇ એક રહિશઇ પડી.'   ૪૨૩
થિર મ રાખિ હૌઉ ઉવેલ, 'દીવઇ પરવાર્યું દીવેલ.'
' આંધા આગલી આપહિ વુખલુ, સૂલી ચઢયાં કાગ સ્યુહેલુ.'
સુધુ કુલ આપણૂં સંભારિ, ' કિમ અસ બિ એક પડીઆરિ ?૪૨૪
'પાલુશઇ યે દાધા આગિ, નહી પલવઈ બલ્યુ નર વાગિ.'
ચૂકિયિ જુ મન એ કડી, ' પાછલી રામ પાધરિ બોરડી.'
રાખે કરથ્યુ નામૂં ભલા, પહિલા નીર પાછિલા. '   ૪૨૫
નાહતુ વગડા વાસજ લીધ,' સેવન્નાં ડાંગે કૂટીઇ.'
' નીર નહી તૂં આવઇ-જાઇ, કુંણુ કહિની તે બ્યાઇ માઇ ?'?
ગાઢું થાઈ મ મૂંકે માંણુ, ' વેચ્યાં ઘોડાં કેહુ ખાંણુ ? '   ૪૨૬

ચોવન ધન ગેલ્હી થયુયતી, ' દાંત પડયા કહઇ થાઉ સતી' !
બાઈસઇ ભગત તણા બહુ પાશ, ' ધોતી ઉગાઇ આકાશ. '
' ચેહ્વા ગુરૂ ચેલા થ્યા તિશ્યા, કેહિ ઇંદ્રિ પ્રશાં ઘર વશાં. ' ૪૨૭
' ભોગ અધુરઈ કિમ રહિ આપ ? હેરી બાંડુ કીધુ સાપ. '
' લુહાર ચોલઈ ઉઠઈ આગિ, આવી ટીપ ગલીનૂંલાગિ. '
' એયૂ ઘૂંઘટ માહિ વિનાંણુ, ઈંદ્રિવણા ફલ રૂપ વખાંણુ. ' ૪૨૭
'બૂડી રાંણી ઉંડઇ નીરિ,' તુ લીં વાંઠી કામ શરીરિ.
' ચાલૂ કહિ ખાંડાની ધાર, માહિ ન જાંણુઈ મોટુ માર. '
' મુખિ તીનુ પાછલિ થયુ બૂઠ, બી આપ કરાવ્યું ઠૂંઠ.' ૪૨૮
' કહિ લેશું ફૂટી હવં પાર, પુત્ર ફઆરૂ ગ્યું કેદાર.'
' વિખ ખાધા વિણુ મરશુ નહી, ગાંઠિ બાંધિ વરસા સુ રહી. '
' વાતઇ કિશુ લોકનઈ વાહિ? વાત સુણીશિઇ પુંઠિ માહિ. ' ૪૨૯
આવ્યુ જતીપણાનુ અંત, ' મેલી જીભ ભલાઇ દંત. '
' ચોર ચોરની જાણુઇ વહી, સાપ સાપની ઘસરઠિ લહી. '
મુદ્રા ઘાલી ખાધા સોત્ર, ' નાઠુ કાશ્યપ લાગઇ ગોત્ર. ' ૪૩૦
જોયું ઘણું તડી તડફડી, ' તિલ ખાધઇ થાઇ ચોપડી. '
'પહિલૂ ઘર શુ કીધ્ તાડ, બઇઠુ થઈ બગ વશું ઝાડ. '
નારી આપ ન ઉતર દીધ, ' કાલ્લી વડઇ ઓકડી લીધ. ' ૪૩૧
પાછલિ મિલી ભલી તે ઘાત, ' હારી ભરડા મિલ્યુ સંઘાત. '
' સાઠિ સોહલુ મિલીયુ ઘરવાસ, સાલી દીહઈ મિલી આસ.'
' પાંણી કિમ ઉતર્યું જાંણીઇ ? દિઘડુ ભરીયંજુ નામીઇ. ' ૪૩૨
ચોગીનુ મારગ તે લયુ, 'પાપડ ખાઈ પદમસી થયુ.'
ભૂલી જડી ઘાતુ વર દેઉ, ' બઇઠુ મીઠી કાતી લેઉ. '
' નાક વિના શુ આવી જઇ ? એતાં કણકિ પાંણી પડયુ. ' ૪૩૩
જાણૂ એ બ્રહ્મચારી હશઇ, ' કિમ એગ્રુઈ ઘણુ ઘડિ ભાજસિ ? '
' કહિનૂં કાજ ન એકઇ સીઝ, ' ગાંમિ ગાંમિ વિલાયુ ત્રીઝ.
સિદ્ધિ તણી ' વાચઇ ગુણુ વહી, બઇઠુ સતી સાંડલી થૈઇ; ' ૪૩૪

ખોટા યતીનાં ટોલાં મિલ્યાં, [જિમ બહુ બગલા ધ્યાનિ ભલ્યા.]
જુ માંડુ પરણાવઇ નિધિ, તુ ' મૂંઆની આવઇ સિદ્ધિ.'
' સુંખી નિસાતુલીયાં શવે, ' સુધા સુનિ નસાહાડયા નવે. ૪૩૫
' ઉદ્દર ભરેવા માંડયુ દુલ, ઘણે રાંકે કૃત સુહણુ ખુલ.'
માહિ શદન રહ્યું જુ જાગિ, ' પેટ તણી કિહાં ઘાતઈ આગિ
' નર પાધરાં રહિ કિમ મંન ? વારૂ રાંધણિ વિણાસઇ અંન.'૪૩૬
પછઈ મિલ્યુ સાતીક સાથિ, ' લાણુ ઘડુ કાંનુ રહ્યું હાથિ.'
કહિઇ ઇમ લોકઇ હસુ, ' વિખ ખાધઇ છઇ પાણી રસુ.'
હીડઇ ઘણા ઘણા ઘર પીડ, ' કુણું ક્રિયાણૂ લોકે દીઠ.' ૪૩૭
' યે યમ આવઇ તે તિમ જાઇ,.ખારૂ પાણી નઇ પૂઠિ વાઉ.'
' કોરર દીઠ કંકોડી પાહી, આંધી આંધા વિગલા બાહિ.'
ન્યાની તણા બોલઇ બહુ ઘડી, ' બઇઠુ સ્વર્ગી ઉપરિ ચડી.' ૪૩૮
એક જિ કાં નવિ હરિ સમરૂ ? ' કૂચા પોથી કાંઈ ભરૂ ?'
'સૂધાં સૂત્ર અગ્યાર જિણ્ંદ, બાંગ સી ઘરિ બાંભણ તણઈ?'
કહિતુ હીડઇ કંથા સડી, ' માહરાં વયગણ તવ તુલડી,' ૪૩૯
કરતાં દીસઈ માંહિ વિકર્મ, મોટા તણાં વિગોયાં ધર્મ.
આજ્ઞા તોરી મૂકી હાથિ, 'વાતે બ્રંઠાં ખિઠા થાકિ.'
કહિ મંડણ મઇં લીધા પાગ, જો આની પરિ મનશું લાગ- ૪૪૦

ઇતિ ચોગવિડંબન વીશી.

ભૂતભાવના વીશી.

મંત્ર જંત્ર કવિ કુઠા લાધ, 'મોતાની ઘુઘરીની સાધ.'
'કાઠ તણી તુલડી જોઈ, એકવી ના રંધાઇ સોઈ.'
'દેવદાર ચોપડા ન સુણી, કર ચાંપિ ધૂલિભર્યું આફણી' ૪૪૧

ભૂત પિશાચ આશા ઘણી, ' શખ ન વહી એક લાડ ભણી.'
' સઘલઇ ગામિ ખમણા વસઇ, તિહાં ધોબીનઈ કેહવુ રસઇ ? '
જૂ તેહે જીત્રતુ મૂકી ઘા, ' જાંણે ઘૃત ઊંબર ધોઇઆ. ' ૪૪૨
' પાણી તરશાં પાસઇ કહી, તલાવિ સહીઆરૂ જેહનઇ નહી. '
શૂ કરશઇ તુહનઇ તન ચીંત ? ' બહુ શાંડ ન બહુ ચરીત '.
' વે સાચવઈ સરોવર જોઇ, પીયઇ આવી કૂઇ ન કોઇ. ' ૪૪૩
પ્રીતિ પિશાચી પૂજામણૂં, યમ ' આંધા આગલિ પેખણૂં. '
' ઘોડુ ત્રહી ત્રહી નઇ મરઇ, તે અસવાર મનિ નવિ ધરિ. '
હોમ કરી ધન બોલ્યૂં અધિ, ' લા મ પડઇ લોહગાઠિ બંધિ. ' ૪૪૪
આવીનઇ મન અહીઇ વશુ, ' ભઇસિ પાણીમાંહિ સાડુ કિશું ? '
' ઘરિ કૂકડી તે માંદી સુણઇ, માગઇ મહિષી ઊતારણિ. '
' ભઇસિ કૂકડી સાડુ યીમ, આંબાવાડઇ થોહરની સીમ. ' ૪૪૫
' સવ ભાંજી કહિ બઇસુ સખિ, તે લક્ષ્મી તેતરનઇ મુખિ. '
' મારૂ મગ દેખતાં ખાઇ, આભિ પડ્યુ ઝીલ્યુ ભૂમાહિ. '
તે આગઇ વિછુટ્ટુ રલી, ' છીદૂં પડું વાડિ દૂબની. ' ૪૪૬
હરિ મેહલી તેહનઇ કા મિલ્યુ ? ' માગિ પેટ ઊપરિ પોટલું. '
' ત્રુટી નાડિ કિમ જીવીઇ ? વયરિ તણી શું નવિ રાંડીઈ ? '
મોટા કીધા બોલી ફાર, ' વહિતા બલદનઇ ન દેઇ આર. ' ૪૪૭
તૂં કર વાંછઇ તેહની આસ, ' દીવણુપાલ નઇ મદનવિલાસ. '
' એ ચાટવી કૂકરની લાલ, ઉડ્યું ભૂત હલાવઈ ડાલિ '.
શેવા કાંઇ નહિ હરીની કરી ? 'જિહાં ચુહુટ્યું લોહી નીસરઈ'. ૪૪૮
પેખઈ નહી બહુ ગહિલા કર્યા, ' વડા દેવ ઈણીપરિ ગર્યા '.
મેહલ્યા જોઈઈ આમિષ ઘણાં ' કૂઠાને સાલીયા વતરણા ઘણાં. '
હોઉ પ્રસન્ન હોમ બહુ દીઉં, 'છાંણઇ ચડિઇ વીછી આંખિઉ'. ૪૪૯
તેહ તણઇ વસિ રહેવું સદા દીન કૃપાથ્યૂ ચૂકિશિ કદા.
રૂસંતાં નવિ લાગઇ વાર, ' એ બલતાના તાપણહાર '
શવિ સંસાર તણા એ વરુ, ' મૂડ ઘાલિ મ કર ગોખરૂ '. ૪૫૦

વિશ્વાધાર શેવ સંભાલિ, ' નિત મઇ નિતિ હાથા ટાલિ. '
'આતૂં પોતૂં શવિ શૂં ખાઇ ? ચૂહૂ ઘર નાવીનૂં જાંબુઇ. '
' કેડૂં મૂંઆં મકસિ કાલિ, વાઢી ડાંભ દેઇ કચ ટાલિ. ' ૪૫૧

સાધી મંત્ર પરાણિ તેડિ, ' બ્રહ્મટંચિ લાગી તાં દેડિ '
શરણાગત લ્યુ સર્વંકહિ સ્વાંમિ, આગઇ ઇશ્વર છિ ઇડ નામિ.
માંનઇ કાંઇ બોલ તે ' જહયા, ન્યાઇ શૂં ઉપરિથા પડ્યા, ' ૪૫૨

સમરઇ એક અનોપમ શાંમ ' કહિ ભાગા શવિ ભાડુઅચિ હાંમિ'.
આંણિન નારાયણશૂં નેહ, ' ગોરૂ ગોરૂ ગોત્રઠિ સરેહ. '
દિન દિન પ્રતિ જાઇ મન ગલ્યુ, 'માન્યુ બોલ નઇ ઝગડુ ટલ્યુ.' ૪૫૩

તૂં જાણેતાં એહ અભાંગિ, ' ગુલિ મકોડુ યમ શૂં લાગિ ? '
સાચૂં કહિતાં કાં નત્રિ ગમિ ? 'તેજી તાજણું નવિ ખમઇ. '
અઢાર પુરાણે જે બોલીઇ, કહિઇ લક્ષ ભાખિત ઠેલિઇ. ૪૫૪

અવિધિ મંત્રતણૂ પ્રણામ, ' શૂં બોલઇ જો સારૂં ગાંમ ? '
'કરડ્યાં શ્વાન ખાગ્રડાં લાધ, આગઇ દુખ નઇ દાક્ષિણિ ખાધ. '
' પાર્શ્વનાથ પતીગ્નુ પરિ, કાઠિ કલશપૂજા જો હરિ. ' ૪૫૫

વ્યાપી રહ્યું એક અવિનાશ, સહુઇ ઇમ કહિ વીસનૂંદાસ.
જેહનૂં અવની એકઝ રાજ, ' લોકાચાર સાચવઇ કાજ. '
શાખ્યૂ નહિ મન એકઇ ઠાથિ, 'વાતે વ્યંઠા જણુ જણુ સાથિ. ૪૫૬

'વાતે વડા ન હોઇ જોઇ, પાડુ પોસી કો દક્ષિ દોહી ? '
' ઘૃત વિના નવિ વાજઇ ગલૂં, કહિ લખીઆ અક્ષર આગલૂં '
રાખુ મન નારાયણ નામિ, ' પડિ હાકિ નીસરિ બૂંબ લાવિ. ' ૪૫૭

' પંક્તિ સનરવા હીડઇ વિણુ તોઇ, સાપ તણી મલમલ શૂં જોઇ ? '
જેહનઇ પાપ કરિ નવિ લાજ, ' ગીની મહુ વાપશૂં કાજ. '
''હુકારતાં પ્રીસાણૂં કોડિ, ઉભાં રહી ઝાંખરૂ વિછોડી. ' ૪૫૮
તેહનુ શૂં પુંહનઇ આધાર ? ' બૂડાનઉ માગઇ ઉતાર . '

શેવા કરિ હવિ શ્રી ગોપાલ, ' જાં નવિ વાગુ ભૂત ઇટાલ.'
જાં નવિ મૂંકશિ વહિલૂં કરી, ચેતન ગ્યા શૂં સમરશઇ હરી. ૫૫૯
કહિતાં ' કાકિડા વિષ ચડયુ, ' રામનામ સૂધ સાંપડયૂં. '
' જૂ મેલ્હુ કૂડા ગુરૂ કેડિ, તેહનઇ " દેવિ કરાવી વેઠિ. '
પાછલિ દિન કર્યો પ્રમાણ, ગાંડણ પતિની માની આણ. ૪૬૦
ઇતિ ભૂતભાવના વીશી.

શરણ વીશી.

અહિજિ સાંભલિ વેદ પુરાંણ ' મીઠી વેલિ વિશ્વ વખાણ. '
અરિપરિ મન જાતૂં ટલઇ, એ મંડણ 'ઘાલૂ કોથલઇ.'
પ્રીછી દયુ શાસ્ત્ર નીહલી, ' છઇ ચાટવા અલૂણી શલી. ' ૪૬૧
' આસાધરતુ ઠાંડુ કહઇ, વિલગલ નહી વિચાર સોઇ લહઇ.'
કામ ક્રોધ લોભાદિક ભવે, ફોફલીયાનાં ફોફત થવે. '
પરહરિ સત્ય શૌચ આદર, ' સાલિખીજ લોકમાંહિ, સરૂ.' ૪૬૨
' વેળિ લોપી કલની સીમ, એતાં ડોહ્યુ મોટૂ દીમ. '
ચમ ચમ સદગુરૂ વાંણી સુણી, ' આંત્રે ગાંઠ પડી તવ ઘણી. '
સ્વામી ચરણ શરણ અણુસરી, એક અપૂરવ જાણું હરી. ૪૬૩
સુણી વચન મન હૌઉ થીર, અંતરિ આણૂ એ રઘુવીર.
' કૂર દાલિ મિલી એકજ થયાં, રહી અલગી કાચરી હરિ મયાં. '
લક્ષ ચુરાશી તારણ પાજ, ' લાધુ પંથ અકલ હીંગલાજ. ' ૪૬૪
મેલા જપ તપ તીરથ કલા, ' એ જાણી કચકચ કોથલા. '
વિષ્ણુભકિત આણી ખરી, તીરથ છાંડી કાં નવિ આદરી ?
ટાલી ભ્રાંતિ ચુગતિ મતિ લેઇ, ' રહ્યા સુરતાંણ અણીના થઇ.' ૪૬૫
કિમ અવિનાશ વારૂ પદ લહું ? ' માંકડચે કુલિ કો નાચીઊં ? '
વિષ્ણુ તણી એ વલગુ બાંહ, ' થાઈ રહ્યુ પાધરિ પાતસાહ. '

'ઉતાવલા કહિ પાલીઆ, સાંસનાના પ્રાસાદ સકીયા.' ૪૬૬

જુ અંતરિ આવ્યુ અવિનાશ, 'ઊભરાઇ સુપડીયાં પંચાસ'
'દેઉલ આગલિ પાછલિ રાજ, એણુઇ મારગિ નાલાગિ લાજ.'
'પામ્યા શરણિ પરમેશ્વરાપાગ, કહિ કોદરે,શલુ નવિ લાગ.' ૪૬૭

તીરથ તીરથ માહાતમ ઘણાં, કિમ'મન રાખૂ એ આપણાં ?
'તોરઇ છનવ કોહલાં હાથિ, કહિ જાવૂં આપણુ કે સાથિ ?'
રામનામ એક અંતરિ ગૂઝૂ, હું પરહુણુ એક ઘરિ તુઝ.' ૪૬૮

મઇ માનૂં હરિ એકઇ અદષ્ટિ, 'સૂત્રધાર યમ બાઉલિ દષ્ટિ.'
જુ મઇ પામી વૈષ્ણવ ખ્યાતિ, 'કાં નૈકુલનઈ જાઇ રાત્રિ ?'
'હેતુ રહ્યુ આવની બહુ'ફલ, એ હાથેલી માહિ વેર.લ.' ૪૬૯

દડવડતાં મઇ 'જોયૂ હેયા, 'વાણુત્રી એતાં લોહોટીયા.'
'પલી ધણીનૂ ધન સંઘરઇ, તુ ગોપાલનઈ કાં નવિ રચઇ ?'
'ખમણુ મારવાર કૃષ્ણ ધણી ?' શરણ વિરાજન સ્વામી તણી. ૪૭૦

સ્વામી તણાં ચરણુ મુખ જોઇ, 'પેટિ પેટિ અધરણી નવિ હોઇ.'
નામ લયુ ચે સ્વામી તણૂં, 'તડકઇ પડયા છીયામણું.'
'છીયાનઇ સુખ તડકુ કરઇ,' તિમ મન મૂં તમ ચરણે ઠરઇ.૪૭૧

બહુ તીરથ મંઇ જોયાં કરી, 'બારે વરસે ગોદાવરી'
તોરાં ચરણ શરણુ ફલ શીઘ્ર, 'અગ્નિ ધૃત તત્કાલિ વીઘ્ર.'
એ મગ એણુઇ નીરિ ચડઇ, તવપદ શરણિ આવ્યુ રડઈ. ૪૭૨

કિમ એ સાજુ રહિ શરીર ? 'વાઘ બિહુવચિ પીવું નીર.'
'દીધઇ બારિ ધણી કથા ફિરઈ' પરભવ અંગિ સંભારી ભરૂ.
એ સંસાર અતિહુ આકુલ્યુ, 'તુ પરસંગિ નરશિહ મિલ્યુ ૪૭૩

'શબહુ ઉદકિ રહીયા બીંજ, ગિરૂઉ તે ગૂઝિ નવિ લીજ.'
બહુ તીરથ'કહિનાં કહિવાણાં ? 'ઘણા ઘરના યમ પરહુણા.'
કલીયુગ તૂં ગયુ વિસરી, 'એહ પડી દેહરી સમધરી.' ૪૭૪

ઘણાં ઘણાં માહાતમ ચે જાઈ, ' એક એક ના તેજ ખમાઇ. '
સંદેહ ન ટાલ્યુ જે મુનિ ભલા, ' ઉહિ બહિનિ એ તિલ તેતલા. '
ચે આવી પ્રણમ્યા ૯ન આઇ, ' તે ઘડી કોરીણી થાઈ. ' ૪૭૫
જોયુ શવિ તીરથનુ નેહ, ' એ કાઢી પીત્રાણ્યુ તેહ. '
એ તં ધાત મિલિ કી નુદરઇ, ' પણ દલ છવી તણાં સાંભરઈ. '
' બગઇ બંધ નહીં ' હો સ્વામી, તુ હુ આવી વલગુ તવ નાંમિ. ૪૭૬
' છાસિ બાપ્લા ' દેખી ગધનૂ, ત્રિમોત્તનધર નેહણ કંધ.
' વાતિવાત સ કાગિ કાગ, ' તૂં વિણુ દીઠુ એ શરિ લાગ.
જે પ્રણમઈ નવિ તોરા પાઇ, ' હાલુ આવ્યુ ભૂલુ જાઈ. ' ૪૭૭
અન્ય સુણી ' લાંપાંનાં રાજ, ' કોઢી દુખી દેઉદે કાજ. '
તૂં વિણુ કોઇ ન જાઇ પારિ, ' તંબોલીયા તાલ સંસારિ. '
તૂં વિણુ કલાપ્યા જે સુર તબા, ' તે શનિ પાણી યમ લીબૂઆ. ' ૪૭૮
કાજ કિશુ બીજે અનુસરિ ? તે ' કોઠીના સુહુની પરિ. '
લીધા ઘણા ઘણેરા નીમ, ' ડાકિણિ તણ મિત્ર પરિ ચીમ '
' ગોરી ગાંડિ ખીલઇ શૂં કાજ ? ' જુ મઇ પામ્યું તોર રાજ. ૪૭૯
' શું કરશિ સાવિજનઈ ઘણાં ? બાચોલીયાં પથ્થાસંબ તણાં. '
ચે આજ્ઞામાહુ રહી ઉલગૂં, તેહનઇ કુણ થાઇ શરિગતૂ ?
માંડણ રહુ તવ ચરણ લઇ, ' ગી કીડી ઉપરિ કટકઇ ? ' ૪૮૦
ઇતિ શરણુ વીશી.

સેવા વીશી.

' આમઠ ભોગિ કણુકણિ કહુ, એતાં છાંયુ છાંડવુ બહૂ. '
' નાવઇ સુતિ ઉષધ જે ઘાટિ, ' તે સ્વામીની આજ્ઞા માટિ,
' સુખી દુખિ દોગૂં વિણુ આપિ, કિંગ છટકઇ બાહુરિ વિલાપિ ? ' ૪૮૧

ભૂલ નવિ જાણી હશિ સુહાડિ, 'માંટીપણઇ મરડી વિધિ વાડિ.'
'ડગમગતુ ચાલતુ સંદેહ, ઉવટિ કષ્ટ પમાડયુ દેહ.'
સાચા શ્રુતિ મારગ ગુરૂ મિલ્યુ, 'ભૂત્રા સેઠિ ઇહાથ્યા વલ્યુ' ૪૮૨

સૂંહુઈ સુર બીજા સ્તવઇ ? 'ખારઇ કાચી વિણુ ભોગવઇ.'
'દોહિલુ દેતાં યમનઇ જાપ, એ કર્મ સુડિ માંહિલુ સાપ.'
સ્વામીની શરણાગત રહઇ, 'આખિ વિસ એ મહાવિસ કહઇ. ૪૮૩

કર્મ તણુ ભય આંણી અંગિ, તીરથ કરૂ વિવસા પસંગિ.
જાણઇ છું હુ તેહજ ચડઈ, 'તૂં રીસં શુ કાચો ચડઇ ?'
જાં નવિ કરૂ વિષ્ણુપદ ભેટ, 'યમણુ પીયારૂ ન પીયારૂ પેટ.' ૪૮૪

પે પે કરઇ અનેક ઉપાય, 'ઘરટીનઇ મુહુવાસુ ન થાઇ.'
અવની કીંડી નહી તીરથ વિના, 'ગામિ ગામિ આવગાહિ જના.'
ભગતિ ભગતિ સહુઇ ઇમ ભણઈ, 'ઉઘલતી કુલ કેહાં ગિણઇ?' ૪૮૫

'વાઈ ઉંડતા કાકરા, શુ હુઇ તુ શવિ દેખઈ નરા.'
હરિ આજ્ઞા વિણુ ફોકટ થાઈ, મઈ પાંચઈ તૂં નૂકે માઈ.'
'માહિ કિમ થાઈ ઉજલા ? સહુ કરતા સોનાની કલા.' ૪૮૬

વિષ્ણુ ઉપદેશ વિના પે દીઇ, 'કોડીનાં કાથુંટિ ચહુટીઇ.'
વિષ્ણુ વિના કુણ કરશઇ સાર ? 'કાઢયુ સાંઢ ચોર કુણ વાહાર ?'
વિણુ નારાયણુ આણી રંગ, 'દીસઇ શવે વિસણીયા ચંગ.' ૪૮૭

બ્રહ્માંડ કોટી કોટી જંત, 'કાચ મિરીડા મિણિહરિ તંત.'
જે શ્રુતિ સ્મૃતિ શાસ્ત્ર વાગ, 'ભૂલુ ઘણુ અહિરણિનઇ લાગ.'
વિષ્ણુ વિના એ સર્વ વિકાર, 'આવઇ શવે તલાવઈ ભાર.' ૪૮૮

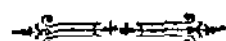
બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વર થડાં, 'એ ખાખરઇ ત્રણ્ય પાનડાં.'
'સીંચઇ મૂલિ સર્વ સંતોષ, છાલી કાં નધણી બિશિ પોષ.'
એકજ આવી રહ્યા અંતિ, જોયૂં શવિ મુનિ 'ઝીણૂં કંતિ' ૪૮૯

આગઇ શષે મિલી ઈમ કીયૂં, 'સીસૂ મેહ્લીઇ શોધીઇ'

'બ્રહ્માંડ કોટા કોટી કાઇ, અર્ક તૂલ પરિ ઉડયા જાઇ.'
બ્રહ્માંડ કોટિ જેહ તનિ વસ્યું, એહ 'સાહિ સાહીસિ કિશું!' ૪૯૦
આગઇ એણુઇ અનેકય કિધગો, 'એ સિધુનર દેઇ સર્યો.'
'સીંદરીઇ ઇમ ભાજઇ કાંઈ? પૂછ પૂછતા માલવિ જાઇ'
'કીકી મરણ આવી યમ પંખ' પ્રીછઇ બહિરા આગલી સંખ.' ૯૯૧
એકજ હરી સમું હવં નેઇ, 'ભાગી ભૂહિ છાંડવી સોઇ.'
સહુઇ કહિઉ વિશેષ ઉપાય; 'એ ધલહર મનાવવા જાઇ'
એતાં પછી સગુરૂ શું કહઇ?' જુ ગલીઉ ઢાંઢુ થઇ રહઇ.' ૪૯૨
એનુ કહિ નવિ જાણ્યું મર્મ, જાણે પાછલિ ઘણાં વિકર્મ.
પાછલિ કોડી જન્મ દુખ સહિ, 'કહી એ વહિકલઈ જલ વહઇ.
વલી વલી શુ ગુરૂ પાગીઇ ' વીંછા ગ્યાં સુડ કિહાં બાંધીઇ! ' ૪૯૩
કહિણ બોલઇ ગુરૂ તારણપાજ, ' એ કહૂએ કોઠીંબડે કાજ.'
પરમ પદાર્થ નુ નરતીઈ, 'ડાવઇ યમણુ કરવા હીઇ.'
અણપ્રતીતિ ફૂલ સહિશહી અશું,'લંકાં સોનૂં આપણુઇ કિશું!'૪૯૪
જુ ગુરિ કીધુ એવડ સોર, ' માનઇ નહી ન સીગાં ઢોર '
' ગુરૂતણાં ગાડાં દેખાડિ, હીધા નહી પારખતી પ.ડી. '
'દૂધ તણાં ધારાં નવી ગમ્યાં, કિમ લાભઇ ફૂલ વિણ દેડે દમ્યાં!૪૯૫
'માઈ વૃથા ધર્યું તે ગાલ, નાગા આવ્યા નાગુ લાભ.'
માહિ જોઇ વિમાસી દીર, 'શાનાં ઘોડાં કિમ મન થીર? '
જાંણુઇ ઇમ મન તે ઉગયું', 'ધામિણિની પારે બહુ મુખિ ચયું'.'૪૯૬
આવીનઇ મન એહવૂં વશુ, તાતનૂં તાવિત છટક્યું. '
માન્યૂ નહી અહ કારિ ધીગ,' પુત્ર આપણા એ પર ચોટીગ.'
' એ નુહઈ હાંસા કરસૈદ, વ્યાધિ ગૈ વઇરી મુ વૈદ. ' ૪૯૭
' કાપરતાં ઉંટ શ્રવિ ફિરી, કપરાણી ચાંસઇ ગાડરી. '
' કશલ કાબરીયાં શ્રતિ રશિઇ, ગાડાવાટ ગાડલી હુસઇ. '
' કુહુ કોરિ કિમ'બાંધી ચડાં, વેલા કિશાંઇ કાલીગડાં. ૪૯૮

જેતઇ મારગ શ્રુતિ વિણુ સુણી, 'વર્ત કાજલી નણુદ રૂપહણી'
'આય પ્રમાણિ સોગ ઉવલ્યુ, માંન્યુ પાણી દીવુ બલ્યુ.'
દુખિ તિ જે શંજમની હસઇ, 'કિકર ઉભી માન બેરિસિ.' ૪૯૯
ઇમ જાંણી તીર્ગથ વ્રત કીધ, તપ સંયમિ જપ એ દૃઢ લીધ
'ચુહુટલીઇ વઇર કિમ વલઇ?' જાં ત્યાગી આજ્ઞા નવિ પલઇ.
મ ડણ માગઇ સુખિ તૂં ભણી, 'પહિલૂં ટકપી પરીઅટ તણી.' ૫૦૦
ઇતિ સેવાભિધાન વીશી

અપદર્શન વીશી.

વિષ્ણુ તણી આજ્ઞા નવિ ભંગ, 'જાણુઇ બોલ તણુ એ રંગ.'
જે કીજઇ અન્ય ઉપાય, 'અલનાનુ રંગ ઊતરિ જાઇ.'
અવિધ ધિરઇ કિમ આપદ ધરઇ? 'વાગુલિ ચાવ્યાં શું ઉગરઇ ?' ૫૦૧
વિષ્ણુભક્તિ વિણુ ક્ષેપવિ દેહ, 'આગઇ રાગ અલણિ તેહ'.
'અંગુ સુણી પ્રવર્ત ન થાઇ,' તૂં શૂ આદરિ મન ઊજાઇ ?
જુ તૂં તનુ તેખઇ બહુ નટઇ, 'પાવેનઇ પાહણ નવિ ચડઇ.' ૫૦૨
ઉપદર્શનિ કર્યો જે ગ્રંથ, લેઇ માહિ પુરાણી ર...
લાગુ તે જાણી મન રાશિ, 'બાર સિદ્ધ ચાંદરણું માસિ.'
વેદારથિ તનુ જો ભાવિઉં, 'ખાધૂં તિહા ભાણૂં ભાજીઉં.' ૫૦૩
જોઉ અપદર્શણુ મનિ પુરી, 'ડાલા ક્યા કુણુ શશિહિ કરી ?'
અંતરિ જોઇ ન એ વિચાર, 'ભૂમિ પડયા ભૂમિ આધાર.'
વેદ વિના જોયૂ તડફડી, 'નુહિ એ ગાંધીની પડી' ૫૦૪
વરતણુ કાજિ વર્ત આદર્યું, 'દાઢા રીજત ઉદર ભર્યું,'
પાછલિ જોસિ કુણુ તપાસ ? 'સાતે જાએ ઢઘર વાસ.
અંતરિ શું જાણઇ જન રોઝ, 'ગરણુઇ વીટી ચોતા ગોઝ !' ૫૦૫

માંડી કૂડ અતિ ગહિગયૂં, ' ઢીંકણિ પાડી બાબૂ થયૂં. '
પાસઈ કીધા મોટા ઝોટ, ' જાણે ઊપરિ પરભા લોટ. '
કીધુ સાથિ નઇ સોહડ્ઞ, ' લેઇ પૂલિ ઉપડિ પોદલુ. ' ૫૦૬
' અવધાઇ શ્રી મેલી ઇમ ઘટી, દરિની માટી દરિ આવટી. '
શુ કીધુ કૂડુ આરંભ, ' ભર્યું હુઈ તુ શરવઇ કુંભ. '
પાખંડિ મોટી અનુસરી, ' બહુલઇ માસિ વહઈ કહઇ છરી. ' ૫૦૭
દેખાડી હંસા પરભાવિ, ' ટાર મારિ તેજી કંપાવિ. '
કલ્પી વાત નવનવી કરી, ' એ કાણે દુડી છેદરી. '
સાચું ત્યાજ્ય કૂડઇ કિમ જાઈ ? ' બૂચૂ રાત કીધુ નઈ થાઈ. ' ૫૦૮
અવહિ આદરી ધનીઅ્યુ તિમ, ' દીઠુ પા નારેલુ યમ. '
માપ્યુ ધર્મ્મં બ્યંજ્ઞ મતિ લહી, ' એ સસા પગ ચૂથુ નહી '
' માંડયા પગ ઊવટ દેખાડિ, સાચી થૈ કાલાની રાહાડિ ' ૫૦૯
મન ખરચૂં અન્ય આણી મોહ, ' જાણે ગયુ કાંધીયા ખોહ. '
' ખરઇ બોલઇ શવિ લાગઇ ખીજ, ત્રાંબા દેખી પડી એ વીજ. '
' લોપી સ્વામી કેરી શીમ, કાગ કોહિલિઇ પાડયુ તીમ ' ૫૧૦
કારણ માટઇ કૂડાં ચવી, તે ' મેલ્યા કાશ ભાલવી. '
ચે મીછવ્યા કપટ અભ્યાસિ, ' નાંખ્યા ભીમ ભમઇ આકાશ. '
' મૂરખ મન ખોટઇ અતિ રાચ, ચે પાલણ્ઇ ન ગાયાં સાચ. ' ૫૧૧
મેલ્યા ઉપમારગ વિસ્તારી, ' મહુધી વાત તે સુહધી કરી. '
' સાચૂં કૂડુ નવિ પેખીઊં, કુબધી કલકલતૂં બૂકીઊં. '
મેલ્હી હરિહર પરવસિ રહઈ, ' પર પઈસઇ ઘર વિણસઇ કહિ. ' ૫૧૨
અનેક કહ્યુ અનેરૂ કરઇ, ' દીધૂ અડચક નીસાતરઇ. '
વાગી એ આશાની હડી, ' ચાંદલુ ગોહ માથિઇ વીજ પડી. '
જુ બઈઠા બહુ ઘાલી વાદ. ' કૂણલી ન ખમઇ બિ આપાઢ. ' ૫૧૩
કહિ એ અર્થ અઢારૂ ઘડુ, ' અરહટ પડયુ એ સહાવડુ. '
' અંધ ન જાણઇ મલ્યુ અન મિલ્યું, દીધી કાછ કટક ઉપડયું. '
' જુ મનમાંનઇ બોલઇ કિશું ? નહી વ્યાપઇ કોહક લેઇશું. ' ૫૧૪

માંનઈ વિમાનઇ નવિ ગણ્યુ, ' ડંભાશિ હોશિ કારણ. '
વરિ ખરચુ બહુ લોક' દીઉ, ' મણ સઇ તિમ સુહિ ગાંઠીઉ.'
' દાઝઈ તે તનિ વેદન લહિ, મહા મહાસતી સહુઇ કહિ. ' ૫૧૫
કોવિદ કો નવિ કૂડુ લાધ, ' જાંણી જાતિદીપકા શ્રાદ્ધ.'
' સૂધાનઈ સૂ ગૂધ શું કરઇ ? ' તુ તેહનઈ તે કાઈ આસરઇ ?
સ્વામીભક્તિ મેહલ્યા વાલવઈ, 'આંબા આંબિલી કુણ પાચવિઈ'?૫૧૬
પરિ પરિ ધર્મ દેખાડઈ આપઇ, 'બિલિ બિલિ ગોહ નહી કહીં' સાપ.'
વિઘન વાત કરંતાં વડૂ, ' જાતા ગાડઇ કાઢઇ પઈડુ. '
' કાચી નહી કરી એ ધાત, એ ઉપલૂં નઇ પાઇઉ વાત. ' ૫૧૭
' વાત ન તેહની પડીઉ મોહિ, હોઠ ગોઠ ફૂડી નવિ હોઇ. '
જોયૂ પરિ પરિ કહીયુ ઘણુઘણું, 'ન મિટ્યુ ખીલુ નઇ ટીપણું.'
કૂડી વાત કહિ કિમ ટરઇ ? ' બઇઠુ સોગઠ અગ્યારમઇ. ' ૫૧૮
એહવઇ કાજી બઇસઇ ધીર, ' ઘાસઇ બાવનવાર તે વીર.'
ફરી ફરી શવિ હરણ તે જોઇ, ' પઇસિઇ નીરિ તુ ભીજઇ તોઇ. '
વેદાંતી જે છે પરિ કહી, ' નવાણૂં એકોત્તર નહી. ' ૫૧૯
માંડયુ ભણુઇ સ્વામી અવધારિ, ' માંડયુ છાંણ ખેલુ સંસારિ. '
' સાચઇ કૂડઇ જાઇ કાલ, એ યમ અરહટ નઇ ઘટમાલ. '
મોરૂ મન તવ ચરણે જડું, 'ખરૂ મહાલક્ષ્મી આગલિ પડયૂં.' ૫૨૦

ઇતિ અંપદરશણ વીશી.

જીવન વીશી.

વિપ્ર ગ્રહી એ ધર્મ્મ પ્રમાંણ, બિ સંધ્યા રીઝાવુ ભાંણ.
હોમ યાગિ સુરસુખ જાલવુ, લેતા દાન ન મામઈ નવુ.
વેદ તણી આજ્ઞા પ્રવર્તીં, એ જીવીની સરિ ગખીઇ. ૫૨૧

અથવા બ્રહ્મચારિ થયુ રહી, ' નારી શવે માતા મઈ હોઈ. '
તપ જપ તીરથનૂં અધિકાર, ભોગ વસ્ત નવિ પુષ્ટ આહાર.
દાંન દિશઈ નવિ કરંઘાતીઇ, એ જીવીની સરિ રાખીઈ. ૫૨૨
વાનપ્રસ્થ મન આદર કીયુ, વનફલ ટલત સ ભોજન લીઉ.
સહુણઇ ગામ માહિ મન આવિ, પરચયા ઓ પૂઠિ કરાવિ.
એક સાધરઇ માં લેખીઇ, એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૨૩
ઉચૂં પદ સંન્યાસી તણૂં, તે ઊપરિ જે આદર ઘણૂં.
ત્યાજી કર્મ શવે શ્રુતિ રાખિ, મધ્ય વેદાંત તણી એ સાખિ
મનસા ઓ સંગતિ વિસુસીઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૨૪
પરમહંસ પરમાણુદ કલા, ગુણુ 'ગંગોદક પાહિ નિર્મ્મલા.'
અંતરિ ચ્યંતન એક અવિનાશ, ' કર્મ્મ ન છીપઈ સૂરાભાસ. '
શવિ વનચર વનુ શરણુ લીઈ, એ જીવની સરિ રાખીઈ. ૫૨૫
પદ અવધૂત પૂત અતિ લયૂં, વિચરઈ અવિની મંનગતિ ગયૂં.
લીલાં વન નગર મતિ સ્યંન, અણકલ્યા ભિક્ષા અવિસંન.
શુક શનકાદિક સરખા હોઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઈ ૫૨૬
બહુત્તરિ જનક યે ગતિ ગયા, પૂરણુ બ્રહ્મ થૈઇનઈ રહ્યા.
નારી રાજ ભોગ શવિ કીધ, કલા માત્ર મન તિહાં નવિ દીધ.
અમૃત વિષ દાહ સીત ન લહીઇ, એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૨૭
રાજા રાજ [કરઇ] પ્રતિપાલ, ' લોક શવે છોરૂ પરિ ભાલ. '
દુષ્ટ નિગ્રહ શ્રી ભોગવિ ઘણી, ન્યાઈ ધન લક્ષ્મી આપણી.
તપ તીરથ પૂજા અણકીઇ, એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૨૮
રે પરધ્યાન દયા પર હોઇ, ન્યાઇ અન્યાઈ સોધઇ જોઇ.
તાહારઇ પતિસેવા શુ એહ લોક સખી સ્વામીની દેહ.
કારકુન સવે જે કીઇ, એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૨૯
ઉલગ કરિ આદરી અપાર, તુ ઠાકરિ વ્રત કીધી સાર.
મનસા વાચા કર્મિં કરી, બઇઠા સૌમ્યમ માનસિ ધરી.

અવસરિ આવિઇ પ્રાણ પતિ દીઇ, એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૩૦
નારિ ભર્ત્તરિ ભક્તિ સારિ, સો ભણિ શ્રુતિ આવ્યુ તવ પાર.
સ્નાન ધ્યાન તીરથ તપ ખોડિ, મૂરતિ આગલિ કર મન જોડિ.
પતિ મૂકી અન્ય ન તન દાખીઇ; એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૩૧
વૈશ્ય વિચાર સાર તવ દીધ, કારણ વિણજ પશુપતિ કીધ.
વાઇ વૃત્તિ આપી તવ વેદિ, દહી દૂધ તન પોષિ મ દેખિ.
આવ્યા ગ્યા બહુ આદર હુઇ; એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૩૨
શૂદ્ર સુખિઇ ઘર તન જાલવુ, વાણી વેદ વિના હરિ સ્તવું.
બ્રાહ્મણ વછણુ પ્રમા કરિ માનિ, સંપતિસાર સંતોખુ દાનિ.
અતિથ્ય આવ્યું ઘરિ હરિ પેષીઇ; એ જીવીની સરિરાખીઇ. ૫૩૩
રે રે પુત્ર મિત્ર પરિ પિતા, માતા એ તવ તન તોષિતા.
એ ઘર ધન તૂંનિં સૂંપીઉ, તન લગઇ સહૂ ભલાવિઉ.
જનક જનેતા વસિ વર્તીઇ, એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૩૪
સેઠિ નાણચુ પુત્ર વીસાસ, વાણુત્ર મો કીજિ બહુ આસ.
સુંપી લક્ષ્મી જીવ સમાનિ, કરીઉ આપ સરીખુ સ્થાનિ.
તેહનઇ દ્રોહ મનસા વણસીઇ, એ જીવીની સરિ રાખીઇ ૫૩૫
રે રે શૈવ દેવ તવ જાણિ, અન્ય કરિશ મન તે તવ હાણિ.
મંત્ર પશુપતિ ખટઅક્ષરી, ધ્યાન મ જાણિશિ એ હર હરી.
સઘલુ વિશ્વ ઇશ પેખીઇ, એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૩૬
સાંખ્ય સૂધુ એહ તવ ધર્મ્મ, વિષ્ણુ ઉદ્દેશ કરું નિજ કર્મ્મ.
સાખીભૂત સ્વામી લેખવ્યુ; ઉતપિત ત્રિપતિ માયામઇ સ્તવુ.
એકઇ જંત મ પીડા દીઈ, એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૩૭
મીમાંસક ફલ મોક્ષ વિચાર, સૃષ્ટિ રહી શિવિ મંત્રાધાર.
વિદ્યા વર આપઇ તવ ઘણા, ઘાલી મ શૂત્ર શ્રવણિ આપણા.
યાગ ભાગ ફલ વંછી મ હેઇ, એ જીવીની સરિ રાખીઇ. ૫૩૮
ઇતર લોક કેક તવ મોક્ષ, દુર્બલ દીન હીન તનુ પોષિ.

હવા સાથિ નાંમ હરિ લીધુ, ' મોટી વાત અવિધિ વિણસીઇ.'
'સહિજિ ધર્મ્મ આપણુઇ વરતીઇ,' એ જીવીની ચરિ રાખીઇ. ૫૩૯
ભાતિ વિવિધ સેજ જૂ જૂઇ.' જીવિની શરિ રાખણુ થઇ.
કહિતાં સ્વામી પ્રથમ નવિ વરઇ,' કાદી ફરઇ હકમ નવિ ફરઇ.'
મંડણુ ધર્મ્મ વિલાઉ લાગિ, તવ આજ્ઞાં મંન એ થિર રાખિ ૫૪૦
ઇતિ જીવન વીશી

ચંદન વીશી. .

' લક્ષ ચુરાસી યોનિ વમી,' માનવ ભવ લાધુ તવ ધમી.
' લોપી વેદ ઊમારગિ રમ્યુ, એ અવતાર આલિ નીગમ્યુ.'
કો ધન કારણિ વેચઇ ફિરી, ચંદન ખાલી કોયલા કરી ?' ૫૪૧
બ્રહ્મસૂત્ર લઇ ઉત્તમ ધયુ', નિત્ય કમ્મ' સૂધૂ નવિ કરૂ.
આજ્ઞા લોપ સ્વામી તઇ કલા, હીન કુલીન તૂં પાડિ ભલા.
કો ધન કારણિ વેચી કરી, ચંદન ખાલી કોઇલા કરી ? ૫૪૨
સદગુરૂ મહત્તુ દીધી મતિ સાર. ચેહ અઢાર પુરાંણુ વિચાર.
વલી વલી ગુરૂ શુધ્ધ ન મિલઇ, પ્રતિબોધ મૂકિ મ ઃ વલઇ,
કો ધન કારણિ વેચઇ ફિરી, ચદન ખાલી કોઇલા કરી ?' ૫૪૩
વેદ પુરાણુ મીમાંસક જોઇ, ભાગવત બાંચ્યુ શુદ્ધિ સોઈ.
તિ સાંભલી નર' હૌઊ ઠાંમિ,બેઠા પારિ ગેઇ વિત્ત ઠાંમિ'.કોધન. ૫૪૪
' માતાપિતાતહ્ન તીરથ સાર,' આખુ સૃષ્ટ જોઇ વિચાર.
નવિ ચર્યો કીધી તઇ ભાવિ, હીડયા દેઉલ ફરત સભાવિ. કોધન. ૫૪૫
સંન્યાસી આશ્રમ અતિ ભલુ, બોધા સંગિ ર્‌યુ' બાહરિખલુ'.'
ઇંદ્રિઈ જીભ સવાદિ કરી, ગ્યાં અરિત પ્રાણુ નીસરી. કો ધન. ૫૪૬
પામ્યુ તિરથવાસી વાસ, બીજુ દેશ ભમ્યુ ધન આસ,
અંન્નપૂર્ણી ઊપાસી નહી ' કહિ ભૂખ્યાં ઉઠી સૂઈ નહી ' કો. ૫૪૭

પૂર્વિં ઉપાસી સારદા, આવી વાસ કીઉ મહીં રહા. '
કાંઈ મુખિ આર્વ્ય કવિ ધર્મ્મ, વિષ્ણુ વિના અન્ય કીધું કર્મ્મ કો. ૫૪૮

' પૂર્વં તપ કરૂ તે વરૂ, પામ્યુ રાજ્ય' આપ ઉધરૂ. '
લોભિ લોક સંતાપ્યા ઘણું, કોકટ ગમીયૂ તપ આપણું. કો૦ ૫૪૯

મોટઇ કુલિ લીધુ અવતાર, 'માગિ ચાલી પેખુ પાર.'
મલીઉ હીનસંગિ મુખસ્વાદિ. આલિ ભવ નીગમ્યુ પ્રમાદિ. કો૦ ૫૫૦

પામ્યુ ધન અમૂરત ગેહ, પરોપગારિ ન આવ્યુ તેહ
નિભિંઇ પદ આપઈ લક્ષ્મી, તે અવની માહિ વીસમી. કો૦ ૫૫૧
સંધ્યા તપ હરિ પૂજા કીધ, માગિ માગિ વર વાંછિત લીધ
સૂધી સ્વાંમિ ન માગી સેવ,'માગ્યૂં રાજ કરઈ શું દેવ ? કો૦ ૫૫૨
દ્વારાવતી સરખૂં [સ્થલ] પાંમિ, લીધુ મોક્ષ ઘણે તે વામિ.

કરી એકમના ધરી અભિલાખ 'ન સકયુ તારી પૂરવ પાખ'. કો.૫૫૩
મહા આતમા ધરાવૂં નામ, હરિ નું વેદ દયા નઇ ઠાંમિ.
સાંહસુ સંધ તેડયું અહંકારિ, 'વતોવી પગિ ઘણીઅ મારિ.' કો. ૫૫૪
યોગી તણૂં વડૂ અભિધાંન, માહિ પૂરણ નહી તે ન્યાનિ.

જાંણી નહી યોગ મનિ સિદ્ધિ 'નામ કપૂરી ટિલ નુ ગંધિ,' કો૦.૫૫૫
કો નર નાંમ વિષ્ણુવનુ લહિ, વિષ્ણુ વિષ્ણુ નવિ અંતરિ વહિ.
પાલી નવિ આજ્ઞા નૃપ તણી, 'પાછલી જનમિ કસુ પિશઇ ઘણી.' કો૫૬
ક્ષત્રય નામ વડૂ તે શૂર, ' ગૌ સી વાહર ન પાયુ ભૂર.'

રાખૂ દેહમની શું લાભ ? 'ઊપરિ પડયું જોઈઈ તે આભ !' કો૦ ૫૫૭
સજન ઘરિ પુત્રી અવતાર, ભર્ત્તા પૂરઇ ભોગ શૃંગાર.
ચારૂ પિતાતણુ અહંકાર, પ્રીયશૂં અતિ બોલતી સકાર. કો૦. ૫૫૮
યે ' શત ભાર હેમ નિતુ ઝરઇ, પાંમઈ મણિ મૂરખ શૂં કરઇ ? '
ચૂકાચૂક કરી સંભાલિ, ' ઊકરડઇ નાખ્યું તે આવિ ' કો૦ ૫૫૯
માંડણ ભણઇ સુણ્ય મઝ સ્વામિ, કિમ ન લાગઈ પદ નિનોમિ ?

' વેદ સ્મૃતિ નવિ બોલી ગ્રરષ, કાંઇ વાત વ્યંજની કરઈ.
બ્રહ્માદિકે એણી પરિ લાધ, ' પ્રીછી લીધુ આંધિ આધ. ' ૫૬૦
ઇતિ ચંદન વીશી

પ્રેમ વીશી.

પામી મનુષ્ય ભવ સંસારિ, ' લેઇ નામ ગઇઉ નવિ પારિ. '
' વસિ નવિ કીધાં ઇંદ્રય પંચ, પીલૂ ગાલઈ પાકી ચંચ. '
' નહી જઈઇ કાં કરતાં સોર ? ચેણી વાટઇ લાધા ચોર. ' ૫૬૧
પુણ્ય નહીં પોતમ કિમ લહિ ? 'ફૂકા લગઇ કબાલુ કહિ. '
તોરા ચરણ શરણ બિરદ વદ્દ, તુહિ ' આંગલિ દેખાડણું. '
વૈષ્ણવ નામ નિશેષિ લહઈ, ' લોકેશ્વર પરમેશ્વર કહઇ. ' ૫૬૨
જો મઇ આજ્ઞા તોરી પાલિ, ચમઈ ઉકરડઇ પાકી સાલિ.'
' નામામૃત કરૂણા સુણી પીઇ, સાયર સેવી રતન પાંમીઇ '
તુ કીમ મૂકૂં તોરી આસ, 'જિહાં જાઈ તિ લોઢીઇ કપાસ.' ૫૬૩
'યોની લક્ષ ચુરાશી ભાતી, પુણ્યઇ પામીઈ ઉત્તમ જાતિ.'
વિશ્વંભર અભિધાની હોઇ, ' તૂં સૂતૂં જાગતું ન જોઇ.'
તં વિણ કો નવિ એહું 'હશઇ, યે 'સૂતાં મહુ ઉધાંસિ, ' ૫૬૪
જેહુ વિષયા રસિ વિગૂત, ' કુંભકર્ણની નિદ્રા સૂત. '
યે યે વાત પુરાંણી સુણં, ' ઊપરિ વાંસ તલઈ વીધણું. '
ત વિણુ યે યે કરઈ ઉપાય, ' મણુનાં તુટાં પલે ન સંધાઇ. ' ૫૬૫
યેમઈ તુછલું બોલી સયું, ' ગહુ થઈ પઇહુ માંડુ નીસયું'.
જુ તૂં નામિ ન જાઈ શોક, ' પાછલિ પડયાં સહિ મૃત્યુ લોક. '
જાઇ પાપ જુ ઉચ્ચરઈ સુહિ, ' ઘોડા જીભજ વાઢી હુઇ. ' ૫૬૬
તું કરશઇ કિંકર ન શો તિ, ? ' બોલઈ નિગમ દીવાની યોતિ. '
સ્વામી યે પદ તોરાં સાધિ, ' વિણુ ઉખધ ગઇ વિરાધિ. '

તે વિણુ ચે કાંઇ કમ્મ એટઇ, ' વોધ પાન પીનતરા ઘટઇ. ' ૫૬૭
બીજા બોલી કરીયા ફાર, ' અંગદની વિષ્ટઇ અપાર '
તૂહ વિના કુણ પ્રીસઇ હીર, ? ' બાઇ નૂહિત ભીઇ નીર. '
' અંજન કાજિ કરીશિઇ અંખિ, સારીશઇ મૂશલિ કર નંખિ ૫૬૮
પરમેશ્વર શું જુ તુઝ પ્રેમ, પાલુ આજ્ઞા એ સત નેમ.
ચાલિશિ નહી જુ સ્મૃતિ વાંણિ, ' પહિલા વેઢા ચુકિશિ જાંણિ. '
' દેખાડિસિ કરિ મોટા વેદ. કહિ આસંગા વિણઠુ દેહ. ' ૫૬૯
આજ્ઞા અણુ પાલિ નહીં લાગ, ' ગાઇ વાઇ ગુડઇ રાગ. '
ચાલ સદાએ દીસીઈ અહી, ' સગાઇ ચહા ઠગાઇ નહી. '
હુવઈમ પૂછીશ એ વલી વલી, ' જોયૂં સાતે ગલણે ગલી. ' ૫૭૦
' અનાપના શોધઈ હુવઈ કિશા ? ' જુ અંતરિ હરિ આવી વસ્યા.
આવી મગતિ પધારિ ઘરા ' કહિઇ જાં ગજ તિહા ગોધિરા. '
અંતરિ વાત વિચારી જોઇ, ' બાવ બાપ કહિ એકજ હોઇ. ' ૫૭૧
' લોપી મ લાજ સ્વામીની લીહ, સૂધી વાત મ કરિ મન બીહ. '
પ્રસિધ ઊખાણુ શ્રવણે સુણઇ, અંતરિ આંણિ એહ આપણઇ.
જુ તૂં આંણિસિ એ પરમાદ, ' જાણિમિ એ સૂરણનું સંવાદ. ' ૫૭૨
' કર્મ ન છૂટઇ મનસા જાણિ, ' આગઇ કહીઉ સ્મૃતિ પુરાંણિ.
' ગાંસ વિચિ અરહટ જુ વહિ, કો ઉંચુ કો નીચુ કહિ '
મહામુનિ ગ્રંથ બાંધિ મૂંકીયા, ' કોકટ ગાથા નવિ ફૂટીગા ' ૫૭૩
ઇંદ્રઇવસિ જન રાખુ સર્વ, ' આગલિ છઇ હરિસિધની પર્વ. '
' વાઢી દેખઇ એ અંગલી; કો લઘુનીત ન કરશિઇ મિલી. '
એહવૂં જાણી કર્મ કરિવૂં, 'આગલિ વાત્ર સુહિ પઈસવૂં. ' ૫૭૪
' ભણિસિ ઇમ માજનઈ જોઇ, એ ઠામ હાહુ બઇસી સૂઇ. '
કહિંાન કિહિ મ જાંણિસિ મનિ, 'મૂ. ઇં ક્યાં કેહાં પાપનઈ પુણ્ય ?
નાસ્તિક ધરિ એ પોથાં હુશઈ ' લિખતાં લેખણ મહુ દૂખસઇ. ' ૫૭૫
લોકાચાર વડુ દાખડુ, ' મેહ્રી વાટ મ ઉવટ ચડુ. '
જાણઇ રામ સીતા મહાસતી, સુરવર ' ઇં કરાવું પતી

ઘણુ સુ કહિ ' ઘડા ઢંકાઇ, જાણુસુ વદન ન ઢાંકયાં જાઇ. ' ૫૭૬
બાંધા ગ્રંથ ઘણા મુનિ મિલી, ' નુહિ કાત્યુ એહ હૃબલી. '
પાખંડી ધૂતારા થાઇ, ' તીરથ પાખઇ ન શર મૂંડાઇ. '
દેખાડઈ પોથાં આવડાં, એ શવિ ' કાંણીનાં કુકડાં. ' ૫૭૭
' વિષ્ણુ ભગત શીદાસ શવે, ' દેખઇ ભીખ માગતા દવે. '
સધની દેખાડયા આપણા, ' એણુઇ બોલઈ ચલકે જણા. '
પામિશિ સુખ હરિ રહિ સ ભાલિ, ' તેલ મ પીએ વાટતાં દાલિ. ' ૫૭૮
સ્વામી છઇ રાવણનુ હઠી. ' જગઇ જોઇ પીઆરી છઠી. '
ઉધર્યો જે જન શરણિ ગિલા, ' ધાવ્યુ નહી એ કસ આંગલા. '
કીધાં શવિ પુરાણુ આવડયાં, ' ગાલિ નવિ ઉકઇ ગુંબડાં. ' ૫૭૯
વેદતણુ મારગ દોહિલુ, કહિ, ઇમ ' મૂધી વાટઇ ચલુ. '
' કહિતાં સોહિલુ' શ્રવણે સુણ્યા, કરતાં ગાજ ગિલઇ ગ્યાભણી. '
કહિ મંડણ દાણ જુ તૂ રતાં, ' પાલોશઇ એ દ્રો ખૂંટતા. ' ૫૮૦

ઇતિ પ્રેમ ચીશી.

સદાનંદ ચીશી.

મેલ્ી વિષ્ણુ બિના મન બાંધ, ' મોટીપણઇ માથા માહિ ખાધ. '
તીરથ તપ મન શવિ ચૂકવ્યાં, ' અછતા દેવ કરી નઇ સ્તવ્યા. '
શું જો આપ જોયુ અતિ રગી, ' ઘી પીનાં આવી બગબગી. ' ૫૮૧
' નાગ નવઇ કુલ મેલ્ી રાજ, આવ્યુ હવઇ ચાકુલડિ રાજ. '
વિષ્ણુ નહી તુ ઇશ્વર ધ્યાઇઈ, અથ બ્રંહ્મા સૂરિજ ગાઇઈ.
નહીતરિ કોડિ તેત્રીસ દેવ, મન માનઇ તે કીજઇ શેવ. ૫૮૨
નીપણુ બાઈદા કલિપત જોડિ, ' વર સાથિ કાગિણિની કોડિ. '
માહિ અર્થ પુરાણી લીધુ, ' આગિ સાપ પંખાલુ થયુ. '
એયૂં કિમ હવઇ લાયૂ, ભીડ ! 'ગ્યા દિન કરતાં પાટા પીડ. '૫૮૩

દેખી વાસ આવ્યુ તે ભૂર [સાધઇ પછી સવારથ પૂર.]
વરશી શ્રાદ્ધ ગુરૂ ગોત્રજ કિશી ? ઘર છાંડી આંહાં રહુ અહિનિશિ.
બ્રાહ્મણ શ્રવણુનિ આલઇ કુંણ ? 'ટાંડઇ મુઝ કઇસઇ ભરિ લૂંણ ? ૫૮૪
'તરત ફલ જોઉ કલકાલિ, મૂઆં સ્વર્ગ હસિ તે બાલિ. '
તે ફૂડું એ હવડાં પાંમીઇ, ' સૂતું જાગી એ ગ્યુ ગાંમિ. '
' નહિ જેણુઇ ગામિ કૂકડ, બ્યાહશઇ નહી કોઇ તડફડુ ' ' ૫૮૫
આવ્યુ નહિ એ વિગ્રુ હરિ સાંભલું, ' તેતાં નક્ષત્ર વાહ્યુ આંધલું '
જુ ફૂડે બોલે મન ચલ્યાં ' છુ લાકડનઇ માંકડ મિલ્યા '
કેહ સ્વર્ગ લિશુ આંહાંયાં મથી, 'વાઘ મુહિ કાંઇ ખાવુ નથી'૫૮૬
સાઠિ ભેદ ઊખાણ્ા ચ્યહુ વીસ, સંભળાવ્યા સવિદોષાદિસ.
ગાંમ માહિ બઇઠા સુખિ નહિ , શૂં સાધીશઈએ વની જઇ ?
વેહારથ વાટઈ સ્વર્ગ લહિ, ' ચાખી રાંધ્યુ છઇ' ઇમ કહિઇ ૫૮૭
માનઇ શીખ જેહ અમતણી ,' સહુઇ જેશુ હસિ ગ્યાભણી. '
જેહે બોલ અહ્મારા કર્યા , કહિ ઇ સુહુ કોઠી નીસર્યા. '
આવી ફરૂં અહ્મારાં પર્વ, ' પાટા પાટી માંજી સર્વ.'
સાંભલતાં કાંઈ બુધ્ધિ કરી ' થયુ નાડા વિચિ સીદરી .'
મન મ ચલિ જો હોસિ હાંણિ ' રહી આપણીઇ ઘરી ધીસુ તાંણી. '
મેહલી હરી અન્ય આણીશ નેહ, 'ઠાહર નિ ઠાહાર હોસિ દેહ.' ૫૮૯
' રહિસી દેઈ આફણી ફાલ , એ છઈ ઉસરતાંના કાલ '
વાત કરશિ ન માહિ મિલી , કહિસિ ' સાતઇ વાટ મોકલી. '
'પઇસિ તે માંહિ કહિની આલિ? બગ બૂડઇ વેદાંત માંહિ.' ૫૯૦
જુ શવિ માથઈ મોટુ ઘાત, ' ઠાલી ઠાલિ શી કીજિ વાત ? ' .
વાડવ વતૂ મ દેશુ કોઇ , ' ફોકટ સંકટિ પડશું જોઈ. '
વેદે કરી વાટ સવિ સેવિ , ' ગો દૂબલી વછ જોગવેઇ. ' ૫૯૧
મનસા વાચા કર્મ વિચાર, કાંઇ સંધ્યા માત્ર આધાર.
એકવાર ભરસિ અંજલી , તે સ્વામીની આજ્ઞા પલી.
શ્રતિ માતા આગલિ કિમ પાપ ?'સૂર ઉગ્યુ ' શુ દીપ પ્રતાપ ?' ૫૯૨

અંતરિ અર્થ વિચારૂ વેદ ' કાંઇ ભમુ વિણુ જાંણ્યા ભેદયા. '
કાંઇ ઉધ્ધ઼ છઇ તે માંહિ ? મેહલ્યા ધમ્મ અનેરાં વાહિ.
' ઠલ ઠલતાં હીડુ અંધ કાં ? યમ માંડવા તણાં ડોહિકાં. ' ૫૯૩
સ્વાંમા વેદ ન આજ્ઞા વરૂ, ' તે લોપી કિમ આપ ઉધ્ધર્યુ ? '
' ઠાકર કરઇ અનેરૂં કરઇ, કહિતાં વાત પડઈ કિમ વરઇ ? '
અણુ કહિ દાને કલેસુ કાંઇ ? 'ધમ્યૂં કૂંકસું શવિ વાઇ જાઈ.' ૫૯૪
' પાખંડી પંચ દિન માંહિ ગછઇ, પગ પાછલિ ખોટા કોહી અછઇ. '
અણુજોઇ વલગુ બહુ થાહાર, જોઇ શું સ્મૃતિ આધાર ?
ઇંદ્રિ મિલી વિચાર્યુ દસઇ, કહિ ' આલોચિ લક્ષ્મી વસઇ. ' ૫૯૫
સ્વામી ' ઠાલુ ઘડુ એ હોઇ, ઝલઝલતુ દેખઇ સહ કોઇ. '
અહુ પહુ તીરથિ આફલ્યુ, જાં નવિ સૂધું સદ્ગુરૂ મિલ્યુ.
તોરી આજ્ઞાં ' ભરીઉ અંભ, પૂરણુ થૈ રહુ તવ કુંભ. ' ૫૯૬
દેવ દેવ કરતાં ધર પીઠ ' મૂં જો કે પ્રત્યક્ષ ન દીઠ. '
લ્યંગ લ્યંગ જોયાં શવિ કલી, વિષ્ણુ વિના નવિ પાછી વલી.
ચે વર આજ્ઞા પ્રીછું ભેદ, ' પૂરણુ થયુ રહુ થિર વેદ. ' ૫૯૭
દર્શણુ દર્શણુ જોતાં ફિરી, ' ન સયું કેણઇ પાર ઉતરી. '
અંતરી આવ્યુ શુધ્ધ વિચાર, ' લેઉ વેદ સ્મૃતિ આધાર.
આજ્ઞા પ્રતિપાલઇ મતિ થઇ, ' બઇહુ ઘટ તે પૂરણુ સહી. ' ૫૯૮
જોયા શાસ્ત્ર સ્મૃતિ પુરાંણુ, અધિકાં અધિકાં સર્વ વખાંણુ.
અંતરિ આવ્યું નવિ સંતોષ, દીઠું ઈંદ્રઇ કર્યું સપોષ.
' ભોગવશુ કરાવૂં કર્યુ', ' આજ્ઞાની રસ પૂરણુ ભરૂ. ' ૫૯૯
જોયાં ઘર દેઉલ મઠ ઘણાં, પાર ન જાણું એ ગુરૂ તણાં.
આજ્ઞા વર દીધુ શ્રીરંગિ, ' કુણુ ટલ્યુ નઇ બઈહુ મન રંગિ. '
કહિ મંડણુ ' ઘટ ભરીઉ તોઇ ' આજ્ઞા પૂરિઈ ભર્યું સુખિ સોઇ. '

ઇતિ સદાનંદ વીશી. ૬૦૦

સ્મૃતિ વાશી.

પાંમી વિષ્ણુભક્તિ અતિસાર, દીઠુ કીર્તિ તણુ વિસ્તાર,
' જુ તુહનિ ઇ ડાંકિણિવા ચડુ, ' આજ્ઞા લોપી મહી અડવડયુ,
આપઇ પ્રીતિ પૂરઇ વિધિ ઘણી, ' કૌ અંચલ કાપઇ હૂઅણી ? ૬૦૧
સૂધી ભગતિ એક હરિ માંડિ, બીજા ' કાથા બાલા છાંડી.'
આજ્ઞા પલિ એક સ્વામી તણી, ' સાજી નાંદિ તુ લોટી ઘણી. '
બીજા દેવ અછઇ ઘણા ઘણા, 'મિલિશિ પાટણુ તણા પરૂહુણા.' ૬૦૨
' સુખિદુખિ દિન લ્યુ આપણા, વ્યાંધિ વિયોગ શોક દુઃખ ઘણા.
નવિ ભોગવૂ મ જાણિશિ હૈઇઇ, ' દિહાડા દેવતણા પૂરીઇ. '
જાણિ મા છૂટીઇ એહજ નાંમિ,'માનુ મુગતિ પાત્ર કરી સ્વામી.' ૬૦૩
વિધે છાંડિ હરિ અંતર થિકાં, ' સ્વામી શુ મ કરિ લાડિકાં. '
' છોરૂ રાઇ લડાવાં ઘટઇ, રોઆવતાં અંતરિ આવટઇ. '
એ આજ્ઞા ટાલચિ તનિ લેઉ, ' કહિ માંડા ડાંડા નવિ દેઉ.' ૬૦૪
જે કહિશિ ઇછાં વિચરૂ, મુહુઇ રામ નામ ઉચ્ચરૂ.
સ્મૃતિ ધ્યા જો બોલ્યા જૂઆ, કહીઇ તિ જે ' ખકતા હૌઆ. '
' બોલિ બોલિ વાધઇ રાહાડિ,' યમ કહિ ' કાટે કાંટે વાડિ.' ૬૦૫
વિષ્ણુ તણી નવિ આજ્ઞા રહ્યુ, લોકારૂઢિ મુખિ હરિ કહ્યું,
સીમા લોપુ સ્વામી તણી, કહાવિ વિષ્ણુભગત આફણી.
અંતર વિણુ નામિ શુ સાધ,? 'બહુત્તિરિ ભણ્યુ બિલાડી ખાધ' ૬૦૬
સ્મૃતિ વિણુ જે અંગિ વિગોઇ, ' એહ પ્રવાહ ગાડરિકાં જોઇ '
' દેશિ દેશી નવા આચાર, ' તે કરતાં કિમ જાઇ પાર ?
પાલે શુધ્ધ આજ્ઞા તે દાસ, ' યથા વાસ તથા આચાર. ' ૬૦૭
યે બોલઇ આજ્ઞા નુ ખાંચ, એ ' પરીઅટ પીઆરાં પાંચ. '
સ્મૃતિ બોલઈ સ્વામી સમંધરઇ, 'ગાઇ રતન ગલ્યુ શુ કરઇ ? '
'દીજઇ એહ સુણુહાનઇ ઘાઉ, ભય આણુવુ યે માથઇ રાઉ ' ૬૦૮

પરમેશ્વર ઉલગુ અનંત, અંતરિ ચેજ ચુરાસી જંત.
ચે બીજા દેખાડશિ કિશા ? તે જઈન કહિ મુગતિ વશા
'જુ માથઈ ખલિવાડ હોઇ, ડાહાની મા રચરિ જૂ જૂઈ.' ૬૧૮
શરણાગત હરિનૂં નવિ લીયૂં, અન્યં આદરી કિસુ તઈ કીઉં ?
વેદ પુરાણિ મેલ્હી સાખિ, વલગે શૂ બીજે બહુ લાખિ ?
'માલિમ બેઠી અઢારી હશઇ, આફણી દેહિ દેખસિઇ.' ૬૧૯
માડણચુ સ્વામી શેવીઇ, પંચ પદારથ રશિ જે દીઇ.
ઉદ્ધર્યું ધ્રૂવ પ્રત્યક્ષ પેખીઇ, ગ્રહ ચેહનઇ પ્રદક્ષણ દીઇ.
આપિ રલઇ કિસુ હરિ દાસ ? 'જાઇ સાસ કરતા સોસ.' ૬૨૦

ઇતિ સ્મૃતિ વીશી

સંતોષ વીશી.

મેહ્લી સર્વ સ્વામીશરણિ રહિ, તુ તુસઇ મોક્ષપદ લહઇ.
વેદ વિધિ વિણુ દેખઇ ભ્રમ્મં. સ્વામીવચન વિના શવિ શમ્મં.
નાણી આણિ માહા ધર્મ તિશુ, 'તિલવટ માહિ કુણુ ગોહુ કિશુ ?' ૬૨૧
વસુદેવ વિણુ જે સાધશુ, 'ભરમ માહિ હવિ હોમ્યુ તિશુ'
કહિ 'નાહ્રી નું ફૂડું કોઇ,' 'કિહા રાઉરવાડી જોઇ ?'
ચે મેલ્હ્યા અન્ય માડી કુલ, તે 'જાણે વીંધાનું ધૂલ ૬૨૨
'જેહના નેન સૂર શશિ વાહિ,' 'હૈઆ હેત આખિ જણાઇ.'
કિમ અજુઆલા વિણુ વિશ્વ રહિ અંતર આણુ પ્રકાશી કહિ
ચે આધારિ ત્રિભોવન રહ્યુ, 'પીશા માહિ પીશી જો કહ્યુ' ૬૨૩
વેદ પુરાણ બોલીચ્યા સાર, 'રાંધ્યું રંધાય બીજી વાર'
શાસ્ત્ર સ્મૃતિની એ વાત, હૈઇ રાખીનંઇ કીજઈ વાત
બીજી વાત કિમ મન રહઇ? 'તેરસિ ત્રીજ તિહા ભેગા વહઇ' ૬૨૪

ઓધા ઉપદર્શનિ યે થડાં, ' જાણેવાં ચૂલાનાં વડાં; '
દોસ કિશુ દીજઈ જમરાઉ,? 'આપ આપિ ચાંદ્રણે શીઆઈ.'
'પાત્ર દેખ્યાનૂ ઉછઉ દીઈ, ' આવ્યુ માંહી ગામ ઢોલીઈ.' ૬૨૫
રૌરવ તણાં દુખ ભોગવી, ધરશુ યોનિ ઘણી નવનવી.
આવિશિ પછઈ વેદાંત માંહિ, 'એકિઈ સુહુણઇ રાત્રિ ન વ્યાહી.'
તાણ્યુ જાઇછઇ જન ભૂર, એતુ ' જાણુઈ નદીનૂ પૂર. ' ૬૨૬

ઘટઘટ રૂપ આતમા હરી, મૂરખપણિ અન્ય અણુસરી.
'ગાઈ હુઇ યમ કાહડી, વાંસઇ ઇમ રહિવું ઘરી ખડી.'
હરિ મેલ્હી બીજાં અથ ગ્રાહિ, જાંણુ 'શવિ બિપુહુરની છાહિ'. ૬૨૭
એહવુ જાંણી શેવુ સ્વાંમિ, અંતકાલિ આપશઈ તૂં ઠામ,
પહિલૂં હીડઇ મનગાંમિ, ' સહજિ છાંહ હુઈ આથમિ. '
બીજી મોટિમ જીવ ન લગઈ, ' ગર્દભિ ' ' કુડી કણું હુ ગઈ'૬૨૮
અંતકાલિ યમ દેખિશ આંખિ, નહી છુટઈ આપણપૂં નાખિ.
' આવ્યુ ભાત રહ્યુ હલ છોડિ, ' ક્ષુટિશિ કિમ બોલે બહુ જોડી ?
જાંણિશિ કાં ન ભજયુ રઘરાઇ, 'દુહુ ઉથલુ જહીઇ થઇ જાઈ.' ૬૨૯
જેહ તણુ તું ઘર છંગવી, ' છાસિ બાકલા યાસિ સવી. '
[ત્રાસઇ] એહવું સમઇ બોલાવિ, 'પઇકુ હાંકુ કુંડઇ આવિ.'
કહેસિ તિહ્વારઇ ફૂટી હેઉ, 'ભા નાતરે કાં ન રાખીઉ ?' ૬૩૦
કાં તન બીજે ધર્મ વિગોઈ ? કહિ ' સાંગણુની સરભરિ હોઈ.'
જે મન બીજે ધર્મ્મ વિલાઇ, ' કીડી સાંચ્યુ તેતર ખાઇ. '
સાંચ્યાં કૂડાં હવડાં લહ્યાં, 'ચાહડ બાહડના યૈ ગયા.' ૬૩૧
કયં કરિ બંધ વેલાવ્યું પાસિ ? કહિ કયાંહાં રહ્યુ થઇ અવીનાશ.?
' હાકઇ હણુઇ પચારઇ નડઇ, ' ' હાથા ઉપરી ફોડુ પડઇ.'
ગુરૂ વારતાં તઇ મૂકયુ નાથ, 'કિમ મન વિલગઇ હાંથે હાથ ?' ૬૩૨
વિષ્ણુ ભગતિ તેણુઈ નાદરી, જાણ્યું ' ગોઠિ કરઈ નાગરી. '
' વિનુ ભાગ બહુ ખાઇ રહઇ, ' ' ત્રીજા થાહાર કરઈ ' ઇમ કહિ.
જુ સ્વામી ગુણુ જાણુત અહી, 'કરતુ વાઢી ચુકત ઇહ.' ૬૩૩

પાપી પાખંડિ ભોલવ્યુ, સોહલુ સારંગપાંણિ ના સ્તવ્યું.
'ગહિલી ગઇ અણુગઇ સાસરિ,' 'થાઇ નહી યવ યમ કરિ ચડિ.'
સમર્યું નહી કિશઇ હરિ મિશઇ, 'કાણી લગન વિઘનકોડિ સઈ ૬૩૪
દર્શન ઘણે મૂઢ મન જાઇ, 'જિહાં ગુલ જાઇ તિહાં ખાઈ.'
વેદ તણા વઇરી પાખંડ, 'જાવા વાટ ન દેશઇ લંડ.'
ન્યાઇ તે વાત વિણસીઇ 'પીઇ નહી તે ઢોલઇ.' ૬૩૫
જુ મઠવાસી રહીઇ ઇમ સુણુઇ, 'ઘરના ઠાંડા વલા નવિ ગણુઇ.'
સ્મૃતી પ્રબોધ સુણવા કરુ, 'એતલઇ ઉપદર્શન સાંભર્યું.'
[ભાગી ભૂખ ન દીઠા થકા], 'પ્રથમ કવલિ આવી મક્ષકા.' ૬૩૬
તુહિ મંઇ પૂછ્યું તે કહ્યઇ, 'હરિ છાંડીતાં 'પડિશુ ગનઇ.'
પાખંડી ગોરુ મન લહ્યું, 'રાંઝઈ તિહાં દાઝઇ' ઇમ કહ્યું.
એ વર બોલ ન હેઈ વસુ, 'ખૂસટનુ ઊધારુ કિંશું?' ૬૩૭
જાણું નહી એહ છઇ ઉચ, 'કિહાં આવ્યું એ કોપરિ કૂચ?'
'પામી ભાત કોદિરા બિ ફોડ,' 'દીવાં નહી પૂઠિઇ ભાલોડ.'
કાં મેહલ્યુ મીમાંસક સાથ, 'રૈરવિ પડયા ઘસંતાં હાથ.' ૬૩૮
ઇમ જાંણી શવિ નર સાંભલુ 'છાંડી સર્વ હરિ ભગતિ વલુ.'
નાંમ દિ સહૂ મહેશ્વરી, હરિ હર બ્રહ્મા એકજ હરી.
તે માટઇ ગુરુએ શીખ દીઇ, 'ઊટ ગાંગતું પર્ણાણીઇ,' ૬૩૯
માંડણુ ભણુઇ શ્રી ગુરૂ પ્રસાદિ, પારિ ગયા બહુ આદિ અનાદિ.
ચેહ નરિ પ્રબોધ માનીયા, ગયા વૈકુઠિ આપ શિબિકાયા.
કર અક્ષર શ્રુતિ મેહલ્યા લિખિ, 'રાજા રાજ્ય પ્રજા હુઇ સખી.'૬૪૦
એ પ્રબોધ બત્રીસી સાર, વીસી વીસી જોઇ વિચાર.
ઉખાણા બહુ આદર કરી, જોયો અર્થ જિધિ વિસ્તરી.
એ સંખ્યા ષટ શત ચોઆલ, પહિલૂ આપ પછઇ શીખ બાલ. ૬૪૧
અવની રહી ઉખાંણા ભરા, તે કિમ સકાઇ પૂરા કરી?
ઇમ કરતાં જે જે સાંભર્યા, તે તે ગ્રંથ માંહિ વિસ્તરા.
ઘડા ગજ્જુ ચ્યુહુ અંગુલિ ગ્રહ્યું, તિમ આકૂણીઇ પૂરણ થયું. ૬૪૨

હું મૂરખ જાંણિ અજાણિ, કાંઇ યે કવિ કુછિત વાંણિ.
સાંભલતાં કર્ણંરસ ઉપજઇ, જોતાં અર્થ અનેકયા ભજઇ.
પ્રમાદિ નવિ જોશુ ભેદ, તુ તે ભણી મ કરશું ખેદ. ૧૪૩
માંડણ કુલ બંધારા તણુઇ, ' લીધુ જન્મ કમ્મંઇ આપણિ.
વિષ્ણુજન બહુ સેવા કરી, તુ નિઇ મનિ આવ્યું હરી.
ભૂમંડલિ ચેતુ જનસાથ, કરૂ પ્રણામ શવિ જોડી હાથ. ૧૪૪

ઇતિ સંતોપ વીશી.

॥ ઇતિ માંડણ બધારાના ઉખાણા સમાપ્ત ॥

(અહીથી આગળ છેકી નાખેલા અક્ષરોમા આ પ્રમાણે વ ચાય છે. મેળ કે સત્તર તે બગબર વ ચાતુ નથી, પણ ૧૬ હોવુ જોઇએ) " ૨૩ વર્ષે આમો શુદિ ૩ સોમે. "

શ્રી.

રાવણ મંદોદરી સંવાદ.

ગણેશ ગૌરિ રઘુપતિ રમા, વારજભૂ બ્રહ્માણિ;
તાસ શિરોમણિ શિવશક્તિ, સીધર ધઉ વરવાણી. ૬૪૫

સોલ કલા શશિહર જિસ્યો, આસોમાસમયંક;
તિશો અમીરસ ઉચરું, વિબુધ ન કાઢી વંક. ૬૪૬

વંક વયણ કરિ પદ્ધરાં, અક્ષર અવિધિ મ પાડિ;
કર સાહી કવિતા તણો, મારગ મુઝ દેખાડી. ૬૪૭

પરિ પીંગલ પ્રીછઉં નહી, ભરહ ન જાણું ભત્તિ;
અપરમ પરમ નઇ અણુસરી, ગુણ ભાખિસિ ગણપત્ત. ૬૪૮

ચોપાઇ.

'ગણપતિ ગણ્ણ ભાખિસ ભારતી, પાતિક પંડિ ન રહિસઇ રતી;
અવિરલ વાણી વખાણિસિ અસી, ગ્રિષમ રતિ ગંગાજલ જિસી.
રઢિ રાવણ મતિ મંદોદરી, કરિસી કવિત ઉખાણિ કરી;
રામકથા સોનું નઇ સરહું, સોય કવિ સીધર જડસિ ખરહું. ૬૪૯

મંદો:–ખરુ વયણ મંદોદરી ભણિ, રાવણ મતિ મૂંદી તહ્ન તાણ;
આગઇ અગણિત અંતેઉરી, વલી તઈં સીતા સ્યાહાનઇ હરી ?
કાશ્યપ વંશ્ય તણી કુલવહૂ, સુર નર પન્નગ જાણી સહૂ;
'જો આમિષ અતિ મીઠઉં હોઇ, પીંડી તણું ન પ્રાસિ કોઇ.'૬૫૦

રા.:–કોઇ ન (મઝ) કાહવી મઇદાનવી, મિ રાવણ પરિ કીધીનવી.
એ બેટી રાય જનઋષિ તણી, બ્રહ્માણિક જાણિ બ્રાહ્મણી.
ખત્રી તણિ 'ખલેડિ પડી,' અન્ન ઉદક પાખિ રડવડી;
'કાદવિ ખુતી કવલી ગાય, પૂંછડ લેવા પરઠઉ પાય.'

મં.:-પાય લાગું નર કરી વિવેક, તાહારિ દસ મુખ માહારિ એક;
આણી જાંણી મઈં જાનકી, કંથ ન કેહિતી કલહા થકી.
અખિકુઅર આલિં આવટયો, કટક માંહિ કંધોધર ઘટયો;
'જે વઢતાં ન વાહારવઇ આજ, ગલૂં ગરોવ્યું કીહાં કાજ?' ૬૫૨

રા.:-કાજ કટક સરિખા લક્ષસવા, નારિ નિરંતર જિણુસઇ નવા;
સાઠિ સહસ જિહાં વર્ષઇ વિયાય, એક વાધઇ એક વિલહઇ જાઇ.
બેહુંતિરિ યુગ જીવઇ ભરતાર, લક્ષ મરતાં કો ન લહિ સાર.
'પડિ ચરણ ચોરાસી માંહિ, કસ્યો ખજૂરો ખોડો થાય?' ૬૫૩

મં.:-થયો અસન કાં અસુર નરેશ? 'વિષ પીતાં કિમ વાધિ વેસ?'
પરિવાયો દેખું પરિવાર, 'લેખવી ન લૂણો લાગણહાર.'
ધણુ કણ કંચન દીધાં રુદ્રિ, પાતિક કરતાં પડઇ સમુદ્રે;
'જિમ જાણિ બી તુંબણિ તણું, સાકર ચિતવિત વિષુસઇ ઘણું'૬૫૪

રા.:-ઘણું મ બોલીસ ઘરગોરણી 'બુધિ પ્રકાશ મ પાહની તણી;'
અઠોતર મતિ મસ્તકિ વહું, સાહમી સીખ શંકરનઇ કહું.
જહીંઈ તપ કીધો કૈલાસિ, પાર કહિવા તૂં નોહતી પાસિ;
'આગઈ ઇડાં એ રંગ ધરઇં, કોણ કલાપીનાં ચીતરઈ?' ૬૫૫

મં.:-ચતુરપણિ પંચવટી ગયો, બુધિસાગર તહીંઈ બૂઝીયો;
જિમ તઈં કમંડલ લીધૂં હાથિ, સેન્યા કાંઈ ન લીધી સાથિ.
લાજ્યો નહી તૂં લંકેસરી, લાવ્યો મેહલા માથિ કરી;
સૂરઉ નામ કસી પરિ કહું? 'પહિરી ભાતિ પથરણિ લહું.' ૬૫૬

રા.:-લિઉ ભાર માથી મહીયલી, જાણુઇ એક કૂસમની કલી,
ભ્રાંતિ મ જાણિસ ભીખારી તણી, ખણિ દસ મસ્તક ખણિ દરસણી.
કાયા માયા જાણઉં કરી, અવસરિ સરજૂં અમરાપુરી;
તાત વિયોગઈ રિહાં વનિ જઇ, 'કીડી ઉપરિ કેહી કટકાઈ?' ૬૫૭

મં.:—'કટક કિસ્યા ઉપરિ કેસરી, દીઠઇ મયગલ જાઈ મરી,'

---

૬૫૨. "વઢતાં ખૂંબ ન પાડઇ ગલૂં, ગલું જિમાડિઉ" પાઠ.

×ફરસરામની ફરણ્યા હરી તમ્હ ઉભા વઇદેહી વરી.
તરુણપણિ ત્ર્યંબક ભાંજિયૂં, 'હવિ ગુરલ તે ગરદ્દૂં થયું,'
મિંસુણીયું તિઈં દીઠઉ તિસ્યો 'કંકણુ પાણી અરીસો કિસ્યો ?'૬૫૮
રા.:–કસ્યું ઘરિણિ તૂં જાણિ ઘણું, પ્રાક્રમ પુરૂષ પીયારા તણું ?
રાજકૂંઅરિ સૂધી સાધવી, જનમિ ન જાણિ લાંપું લવી.
જો જાણિ પરમંદિર વાત, તો સહી સીકોતરિનું સંઘાત,
આગિ કહેતી 'માય મસાણિ, ઉલખાણહારી ઉછિ મ જાણિ.'૬૫૯
મં:—જાણું અનુમાનિઇં એતલૂં, શ્રી હરતાં કો ન કહી ભલૂં,
શ્રુત સમૃતનાં પુસ્તક પાસિ, વાધ્યો વલી વિધાતા વાસિ.
લોચન અધિક અનઇ આંધલો,' કટંબ સવે વચિ ઘાલ્યો કલહો'
'પોપટ પગ પંખારવ ભારિ, ભણ્યો ગણ્યો માર્યો મંજારિ' ૬૬૦
રા;–'જરા નહિ પણ જીભઈ મરણ, વિરી થાસિ વર્ણાવર્ણ.'
મોહિતિ ચડી મિન્નાણવ તણી,'પાયૂં દુધ પદમનાગિણી.'
જિહાં પગ માહરાની રજ પડિ, તિહાં તૂં સરખી સો સાંપડી
'આસંગા વણઠી ડુંબડી, દીઈં આલીંગન ચોહટઈ ચડી.'૬૬૧
મં:—ચડી મ બોલીસ ચાંપી દાઢ, આગિ કોણઇ ન વુલ્યા વાટ ?
÷ જહીઇં યાગ રૂષિ પૂરા થયા, ચઉદ સહિસ સાથિઇ ધુરાઆ.

૬૫૮–૩ નાન્હપણઇ.–૬૫૮–૨. ટીકા—
× ફરસરામની;–સીતા સયંવરિ ત્ર્યંબક ધનુ ભાજ્યુ, ફરસરામ
નક્ષત્રણિ કરી તપ કરઈ. આડઇ આવી કહિઉં કુણઇ ક્ષત્રીઇ
ભાજ્યઉં ? પિતા ન બોલઇ. રાંમ કહઇ; મિઇ ભાંજિઉં.
તો યુદ્ધ દે. વારૂં. ઉતર્યા બ્રાહ્મણ ઉપરિ પ્રથમ ઘાત ન કરૂં.
તું કરે, ધનુપ ચડાવઇ પણિ ધનુપ ચડઇ નહીં. તે રામ બલ હરિઉં.
રામાવતારહૂઉં ? તપિ જાઇમિ. તું પ્રજા રૂડઇ પાલે.
ગયો. રામ ઘરિ આવ્યા. વિષ વાલ્યું ન વલઇ તિમ એ હવઇ ન ઉપાઇ.
૬૬૨÷ જહીઇ—વિશ્વામિત્રના યાગી દાણુવ ભાંગી ભાંગી જાઈં, તિહાં
રામનઇ લેઇ જઇ રાખ્યા. બાલપણઇ. દાણુવ આવ્યા માગી ભાજ્યા, યાગ
સરાડઇ ચડયા. ૧–૨ ધાણુઇ ધુર્યા. ૨૧–૧ બીંતિ પાખઇ ભાતી ન હુઇ.

ખરહૂખર નઈ ત્રસર નરેસ, સુર્પનખાનિ દીધો દેવટ.
'અથ હાવિ અથ જિમણિ સુણી, 'રામ આવ્યો પાયરાવણુતણુઇ ૬૬૨
રા,— તાણી આણી સ્ત્રી તે ભણી, 'વિણુ માર્યાં મરસિ આફણી.'
સૂર્યવંશી વેરવા રાગ, 'આહૂ વાવેસિ અવધ્યા ઠામી.'
વધિયા વીર કરી વીસાસ, 'આજ અજાડી પાડચો તાસ.'
'ઉંદિર મંદિર ખણુતાં આથ, હુંબીનિ દરિ દીધો હાથ' ૬૬૩
મં.:— હાથ પડચો ઘર ઉપરી ઘણો. 'લોટો લૂહસિ લંકા તણો,'
એક કપિ કીધું તે જોઈ, 'આંખી દીઠું સાખિ ન હોઈ.'
છૂટિમાયાં છહિલ નરેસ, બાંધ્યા પૂંછિ બાદચો દેસ,
વાઢયું વન સંતોષી સતી, 'હાલી નહીં હરીની કૂંઅતી.' ૬૬૪
રા;—'ભાતિ ભલી જે ભીંતિ ભલિ, કે ખીબૂં પાડિ કાંબલિ ?'
તે ઝૂંઆર ગણિ ગુરણી, માલા ભાજિ મેગલ તણી.
દેશ ન વાસ ન રીતિ ન રાજ, સરડા વાનર કેહી લાજ ?
બાંધ્યો બલ્યો વખાણી કુણુ ? 'નાક વઢાવી કરિ કસોહણુ' ૬૬૫
મં.:—સહુણુ મ માગિસિ સીતા કાજિ, 'ઉદેહી બેઠી તાહારિ રાજિ.'
જન્મ લગી તું જોઈ વિચાર, બાંધવ બાપ નિ બેટા હારિ.
ઇમિ કરતાં આવી સાસરિ, દસરથ રાય સંઘાયો સરિ.
'થલ ખાલી જલ પૂઠિ થઇ, આગિ અગિન નિ ખોલિ રહી.' ૬૬૬
રા.:—રહા ઉંડઇ પગિ ઘરિ આપણુઈ, 'ગયમર છાજઈ ગજપતિ તણુઇ'
'સૂંઢાલી સરડી હૃબલઇ, ખોલડ પાડિ વલગી વલઇ.'
'ઘર ખણુતાં ભાગી ભીંતડી, છોકર બાકર છુટાં રડી;'
ભૂંહાં જમલી ભૂખિં મુઇ, 'રડવતી રા આંગણિ ગઇ.' ૬૬૭
મં.—ગઇ સીતા સાથિ સમરધિ, 'જાણુઇ જલ પીધૂં હરસધિ.'
આગિ સહિસારજનસૂં થયું, કામધેન લેતાં કુલ ગયું.
તિમ કરતાં કૃત્યા ઉપજઇ, યશ ખૂટિ જલતનયા તજિ.

'કથન કોરડાં તિણિ કશૂ ? આપ હાણિ જણુ થાસિ હસૂં.'૬૬૮

રા.:—હસતાં કામિનિ કાં કરિ શોક ? હૂં કહીઈ કંટક ત્રીલોક.
બ્રહ્મા વિષ્ણુ કરાવ્યા વતૂં, વૈકુંઠ કોણિ ન જાણૂં છતું.
ઈંદ્રાદિક આગલિ ઉલગિ, ઉભા રહિ આથમતા લગિ.
તાસ ઘરણિ તૂં લવતાં લાજિ, 'ઉંટ ચડી ઉતરી લેંડિ મ ખાજિ.' ૬૬૯

મં.—'ખાજાં લાડુ પગિ ખેસવી, રાવણ રાબ રંધાવિ નવી.'
હું મંદોદરી નવયૌવની, ચપલ નેત્ર નઇ ચંપાવની.
જાણૂં જે આ તૂંહનઇ ગમી, કાયા તસી કરૂં કામિની.
'નાંખિ માં તે ખલિ ખાંડહ તણી, આંખિ અનેરા ભરવા ભણી.' ૬૭૦

રા.—'ભણી ભણી કીધૂં અસરટ્ટ,' સ્ત્રી કિમ પલટિ તાહરો હઠ્ઠ ?
'હું વરમાસી હું વરમાઇ, ઉલખઇ નહી કો મંદિર માંહ.'
જો તૂં રૂડી રંભા થકી, તોહિ માહરિ જીવન જાનકી.
'વાયસ વાઘ મનગમતિ મલિ, સૂકડિ સર્પ ગ્રીસા બલિ.'૬૭૧

મં.—'બલ્યો જન્મ તે અબલા તણો, આગિ ઘા.ઉલાયો ઘણો.'
'લાજઈ તૂં સરિખો ભરતાર, 'હિત કરતાં કાઢિ હથીઆર.
'જા' આંધલો ન જઇ આફલિ, તાં પીઝ્ણ્યો ન પાછો વલિ.'
'આભણુ ઘરિ બિસારિ મ બુધિ, પશ્ચિમબુધિયા પરિહરિ સુધિ.'૬૭૨

રા.—મૂધિ મ કરિ માહરું મનભંગ, 'રઘુવંશી અલતાનો રંગ.'
'લખમણ રામ વેઠિવાડી, ભરથ શત્રુઘ્ન પિઠા ખાડિ.'

'કુઠ્ઠ કાઠ કુહાડિ ભઽયો, ખીર ત્રણિ વાઢિવા વઽયો.' ૬૭૪
રા.—'વટયો વિભીષણ ધાહડો હવિ,' માનવિ માટડિ માન્યો સવિ
'શંક શંકની તાંણિ બાંહિ, કોપર કરડિ માંહોમાંહિ.'
રામચંદ્રની રામા ગઈ, મૂંહનિ ઇચ્છા તેહની થઈ;
બેહુ કામિનીનૂં ગુરિ કંત, 'પાહણિ બચકડિ પડસિ દંત.' ૬૭૫
મં.—'દંતાલા મેગલ મુખક મૂંકાય, બહુ તાંતણિ બલિવંતા થાય.'
શાખામૃગ સાથિ જેતલા, રાઘવ લક્ષ્મણ પાંહિ તે ભલા.
કપિ બેઠા કોસીસિ ચડી, ઠાકુર સહામી દિઇ થડહડી.
વલી વિભીષણ ચંપી ચાલ, 'પન્નગ નિં કીધા પંખાલ.' ૬૭૬
રાઃ-પંખાલા થાજ્યો પલિવંગ, જ્તં જાં એક ન જાગિ અંગ;
કુંભકરણ મુખ આવિ કોલિ, 'કિમ કરી નાખિ છાકા છોલિ?'
છપન કોડિ બહુતિર બલવંત, હેલાં* હરિનો કરસિ અંત.
ભાઈ તણું પેટ ન ભરાય, 'જાણિ સાતુ સાયર માહિ' ૬૭૭
મં.:-માહિ× મંકડ નાઠો નીકલી, 'આગિ ગલતાં આસાઉલી.'
'પારો પેટિ ન રહિ ટૂકડો; બીજો બહિચરનો કુકડો.'
'વીઝુ× વીછણિ નિં વનરાય, ઉરફાડીનિં અલગા થાય.'
ગહિલપણિ જો ગિલસિ ગૂલ, 'પેટ મિસ્ની ઉપાયૂં શૂલ' ૬૭૮
રા.:-'શલો ન લાગિ કણ કોઠિરઇ,' કુંભકર્ણ વડવાનલ જરઇ.
જે*૯ યુગ સઘલો કરતા ભક્ષ, તેવા પાપી ખાધા લક્ષ.

---

૬૭૭ હેલાંઃ—બધા વાનર બોતેર અને છપનકોટિનો કુંભકરણ અંત આણશે. ૬૭૮ માહિ...સીતાની સદ્ધિ લેવા આવ્યા તાહારિ રાવણની બિહનિ મુખ ફાડી રહી હતી તે માહિ પડયો. હણુમત કડિથી શસ્ત્ર કાઢી ઉદરિ ફાડી નીકળી ગયો. + વીઝૂંઃ—પશુનં પેટ ફાડઇ તે વીઝૂ. વીછી. સિંધ ૬૭૯ જે-આનાપી વાતાપિ બે ભાઇ હતા, તે તીર્થિં જાતા તેહનિ જિમવા રાખતા. એક લોટી નઈ ઘોભડો થઇ નઈ બ્રાહ્મણાદિ નઇ મારી જિમાડતા. સાદ કરિ નીસરી આવતો. તે તીર્થવાસી બ્રાહ્મણાદિ મરતા તિમ અગસ્તિઇ ખાઇ પેટ પાખલી હાથ ફેરવ્યો, તે માહી ભસ્ત થયો.

'મોટાંનિ મોટેરા મલિ, અહીઅરની પરિ આખા ગલિ.'
વાંનર વીગ પટંતર જોય, 'કિમ કાઢિડ તાણુ ગોહ ?' ૬૭૯
':–'ગોહ ચંદણુ દીઠિ ગડગઅડિ, વીજ વિશેષિં પહિલી પડિ'
મરણુ લિખ્યુ માણુસની હાથિ, નંદીગણના સ્વામિ સાથિ.
જિમ તિઇ શીત સહેલી હરી, પહિલું મારત પલિવંગ પુરી.
ગડવડતા' આવત શ્રીરામ, આપ્યા ઉત્તર હુંતો ઠામ. ૬૮૦
રા :–ઠામ ન ઠાહર ઘોરી ધણી, 'ઝાળિ ઝગરની મેલી ઘણી.'
સોય કટક કિમ વઢસિ સમૂં ? 'માગ્યા તૂપ તણૂં ચૂરિમૂં.'
'જિણિ જીત્યા નવકુલ નાગ, તિહા લોધીનો કીહો લાગ ?'
'ચિણો ઘણું સુરાતન ચડિ, ભાજિ ભાડ નિ પાધરી પડિ.' ૬૮૧
મં.–પડયુ કટક જિમ વીંટી કોટ, 'મારી મૂલિન કીધા લોટ.'
જહીઇં ગડઅડતો ગંભીર, હુંતા પલિવંગ પેલિ તીર,
સોસર ફોજ ન તહીઇં ફિરી, સૂનિ માગરિ આવ્યા તરી.
'મોભ લગિ ઘર લાગૂ ઘણું', કુણુહી કહિ હવિ કુણ ખણૂં.'૬૮૨
રા.:–'ખણી કઢાવિસિ એહના મૂલ,' હવડા ગઢ છંડાવિસ ગૂલ.
બીપણુ થાસિ ભૂત પરેત, 'નગનિ ટલસિ ચાલાનુ ચેત.'
માનવ દાનવ જાસિ ગલી, 'કાલિ બલસિ પરી ડીજલી.' ૬૮૩
મં.–જલહર બાધો જિણુઇ રામિ, વિષહર વેધ્યો વરિ વિરામિ.
સપનાંતરિ પેખ્યું પામ કિ, સોય રાઘવ સઘલી પરિ સકિ.
જે આપણિસિઉં કરતો આલિ, તે વણિ ખુટિ માર્યો વાલિ.

૬૮૨–૩ સોસર–સમુદ્ર ઉતરતા કા ન વાર્યા? ૬૮૩–૨ બીપણુ–કુંભકર્ણ કોપ કરસિ તિ વારિ ભૂત જિમ નાસિ જાસિ. ૬૮૪–૧ સપ શરીખઉ સમુદ્ર તે બાંધિઉ, તે વીંધઉ. ૬૮૪–૨ સપનાંતરિ–સોહોણુ પામન કપ્ર વિચારીઇ તે પામઇ. ૬૮૪–૩ જે આપણુ—અંગદના પાલણા ઉપરિ રાવણ નઇ ઉધઇ માથઇ બાંધ્યો હતો, વાલિઇ. તિહા છ માસ લગઇ રહ્યો. જેહ ભણિ ગમકડાનઇ કામિ દશ માથા રૂડા દીસઇ. અંગદ પાટ્ટ પાટ્ટઇ મારતો. ખમતો તે વાલિ રામિ માર્યો.

ભલૂ હવૂં ભય તુંહનિ ટલ્યો, 'નાઠા ચોર પરાછી ગિલ્યો.' ૬૮૪
રા:–મિલ્યા માનવી વાંનર સાથિ, પેટ નાટ કરસી પરભાતિ.
આગિ ઉખાણો મહીઅલ માહિ, 'માંકડ લીંબઇ લોગી ખાઇ.'
જોતાં એક અસમધા મિલ્યા 'પાસા રામ પાધરા ઢલ્યા.'
'અહિ ડસિઉ ચાવઇ આઉલી, ખુડંતો વલગઇ બાવલી.' ૬૮૫
મં:–'બાઉલિ બાથ મ દ્દિ ભરતાર,' એ નૂં હુઇ સંકર સહિકાર.
કાપ્યાં મસ્તક આપ્યાં વલી, અયોધ્યાપતિ લેસઇ આમલી.
આગિ એહનાં બાણ અગારિ, પડી તાડિકા પેલઈ પારિ.
'સૂતા સર્પ કરી ચકચાલ, કંધિ ચડાવી આણિઉ કાલ' ૬૮૬
રાવ:–કલ્યાંતિ નાપૂં કામિની, સીતા દેહ એ સોવન વની.
વાફલ પહિરિ વગડા માંહિ, 'સેવંતરાં ડાંગિ સૂડાઇ.'
અવસરિ આંખિ ન દેખિ અન્ન, 'રાંક તણઇ ઘરિ કસિઉં રતન્ન?'
અહનિસિ કરઇ અંગિ ઉચાટ, 'કોઠી સિઉં નતિ ખાતી કાઠ?' ૬૮૭
મંદો:–'કોઠિ કોઠ કિમ વાઇ પડિ? ' બીજાં ફૂલ વિણ ખુંટિ ખડિ.
આગિ એહ અધિપતિ આકરો, બીજો બંધવ કેરો બરો.
હવણા હાણિ કરી હનુમંત, 'જેણિ દૂજણના પાડયા દંત.'
'સૂરો તન સંનાહિ ભર્યો, આગિ પંચાયણ પાખરો.' ૬૮૮
રાવ:—પાખર પડ ફાડિ દાનવા, નવ કટકા થઇ ઉઠિ નવા.
'કગર કાઠ કિમ આગિ' બલિ ? સોનઇ સામિ ન વરસિ વલિ.'
વાંનર તણી વિસાઇ ધાડિ, 'વયર પીયારિ સી વઢવાડિ ?'
'લોહી ચખિ ન લાગિ પીડિ, કોઈ ભાડુતિ ન ભાજિ ભીડિ.' ૬૮૯
મંદો:—ભિડતાં ભારથિ ભાગા કોડિ, અપતિ ચાલતાં આવી ખોડિ.

૬૮૬–૨ માંકડ–વાનર લાવઇ નઇ લખમણખાઇ. ૬૮૭–૧ એ નું હુઇ–ઘણા વરસ તપ કરી ઇશ્વર ઉપરિ મસ્તક દમ આપ્યા, કાપ્યાં, પાછાં આપ્યાં, ૧૪ ચઉકડીનું રાજ માગ્યું આપ્યું.

*એકવાર આગિ અસૂરાણુ; કરિ 'ધરણી ઉતાર્યો ધાણુ.'
મહિષાસૂર નઈં શુંભ નિશુંભ, તું×'અણુઆલિસિ તેહના ડંભ.'
°કરિસિ રાઘવ સઘળી રાવ, 'સાજા' A ભાગાં એક વટાવ.' ૬૯૦

રાવઃ—'વાટ વિચિ માંડિઉં હાવડૂં કો કહિ નાહનૂ કો કહિ વડું.'
મંદોદરિ માહારિ ભડવાય, 'બીજા' દલ વા વાદલ થાય.'
'રામ B રમતિ કરસિ તે સહી, 'હવડાં તું ઘરિ ઉઠી O થઈ.
'વાડિ કાકડી કરડિ કાલ, વલી ચીભડા માંહિ વિરાલ.' ૬૯૧

મંદો—'વિરલા દેસી બુધિ પાધરી, હલૂઆ જાસિ હાજી કરી.'
એક વયરી વલગાડિ ઘણૂં, 'જોવા પીયારૂં પેખણૂં.'
એક માહરૂં કાલિજ કાપીઇ, રાવણ રૂધિર પૂછતાં પીઇ.
દીઉં સીખામણ સિઉં સોભાગ, 'એક તડિ દો તડિઇ વાઘ.'૬૯૨

રાવઃ—'વાઘ પાહિ મુઝ વિસમો ગણિ,જિમ ક્રિમ પ્રીણિ ડસકિ ધણિ?'
'બાર કોડિ બાલક જો રડિ, ન સ્તનિ પાવઈનિ પાહાનુ ચડિ.'
મંદોદરી ઇમ કરતી મૂઈ, 'સોકી દાહ ન સકી સાંસહિ.'
'અબલા ઉંટ એકજ અહિનાણુ, ગાંગરતાં સિરિ પડી પલ્હાણુ.'૬૯૩

મંદોઃ—'લણુસિ લંકા કરસણુ કરી, થડવટ થાસી દલ આસુરી.'
'લેસિ ખલિ કણ ઘાલીનિં ખલિ,' ત્રિગઢ નરેસર રહિસિ તલિ.
'ઘરઘર કરતાં ન રહિ ઘરસૂત્ર, જાં નવિ મિલિ પીઆરા પુત્ર.'
'સગપણ ન ગણિ સૂકાં લોહ, થાસિ ચૂકા ચકાબોહ.' ૬૯૪

૬૯૦ એકવારઃ—અસુર નઇ હેવ્યાનઇ વેઢિ થઇ. પારવતી દેવ્યા. ધાણુ—ધાણુંયા, માર્યા. × તું—રાવણ. આગઇ વઢયાના વૈર તાજાં કરશિ. ° કરિશિઃ—આગઇની વેઢિ સર્વ રામ સંભારશઇ. A સાજાંઃ—રાખસ સહુનઇ માર શઇ. B રામઃ—છોકરાની રામતિ જિમ રામ કરશિઇ. જાશે. એશુઇ ચઢાઇ નહી. O ઘર ઉઠી—રુહાડિ માંડી

* ઘરઘર—ઘરી મોટાઇ બોલતા. +પીઆરા પુત્ર દોહિલા.

રાવઃ–'ઓહડ માહિ વસિ દાદુરી, સોય કિમ જાણિ સાગર તરી ?'
'ઘર ઉંદરડી ધરટી તલિ, દર કિમ દેસિ ડુંગર તલિ ?'
'પગ-પાખિં પાદર ગોરડી, વાત વગડની કાં કરિ વડી ?'
વનિતા મુખિ વીરરસ ભણ્યું, 'કુયરિ કૂંચ ન દીઠાં કિણઇ.' ૬૯૫

મંદો–કિણઇ કુમતિ તમ્હ દીધીકંત?'મણિધર મણિ લેવા ગિયુંચીત,'
અન્ન અનેરાં અલગાં કરી, 'માગઈ મોતીની ઘુઘરી.'
'સીતા કોદાવી કુલ તણી, રાક્ષસ મૂલ નાખિસિ ખણી.'
'પાસ માહિ પાડિઉ મંડલી, મચ્છ ગલાગલિ મુકી ગલી.' ૬૯૬

રાવ–'ગોલ નાપૂં કિહિનિ આપણો, લીઉં અનેરા અધિપતિ તણો.'
મઈ પોતઇ પાડયો ગિરિ મેર, કુટીકાઢિઉં કુઠિન કુબેર.
ઉપાડી આણિઉં ઇસાનિ, લીધી લંકા સહિત વિમાંની.
'વિસમા તે વિસિ કરવાસકું', જૂઅ ભુઇં કિમ છાંડું છેછકું?' ૬૯૭

મંદો–'છાક મ કરિ ઉપરિ મહીથલી, સીતા સવિ અંગા નિર્મલી.'
'ગહિલા ગંગોદક કિમ સડિ ? રૂદ્ર કલસિ કિમ પૂરા પડિ ?'
સઘલી શક્તિ શિરોમણિ સતી, તેહને રજ કિમ લાગિ રતી ?
'બીજા વહિરઇ બીજ મયંક, વિરાશા વિણુ કિમ ચડિ કલંક?' ૬૯૮

રાવ–કલંક કસિઉં કામિનિ રેસ ? લાગો કર જિહાં લંકનરેસ.
'જે જલ ગંગા ભીંતરી ભલઇ, તે સિરિ સોમનાથ નઇં ઢલઇ.'
'પાવક સંગ કરિ સરપણું, કહાવિ સુખ તેત્રીસહ તણું.'
'ન્યા નરપતિ દા પાસિ પડિ, ગહિલી ગોઝ ન ગિરૂઆ ચડિ'૬૯૯

મંદો–'ચડિઉં ચાસિ ચાલઈ તાં ભલૂં, ડગમતાં થાસિ દોહિલૂં.'
લંકનરેસર લક્ષણિ લાજિ, 'અચલ ખણ્યો ઉંદરનિ કાજિ.'
અમ્હ આગલિ સીતા શા માહિ ? 'કોઇ હારતી ન જોવા જાય.'
'ઘરિ બીજોરી બારિ માસ, કાં કારેલી કરિ વિલાસ ?' ૭૦૦

રાવ–'વિલસિ ભમર વેલી વિપ્રીત, ચાંપાં કુસુમ ન બઈસઇ ચિત,'
'ઉત્તમ અતિ આઉલિનાં ફૂલ પરિમલ પાંખિ ન પૂરઇ મૂલ.'

સાઠિ સહિસ તું સરિખી સખી, સમ કરતાં સીતા શિશિમુખી.
ગુણિ ગરૂઇ લાવણી લહુઅડી, 'કરિ પડસુધી કણુકઇ ઘડી.' ૭૦૧
મંદો–'ઘડો ભરાણો ઘરણી ભણિ, સરાપિ બુડિસિ સિતા તણી.'
પેલી પિતા કરી લેખવઇ, લંપટ લાજવિહુણો લવઇ.
પાપી થિઉ પિતામહ પુત્ર, 'માઇ ન મોસી ગાધિહ ગોત્ર.'
'કાલી કવિલી લહુડી વડી, હાઠિમ હુવઇ એકઇ લાકડી.' ૭૦૨
રાવ–'લાકડી જીસે ન જાઇ લૂણી, દાખિ નહીં મુહ દીઠાતણી.'
'સો વરસિ ન ગણિ સહિવાસ, સાતે જાઇ દુઘર વાસ.'
'સુંખિણિ સાપિણિ નિ પાપણી, એ ત્રિણિ ન હુઇ આપણી.'
છોડીની છોકરિ તું લાજિ, 'પરડે તણા મુખ મેલિસ આજિ' ૭૦૩
મંદો:–આજ મરણુ આવિ તો ભલું, દીસઇ નહી દશમુખ દોહિલું.
તુમ્હ મરતાં કુઅર કિમ ટલી ? 'સુકિ બલતાં નીરૂં સહિ'
ગયુ સિણગાર ગણ્યા હિઙમાંહિ, રાતો વેસ પહિરાવીસિ રાય.
'અહિવાતન ઉધારિ પડિઉં', રંડાપણ દીસિ રોકડઉ. ૭૦૪
રાવ:–'કડુઆ વચન મં બોલિ કુહાડિ,' ઘણુ સીખી ઘરિ ઘાલિમ ગાઢિ.
માંડ રાંડ થાવા સાહરી, કરિ કાલુમુખ પીહરિ જઇ.
આજ આણુવડિ અળગી કરૂં, કુટંબ વદી તાં ટાલાખિરૂં.
'જો સૂધી સોનાની છરી, પેટ ન મારૂં સહોદરી.' ૭૦૫

'હું ગજવેલિ ન ગંજી કોઇ, પોગર પડી ન મોલિ લોહિ' ૭૦૭

મંદો:–લોહ પાષાણ તણી જિમ પ્રીતિ, નર વાનર તિણીઇ રીતિ.
'જિહાં ખગ છુટી તિહાં શિલ તરઇ, સિરિ સંતાપણુ માંકડ કરઇ'
ઇંદ્રજયત જગિ જીત્યો વલી, ઇમ ઉલ્હવતાં લંકાં બલી.
ફિરિ સહોદર સાહામુ થાય, 'વિણઠી વેલા વિણઠો દાહ.' ૭૦૮

રાવ–દાહ દેવા વિભીષણ કરિ ધરિઉ, 'આંધઇ આંધો આગલિ કિરઉ.'
'કાંણિ આંખી ન ગણીઇ છતી, સ્યું કીજઇ સૂતી જાગતી ? '
વિધ વિધ વાનર મેલ્યો ઘણો, 'ભારો કરિ ભુયંગમ તણો.'
'ઘુલરનાં ઘણ ન રહિ ઘડી, માંહોમાંહિ મરઈ આથડી.' ૭૦૯

મંદો:—'થડ સીંચઇ શાખા સગધરઇ, 'પશૂપતિ પરિમલીની કરઈ.
'મિલ્યા કખાડી હિલ દોહિલા, વાઢી વન કરિસિ કોઇલા.'
'છાંણી કસ્યાં મુખ મીઠાં થાય?, કરઇ રખોપૂ રાઘવરાય.'
'એક પઇડઇ ક્ષિતિ ખેડણહાર, ભારિ ભરિઉં ભાજિ ભરતાર.'૭૧૦

રાવઃ–'તરી ન જાણિ કરચલિ તોઇ, પગલાં ભરતો પેખઇ કોઇ;'
'જલ થલ વિચિ વેલુમાં વસઇ, ગહિલાં કરતો ગુહડ ગસઇ.'
તિમ રાઘવ અધિપતિ અવતરિ, એકૂ વાત ન જાણિઇ કરી.
રાજ વિનાણ્યાં હીંડિ રાંનિ,' જિમ મંત્રેઇ પાયા પાનિ.' ૭૧૧

મંદો:–'પાનિ પડિ કિમ ચૂનો દીઇ, 'વનિ વસતાં કોઈ વનિતા લીઇ?
'સીહ તણઇ સો લંઘણ થાય, મયગલ પાખિ માસ ન ખાય.'
કીરતિ કંથ ભણાવી ભલી, 'ઔંટિ માં શંકતણી રેટલી.'
ધન્ય તે નર અવની અવતાર, 'ગુડિ ગજ લૂંસઇ ભંડાર.' ૭૧૨

રાવઃ'–ભંડારી કાંઇ ભરલો થાય ? રાઉલિ વિરૈ વિશેષિઇ જાય.'
મઇ મનગમતિ માંડયું ગૂઝ, 'કામિની આગલિ કેહુ ગુઝ ?'
તું આંગણઇ સોહાગણ મોર, કાયા કોમલ કથન કઠોર.
'આપ સંતાપણિ કાં કરિ કહૂં? વિલસિ ઘરણિ ઘર લાધૂં વહૂં' ૭૧૩

મંદો:–'વડપણિ મિલ્યો પવન તું પાન, સીતા ઘર કરસિ શમશાન'

સર્વ શરીર તણું સુખ ટલીઉં, 'જાણિ કરકસિ લોહડું ગલિઉં'
' ત્રિગઢ ટીડ પરિ વીંટી લંક, માથઈ ડસ્યો ન દેખઇ ડંક. '
કંત ન કીજઈ પાધરિ ચડયા, 'રખિ ઠીકરી ભાજઈ ઘડયા' ૭૧૪

રાવ–' ઘોડિ લીધી ખરિ કિમ વલિ, મૂકું નહીં ચડિઉં માંડલિ. '
આણો પાસિ અયોધ્યાં ધણી, ઘરિ ઉગલ કરસિ આપણી.
કુઅરપદુ ભોગવતા પરિ, ' હલતાં બૂકિઉં તે સાંભરિ. '
'હાલિ હરિણ હરિ લીધું ગલિ;કિમ કાઢઉં કર આવ્યો તલિ?૭૧૫

મંદો–'તોલિમાં ત્રિવિધિ એક ત્રાજુએ, ખિત્રવટ નાખિમા ખારઇકુએ'
' રાવણ રાજરીતિ તે ખરી, પરજા પાલિ પુત્રીકરી. '
લોક વિરોધિઇ લિલવીલાસ, ' કાત્યુ પીજિઉં કરું કપાસ. '
'અખત્ર ચાલતાં વિણસિ આથિ, રસ નીપતો ન લાગિ હાથિ.'૭૧૬

રાવઃ–' હાથી તણા હંતુસલ હોઈ,કાછબ કોટિ ન સરિખાં હોઇ '
વાત ન લીધી મૂકી દઇં, ' પાપ તણા પગલાં કિમ ભરૂં ? '
જિમ સંકર નઇં સિરિ સુરસરિ, તિમ મહારિ જનઋષિ કુંયરી.
અલગી મૂકું ન એક લગારિ, માંથિ ચડી ન કરિસિ ભારી. ૭૧૭

મંદોઃ–' ભારિઇં બાંધિઉ રહિ ભરતાર, કણ કણ થાતાં કેહી વાર ? '
મ કરિસ માણુસસૂં સંગ્રામ, જાસિઈ કૃતયુગ કેરી માંમ.
જન જીતિ શું યસ વાધિસિઈ ? હારિઇં ઘણું હસારથ હુસિઇ.
'કલહ પ્રીતિ સમવડિ માંડીઇ, કેલિ બોરિ લાંછન છાંડીઇ.'૭૧૮

રાવઃ–છાંડિ મંદોદરિ છાડયા બોલ, ' ગિરિ ડુંગર ન કરિ ડમડોલ '
'લોઢિ લીહ પટોલિ ગાંઠિ,' જનમ જાનકી બાંધી કંઠિ.
' ઇ મસ મ ધરી મરણની વાટ,' પ્રાણ લગિ પરિપૂરોં પાટ.
જિમ ઉમાદે ઇશ્વર મિલી, તિમ માહારિ સુહરિ મહીથલી. ૭૧૯

મંદોઃ–'થલ ચૂકું ચણિયારૂં ખડયઉં, બાખડ ઉંટ અંબહિડિં ચડયઉં'
' મોર કંચનિં કિંગાર્યો કાંઈ ? ચેગડ મિલ્યો વાછરૂં માંહી. '
તૂં જર જીરંણું તે છોકરૂં, ' ઉંટ કોટિ બાંધિઉં બાકરૂં.'

'પ્રીછયા પખિ પચારિ ઘણું, પાસૂં ઉછઉં પીહર તણું.'
'જે જેહવૂં ધરિ ધાવિ થાન, ખેત્ર વેત્ર બિ સરખી સાંન' ૭૩૩

મં.–સનક સુનંદન નઇં સારદા, કાશિપ કપિલ સંકરમી સદા.
એક તુમ્હે બ્રહ્માની સાખ, અધો માસ અંધારો પાખ.
મૂલ ડાલિ ફલ વિહિરો ઘણો, સંબંધ કુઆરિ સેલરાં તણો.
મગ કાગડૂ ધરામાંહિ ધાત, કહાં કહાં દોસ ન દીજઇ માત. ૭૩૪

રા.–માતપિતા સુત સગપણ ખરૂં, પણિં 'નીસાણિ નહીં નાતરૂં.'
'રાજ વિણુજ બિ મઇલાં મૂલિ, ધર્મ બોલતાં બુકઈ ધૂલિ.'
દીઠો દશરથ કરતો કઢી, વિસ ખાધૂં વનિતા સિઉં વઢી.
રાંડ બુઇં રહી ન સકિઉ રામ, 'ભાગા ભઇંસા માદલ ઠામ.' ૭૩૫

મં.–ઠામિ રામિ રાખિઉ ઘર બંધ, 'જિમ સૂકડિ વન કરિ સુગંધ.'
'વંશ કુવંશ તણી પરિ એક, પાસઇથાં પરજલઇ અનેક,'
તિમ રાવણુ થાસિઇં સંધાર, સરિસાં પુત્ર કલત્ર પરિવારિ.
'આવ્યા દેખૂ અવલા દીહ, ચતુર મ ચૂકિસિ ઘરનાં ધીહ.' ૭૩૬

રા.–ઘી ખાવઉં આંધિઇં વારીઇ, 'ગુલિ મરી કાં વિસિં મારીઇં ?'
શંક રામ ઉપરિ સિઉં રોસ ? હણી કરિવો હઇયાસોસ.
- નાંમ નીગમિઉં સીતા સાથિ, 'પુંહુક છંડાણો દાધો હાથિ.'
સેહેલાની પરિ થાણો સર્પ 'કાંટઇં ભિડતાં ભાજઇ દર્પ.' ૭૩૭

મં.–'દરઈં પાધરૂ પલઇ ભુઅંગ, ઠામિ અનેરઇ મરડિ અંગ.'
અપરમ પર ઉલખિ મહેસ, રખે રામસૂં કરતો રોસ.
'વાઈંમારી કોઇલિ વન તણી, આવી ગંગા આલસૂ ભણી.'
રાઘવ 'દૂધ ભર્યો દાહિમો, સકલ પદારથ દેવા સમો.' ૭૩૮

રા.–સમરથ નહીં કો શંભુ સમાનિ, મહિમા માણુસ તણો મ માનિ.
'કિહાં ખગપતિ કિહાં ખડમાંકડી? કિહાં વાસિગ નઇ કિહાં વિસ્તડી?
'કિહાં કણ્યાચલ કિહાં રાફડો ? કિહાં વડ સાયર કિહાં વીરડો?'

‘ કિહાં સ્વાદી રાજા તણી કિહાં નાપિત તણી નરહણી ? ’ ૭૩૯
મં. ‘ હીન શરીર હુતાશન તણું. ડુંગર બલતાં દીસઇ ઘણું.’
‘ખોખર હાંગ ન દીજઇ ખોડિ, ભાગઇ નીમાહાડાની કોડિ.’
સહિસાર્જન નૃપ વાનર વાલિ, જેણિ તૂં ‘ પાડિઉ જંજાલિ,’
તે બિહુ જણની છુટી નાવ, સિઉં કરવા ‘સાહામૂં બોલાવિ’ ? ૭૪૦
રા.– લવ લાગી ઘરણી નઇ ઘણી, ‘ ભમૂં વિયણુ જિમ વીંછી તણી. ’
‘ વલી વિલોણા પરિ આંધલી, માંખણ છાસિ ન જાણિ મલી. ’
‘ ઝાઝુ ઝંખઇ ચાચરિ ચડી, મૂકઇ રાંડ હાડિ સારડી.’
‘ ભોલો સગો ઘણો ગુણ કરિ, સો વયરીના સરિખું સિરિ.’ ૭૪૧
મં. ‘ શિર ઉપરિ ન સીસક હોઇ, ગાલિ મરણ ન ઉફરી કોઈ. ’
‘ બૂસડિ સર્વ સમો નહીં દંડ, વર કરિ હણિ મ ભણિસિ રંડ.’
તાહારા કહિયા પખિ તે હુસિ, દસ સિર પડતાં જગ જાણુસિ.
‘ કાપડ કોહાડિ જો ધોઇઈ, કસલ વાટ કેહી જોઇઈ ? ’ ૭૪૨
રા.—જોઈ મતિ મેદાનવ કુઅરી, ‘લોકિં ન લીજઇ’ લંકેસરી.
‘ ઉભો કો થાવઇ અધઘડી, સૂંઢાલા વાહિ સેલડી ? ’
હું ઇશ્વિરિ અજરામર કરિઉં, રાઘવ જરામરણિ જાજરિઉ.
બોલિમબોલા તાહરઇ વડી, ‘કિમ કોડી હાથરોટિ ચડઇ?’ ૭૪૩
મં.—‘ જડ ઉજડ કાં કીધૂં રિદિય, માંથઇ પડિઉં ’ મંદોદરિ વદિય.
‘ લોચન ચ્યારિ બઇસતાં મિલી, સૂકાં સાલ હલાવ્યાં વલી. ’
‘ જીતિ વાહિ મ મરિ ભાલોડિ, કાંઈ સેઢિ સીરામણ ફોડિ ? ’
‘ખેતલવાહન ક્ષીર કિમ જરિ ? કુંજર કોઠઉ કોઇલા કરી’ ૭૪૪
રા.—‘ કારણિ કારિ ચડાવી ઘણિ, વાંસઈવાંસ જિમ ગર્દભ તણિ.’
‘ પોત પખઇ પટમાદે કરી, ભૂંડણિ ભારવહિ જોતરી. ’
‘ગજપાખર કિમ અજિ ઉપડિ ? ભગરી ભીખ ન સીકઇ ચડિ.
મીંદી મંદોદરિ જોઇજો બહુ, ‘ગામ ન રૂખઇ એરંડ થહુ’. ૭૪૫
મં.—‘ થોડિ નીરિ ન તરીઈ કંત, પગ પેખીઅઇ ચડયા રેવંત. ’
‘ જલ વિણુ મોજા મમ ઊતારિ, કરતાં જીભ ન જાઇઇ પારિ.’

'ગુણ સીંગણિ ભિ સરીખાં નમઇ', તો વયરીનાં મન વીસમઇ'.
' થડિ બાંધિ તાણિઉં ત્રુટસિ, મથતાં કાલકૂટ ઉઠસિ.' ૭૪૬

રા.—' ઢેસિ ન ઠણકો તુઝ લાગસિ, ' શીતનિ શારંગધર માગસિ.
જાં હું ઊભો આખઇઅણી, તાં તુ ગોરિ તણી ગોરણી.
' માંડ મ ઘાલિસિ માથિ છાર, હવિ થાસિ પાણી ઉતાર.'
'ગાડા હેઠિ સણહો સાંચરિ, ભાડ ભીડાતાં પહેલો મરિ.' ૭૪૭

મં.–મૂરખ મતિ દેતાં ચઉપઇ, સો સંખ્યા પરિપૂરણ થઇ.
તોહિ ન લાગિ સીખ શરીર, ' કાલમીંટ કીમ ભીજઇ નીર ?'
પ્રિય પ્રીછવતાં 'માથું પલિઉં', જિમ પાડા સિરિ પાણી ઢલિઉં.'
'વનવાસિઇ નર નીલજ તણઇં, સીતલ છાયા ગીધર ભણઇ.' ૭૪૮

રા.—સીધર ભણઇ છઉ દસકંધ, હું વિદ્યાનો સુભટ સંધ.
જે મુખિ વાંચઇ વેદ પુરાણ, તે મૂં આગલિ મૂંકી માણ.
પિતા પિતામહ બંભણબીજ, વૈશ્રવ ભાઇ રતિ ભત્રીજ.
' લંગન જિસિઉં લંકા ઘરિ, પીહરિ પગરણિ મા પ્રીસણઇ.' ૭૪૯

મં.–સુણિ સ્વામી વનિતાની વાત, પ્રીછઇ નહી તો પૂછિ વિધાત.
મઇં રાવણ દીઠા દસ વીસ, લંપટ ન હતા લંકાધીસ.
ઉત્તમ કુલિ તાહરો અવતાર, ' વણઠું દુધ ન લાગિ વાર.'
' મૂલઇ મયલ મસોતા માહિ, ખીરોદક નઇ ખાંપણ થાય.' ૭૫૦

રા —થઇ વિસ કંન્યા વરપાહિં વડી, 'મંગલ માહે પડિઉં ચૂંનડી.'
કુલખંપણ લંકા અવતરી, લખ નિપાત્યા લંકેસરી,
મનિ ગમતા ભૂપતિ ભોગવઇ, ' કરઈ નાકિ દિવાલી નવી.'
અજરામરણના જીત્યા માગ, કઈ કામિનિ તઈ 'ખાધા કાગ'. ૭૫૧

મંદો.–'કાગ ઘણું ધાઠાપણ કરિ, મલ ખાવા મહીઅલિ ઉતરિ,'
'કોડા કોડિ મિલઇ કુરંગ, સોધિઉ એક ન લાભઇ સિંઘ.'
પાધરસુ ઘર માંડઇ ઘણાં, ' નગર ન દીઠાં પાપી તણાં.'
રાક્ષસ રામ કરઈ સંઘાર, ' વહિ વયરીની એકજ ધાર.' ૭૫૨

રાવ.–ધુરિ મંદોદરિ કીધી વડી. 'દુણાગિરિ તરવા તુંબડી.'
'હાકડકૂટ તણી હોકડી, કહિ કીડી સોનઇઇં ચડી.'
'કોડી તણા ન કોટી હોઇ, ટબ્બકાં પાંચ ન ટાલિ કોઇ.'
'આયસિક બેટી કહિ તે ખરું. મયદાનવનૂં માયા સરૂં.' ૭૫૩

મંદો.–'સિર ઉફરૂં ઉદકે સો વામ,' તિમ લેખવયો લખમણ રામ
સીતા 'સિલ્યા સરિ બાંધી વડી, દોણાગિરિ તરવા તુંબડી,'
ચંદ્રચૂડનઇ ચડિઉ ક્રંધિ, જો સ્વામીસિઉં પડિસઇં સંધિ.
'વડિ કસણી યાસિઇં કોરડું', નિત પોકારવ નિત નિત મડું.' ૭૫૪

રાવ–'મડિ માંસ નહીં એક લગાર, ચંડી માગિઇ ચક્સઠી ભાર.'
અવધ્યાપતિ કુહાવઇં મરિ,' માંડ મંદોદરી માંટી કરિ,'
'ભુજ લાગઇ ભાજઇં બાપડો' તે ઘણુસિઉં કિમ ભિડસિઇં ઘડો?
'એક ભણિ ઉકઉ માંકીઇં', બીજો કહિઇ બઇઠાં રીંકીઇં'. ૭૫૫

મંદો.—'રાંકતણી રામતિ સાંભલો, વર વીનવતાં 'પડસિઇં વલો'.
જે જનમાંતરી હૂંતી સલ્યા, તે તતક્ષણિ કીધી અહલ્યા,
હસતાં હરિનૂં ચુરિઉં ચાપ, આજ લગિ અધિકો પરિતાપ.
પૂરાં કોડિ ચડયાં તસ પૂંઠી, 'પલ માંહિ પૂણી મણ માંહિ મૂંડિ'.૭૫૬

રાવ—'મૂંકુ કર સાથિ આથડા, થોડી બુધિ નઇ થોહરિ ચડાં.'
મઇં જીત્યા મહિમંડલિ માલ, દીઠુઇ દંતી છંડઇ પાલ,
'ગલવા કોઇ ન ઘાલિ ગલાં, હાકઇ હરિણ ઠરૂં પાંગલાં.'
'રૂંધ્યો રામ ન છુટિઇ વડિ, માંથું ગહિપ તણિ સીંગડિ.' ૭૫૭

મંદો.–'ગાડાં વાટિ ગાડલી જાઇ, ગામ લોક નઇ પાવૈ પાઇ.'
'વેસણ એક સેર તિમ સૂંઠિ.' જિગ ખર કૂખર તહારિ પૂઠિ.
'યમપૂરનો મારગ મોકલો, જુનાં પિતર ચોગિ તે પલો.'
'મૂરખ પુરુષ પાહાણુસિઉં ભિડઇ,કરિ દીપક કો કુઆઇ પડઇ?'૭૫૮

રાવ.––'પાક ચડાવિ મ પ્રમદા ઘણું,' રાજ ગમિ તૂં રાઘવ તણું',
'જાણૂં અસતીનો અધિકાર, 'સૂતી સમરિ પર ભરતાર,'

'ધનિ જાનકી જનિતા કૂખ, (જે) વ્યાંધી જમલી વેડી ભૂખ,'
સતી તણી નવિ ચુકિ ચાલિ, સહિજ ન સીખ ન ઉખધ ટાલિ. ૭૫૯

મંદો.—ટીલું ત્રિગુઢઇ કોટિ તુજ 'ફરૂં', માણુસ હાથિ મરણ 'પતગરૂં'.
ધર્મ વિરાણિ ચઉદ ચોકડી, 'અખત્ર ચાલતાં અધલી ધેડી.'
દેવ દાનવ ન મરી માનુષિ, 'તેણી નીંદ્રઇ સૂતો રખે.'
અચલ તરિયા એણી અહિનાણી,સીત સચુડી જાતી જાણિ. ૭૬૦

રા.—જોયણ કોડિ હતી જાનકી, આણિ કિણઇ અયોધ્યાં થિકી?
'જે જસ ઘટતી તે તસ ઘટિઇ,' દશરથનંદન કિમ દાખટિઇ?
'કર્મવિહુણો કરસણ કરઇ, વહિડઇ વરસ કિ ધોરી મરઈ.'
'વછ વિણાસઇ અંધો વણઇ, કીડી સાંચઇ તીતર ચિણઈ.' ૭૬૧

મંદો.—'ચણતાં ઘાડી ચંચૂલ તણી, કાકી થાકી પાપડ વણી.'
મનિ મંદોદરિ ગહિલી ગણી, 'કસ કાંચલી ધવારિ ધણી.'
'ઘહુ' ગણિ માંડા કોણ માત્ર? જાનકી નહીં ઘર સરિખી જાત્ર.'
'માંસ વડિ પોલી પરગણું, સીતા શ્રીફલ હોલી તણું.' ૭૬૨

રાવ.—'તાણો વાણો મ કરિ' તારુણી, તૂં વયરણિ વૈદેહી તણી.
'ચોરી પડઇ ન મુંહુંગી ભાગિ, વહિતી નીક ન દીજઇ પાગ.'
સીતા પાહિં સપરાણી સોકિ, જે પ્રીઊ મિલી પોઢિ ગઉખિ.
'આંખિ વહી ઉંચી વનખડિ, વાડિ દૂબલી છીંડું પડિ.' ૭૬૩

મંદો.—'પાડા પાહિં કાલુ વાટલું, શ્રાવણ માસિ ન સીંચિઉ ગલૂં.'
'પાંચ કલસ ઘી કરતી ગાય, મુંહડઇ ટિપ ન તાતૂં જાય.'
તિમ શીતા સિઉં કીજઇ ભલી? 'જો વસિ નાવઇ તો વાકલી.'
જિમ આગિ એક ગર્ધભ દૂઊ, કુડીઆસ કરંતો મૂઉ. ૭૬૪

રાવ.—મુંઆગલિ સીતા શરીર, 'ખોલિ મંજારિ ભલાવી ખીર.'
'એક અબલા નઈં બીજાં બાલ, વિણ સીખવ્યાં ન છંડિ છયલ.'
'જિમ રાઉલિ ગયા ન વલિ શશા,' તિમ વૈદેહી 'વીસઇ વિસા,'
બોલિમબોલી મ કરી આગાલિ.''નાંખિ મ જલિ સોનાની ગ્રાલિ.'

મંદો.—'ભલપ્રણ્યુભેલિ પડી ભરતાર, ફાટિ પેટિ ન પાટા ઠાહાર.'
નગરિ પગરિ ધસોહરિ ચડા, 'નાભિ નિરંતરિ કીડા પંડા.'
વચન વિભીષણિ લોપિઉં વડું, 'દાતઇ જલિ બાલિઉં ખોલડું.'
'છઠ્ઠિકા ઘટિ ન બુઝિ બૂચ, પાણિ પીયારિ આપિઉં કુંચ'. ૭૬૬

રાવ.—કૂંચ ન માથા ખલિ જૂ જૂઉ, 'એકજ ઘાઈ ખણુસિ કૂઉ.'
જે પરિ થાસિ પલિવંગ તણી, 'એક રીત તિમ બીજાતણી,'
ભલું વિભીષણુ મૂંકયો પહરો, 'કોઢી રૂઠો રવિ પાધરો.'
જો દેઉરનૂં દોહિલું થાય, તુ એ' ઉંદલ ઉધામાહિ.' ૭૬૭

મંદો.—'મુખ કુંજરનું મમ કરિ દંત, ખાવા જોવાના હોય હંત.'
'ચોર ચાડ બિ ધરીએ બાંહિ, કુડઉં કહિતાં મરીએ માંહિ.'
'જાણિ રૂષ જંબકના હુઆ, ઝાઝૂં જલ પીધાં ઝાઝૂયા,'
'લંપટ લાજ ન લાગી કિસી,' 'વાઢિઉં તે જે વાઢિ ધસી.' ૭૬૮

રાવ.—'ધસિ માં ધરણી મુહ સંભાલી, જિહ્વા જો બડકેરી કાલિ.'
'અતિ લવતાં અણુચીતિઉ પડિ, કહીઈ વિષ કાકીંડી ચડિ.'
'મુઝ દાખિન સાવિજના સોર, સવિ સીઆલ બગામણુ બોર.'
ઊંડા તીમ ઉડણુ માંકડાં, નર નીરતાંની ખાસી મડાં.' ૭૬૯

મ દો.—'મૂંડા તેલ ન મૂંકઈ કોઇ, હાંડી હેઠિ હુતાશન હોઇ.'
'ભૂખિઉ ભરિ ન બિહુ' કરિ સીથ, તરિસિઉં પણિ જલપીઇતીથ.'
'પરવસિ કરતાં લાગઇ વાર, એક પ્રમદા બીજો પ્રકાર.'
નલ કૂબરના શાપ વિશેષિ, 'દૂખિઇ' વાહિઉ ડાંગ ન દેખિ.' ૭૭૦

રાવ.— દેખાડિસિ ફિરતા પ્રાસાદ, અસુરસુતા ઊતારિસિ નાદ.'
ત્રિભુવનિ ત્રાસ પડિ મુઝ ભુઇ, 'તાડો મ કરિ તેહનિ સુહિ,'
મહારી આણુ ગદાધર ગણિ, 'કરિ બાંધિઉ કાચિ તાંતણિ,'
હૂં હરિપુરનો 'યંત્ર પાતાલ, થાઇ ન વયરી વાંકઉં વાલ.' ૭૭૧

મંદો૦—વાસિઉ વેઢ કરી વનકટી, ભેલી ત્રિગઢ તણી તલહટી,
લૂસઇ લંક ચડી ગઢિ ગૂલ, સાથિ સવાલક્ષ શાર્દૂલ.

બાધિઉં જલ તલિ પાડી શૃંગ, 'રાખી, ન સકઇ દૈવ કુરંગ.'
'જિણિં બાંધ્યા તિણઇ છુટીઇ, કાંઇ કમલ ડાંગઇં કૂટીઇં'? ૭૭૨

રાવ૦—કટકબંધ તિમ દીસિં ઘણો, જિમ પર ઘોરાદેગમ તણો.
દલનાયક થઈ આવ્યો નીચ, 'ઉખરડી આટિઇં ઉલ્લેચ.'
'ખાંડ પાડાપાડી વઢિ, ફાટિ હાકલિ જાગર પડિ.'
'શુંઠિ પૂડા ન થાસઇં રામ, હરિચંદ હાટિ ન પૂરિ હાંમ.' ૭૭૩

મંદો૦—'હેમ હુતાશન હુનું ખરૂં', તિમ શીતા બલતૂં ગાડરૂં.'
લખમણ હાલાહલ લેખવઇ, 'તોલું ન માનઇ તો માણે મંવઇ.'
નિર્મલ નામ ન કીજઇ વ્યતું, રામચંદ્ર 'ચકમક ચાલતું.'
'વયરી વધ સેવક સાધાર, યમ દેહ દર્પણ ઉપરિ આકાર.' ૭૭૪

રાવ૦—એહ કારણિ સાંભલિ સૂંદરી, 'ચકમક નાખિસિ ચૂનો કરી.'
'હાલાહલ હરનિ ભાલવું, નીલકંઠ ગલિ દીસઇ નવું.'
'બલતી ગાડર બોલીસિઇ નીરિ,' સીતલ થાસીઇ શીત શરીર.
'માદલ કારમુ યે પેખણું, આગલિ વાટ્ટ પાછલિ લણું.' ૭૭૫

મંદો૦—'ખણતાં ઊકરડુ ખરડાઇ, વગદાં વીછિ વગડા માહિં.'
'કોઠી ધોતાં કાદવ કરિ, ટાલિ મ તરણાં તિમ સાથરિ.'
'સહયાં દટાઇ સિઉં સીઝિ કાજ; વિલખા કરતાં વિણસિ રાજ,'
સુંપીશીત સીખામણ માનિ, નહીંતર રાવણ ભૂલો રાંનિ.' ૭૭૬

રાવ૦—રાય નલવર નિત કરિ રસોઇ, દાવાનલ કરિ કાપડ ધોઇ,
શશિ ભાઇંસાઇત જિમ જલ વહિ, બીજા ગ્રહ ધરી બાંધ્યા રહિ.
વિહિ વાહિણુ ગણપતિ ગોવાલ, નારદ તુંબર પુરઇ તાલ,
તે ઉપરિ સ્ત્રી લાંપુ લવઇ, 'કોઇ કીધિનું દર દાખવઇ ! ' ૭૭૭

મંદો'—વાઘ વિહા નવ કોઇ સાંમૂલ,' ઉદયાચલ ઉપાડીઉ ગુલ.
દેખી ઉતરતો અભિમાંન, 'આડા આંખી ન દીજઇ કાંન.'

'કાલો ગોલ મનિ જાણિ ગલો, પેખિ પરાઠી સીહ સાંકલ્યો.'
'રૂંદ્ર કોપનું એહ અહિનાણ, તૂંબાની પરિ તરિયાં પાહાણ.' ૭૭૮

રાવ.–'પાહણ ન પડિઉ જિમે તૂં જિણી, પહિલા પગ છાંડિ પાપિણી'
પીહરિ પડસૂધી કીડલૂં, સર્વ સુતાહરું સૂઝિ 'ભલૂં.'
પિતા વિતાં પીયારાં કરિ, 'તૂં ગોખરૂ કરિ કાંટો સરિ.'
મૂં પ્રતિ દેતાં 'માથિ ચડી,' સૂધી સ્વાન તણી પૂંછડી.' ૭૭૯

મંદો.–'છોડ ગલીનો તલસી માંહિ, તૂં ચતુર્મુખ નિ ચોથિ પાઇ.'
'કંટક કાઠ ન જાણી નમી, ખિર ખાખર નિ સૂકડિ સમી.'
મુહિ મહાદેવનૂં મૂંકિ નામ, 'પોપટની પરિ સાલિગરામ.'
વેદ ભણિ વૈશ્રવા વછ, 'બગધ્યાની પરિ મારિ મચ્છ.' ૭૮૦

રાવ.–'મછ મલ્યાગરિ ઉગટ અંગિ, સૂંધિઉં દૂધ ભજઇ ભૂયંગ.'
'ઘડ ગોરસ તૂંબિણિ સીંચાય, રામરાજ કરસિ ઘરમાહિં.'
'ગધ ગુરલ લહુઆ પણ કૂડ, સાહજઇ ન મુંકાવઇ સસિ ચૂડ.'
'હણતાં કામિનિ હત્યા હોઇ, ભાજન ભીખ ન ભંજઇ કોઇ.' ૭૮૧

મંદો.–'કોઇ સાચું કહિતાં કિમ ગમિ?' ગહિલા કંવ 'અહિઉ આથમિ.'
'તૂંબા ટાલિ ત્રાપો થયો, રાઉન સહિત રસાતલિ ગયો.'
'સાગું થડુ ન આવઇ ઠામિ, ગજપૂંછ લિક્ષિ ન ઉઠઇ ગામિ.'
નરનાયક નઇં નાંસી કંધ, સાહમા જઇ કરઇ સાજ્ત બંધ. ૭૮૨

રાવ.–'બૂંધાણુ બોલ વિચારી બોલ, ગણિ ન માદલ ઢમકા ઢોલ.'
નર વાનર દલ દાખવિ કિસિઉં,? 'ઉંટ તણઇ મુખિ જીરુ જિસિઉ.'
'લોટ લવણ પરિ જાસિ નામ, ઘણા કાગ વચ્ચિ રાજા રામ.'
'શાખામૃગ મેલે સો ભાર, વૈશ્વાનર નઈં કેહી વાર ?' ૭૮૩

મંદો.–નર વાનરની વિસમી વાત, મારી અખય કરિઉ ઉતપાત.
બાલી લંક લગાડિ ખોડિ, મલિયા કઠિન કપિ કોડાકોડિ.
'રખે પડિ રવિ' રાણી ભણુઇ, 'ઘણા હાથ ઘરિ વયરી તણુઇ.'
એ અનરથ ક્ષિતિ થાસિઇ પારુ, 'તો કુલનો નાખીઉ કાકરુ.' ૭૮૪

રાવ.–કુંઅર તમ પામ્યો ટેલાંસ, 'પારો મરે તો પુરઇ આસ.'
'અખિ પાખિ નકી દુઝિ ગાય, કઇ કસ્તૂરી કડુઇ થાય.'
' વીવાહ ન રહિ વિણુ કાચરી, સિઉ બેટાની પડીસિઇ બરી' ?
'અંબુદ માંહિ ભરી અંજલિ, પોહુલિ પેટિ વીઆસિઇ વલી' ૭૮૫
મંદો.–'વલતી ન વલિ કૂઆ છાંહિ, મન માંહા રુ પે લૂખા કાંઈ ?'
'ખેત્ર પીઆરિ બાંધી ટોહિ, પન્નગ નાઠો પગશાં જોહિ.'
વિષમ દેસ લીધો વાંનરિ,' અંતકાલિનું કો ઔખધ કરિ?'
રામિ વિભીષણ આપિઉ રાજ, ટાઢી તાપિસિ કેહા કાજ ? ૭૮૬
રાવ.–'કાજલ વદની'કાંઈ સંતાપિ ? 'તુટઈ ન સીકાં તાહારિ સરાપિ.'
'તૂ ઘર ઘણાં તણી, પરૂહુણી,' દસમુખ ન ગમઈ સુમુખ ભણી.
જગ જાણિ પંચઉલી પિતા, સંઘવિલાસણિ તેહની સુતા.
'બીજ ન બીજઉં ઊગઇ અંસ,હાડી તણા ન કહાવઇ હંસ.' ૭૮૭
મં.–'હંસક હલૂઆ ન છંડિ' સૂણો, 'ભૂપતિ થયો પણ ભીખારી તણો.'
જાતાં કથન કરિયાં પરમાણ, 'રાજ વિણાસી રાખિઉં માંણ.'
તઇં ક્ષિત્રિ ભૂપતિ ખેર્યાં પલી, માહરું પીહર વઓડિઉં વલી,
'પરજલતું દેખઇ પરદેસ, હસઇ ચાલણી કરવા રેસિ.' ૭૮૮
રાવ.–રીસ ન રાવણ ઉપરિ ઉલ્હવઇ, 'પડી ટીપ જિમ તાતઇ તવઇ.'
'શાગું હેઠિ ભરિઉં હાંડલૂં, ઢાંક્યૂં ડંકિ ન બોલઇ ભલૂં.'
ગયું ગોત્ર દસમસ્તક ભણિ, 'મરણારી ઘરિ મેલા તણિ.'
'લાંબી જીભ લવંતી વારિ, કંદ કાઢિસિ દસમિ દૂઆરિ.' ૭૮૯
મંદો.–'દોરા દસી લગિ આંગમી,' ગુણ કેહા વૈદેહી ગમી ?
આણિ જનમિ અધૂરાં ચડિ, રદ કાલિ જૈ રૌરવિ પડિ.
તે 'ઊખાડ કવણ કરિ ઘરિ ? વિપ્ર વઢી તૂં કાલૂં કરિ.'
'લોભી લંપટ લાહ દાખી, હેતુ વચનિ દિઉં કેહની સાખી? '૭૯૦
રાવ..–'સીખામણ જે સીની કરિ, વણુ કાયા વરતિ સાસરિ.'
હું ઉથાપી થાપૂં બ્રહ્માંડ, હેઠોડીઉ હસાવઇસિ રાંડ.

તું નીસરિ કુલહીણી કલંક, ' સાતઇ ફેરિ એકજ ગંઠિ. ' ૭૯૯
મંદો-ગાઠિ સતરસઉ સીકરિ, ' આગલિ ઉટ ન તિ ઉગરિઇ. '
' જાઈ સીઆલ ન હુંતુ સૂર, યમનિ માલવ જાણુ મ દૂરિ. '
કુલિ વહુઅર સુકુલેણી સુતા, પતિ કેરી પાલિ પતિવ્રતા.
'રાજા લક્ષણ લુંડી તણા, કલિવર કિમ રાખિ આપણા.?' ૮૦૦
રાવ –પૂર્ણું બ ધન પ્રીઉનઇ કરી,' શત ખાધા થઇ સીકોત્તરી'
' ઘાસી પીસી થઇ મસવાસ, ઘોકઇ કરસણ ધર્મંવણાસ. '
અહિવાતન ઉડઇ અવતરી, મઉડ ન છૂટઈ મંદોદરી.
' લોક બોક મુખ મોટાં સહી, નગરનાયકા કંન્યા કહી. ' ૮૦૧
મંદો.–કહીઇ કિસિઉ સદાસિવ રેસ, સ્વામા કીધઉં સીંગલદેસ.
' જે કોઠીઉં ન જાણિ ઘઠી, કરિ તેહનઇ દીધી તોલડા. '
' કિમ કુલાલી કહિ કપાટ ? જાણિ હડિ દલિ માંડિઉં હાટ.'
વસુધા માહિ તૂં કીધા વડા, 'કનક તણિ પંજરિ કાગડો.' ૮૦૨
રાવ.– ' ગૂડા ગાડા સરિસા બંધિ, ઉભી ઉતરિઉં સરલ સંધિ. '
' આખઈ સુહિ બાંધ્યું બાહારડી, નાક ચાંપતાં નઉમીં ઘડી.'
'રસના તણા રૂધિરઈ મૂંઆ, જોડયાં કથન કહઇ જુ જુઆં.'
જઉ અધિકેરૂં દીધું અંચ, 'બીજવતા ન કરઇ ખલ ખંચ.' ૮૦૩
મંદો.–'ખાંચી કરિ બાંધ્યું ખારેક, સનેપાતના દીજઇ સેક. '
'વૈદ વિનોદી આવ્યા નવા,' બલીઆની બૂકી મેલવા.
' સપ્ત ધાત સોધી સામટી, રોગ પીડ ગઇ જેહની ઘટી.'
કાયા કામજવર પીડિ જાસ, ' વાઢી ગલું વછોડિ ઘાસ. ' ૮૦૪
રાવ.–' ખસતી કાં કરિ ભઈરવઝંપ ? તેડઈ જાર જે સરસા સંપ '
શાખામૃગ જે માર્યો રાંમિ, અબલા એ બોલી સંગ્રામિ.
આગઈ કિણઇ હણિઉ શાલૂર? 'સાસૂ આગલિ કહાવ્યૂં સૂર.'
તિમ રડવડતાં જીત્યા રોડ, 'લગડઇ ભુઇ સુહિ લીધી હોડ.'૮૦૫
મંદો.–'હોડિઇ હાટ ન કોઇ ઉઘડિ, લોક વિગૂચઈ લાંઘણ પડિ. '
' બાંધ્યૂં બેટ ન મૂંકઇ તીર, યમ કઠિપંજરિ ઘાલિઉ કીર. '
વાંનર રાજ વિણાસઇ વડૂં, ' અંબર ફાટો સ્યૂં થીગડૂં ? '
'બાલક ઝૂંટી ખિસઇ ઝાડિ, કાડિજ કાઠિ કિમ ઉઠિ ધાડિ? ૮૦૬
રાવ.–' ધાડ ધણીનઈ ખિમણું પ્રાણ, ' બાંણુ ક્ષોહણિ છૂટિ બાંણ.
ધરા ધંધોલી બહુ રણિ ચડી 'વાનર વાઘ ન રહિ ચાપડી.'
'પેડુ પેખણી આણુ મિલ્યૂં, છાનૂં રહિ કિમ વિણ છલછલ્યૂં ?'
'રાંડીપૂતા પડિાસઈ પાસિ, જિમ છોકરડાં પીસઈ છાસિ.' ૮૦૭

મંદો.–'છાસિ ન પાણિ બીજૂં, ખમિઇ, અસુર નૂથી જે કો આંગમઇ.'
એક બોલી મુખિ બોલઇ ઘણું, વયર ન વાલૂં કુયર તણું.
'શઠ રાંક, તેહ બેઊ ઘડિયા, કેરિ કટકા તઇ પોલઇ પડિયા.'
'ઘણિ કૂટતાં ન હૃખઇ ડીલ, મોટા દૈત્ય મનાવ્યા મીલ.' ૮૦૮
રાવ.–'માલ વિધા મૂં સરિસા ભડિ, સૂરપણિ બાંધ્યા આકડી.'
દશરથ વાધ્યો બ્રાહ્મણ વધી, પામિઇં પુત્ર જણ્યા પારધી.
જોતાં ત્રંબક ત્રૂટી પડિઉં, પાતિક પરિણ્યું પ્રૂરૂં ચડિઉં.
હવિઇં વેદેહી જો વાલસિ, કુંઅર કોડિ નાંમ ગાલિસિ. ૮૦૯
મંદો.–ગલતાં તરૂઅર ગુડયાં ગૂલ, ચૂરિયાં થડ જે હૂંતાં ફૂલ.
પરદેસી પરિપરિનાં વ્રક્ષ, તે ઊપાડી નાંખ્યાં લક્ષ,
કો રખવાલ ન રહિ વનમાંહિ, સવાભાર સંહારી થાય.
આગઇ વાનર વિલગઇ વિરૂ, 'પીઆરૂં હણતાં હીંસરૂં.' ૮૧૦
રાવ.–સીરાંમણ કેરી વાટલી, ઘસિમસિ કરતાં જાસિ ઢલી.
કરિસિ ભક્ષ ભયંકર દૈત્ય, રગતબીજની થાસિઇ રીતિ.
ભૂંકણ ભસણ આન ભુંડીયાં, જિહાં મોહ ઉપાડયાં તિહાં ગીયાં.
'એક ગિરૂઆ નઇ બીજી ગાઈ, લાવનિ કરતાં લાગિ પાય.' ૮૧૧
મંદો.–પીઆરી ચાડિ પલિવંગ, 'અંબર મડતાં ઉડિ અંગ.'
સવાલાખ શૂં કરવા જિણ્યાં ? જે જોતાં નિશિહર નિરજણ્યાં.
'બોબાઇ ભરિયૌવનિ વૃદ્ધ, મામી મિલતી કરિસિ સહુ.'
'હજી અંગૂઠઈ મૂંકી આજ, કોઇ ઠાહાણીઉ ન રહિસઈ રાજિ.' ૮૧૨
રાવ.–રાજા રઘુવંસીની વેલિ, તે' કૌઅચિ કિમ થાસિ કેલિ'?
કૌશલ્યા કૂખિઇં અવતર્યો, 'એકુ અરથ ન તિણઇ સર્યો.'
'કેગઇ ભુઇ કો ટીંબઇ ચડી ? નાઠા, જલિ જિમ પાખી પડી.'
'મુખ દેખી કૂંકમિ કૌમલ્યા, મારૂઆડિનાં બીડાં મિલ્યા' ૮૧૩
મંદો.–માલી રૂઠો લીયે ફૂલ, વાઢી વેણિ ન માગઇ મૂલ.'
તિમ તૂં કપિ ઊપરિ કોપીયુ, 'ટીપણી હર ના પાવક થયુ.'
જઉ તીતર તિલ ગૂડો ખાય, અધિલો દામ ન અધિકો થાય.'
તિમ સુરસત્રુ વધાર્યો સવે, 'વેલૂ થલિ લીંપ્યા લેખવે.' ૮૧૪
રાવ.–'ખાવી રજ ભીંતરિ કાકરા,' મલતાં રાઘવ પોહુતી જરા.
'લીંપઇ પાગ ન ચરિ છાંહીંઉં, ત્રીજી દિસ ન દીઠત હીયે.'
'માહારા મગ તાહરી તોલડી, મીઠા પખિ અલૂણી પડી.'
ઇશ્વરની વાંછઇ ઉપમા,' ભીખારી નઇ ઉન્હાં જિમાં.' ૮૧૫
મંદો'–જિમ કાંબલ ભીજઇ તિમ ભાર, ઘણી સઇયાણી વેન્નવિકાર.'

મિલ્યા કુમંત્રી બહુચો વાઘ,' વાઙ્યો મક્ષ તણો વછનાગ.'
'હજીઅ ન વલ છાંડી દોરડી, ચણીઉં ચાંચઇ લીધું ચિડી.'
'ધીકઇ પંજર ધૂંમ વિશાલ, ઊંચો આભ નીચો પાતાલ.' ૮૧૬
રાવ.–તલિ પઇસી ક્ષિતિ કાઢું ખણી, સર સાધું સરગાપુર ભણી.
જલ જંગલ પરિ પેખું ઘણી, ચોદઇ ભુવન કરૂં ચાલણી.
એ વિખ તરુઅર હું ત્રિપુરારિ, એ કેશર સૂં માધવ સારિ.
એ માનવ નઇ હું સુરશત્ર, 'ઉદયો દિનકર નમ્યાં નક્ષત્ર.' ૮૧૭
મંદો.–ક્ષત્રી સહસાર્જુન માનવી, દેખઈ પાડયો દસમુખ દાનવી.
સુર નરપતિ જિણઇ નિરજણ્યો, તે સઘલાં આઉખસૂં હણ્યો
બીજે રાઘવિ તે રોલયો, તિણિ વાનરિ તુંહનિં રોલયો.
'કનક સરિખો સોમલખાર, માલિમ બેઠી બોલણહાર.' ૮૧૮
રાવ.–હરિ ફરસીધર મૂંક્યૂં માંડ, જાણ્યું જનયા થાસિ રાંડ.
નહીંતરિ' છપન તણાં મોહૂયા, જણે જણ પાસિ ગણાવત મૂઆં.'
ઇણઇ વાલિ વરાસિ હણિઉં, અવધ્યાંપતિ તિણઇ ભણિઉ.
'ટીંબર તલિ ગયા તે વીસર્યા, 'ભાદ્રવિ ફૂટી દેખઇ ભર્યા.' ૮૧૯
મં.–ભૂર ભલા ભડ તાહારા મરિ, રાઘવ ' પરિં પરિયટની કાર. '
' અલગાં તૂર વજાડઇ આપ, પરહુંણા પાહ મરાવઇ સાપ. '
ખાડિ ચડાવિ દશરથ પુત્ર, ' કુએ પડતાં કુસાલ પામૈત્ર. '
'વિષહર વાઘ વઢિ સીહાણિ? એમ અગનિ ટાઢી સુહકાણિ.' ૮૨૦
રા.–'કાંણા આંખિ ન કસવટિ રહિ, ખગ વાગ્યાં વાધિ સહુકો કહિ.'
તેહવૂં દલ સિઉં કરસિ વઢી ? ' ભરડા ભુઈ મૂંકી મઢી ? '
કાયર કૃપણ કૂડ લોભીયા, માયામૃગ મારેવા ગયા.
કારણ કનક નારિ નીંગમી, 'વિષ રાખતાં વિણાસિઉં અમી.' ૮૨૧
મં.–ઈમ જાણે સીતા સંખિણી, માહા સતી સૂરશત્રહ તણી
પહિલઇ પગલિ લંકા દહી, વહા વચ્છની વાલી વહી.
ખાધા ખરદૂખર જે ખૂંટ, 'હઢિ હાકતાં પઈઠઉ ઉંટ.'
તિમ દશશિર લેસિઇ દોહવી, 'મુંહઘી શુંઠિ માણઈ મવી.' ૮૨૨
રા.–મા વસિ કહિસિમ કરેસિ ઘણી, 'વિણ પુછઇ વિધિ વિષ્ટી તણી.'
કન્યા કોડિ કરિ સહુ કોઇ, 'મુહડા મુહડિ માગું ન હોઇ.'
'કેસરિ પાહ કરડાવ્યું ભલું, ભસણિ ભસિ તે અતિ દેહિલૂં.'
'પાહિ મ માથા ઉપરિ વાટ, અણહૂંતો લાગિ ઉચાટ. ' ૮૨૩
મં.–ચોટી ધરિ કરિ ચાંપઉ તલિ, સહસાર્જુન પુણ બાંધિઉ ગલિ.
બીજઉ કપિ કુકંધ્યા તણિ, બહુરૂપીઆ બાંધ્યો પાલણિ.

'ઓઈ' મૂંકાવિઉ ત્રાગૂં કરી, ક્ષતિપતિ નઈ ' ખોલો પાથરી.'
હવડાં લાધૂં પુરૂષારથ તણી, 'વાટી વિરાષ્ટિ ત્રાટિ તણી.' ૯૨૪
રા.–તિણિ વચનિ સુણી 'સિર થકો, ચાલ્યો ચરણ લગિ ચાટકો.'
રાતાં લોચન રીસિઈં ભરિયાં, દસ મસ્તક થડથાં થરહરિયાં.
અસુર ન મારિ અબલા પાત્ર, 'ઘરણી હણી ઘરિ ખણવૂં ખાત્ર.'
'વરિ વયરી પણિ પંડિત ભલો, પ્રીતિવંત પામર દોહિલો.' ૮૨૫
મં.–દોહિલૂં કૂમરણ ન દીઠુ તહીંઈં, કલંક પૂરાં લાગાં જહીંઈં.
એક ભગનિ મયદાનવિ હરી, બીજી લખમણિ લટપટ કરી.
ગુડાં ગોત્ર મંત્રી માઉલા, હઈયું હજીય ન છંડિ ગલા.
'વિણ પલકો નર વારિઉં કરિ, પલકયો સીસ વઢાવિ સરિ.' ૮૨૬
રા.–સરિ મંદોદરિ બોલી અસિઉં, કાવ.જંપિ હવિ કીજઈ કિસિઉં?
'જઉ લીજઈ નવ લાખિઈં નવી, તો પણિ વાણહી પગિ પહિરવી.'
'રાંડ ભાંડ નિ સાંઢ સમાન, આગઈ કર જોડયા ઈશાનિ.'
'એક અબલા નઈં એહેરૂ તણાં, કમં થોડાં નઈં પ્રાકમ ઘણાં.' ૮૨૭
મં૦–'ઘણિ લાડિ લાજઈ માવડી, રાવણ રેસિ રીસ તવ ચડી.
લીધૂં અંચિમર ઊભઈ થઇ, વીણ વરાંસિ ગોફિણિ ગ્રહી.
કોપ્યો કંત હવિ કેહનિ કહિ? 'પરવત બલતાં પાવસિ રહિ.'
'શ્રદ્ધા સમચેી સસરા ભણી, વાહાર કરિ કુલિવહુઅર તણી.૮૨૮
કવિ–તિણિ સમઈ પધાર્યા પિતા, મૂંકાવી મઈદાનવ સૂતા.
પગિ અણૂહાણિ અનિ એકલી, મંદોદરિ મંદરિ મોકલી.
પછઈ પ્રજાપતિ કીધી રીસ, દોષ ન દીઠો તઈં દસસીસ.
ભ્રહ્મા–એકજ આપસવારથ ગણ્યુ, 'ભલી ભઈંસિ પાડો જણ્યો.' ૮૨૯
જિણિ અવસરિ હતો વનવાસિ, ઠંડ મંગાવ્યો મુનિવર પાસિ.
કુલકાતર કત્યા પાઠવી, તે હવડાં પરિપૂરણ હવી.
સરજૂં સંભુ ન છૂટઈ ઘડી, 'આંણી વીંછિણિ છાંણિ ચડી.'
'ખણતાં મૂલ મોભિં નીકલી, છાંણિ વાવી પાહાણિ ફલી.' ૮૩૦
કુલિ સાંભલિ તે શીતાતણાં, વરદા વિઘન વિણાસ્યાં ઘણાં.
સતિ પતિવ્રતા નઈં પદમની, અંબા ઉદરિઈં તે ઊપની.
પ્રતિમા પારવતી અવતાર, ભણી જનેતા (જઇ) કરઇ ગૂડાર.
વહુનો વાદ થયો ઘરમાહિ, 'ભૂલા શેઠ કહો આવ્યા કાહિ.' ૮૩૧
કામિ કામિ તૂં વરાંસિઉ વચ્છ, મૂં જોતાં મતિ તાહારી તુચ્છ.
નર કરિ મરણ લેસિઉં જહીંઇ, તઈં સુત સાલ ન ટાલિઉ તહીંઈં.
કૂડો રહો કુંઅર આપણો, દારા દોસ નવિ દીજઈ ઘણો.

'ભૂલો ઘણુ અહિરણિ ચકચૂરિ, જનક જનેતા ઉપરિ સૂર.' ૮૩૨
રા૦—સુર સહસ્ર તુમ્હ સરખા મેલિ, માંણુ ન મંદોદરિનું ટલિ.
જે ગતજનમિ હુંતિ ડેડકી, ઋષિ રાખ્યા વિષવેદન થિકી.
(તે) પૂર્વિ પુણ્ય તણિ પરતાપી, અંતકરાય સકિ ઉથાપિ.
'વર વાહુલીઆ જાસિઇ વહિ, રહિસિ નારી નદી નિરવહી.' ૮૩૩
મં૦—વહિ નીર પરઘરિ પાહુણી, ભૂખ નિવારી ભરતા તણી.
અશવા અવસરિ દેખી આથિ, પહિલી રાડિ કરિ પ્રીઉ સાથિ.
બ્ર૦—રાવણ રોસ ન કીજે ઘણો, ભૂંડા ભલો જનમ જામણો.
તન મારી તન મૂંકી જાય 'ગલી રયણુ જિમ બઇઠી ગાય.' ૮૩૪
ગોરી પીઠ ન પડી પલ્હાણુ, તું કુલદીપક કાંઇ ન જાણુ.
જે હણતાં હિયઈ આડા હાથ, તે નાસતાં કિમ મારિ નાથ?
તઈ ડારી એ 'ભાગો ભારિ, ત્રિણ્ણ ઊપરિ સી તરુઆરિ?'
'આઊધ ઊગામિ જેતલાં, તાડી કો મૂંકિ તેતલાં?' ૮૩૫
રા.—તિલક તમો તેત્રીસહ કોડિ, દસશિર જંપઈ દોઇ કર જોડિ.
'છોરૂ છાંડિ કછોરૂ હોઇ, માત કુમાત ન કાહાલિ કોઈ.'
'એક કંદ્રપ નઇ બીજો ક્રોધ, જે જાલવી સકઈ તે યોધ.'
રાવણ વયણ સર્વ સાંભલ્યાં, ધનિ ધનિ કહિતા બ્રહ્મા વલ્યા. ૮૩૬
વલી પધારિયા ઈસર આવાસિ, મતિ દેવા મંદોદરિ પાસિ.
ઈશ્વર.—મયદાનવી કુંયરિ કહાવિ, ચઊદ ભવન માંહિ ભલૂં ભણાવિ.
વર સાહામાં વાયક ઊચર્યાં, તે સઘલાં ધુરિ કુડાં કર્યાં.
'દાવાનાલ દાધૂં પાલવિ, જીભ તણું જંવારિ નવિ.' ૮૩૭
નવકુલ નાગ અમર તેત્રીસ, જાણઈ યુગતિ ઉપાસઇ ઇસ.
વિષ્ણુ ભગતિ વાણી વિસ્તરિ, તે રાવણ કિમ કલી સુખ કરિ?
વહિ વેદ સંધ્યા સાતસી, ષટકર્મ ચાલિ ન ચૂકઇ કિસી.
'સર્વ જીવ ઊપરિ સમચિત્ત, 'ગંગોદક નિઇ ચરણામૃત્ત.' ૮૩૮
મૃત્ય રાંમ કરિ માગૂં માંડ, કુલ કાઢિવા કુંભી કુંડ.
દેખી લંકિ અસુનાં લક્ષ, 'જે ચણીયારિ ઘાલી ચક્ષ.'
મુગતિ માગવા મુંકિઇ રાજ, તે અલહીઉ કિમ કહીઇ આજ?
'સુખ સંવરિ સર્વ સતઈ રીહ, 'લોહ નાંખીં સોનૂં સંગ્રહી.' ૮૩૯
અહી સીતામનિ માતા ગણી, 'ઊહનો વાય નાવઈ તે ભણી.'
રખવાલિ રાખી રાક્ષસી, ત્રીસ સહસ વલી ત્રિજટા જસી.

૮૩૧-૪—"વહુ વાદથી ઉધરી ગાંમ" પાઠાંતર.

જાણું રામ લેસઇ વનવાસિ, વૈદેહી કિમ રાખૂં પાસિ ?
વિણસઇ ધર્મ સતી સંવાહિ, 'ગંગા જમનાં જલ લેતી જાય.'૮૪૦
ઇશ્વર—જયવિજય દોઇ દ્વાર અંતરી, સોય અવતારીયા સાપિઇ કરી.
સ્વામી વચન 'બાંધી સઊણગાંઠિ,' વયર કરી જાસિઇ વૈકુંઠિ.
'લેખઈ ચોખઇ કરતાં મરઈ, સુંચલ સુંઠિ ન સાજા કરિ.'
'ડાહા પ્રતિ ન ડાહા થઈઇ,' મંદોદરિ મતિ જાગિ હઇઇ.૮૪૧
હઈયડિ નિર્મલ તણું અહેતાણુ 'ઉજડ માહિ ન ભાજઇ આણુ.'
'વિષ વેદન ટાલી વિપ્રીત' પિતા સુતા પરિ લાગ્યો શીત.
આંણી મૂંકી માંહિ અશોક, તે રાવણ નઇ કેહો દોષ ?
હાડ ન ગૂઢ ન જીભ ન જાકિ, 'તરણા ચોર તે ત્રણસઇ ભાખિ.'૮૪૨
બ્ર.— ભાખિ કમલાસન સુણિ વ., ભુવન ત્રિણિ તમ્હ સૂઝઇ સહુ.
જહીઈ હરિ હનમંત આવયો, મન ઊપલ્યાં કરિ વનિ ગયો.
દૈત દુર્મતિ નઇ સીતા સતી, અસ્યું જણાવ્યું અવધ્યાપતી.
'ખોડિ ખાડ પડઈ સહુકોઇ, સુહણઈ સ્વર્ગન પામિ કોઇ.'૮૪૩
સોઇયા વદની નઇ સાંડલી, તે અબલા તૂં પાહિજ ભલી.
ભરતા ભગતિ ન કીધું ભંગ, જીત્યા પાવક અનઈ પતંગ.
તઈ દસમસ્તક દૂહવ્યો ઘણું, મૂહ લાજઇ મઇદાનવ તણું.
'પાણી દૂધ પટંતર હુસિઈ, કેહની વહુ કેહના જુહારસિઈ'૮૪૪
કવિ.—રીસ નિવારૂં રાણી ભણઇ, લાગી પાગિ પિતામહ તણઇ.
પ્રીઅ સરસો કીધો પ્રસંગ, વલ્યા વિધાતા' વરતો રંગ.'
'કથ' કપટ નઇ કામિનિ કલહિ, અજાયુધિ-પરિ જાસિઇ વિલહિ.'
'ઘરિ ગુલ રાડિ ન પાડિવિ સલ, ચખિ દેખતાં કાયા કુશલ.' ૮૪૫
મં.— કુશલ ન કહીઈ વનિતા ભણિ,' નાચઇ નાચ ટેરૂઆ તણિ.'
'જેહસિ ઝયારી પાંણી ગયું, ઝાઢયો જીમ નઇ જરજૂ રહિયું.
ગાડું ગયું લીહટી તગતગિ, પટઇલ તણી પાકરડા લગિ.'
આપિ શીત કાં કરઇ સંગ્રામ? ઉઠિ અસુરપતિ 'રૂઠો રામ.' ૮૪૬
કવિ—રામિ રાવણ નઇ ઘટકરણ, તારિયા કુંવર કુલ આભરણ.

આવાગમન કરી ઊભગા, તઈ સરગાતિ રાખ્યા શ્રીરંગ.
અચલ વિસીવણુ આપ્યૂં રાજ, વલી પાડિઉં વાનરનૂં કાજ.
સીત સહિત અવધ્યાં આવીયા, ભરત શત્રૂઘન સાહમા ગયા. ૮૪૭
ગયા નગરિ નરનાયક નારિ, યમહર જમતી હેમકુમારિ.
પંચશબદ શીકિરિ સરિ હલિ, આગલિ અધિપતિ પાલા પુલિ.
સિંધાસણુ બઇઠા શ્રીરામ, સકલ લોકે લાધો વિશ્રામ.
સવિ ઉપગાર અમીરસ થયા, કવિ સીધર નઇ કીધી મયા.
મઈ મતિમાનિ વાત વીનવી; અધિકું ઊણું ખમયો કવી. ૮૪૮

પુર્વછાયો.

મઈં ઊખાણા અતિ ઘણા, કીધા કવિત મઝારિ,
'કાવડિ ભરતાં કાપડી, વરઈ ન વેણી વારિ.' ૧
'સંવત પનર પાંસઠ્ઠ, જીરણુદુર્ગ' નિવાસ,
પૂરણુ ચ્યારિ ચોપઈ બિસઇ, બાંધી બુદ્ધિપ્રકાસિ. ૨
પરકાસિ પાતિગ ટલિ, મંદોદરિ સંવાદ.
સાંભલતાં નરનારિ નઇ, સારંગધર પરસાદ. ૩
પ્રકાસિં પાતિક ટલિ, શલ્યા વર સંવાદ,
રાવણુ રૈસિ મ્રંદોદરી, કીધી કથા અનુવાદ. ૪
સોય 'મંત્રી સહસા સુ તન' કવિતા 'સીધર' નામ.
ઉતપતિ મોઢ અડાલજા, તસ તૂઠા શ્રીરામ. ૫

ઇતિશ્રી મંદોદરી સંવાદ ચઉપઇ સંપૂર્ણ.

સંવત ૧૭૦૫ વર્ષે વૈશાખ શુદિ ૧૫ દિને કાસિમપુર મધ્યે ઋષિશ્રી ૫ રાજપાલજી તસ્ય શિષ્ય મુની વીરજીલિપિકુતં સ્વયં પઠનાર્થં. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઈટીના ઉપમંત્રી રા. હીરાલાલ પારેખ તરફની પ્રતિનું છેવટ આ પ્રમાણે છેઃ—

"સંવત ૧૬૭૯ વર્ષે અશાઢ પ્રમાણ વદિપ સોમે શ્રી અમરેલી વાસ્તવ્યે શ્રી કલ્યાણ મસ્તુ.

પ્રબોધ બત્રીશી

અથવા

માંડણ બંધારાના ઉખાણા

સમજુતી

૧ ભક્તિવીશી

પૃષ્ઠ ૧

૧ પ્રબોધ બત્રીશી—ઉપદેશના બત્રીશ કડવાનો સમૂહ. માંડણકવિ કડવાને 'વીશી' નામ આપે છે, કારણ કે છ છ પદના એક એવા વીસ છપ્પાનો એ પ્રત્યેક વીશીમા સમાવેશ કરે છે બંધારો—છીપાઓની પેટાજ્ઞાતિ બંધારા કહેવાય છે બંધારાઓનો ધંધો ઘાટડીઓ, ચુંદડીઓ કે અતલસ આદિ ગલવાળા વસ્ત્રોને ગલ પાડવા માટે પ્રથમ સળીઓથી ઉપસાવી દોરાથી બાંધીને પછી રંગવાનો હતો આ ધંધો માત્ર બંધારાઓને હાથ નહીં રહેતા ગૃહઉદ્યોગ તરીકે કુલસ્ત્રીઓને હાથ ગયેલો છે બાંધણીના ઉદ્યોગસ્થાન પેથાપુરમા કે અતલસના ઉત્પત્તિસ્થાન અમદાવાદમા હજીએ થોડો થોડો આ ઉદ્યોગ પ્રચલિત છે બંધારા શબ્દ માટે જુઓ

" જીરે ! કીયો રંગારો રંગી ગયો ? જીરે ! કોને બંધારે બાંધી ભાત ?
મે ઓઢી રે ચુંદડી "

(બાલા ભોળાનાથ સંગ્રહિત સ્ત્રીગીતો)

ઉખાણા [સ. आभाणक]—કહેવતો લોકોક્તિઓ, લૌકિક ન્યાયો આગઈ-પૂર્વે કવિઓ-કાવ્યમા ગાઇ ગયા ગંગા સંગ્રહી—લોકજીવનની ગંગાના જલપુરો પુષ્કળ વહી રહ્યા છે, છતા આપણી શક્તિના પ્રમાણમાજ આપણે એ જલનો સંઘરો કરી શકીએ છીએ, તેમ લોકજીવનમા પ્રચલિત આ સંખ્યાબંધ કહેવતોમાથી હું પણ મારી શક્તિ અનુસારજ આટલીએ ભેગી કરી શક્યો છું તોય [સં तोय] —પાણી ચોરી બાંધિ હોઈ—હું એ કહેવતો મારી કરી લઈશ છતા તે મોંઘાં [સ महार्घक] નહીં થાય

૨ હીઈ—હૈડે ઉલ્હસી [સ उल्लास]—ઉમંગ લાવીને જેતા તેતા—જેટલા તેટલા લહઈ—સ્વીકારો ઝખ-ઝખ વાયુ [સ वादयति—वादितक वाइयउ]—વાગ્યો, વગાડ્યો

૩ ખિણ [સ व्याख्यान]—આખ્યાન, કથા મિલ્યા [સ मिऌ] ભળ્યા. જાણે તિલ .ભલ્યા !—જાણે કે તલ અને કોદરા [કોદ્રવ] ભેગા થઇ ગયા ! તેહની . હોઈ—તલ અને કોદરા એકઠા થયા પછી કોદરાની ઘેંશ નહીં થઈ શકે કે તલની ઘાણી થઈ ન શકે વિચારસામ્ય માટે જુઓ

" જોજોરે ! મોટાનાઓાથ, ઢબ્દ એરે વાગ્યો ઢોલ;
અમે અંધ અંધારે મળ્યા, જેમ તલમાં કોદરા મળ્યા;
મેંશ ન થાય ન થાય ધાર્યું, કહે અખો એ વાતો ન્યારી."
(અખો: છપ્પા.)

બુઝઈ [સં. બુધ્]—સમજે, કદર કરે, નવિ—નહીં. સંસ્કૃત 'ન + અવિ'માંથી આ શબ્દ ઉતરી આવ્યો છે. છૂટીઈ—મુક્તિ મેળવે. સેવંતરાં—એક જાતનાં ફુલ છે. ગણપતિનું એ પ્રિયફુલ છેઃ જુઓ :

" સેવંત્રાનિ સોહ સારી, વટા ઝાલ્યા પાણ;
મૂષકવાહન' મલપતા છા વેદ ઉચરે વાણ."
(ભાલણ: બીજું નળાખ્યાન.)

સેવંત્રાંના ફુલને લાકડીએથી ઝુડવાનો પ્રયાસ મૂર્ખ પ્રયાસ છે—કોમળ ફુલ ઉપર અસહ્ય માર છે.

૪ સાચ [સં. सत्य]—સાચું. પર ભવિ ભૂખ્યા તે વનિ ફિરઈ—આગલા [પર] અવતારનાં ભુખ્યા એ ભૂત, પ્રેત, વેતાલ અને પિશાચ પોતેજ ભટકતાં ફરે છે તો બીજાનું શું ઉકાળે ? ગોત્રજ [સં. गोत्रजः]—કુલદેવતા. ગોત્રજ ...... લહઈ ?—જે કુલદેવતાનું વજન અર્ધા તોલા જેટલું છે તે મણના ચાંદલાનો ભાર કેમ કરી સહન કરી શકે ? એની શેખતરા બહારનું છે, હસવા પાત્ર છે.

૫ ભગત હીન—ભક્તિ વગરના. જલોઈ નીર વાછિ ઘૃતસેર—પાણી વલોવી ઘીની આશા રાખે. સાધઈ નવ નઈ ત્રુટઈ તેર—સરખાવો આ સાથે:

"મન તણા મનસુબા મન માંહી રહી ગયા,
સાત સાંધું ત્યારે તેર તુટે."   (નરસિંહ મહેતા.)

દુબળો [સં. दुर्बल]—ગરીબ. કણબી [સં. कुटुम्बी]—પાટીદાર. કરસણ [સં. कृष् ઉપરથી]—ખેતી. બીજ—બી. ભાત—ઉત્પન્ન. બીજ ભાતથી બિમણું વરઈ—ઉત્પન્ન કરતા બેવડું બી વરે. પોગલી—પોલું. ખેત્ર [સં. क्षेत्रं]—ખેતર. ખેડે છે......ખેત્ર—પોલાણવાળી કે ઉંડા ચીરા વાળી જમીનમાં સારું પાકતું નથી. ખડહડ—ખાખટી, વસુકી ગયેલી. ખડહડ ભિસિ નઇ આરગી વેત—દુધ ઉડી ગયું હોય એવી ભેંસ ને આઠમી વાર વીયાએલી હોય તે શું દુધ આપે ? ઈમક કરતાં દાણીગણ ચડું—આયાત અથવા માલ કરતા તેના ઉપરનું દાણ વધારે પડતું. ફુખધી વાડે છીંડું પડું—જેની સેવી વાડ તેમા છીંડું પડ્યું એટલે જે તે તેમાથી ચાલ્યું જાય ને ખેતર ભેળાય.

પૃષ્ઠ ૨

૬ શાહ—શાહુકાર. સુઆલ [સં सुकोमल]—નરમ. ગોઠિ—દોસ્તીએ. ચહટી [સં. चत्वरः]—ચૌટું. નગરતલારિ—કોટવાળ. સાહ્યા—પકડ્યા. રૂઠો [સં. रुष्]—ગુસ્સે થયો. નીલું [સં. नील]—લીલું.

૭ મહોતજ [સં. महत्वं]—મહત્ત્વ, કીંમત. ઉપરાછ [સં. उपरि] —ઉપર. ગ્રંથ [સં. ग्रंथ]—ધન. ખોલા પાથરઈ—આજીજી કરે. ચાંપટ—ચપ્પટ, પુરેપુરૂં. ભિખારી કાઢતા ઉંટ પઇઠું—આ કહેવતમાં ભિખારીને બદલે બકરૂં હાલ વપરાય છે.

૮ સિર [સં. शिरस्]—માથું. સમારઈ [સં. स + हर्]—હોળે, ઠીકઠાક કરે. આટ્યાનું—દેવાનું. આગદેસ [સં अप+दिश्]—પાડું વાળવું તે. ચુરઈ—ચોરે. ચવારી [સં. चव्-બોલવું.]—ચપરાશ, પટલાઈ. રાંડ [સં. रंडा]—સ્ત્રીઓ. તે નર ઠાલા નઇ વાજણા—તે પુરૂષો ખાસ્સો ખાલી ને ભપકે ભારી છે. ઠાલો ચણો વાગે ઘણો. વાજણા—બોલકણા.

૯ વિધિ [સં. वि+धा]-ક્રિયા. પખિ—પાખી, રીવાય. હોમ—યજ્ઞ. વીર [સં. वीरः]—દેવ. વિણ ક્રિયા ધરિ બ્યઠ ભૂલ—શું કરવું ને શું નહીં કરવું એમ વગર ક્રિયાએ ધર્મકાર્ય કરવાથી ઘરની અંદર મુળમાં [ભૂલ] નાશ પેઠો [ઘુસ્યો]. જુઓઃ

" હજી કાંઇ વણસ્યું નથી વીરા!
સીતા ગોપી સંતોખો રામ;
વરામો પડ્યો કહી વ્હાલા!
પ્રભુને કરો પ્રણામ. "
(ઉદ્ધવ' રામાયણ.)

ઘરમા ભગન્તુ પેઠું ને ઘર વંઠ્યું. પેટ ચોળી ઉપાયૂ સૂલ—પેટ ચોળી ચોળીને શૂળ [સં. शूल] ઉત્પન્ન કરી. ઊપાયૂં [સં. उप+जा]—ઉપજાવ્યું, પૈદા કર્યું.

અપાસિ [સં. उपवासः]—નીરાહારના વ્રતથી. આપ [સં. आत्मन्] —આ જુની ગુજરાતીના સ્વાર્થ સર્વનામની જગા હાલ 'પોતે' શબ્દે લીધી છે. વિગોઇ [સં. विगुहितकं]—વગોવી. વિરાસિ—ભુલે. છછુંદરિ [સં. छुछुंदरः] —છછુંદર. સર્પ......ટલઈ—સાપ ભુલેચુકે છછુંદર ગળે તો તેને છાંડી દેતા આંખો ગુમાવે ને તેને ગળી જતા મરી જાય. સહીયાં માંડીઈ—બહેનપણાં કરે. હેલી બાઇ!—હે અલી બાઈ! રાંણીશું......દ ડીઈ—રાણી સાથે સખીપણાં કર્યાં ત્યાં 'અલી' એમ તુકારથી સ્નેહભાવે એની સાથે વાત કરી તો ભોગ ફરી વળે.

૧૦ સેવ [સં. सेवा]—સેવા. તલારહ—કોટવાળ, ચોકીદાર. ફોગટ...... પચા ફુટસુ હોઈ—ત્રીસે પચે દોઢસો ખરા પણ વગર ત્રીસે પાંચે ગુણ્યાથી એટલા ન થાય. ગોપ [સં. गोप्]—છુપાવવું તે. સસર અધ નઈ વટ્ટ સરગડુ—સસરો આંધળો હોય ને ગુમ્બજ્ સર્ઈટો વાગે. સરગડુ [शाण + गांठ]—માથા ઉપરના છાપરો માં ઢાંકી નાંખવા વાળી, હાજ કાઢેલી. જુઓઃ

" આંધળો સસરો ને સણગટ વહુ એમ કથા સુણવા ચાલ્યું સહુ;
કહ્યું કાંઇ ને સમજ્યા કશું, આંખનું કાજળ ગાલે ઘસ્યું,
ઉંડો કુવો ને ફાટી બોખ, શીખ્યું સાંભળ્યું સર્વે ફોક."

(અખોઃ છપ્પા)

૧૫ निर्विष [સં. निर्विष]—વેરઝેર વગરનો. આરાધિ [સં. આ+राध्]—આરાધે. કોઠી [સં. कपित्थः]—કોઠનું ઝાડ. સરસા [સં. संदृक्षक]—સરખું. કવિતામા સરસું-સરિસું—ઘણુખરૂ વપરાય છે. જુઓઃ

" વ્યોમ ફરતા વીર તે મુજ રથ સરીસા સાંકળ્યા."

(નરસિંહરાવઃ મેઘ.)

પૃષ્ઠ ૩

કોહા—કોઠના ફળ.

૧૬ યમ ભાગુ—જમને લીધે. પર્યંક [સં. पर्यंकः]—પલંગ. ગુલિ-ગોળથી. ગુલિ મરિ તુ વિષ કા દીઠ ?—સરખાવો આ સાથેઃ "ગુલિ મરિ તેહનિ વિષ કિમ દિજીઈ ?" (દેહલ: અભિમન ઊઝણું.)

વળી સરખાવો અખાના છપ્પા ૩૧.

૧૭ રણખેદ—રણક્ષેત્રની કાયરતા. પાણિ [સં. पाणि]-હાથ. કાંઇ ન લ્યુ તમ્હે મધુ આકડિ ?–તમે શા માટે આકડા પરથી [આકડિ સં. अर्कः] મધ [મધુ] ન લો ? સરખાવોઃ " अर्के चेन्मधु विन्देत किमर्थं पर्वतं व्रजेत् " ?

(શંકરાચાર્યઃ વેદાન્ત સૂત્રભાષ્ય.)

૧૮ આવરી [સં. आ + वृ]—ઢાંકી. આધ-આઘી, દૂર. રોકેરિ નઈ–રોકીને.

૧૯ સાંચર્યા [સં. सं + चर्]—ગયાં. તમ્હતણાં–તમારાં. કોડિ [સં. कोटि]—કરોડે. ક્ષેપક 'ર' ગુજરાતીમા પ્રવેશ્યો છે, સંસ્કૃતમાં નહોતો.

૨૦ સીંઘ [સં. सिंहः] સિંહ. સૂધુ–શુદ્ધ કર, સરખાવોઃ " શરીર શોધ્યા વિના સાર નહીં સાંપડે " (નરસિંહ મહેતા.) મઝ–મારે. રાખિન–રાખીને. પાઈ [સં. पादः]—પગ. અમ્હચા–અમારો. મરાઠીનો સબંધક વિભક્તિનો આ પ્રત્યય નરસિંહ મહેતાથી માંડી મારણ પછી પણ ઘણા સમય સુધી આપણી ગુજરાતીમાં ચાલુ રહ્યો છે.

૨ ગૃહસ્થાશ્રમવીશી

૨૧ ઉફર [સં. उर्ध्व]—ઉપર, ઉંચો, ' ઉફરાટો ' શબ્દ પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવો છે. तिर्यंक [સં. तिर्यंच्]—કુમાર્ગે ગયેલા, પાશવ યોનિના. ઉદ્ધર્યા [સં. उद्+धृ]—મોક્ષપદ પામ્યા. ચ્યારિ પદારથ—ચાર પદાર્થોઃ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ. માદલિ-(?) મગ માદલિ મમવિયોગના—(?)

૨૨ કુહું—અસત્ય. આર [સં. ઋજુ]—સરલ. નહુ કિ—નજીકમાં. અરથઈ [સં. અર્થનં]—માગણી. અર્થિ......ઇહાં—આવાર કરતાં ભગારીવર્ગ-સ્થને અર્થિ કુર્ણ ભર. કમ્ધ [સં. કુબન્ધ]—અપયશ. ઠેર હાથે એરડ. નહિ—ગીરાપાલીએ. મકિ—કરી. બહુ વચનનો 'ઇ' પ્રત્યય સોરઠના હજી ગુજરાતીમાં પણ રહી ગયો છે. અસ્ચુય—રાપનો. કુદાડે [સં. કુદારુ]—કુહાડાને. કુદીને—કાપે.

૨૩ કદર્થંતી ભર્તારિ નવિ રહો—કુલાંગના પોતાના પતિ સાથે હમ્મેશની શુદ્ધિથી ન રહેતાં ચાલી ગઈ. સાંમી [સં. સ્વામિન્]—જૈન ધાર્મિક લેખકોમાં 'સામી' 'શેઠ' 'આર્ય'ના અર્થમાં સહેજે સંબોધાય છે. ચાકર-ચાકરણ. અણસહ્યું—અણશીખ્યો, સરેકારહીન. વારુ સિરિ પાડું મહ્યું—ભારી [વારુ] ભેંસે પાડો જણ્યો. ભરોસાની ભેંસે પાડો જણ્યો. પાડુ—પાડુઆં—ખરાબ—એ અર્થ પણ ઘટાવાય.

૨૪ રૂઠ [સં. રુષ્ટ]—લડાઈ. વિરી—વેરી. વિમાસું [સં. વિ. + મૃશ્]—વિચાર્યું, કર્યું. ગૂઢ [સં. ગુહ્ય, ગૂઢ]—રહસ્ય, ગુપ્તભેદ.

પૃષ્ઠ ૪

આલસ વાલી—આળસ છાંડીને. સહિજિ [સં. सहज]—સ્વાભાવિક રીતે. કરિ આપ—પોતાને હાથે.

૨૫ દક્ષ—ચતુર. લોપી—ઢાંકી. તનુ—શરીર. સગઈ [સં. संलग्नता]—સગપણમાં. અધિકરણાર્થ સપ્તમીનો 'ઈ' પ્રત્યય માંરણ ઝમાંનો વાપરે છે. આણી ઘાલ્યું સુદિ માહિ સાપ—સુદી વચ્ચે સોપારી એમ આ કહેવતનો પ્રયોગ પણ હાલ થાય છે.

૨૬ પંચ મહાપાતક જે કહ્યાં—બ્રહ્મહત્યા, સુરાપાન, સુવર્ણચૌર્ય, માતૃગમન અથવા ગુરુપત્નીગમન અને તત્સંગ એ પાંચ પાતકો (નર્મકથાકોષ.) વિષયા—ઈંદ્રિયોના વિષયો. વિષયા પંચ ન વારી સકશું—સરખાવો:

“ શબ્દ સ્પર્શ રૂપ રસ ગંધ, વ્યસને જીવ પમાડયો ધંધ;
લોભ મોહ પાંચે ત્યાં છતાં, પ્રાયે પ્રકૃતિ ઉદરમાં હતાં;
તેણે મોહ્યો જીવ રોગિયો થયો, ત્યારે અખા વસ્તુ વિચારજ ગયો.”

(અખો: છપ્પા.)

૨૭ દ્રોહ [સં. द्रुह्]—છળકપટ. છદ્રિ [સં. छद्—ઢાકવું]—પાપ ઢાં. રાઉલિ—રાજા. પાલા ટલીયા ખર આરોહિ—પગે ચાલતા (પાલા) મટી ગધેડે ચઢયા [આરોહિ.] વંછયું [સં. वांछ्]—ઈચ્છયું.

૨૮ છદ્ર [સં. छिद्रं]—દોષ. પીયારાં [સં. पर]—પારકાને. પિતર—પીતરાઇઓ. પાણી—નીવાપાંજલી. રાઉલિ—રાજાનું. ચાડ [સં. चाटु]—ચાડીઓ. અંત્યજ—પતિત. અપગાઈ [સં. अप + गृ]—ઉલટી કરે, વાંકી કાઢે, નાંખી ?

ગાઠનો રોગ. વાઈવિકાર-વાયુનો રોગ ગિલ—(?) જર્ખ-જરખ. ગે નામનું ક્રૂર જાનવાર. ગોમાયસ-ચરમી (?). ત્રણિ પંચાગ-દોઢગો (વર્ષ)

૫૮ વારિ-વારવાર ખેલવિ-ભોગવવી, રમાડવી. મંચડેઈ-માથેટે. વિટ [સં. વિટ.]—વિષયી, વિદૂષક. ભાગુ-થાક્યો, હાર્યો ગરકનમા ભગ્નનો અર્થ હારેલું થાય છે, જુઓ હેમાચાર્યકૃત અભિધાનચિંતામણિ, શ્લોક ૮૦૫, भग्नः पराजितः । જુઓ વળી રૂઢોક્તિ, ભાગ્યાનો ભીલ. તે ઉપરથી ગુજરાતીમા ભાગ મૂળનો ગૌણ અર્થ થાકવુ થાય છે જુઓ પ્રેમાનંદ કૃત ચંદ્રહાસ આખ્યાન, કડવું ૧૫, 'વાટ જોઈ જોઈ ભાગી.' આ ગૌણ અર્થમા એ મુળ હાલ વપરાતુ નથી." (કેશવલાલ ધ્રુવ' કાદંબરી' પૂર્વાર્ધઃ સમજુતી). ઉઠક—(?)

૫૯ ચોખાલિ-ચોખાળે, ચોખ્ખુ કરે પચાગિન-પાચ દિશાનો અગ્નિ લોટાવિ-લટકાવી, આમ તેમ ફેરવી. કાઇ-કાયા રયણ-રત્ન. ટસકે-ટખે પ્રીછાઈ-સુખ કરે. નિખેવ-જરૂર.

૪ દાનવીશી

૬૧ સધું-સાર સાખલૂ-ભાતુ ભાવવિહુણુ દત્ત દૂખલૂ-અંતરના ભાવ વગર આપેલું [દત્ત] નગાલુ દાન શાલિ—એક જાતનુ ધાન્ય (?). સાલિ-ડાગર રુઉ રુડુ. સુતવાણિક તણું ચાકર કે શેઠનો.

૬૨ ત્રૂઠી—તૃથા. ઠારે ઓસથી, ઝાકળથી.

૬૩-૬૪ નરાચર [સં નિશાચર]—રાક્ષસ આલિ-એળે, નાહક આધલુ વણુઇ નઈ કોરડુ ચિણુઇ—આધળો આખ વગર શું વણે ? પાણી વગરનું [કોરડું] ચણે શું ? સુકા ગારાથી ચણેલુ નીભે નહી. દિ દિ—દે દે (?) અથવા પતિ દિવસે(?). ભાલિ-કપાળે.

પૃષ્ઠ ૯

મેર [સં. मेरुः]—મેરૂ પર્વત મૂ દ્રવિ ભોમા પાણી છુટે કપાત્રહ [સ. कुपात्र + ह]—અપાત્ર લકડી બોકડી, શીઆળ. જિણુઈ [સ. जन्] —જન્મ આપે.

૬૫—૬૬ તોરઇ-તારૂ ગૂલ-જરા, ગુળ. ફલસિ ફળશે, ઉગી નીકળશે અગાલિ આગળ. અવાહિ હવારે. આફણુ પોતાની મેળે. કુડ કાડું. સોઈ તે. રાધિતા—રાધનારો (?).

૬૭-૬૮ ઉછા-ઓછા. ગેહ [સં गेह] -ઘેર. ભાવિ રાક દિ બિસણ ઠામ —ભાવથી ગરીબ માણસ બેસવાની જગા આપે લાહુ લઘુ નઈ કેશવ વડુ-વાયો નાનો ને કેશવો મોટો. જમલિ-પાસે [સં यमल ઉપરથી] જુઓ.

"જમલો છે જો જો જગદીશ."

(અખોઃ છપ્પા.)

રિંગગ્રુ-રંગે ગણ્યુ. નૂનાધિક—ન્યૂનાધિક, ઓછુવત્તુ. પરુહુણુ—પરોણો, મેમાન. ૬૯—૭૦ પારાંભધન સતે-છતાં. દોહિલું-વિરલ. ગચરકા-ખાટા ઓડકારા.

૭૧-૭૨ ઉદ્વેગ-ખેદ. નિરતિ [સં. निरतिः]—તીવ્ર ભક્તિ. જમલા—જમતા. શિબિકા—પાલખી. ભારવહા-ભોઇઓ, ઉચકનારા. તસ-તેના. નીપઈ-ઉત્પન્ન કરી. કુકસ [સં. कृक्लास:]—ધીગોડી. ભોગ-માટે. આખુ ખણઈ અહિ કારણિ ગેહિ -ઘરમા ઉંદર [આખુ] ખોદે ને ભોરીંગ [અહિ] ભોગવે. બૂસટ-ભોથ, થપ્પડ.

પૃષ્ઠ ૧૦

૭૩-૭૪ વાતરૂ [સ. व्यंतरः]—વ્યંતર, ભૂત. અહ્મ-અમારી. હોડ-શરત. ડુકીઆ તણી—પૈસાની. ડભોઈ-હાલમા ગાયકવાડ મહારાજના તાબાનુ નગર, અસલનું દર્ભાવતી. રસના-જીભ. મોકલી-છુટ્ટી. ચલી-ચસકી, વહી ગઇ. કૂડિધા—કોડિધા, હજારો રીતે. મશિ. [સં. मिषः]—બહાને. ખઈ [સં. क्षि]—ક્ષીણ થઈ. જાં.. તા—જ્યા લગી......ત્યા લગી. સઈ-દરજી.

૭૫-૭૬ ઉરતા-ઓરતા, અભિલાષાઓ. પ્રસવ કાલિ શુ પોતિ હતા ?—શું આપણા જન્મકાલે આપણે આપણા સહાયક હતા ? શરઇ-(?) તલાહારિ-કોટવાલી. વિલાઈ—ઓશીઆળુ થાય. 'માન' ને બદલે 'મનિ' મુકવાથી અર્થ ઠીક ઘટતો લાગે છે.

૭૬-૭૭ સુર—દેવો. દાખિ—બતાવે. વિસન-વ્યસન, કુટેવ વાયસ-કાગડો. વાગરી [સં. वागुरिकः, वागुरा—જાળ ઉપરથી]—શીકારી, વાઘરી. જસા દેવ તિશી પાતરી—જેવા દેવ તેવી તેમને માટે કુલપાતરી-કુલનું પડીકું. આમથી—અમરથી, અમથી. પરચાદથી—ફરિયાદથી (?) મદી—(?) ખાટ કે ખાંટ (?)-કપાસી-(?) પલ અધ પુલના-'પલ અધ પલના' એ પાઠ વધુ ઉચિત લાગે છે. લેખા—હીસાબ.

૭૮-૭૯ રાહુ-નવ ગ્રહોમાનો એક. સૂર-સૂર્ય. વાદિં—વાદે, જોઇને. નિગમ—વેદો. સમ્યક્—સારી રીતે. સ્વરિત—ભલું હો. સ્વામિ—વિપ્રના અર્થમા. શરઈ—સરે. માહિયા—મહીંથી, માથી.

૮૦ તોરી—તારી. રત્નાગુર [સ. रत्नाकरः]—દરિયો. આઢુ—ઉંડું, પુરેપુર. મુહુસાલ—મોસાળ. વિખાણ- વખાણ.

૫ પાખંડવીશી

પૃષ્ઠ ૧૧

૮૧-૮૨ વામી—ત્યાગી. ઉવટિ [સં. उद् + वर्त्मन्]—આડે માર્ગે. ઉપરિ—ગજા ઉપરાત. આવિ-એળે. નીગમી [नि. + गम्]—ગઇ. ભયસિ કેડિ પાડી નીગમી—ભેસ પાછળ પાડી જાય. મોટા પાછળ નાનુ જાય. બઇઠા સુરત પાખાલ ફિરી—'સુરત [મૂર્તિ] પખાલિ' એમ પાઠ કરીએ તો બગના પાખંડનો અર્થ ઘટાવી શકાય કલયુગ—કલિયુગ. પાર—છેડો. ગાધિ—ગધેડે. વિત્ત—સેવા, ધન. જુઓઃ—

" અણુવર્હે'ગી મીરાત અમારે, ભાઈપણા ભલા હતા;
માહોમાહે પ્રીત પુરી, ગે' ઘણા કીધા વતા "

(ઉદ્ધવ રામાયણ.)

૮૩-૮૪ કલઈ-કળે, વિચાર કરે. કાછ-કછોટો, કછોટો લાઃ—લગાવી સાકલી—એક ધ્યાન કરે દામી [સ દમ્]—વશ કરે. ગાહાદિ—ગાધિ, ગધેડું દામતા—વશ કરતા.

૮૫-૮૬ અંગિ રાખ મનઈ રાખડી—શરીરે ભભુત [રાખ] ચોળે ને મનમાં રખાત [રાખડી] બહારથી દેવ મનથી શેતાન. બાગ—મુલાની બાગ, પાર્થના બાગડી-બગની, સ્ત્રીનુ આભૂષણ, રહી ટીલે મન ગદન અને ચદલી-બહારથી ટીલા ટપકા ને મનમા મેલ ચદલી [સ. चद्रक —ચાદલો—ચાદલી] વન ('મન' પાઠાંતર ?) અને વની—વનવાસી અને વનીતા સરખાવો "एका भार्या सुदरी वा दरि वा" (ભર્તૃહરિ) ગુડિયા—ધળ (?) સયારા—સંધાડયા (?) અણદેખણીતે—અણદેખાયલાને ટોકર [સ ટક્કર – શિવ]—ઠક્કર, ઠાકોર ટીલા કાદઇ મ ટોકર થાઈ—ટીલા કરવાથી મૂર્તિ ઠાકોરજીની થતી નથી. સરખાવો
" શું થયું તિલકને તુલસી ધાર્યા થકી ? શું થયુ ગગાજળપાન કીધે ? "

(નરસિંહ મહેતા)

મૂઢ—મુ ધ (?) મો (?) મિરિયા [સં मिलिंदक:—સાપ]—સાપ (?) મંડન—ઘરેણુ, મણિ મૂઢ મિરિયા મડન કાઇ-મુખે સાપ ને કાયા ઉપર મણિ પણ અંદર તો ઝેર આમ અર્થ ઘટાવી શકાય ? સિલહલવુ-સળવળવુ ડબક—દાભિક ગુલ—ગોળ

૮૭-૮૮ કરણી—આચાર. ચટાલી-ચાડાલના જેવી ટાલિ [સં खल्वाट] —ટાલે ભિ-બે શીસ—માથા. વિખલિ—ખરાબીએ. મૂસલા [સં मूशल] —સાંબેલા કાઇ—શા માટે નિરોધ-અટકાવ સન્યાસી ...લોક ?—કામ્ય કર્મનો ત્યાગ કરી ત્યાગી [સન્યાસી] થયા પછી અસતોષ શો રાખવો ? તપ કરવુ તો પછી લોકમા વાસ શા માટે રાખવો ? માથા ભાનિ શીસક શવઇ-સર્વે માથાને મુગટ [શીસક સ शीर्षक] ગજે (?)

પૃષ્ઠ ૧૨

૮૯-૯૦ મધ—સિદ્ધ લોહડઇ—તોડે કટક—કાટ (?) ખધ—ખાધુ (?) ખમણુ—ક્ષમાશીલતા ખમ [સ क्षम्]—ક્ષમી, ક્ષમાશીલ રોગી-લગાવી સાધ —સાધુ. વ્યાધ ધરિ ખાઈ-હિંસક [વ્યાધ] ને ઘેર ખાય

૯૧-૯૨ નવઇ-નોને યમ સ્વપનિ સ્રીનુ પ્રાસગ—જેમ સ્વપ્નાતરે સ્રા -પ્રસગ પ્રાપ્ત થયો હનયા—(?) યન-જન લહિ-લે, સ્વીકારે લુઠી [સ लुठ] —વઠેલ. કેદારિ—કેદારતીર્થે

૮૩—૮૭ પુહુ-મુઈ જાઓ. જવ—જ્યારે. નીસત—(?) નિરોધ—નિશ્ચયપૂર્વક. નાહૈ મુહે મોટા બોલ—નાના મોએ મોટા બોલ. પોથા-કાગળના ડુચા. નુહિ—ન હોય. ઉટ ઘટિ યમ નામ્યુ નીર—ઊંધે પડે જેમ પાણી દેવુ. 'ઉટ' ને બદલે 'ઉધ' એમ પાઠ સ્વીકારીએ તો આમ અર્થ ઘટાવી શકાય દિગ—ડગ. મુહુત-મહત્, મોટા. મુખાધિ—મુખે (?) પોલિ—પોળે. સાજી નવિ રાધિ કુંભાર—સાજે [સાજી] હાલ્લે કુભાર રાધે નહીં. ધધુ—ધ ધો. માનિ બિડા—માની બેડા. શવકહિ સોપોને. દેખતા—દેતા. ઉખધ [સં. ઓપધ.]—ઓસડ. ભાંડ—એ નામની હલકી રસવૃત્તિનો ને જુઠાબોલી જાતિનો માણુસ. માહિ મર્ષલા નઈ કરિ સનાન—દીલકપટી ને સ્નાન કરી શુદ્ધ હોવાનો પાખડ કરે. પરદ્રોહી-બીજાનું અનિષ્ટ કરનાર,

પૃષ્ઠ ૧૩

મુહિ મીઠા અતરિ જૂઆ—મોએ મીઠાબોલા ને અદરખાને જુદા [જૂઆ] સરખાવો: "मधु तिष्ठति जीव्हाग्रे हृदये तु हलाहलम्." પારિ-સ સારપાર, મોક્ષે. મીની જઈ આવી કેદારિ—બીલાડી કેદારયાત્રા કરી આવે છતા ઉંદરનો ભક્ષ કરવાનું ન છોડે.

૯૮—૧૦૦ ઘરના......યાઈ—ઘરમા કરેલા અનાચારથી તીર્થે જતા શુદ્ધ થાય પણ તીર્થમા કરેલા પાપ સહસ્રગણા થઈ વજ્ર જેવા ચોટે છે—वज्रलेपो भविष्यति. અજાણિ—અજ્ઞાનથી. લેખવુ—જાણો. જાણિ—જ્ઞાનથી, સમજ્યાથી. વાહાર—મદદ, કુમક. ધાઈ [સં. धाव्]—ધાએ, દોડે. દીહઈ ચડ્યૂં—દહિએ ચઢ્યુ (?) લૂસાઈ-લુંટાય. મોદક મદાગ્નિ નવિ જરઇ—મદ જઠરનો માણુસ ભારે લાડુભોજન ન પચાવે. જવાસુ—જવાસાનો છોડ. જવાસા આકડા વગેરે છોડોને પાણીની જરૂર નથી હોતી, ઉલટા પાણીમા એ સુકાય છે ને કાળે ઉનાળે આખો ભાગ્યો ખીલે છે. ગણિકા......સુહાઈ—નેશ્યાપુત્રને બાપ ન શોભે [સુહાઈ]. સર્વાં ધૃત પાચિં નવિ સહઇ—શરવો [સર્વાં] જેમ ધી ન જીરવી શકે, એ તો અમિત જીરવી શકે. બૂડી પેટિ ક્ષીર નવિ રહિ-હલકી સ્રી-લોડી—ગુપ્ત વાત ન રાખી શકે. કાકીડા તણઈ—કાકીડાને. હાથીઉ—હાથી.

૬ હાસ્યવીશી

૧૦૧—૧૦૨ પ્રીય પક્ષ કોધ—પીયર પક્ષ કરે. સરખાવો

"વઢકણી વહુએ દીકરો જણ્યો" (અખો.)

હૃદય સૂનું ભાગિ વાવરઇ—ગાંડો ભાગનો ઉપયોગ કરે. સરખાવો

"એ મુકી અન્ય સાધન કરે જેમ ભગરોગી વિજયા વાવરે."

(અખો: છપ્પા.)

ચમ કારેલી લીંબડી ચડી—કારેલીની વેલ જાતે કડવી ને વળી કડવા લીંબડાને વીંટાઈ વળી. ઉણુ—અધુરો. કાટલઈ—કાટલા ઉપર.

૧૦૩—૧૦૪ તપસી—તપસ્વી. ગકયુ—છટીને.

આ કડી સાથે શબ્દશ મળતો આવતો અખાનો છપ્પો સરખાવો

"અંગ આળસને તપસી થયો, ઘર મેલીને વનમા ગયો,
કામબાણ ન શકયો જાળી, રદવદતી એક આણી નવી,
શ્વાન ભસાવે દરિ છકયો, અખા ગો નહીં ને ઘર નવ રહ્યો." ૬૫૫

(અખો' છપ્પા)

કાયઈ ધીગઈ—કાયાએ ધીખે, બળે ઉનમાદ—ગાંડપણ નાદ—અભિમાન. પરણી ઉપરિ આગી નારી—બીજી પત્ની કરી. કલહુ ઉપનુ ન સકયુ વારિ—બે પરણેતરો ભેગા થતા ઉપજેલો કકાસ અટકાવી ન શકયો લીધૂ ...કરઈ?–'ચીડી' ને આગ્ય શબ્દ ગણી કીડીના પર્યાય તરીકે પાઠ યોજીએ તો અર્થ નીકળે કે કીડીએ મો અને માથે [શરઈ] ભાર લીધુ તેથી નીચે દબાતા તે આઘુ પાછુ કેમ કરે?

પૃષ્ઠ ૧૪

૧૦૫—૧૦૬ મેહ [સ મઘવન્]—વરસાદ. ગુજરાતની 'મેશ્વો' કહેવાતી નદીનુ શુદ્ધ નામ આ ઉપરથી મેહવો ખરૂ છે. ઢાઢુ—બળદ. સામાન્ય રીતે ગુજરાતમા ઘરડા બળદને ઢાંઢો કહેતા નથી. કાઠીઆવાડ અને મારવાડમા બળદને ઢાંઢો કહે છે ૧૦૫ મા છપ્પાની પહેલી બે પંક્તિઓમા કવિ કમનસીબ ખેડુતના દુ ખની કહાણી આબાદ રીતે વર્ણવે છે પીપલિ—પીપળવૃક્ષ કે કીડી [સ. पिप्पलिका]? પીપલિ (કીડી) પાઠ સ્વીકારીએ તો અર્થ નીકળે કે કીડી ચઢી ચઢીને કેટલી ચઢે? નીચી જ ડાળે ઉપરની બે પંક્તિઓનો સબધ સાથે લેતા આ અર્થ મને ઉચિત લાગે છે ના પિય લાડિ પણ કર્મ નિલાડિ—જ પિયએ અક્ષરો ભેગા કરી 'જપીઅ' એમ પાઠ સ્વીકારીએ તો અર્થ બેસે છે કે લાડિ [મારવાડી લાડીજી–વહુ] ની જપ માળા જપીએ પણ એ નસીબ વગર કયા? પાપી ...બેડિ બૂડિ શરસી લેક– 'બેડી' ને સ્થાને પેડી (પેઢી) પાઠ લેતા અર્થ સુગમ થાય છે પાપના ધનથી વેપાર કરેલો? પેઢી ડુબ્યા જેવી [શરસી—સરખી] સમજે સારૂ નયર ઉજાડઈ– આખુ [સારૂ] નગર [નયર] ઉજ્જડ કરે [ઉજાડઇ] સલઇ—ટોળે નીલૂ [स. नील] —લીલું. સુકા સાથે લીલુ બળી જાય છે પાપી ભેળા પુણ્યાર્થીઓ પણ હોમાય છે

૧૦૭—૧૦૮ હરિષ-હર્ષ. ભાલણ પણ 'હરિષ' શબ્દ વાપરે છે

'એહ કથા કાહોનિ વિસ્તારી હૈઅડે હરિષ અપાર,
હરિગુણ અમૃતપાન કરાવી સમજાવ્યા ભૂપાર"

(ભાલણ ધ્રુવાખ્યાન.)

વીસ વિસા—વીસ વસા, સો ટકા. જવ જ્યારે. પઇઠ ઉંટ બલા હાકતા— 'બકરી કાઢતા પેસે ઉંટ' એ કહેવત સાથે સરખાવો. બલા–વિટબના વેત્ર વિણસઇ —વેતર નષ્ટ થશે [વિણસઇ સ विनश्] અપાઈ [સ अपाय] —નુકસાન

બઇઠુ ધરિ કુહાડા ધડે—ઘેર બેઠુ ભાયા હાટલા ફાડે નવરો બેઠો નખ્ખોદ વાળે નવરો નાવી પાટલા મુડે

૧૦૮–૧૧૦ પાગ—પગ ગાઢેરુ–ઘણુ નૈરસ [સ નારસ]—રસ વગરની વમઈ–વામે, ત્યાગે લોભિ અતિ આરાસુ ધાઈ— લોભિ અતિ આચારસુ ધાઈ' એમ પાઠ લેતા લોભથી અત્યાચાર સુધી દોડે એમ અર્થ બેસી શકે ઉઠયુ લઠ જોઅણુ નવ જાઈ—લાઠ [વડેલ] પાકયો અને જોયા જાય નહીં જોઅણુ જોવુ તે આફલઇ અફાળે, મારે, શિક્ષા કરે વારીતા—અટકાવ્યા છતા ભુકતુ ગાધહુ ચોર લીધ—ભુકતા ગધેડાને ચોર ચોરે તેવી દશા થાય

૧૧૧–૧૧૨ શીબલીફૂલ—શીમળાના ફુલ આ ફુલ માત્ર બહારની શોભાવાળા છે એને કોઇ લેતુ નથી મભ માહિ—મોભ માહિ, છાપરે (?) રુઉ–રુડુ ઉખરવી–વણપાથરેલી ખાટિ—ખાટે, હીંચોળાખાટે ચદ્રુઉ–ચદરવો, છાજ, જડી—જડીબુટ્ટી ધાત–બોધ, શીખામણ પાત્ર–યોગ્ય પૂજ્યપાત જાત્ર–જાત્રા

પૃષ્ઠ ૧૫

૧૧૩–૧૧૪ સૌખ્યવિલાસ—સુખના ભોગ ધરિ યામાત્ર પુત્ર કલપીઈ–ઘરમા જમાઇને પુત્ર કરી રાખે તૃષ્ણાપણ જમલ જલ પીઈ—તૃષાતુર બધીઆર અર્થાત્ ગદુ પાણી પીએ કોઠી ધોતા કાદવ ઉમટઇ–કોઠી ધોતા કાદવ નીકળે, શ્રમ નિરર્થક થાય. ગુરિ–ગુરુએ તુઝ–તને ગોપ્ય–છુપાવવાનો ચવુ—કહો સૂધી સૂઠી મહારે મવુ—સોપી સુઠને મારે મોહી ૫ ગુ (?)

૧૧૫—૧૧૬ સાખ્ય–પ્રતિષ્ઠા, સાખ શકટ તલિ–ગાગ હેઠળ દેવ્યા—દેવો આરતિ—હોસે ભાજેવા—ભાગવા જોસ [સ ज्योतिष्]—જોસ ભવિષ્યકથન ગરોડાનુ [સ गुरु]—ઢેડના જ્યોતિષીઓ ગુરુ–ગોર–ગરોડાઓ કહેવાય છે. યમ આધિ આતુ ડેલીઈ—જેમ આધળાને આધળુ ઠેલે, 'अंधान्धगतिकन्याय' થી

૧૧૭—૧૧૮ શર્મ—શ્રમ હર—(?) છાયારૂપ સવાતિ ફિરઇ—છાયા અને દેહ [રૂપ] સાથે ફરે પટઆલિ—આલપટે, કપાળે સુર તજી કિહા જાઇ શીઆલિ ?—સુર [સ सूर्य –તે ઉપરથી તડકો] ત્યાગી શીઆળે કયા જાય એ અર્થ ધરી શકે (?) જણ્ જણ્ આગલિ ગુજ મ પ્રકાશિ, અતર આણી મોગી આસ–સરખાવો આ સાથે

"य य पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीन वच ।'

(ભર્તૃહરિ)

ગુઝ મનની વાત મુહુગા [સ मूक]—મુગા, અબોલ સોઈ—તે ગોવુ—ગોરા ખડ—વાસ .

૧૧૯–૧૨૧ લવાર–લબાડ, લવારીખોર પર ઉપગાર–પરોપકાર નિગુધા–નાહ્યા માહાસો છેહા [સ छिद्र]—છેદ, છેડા પાદ માકઈ ખીલા પ્રમાણિ–પાદુ ખી મ યબિંદુથી તેના અભાગથી થતા વતુલમા ફરે [માકઈ] ૧૨૦મા છો

ઉખાણા વીરો કહે છે કે મુરખાએ તેમજ મહાબુદ્ધિશાળીઓએ જે જે ઉખાણા કહ્યા છે તેને સરસ્વતીએ [ભારતી] શુદ્ધ [સુધા] કર્યા છે. રાગગા-રામરખાઓ, ક્રોપટા. બાચક ધમ મૂઆદૂ લીધ-મારકાથી જેમ ધુમાડો લેવાય તેમ અર્થાત્ બહુજ મુશીબતથી મે તે લીધા છે. ઉખાણાનો મહાસાગર ડાહ્યાઓએ અને મુરખાએ ભરી નાખ્યો છે તેમાથી મહામહેનતે તારવી તારવીને મે મારી આ કૃતિ કરી છે.

૭ મૂર્ખવીશી

પૃષ્ઠ ૧૬

૧૨૨—૧૨૩ ઝાલ-જાળ. ખાઇ-ગુગ કરી 'સોનાની જાળ પાણીમા ન નાખો' એમ કહેવત છે. સરખાવો

"નાખિ મ જલિ સોનાની ઝાલિ."

(શ્રીધરઃ રાવણમંદોદરીસંવાદ.)

મડ઼ [ફા. मुर्दन्-મરવુ ઉપરથી]—મુડદું, શબ. માલિ-ખેતરના પાક પર નજર રખાય ને પંખીઓ ઉડાડાય એ માળો કહેવાય છે. ટાહિ-ટોવે, ઉડાડે. ઢેડનઈ—ઢેડને, અત્યજની એક જાતિ. માતુ-અલમસ્ત. બોકડ-બકરો. કૂગી-ઉલટી. બુક્ષ-ફાકી. દલિ-દળે. સ્વામીનૂ સરયૂ [સં. सृज्]—સરજેલું. મસાણુ [સં. श्मशानं]—મુડદાની દાહભૂમિ.

૧૨૪-૧૨૫ સીરી—સીધી. વિગોઈ—વગોને, નિંદે. કુટણહારી-કુટનાગી. ચોહાણી-ચોહ (પસંદગી) વાળી, મનપસંદ (?). કીડાકીટ [સ कीटः]—કીડા. કપૂરિ—કપુરે. વિષ્ટા—અમેધ્ય. વાયસ [સં. वायस]—કાગડા. ગર્દભ [સં. गर्दभ]—ગધેડુ. ગુરવનુ-ગૌરવનુ (?)

૧૨૬-૧૨૭ વચન કીધૂં-આજ્ઞા પાળી. ગુરની વાન-ગુરુની વાત. પુરાણા [સં. पूर्ण]—પરિપૂર્ણ. ચિતિ-ચિત્તે. પ્રાણિ પલઈ—મરણે વળે. ભિતિ-ભીંત. આફલઈ-અફાળે. હસ્તી પહલાણ-હાથીની અબાડી.

૧૨૮ પરિભવ-પરભવ. હઇઈ-હૈયે. ચૂડકરણ-ચુડા કરમ, પતિ પાછળ ચુડો ફોડવાની પ્રથા. શરમૂંડી [સં. शिर + मुडनं]—કેશાવપન. મૂહુરત [સં. मुहूर्त]—મંગલ ચોઘડીયુ.

પૃષ્ઠ ૧૭

૧૨૯-૧૩૦ મજના—માનુ જાનો. વિપરીત—ગો માર્ગે લઈ જનારી વરઈ આવઈ—કામ લાગે. કુદ્ધિ—કાઢી ગયેલ. પ્રતિબોધ્યા—ઉપદેશ્યા.

૧૩૧-૧૩૪ વંક અભ્યાસ—વાંકી હોવાની કુટેવ. ભડક-ફૂટે. પોગર—(?) મુહુત-મહત્વ, માન. નૈરસ કાઠ—સુકુ લાકડું. આછી...ખમઈ-પાતળી છાશ પણ વધારાનું પાણી નહિ સમાવે. અપદેશ—ઉપદેશ. રેસ—રીસ. ભૂજગમ—સાપ. શીહ—(?) રૂપ—(?)

૧૩૫-૧૩૭ પાસ—સ્પર્શ. મોડિ—મરડે. કળખિ ખુક્ષખી... ..જોઇ—' કખ વિખુ લખી ' એમ શબ્દો ગોઠવતા અર્થ થઈ શકે કે કાળી કાગળી ઉપર કોઇ કાળા અક્ષર ન લખી શકે, માણસની જેવી ના। તેવી તે ઉપર ભાત (અર્થાત સરકાર) પડે, સમુદ્ર . .ભલ્યા—જેમ એક સમુદ્રમા સાતે સમુદ્રો ભેગા થઈ ગયા સાત સમુદ્રો ' ક્ષારોદ, ઇક્ષુરસોદ, સુરોદ, ઘૃતોદ, દધિમંડોદ, શુદ્ધોદ અને ક્ષીરોદ. નીલજ [સ. निर् + लज्जा]—લાજ વગરનો નાગો ગુહ્યક [સં गुदा]—મલદ્વાર ખીજહ—ખીજડાનુ ઝાડ નીલજ... . છાહીડું'—" નાગાને કુલે બાવળીઓ ઉગે તો કહે કે નહીં, છાંયડો થયો" એ રૂપ હાલ કહેવતે લીધુ છે વીંટીઆ—વીંટલા. સાપડી [સ सं + पन्न]—ઉત્પન્ન થાય

પૃષ્ઠ ૧૮

૧૩૮-૧૪૦ બ્રહ્મસૂત્ર......ધરઇ-બ્રાહ્મણ ઉપવીત (સૂત્ર] ધારણ કરે અને રાજા છત્ર ધરે પાઠાંતર . ' બ્રહ્મસૂત્ર '. શર્મ—શ્રમ. ચોર... ..ગમઇ-ચોરને ચાંદનીની હાજરી ન રુચે, એને તો એના કામને અનુકૂલ અંધારું જ પસંદ પડે. આયસ [સં आयस.]—શ્રમ. પરમોહ-પરગોગ, પ્રભુ ગાઇ-ચારઇ . ગોવાલ- ' ગાયો વાળે તે ગોવાળ ' આમ પણ કહેવતનો પ્રયોગ થાય છે.

૮ અદ્‌ભુતવીશી

૧૪૧-૧૪૫ કહાહરઈ—કરાઇ હપરથી (?) વેહની મનસા .શુદ્ધિ—મન ચંગા તો કથરોટમા ગંગા. ધવ—ધાવડો, એ નામના ઝાડનુ લાકડું. છાદા-છિદ્ર, ચાદા વઇદાગી—(?)

પૃષ્ઠ ૧૯

૧૪૬-૧૫૩ મોટા. . રાજ—બુદ્ધિમાનને બધો વિચાર, મુરખને વા ને પાણી પઈલા—પેલા મેર—મેરુ પર્વત. એ સુવર્ણનો છે અને પૃથ્વીનું મધ્યબિંદુ છે. વીગતવાર'હકીકત માટે જુઓ **રા. ડાહ્યાભાઇ દેરાસરી કૃત પૌરાણિક કથા કોષ તૃતીય ખંડ.** કૌલકમતિ-કૌલીન એ નામના મત અનુસાર. શાક્ત વિધિનો એક પ્રકારનો અનુયાયી ' કૌલીન ' કહેવાય છે. જુઓ " तदेव कौलिनमिव प्रतिभाति । " (કાલિદાસ વિક્રમોર્વશીય.) ભૂખ્યુ..... ભાણી —ભુખ્યો શું પાપ ન કરે ? તે પોતાની પત્નીને પણ લગ્નનિયમનો ભંગ કરી વ્યભિચાર માટે વેચી ખાય માટણે અહીં તેના કાલના સમાજનું નીતિભ્રષ્ટ પાસુ યથાર્થતાથી આલેખ્યુ છે શવિ આરા રેહણિ જાય-સૌ આટાલુણમા જાય રેહણિ—રસ્તે, કૂચ-કચ, વાળ (?) પૌંવઈ-હીજડો. આખડી-વ્રત, બાધા, ઉપરિથુ-ઉપરથી. વાચ્યુ બીજ તણું મહિકાર—આભાનો ગોટો વાવ્યો. ફલ વાછઈ વિણ વા યા દાર-પત્ની (દાર) નું વય પુરૂ ખીલ્યુ ન હોય ને તેની તરફથી પ્રજાની ઉતાવળી ઇચ્છા રાખે ખણ્યૂ—ખોયું'.

પૃષ્ઠ ૨૦

૧૫૪-૧૫૬ વિનુસણકાલિ બુદ્ધિ વિપરીત—વિનાશ કાળે બુદ્ધિ બગડી. વિરાલ [સં વિડાલઃ]—આખ (?) બીર—બેર, મિત્ર, બીહ્નુ. ગિરદ-ચરોનાન. દના-દાની (?) ગામગહમાલુ-ગામગારણી (?) ચસવાઉ-' ચસ વાઉ ' એમ પાઠાંતર ગોઠવી ચશ લે એમ અર્થ ઘટાવી શકાય. ક્રીડા વચનિ-રમતના બોલમા. ઢંકિ—ઢાંકી (?) કે ઢીંકણી-ફણાળી (?) પ્રાગી—' પ્રીછી ' હોવું જોઇએ.

૧૫૭-૧૬૦ સુમન્નિ-સમકિત, સમ્યકત્વ. કુંભી-કુંભીપાકે. કુંભીપાક એ એકવીસ જાતના નરકોમનું એક ગણાય છે. જે કોઈ સત્ત્વ પ્રાણીને રાંધીને ખાય તેને તેને આ નરકની યાતના ભોગવવાની હોય છે. નિંસતા-અપુત્ર. મેઠન-(?) કિમ માગલિ જઇ દીકિરા-કિમ મા બૂલિ જઈ .એમ પાઠાતર લેવાથી અર્થ કંઈક બેસે છે.

૯ રાજનીતિવીશી

પૃષ્ઠ ૨૧

૧૬૧-૧૬૫ સદગર-સદ્ગુરૂ. આકની લાકડી—આકડાનો લાકડી (?) રૌરવિ—નરકમાનું એકવીસ નરકોમા. એક નરક રૌરવ છે. રાઉ ....તેહ-રાજાએ માની તે પૂર્વ દિશા [દેશ]. સત્તા આગળનું શાણપણ પૂર્વ પુરૂપ-પૂર્વે થઇ ગયેલા મહાપુરૂષો. માજર-બીલાડી. સુદ ગુરૂ-' સદ્ગુરૂ ' એ શબ્દ હોવો જોઇએ. સખાલી-સુખવાળી. હાડુ-રસ્તો. ' હડે પડો ' એ પ્રયોગ ચાલુ છે.

૧૬૬-૧૬૯ ઉસના રાઉ-ઉશના રાજા-સોમવંશી યદુપુત્ર ક્રોષ્ટાના વંશમા જન્મેલા ધર્મ નામના રાજાનો પુત્ર. કલ્પવૃક્ષ-એમની સખ્યા પાચ છે : પારિભદ્ર (લિંબ), મદાર, પારિજાતક, સતાન અને હરિચંદન (નર્મકથાકોષ.) આફણી-એની મેળે. ઉવેલી-(?)

પૃષ્ઠ ૨૨

૧૭૦-૧૭૪ ઘરમાકુલિત-ઘામ-તાપ-થી પીડાયલું. મકાતી-દાણી, જકાતી અમલદાર. હુર—આકડાનુ રૂ ગ્રામધિપ-ગામપટેલ. માઈ-માય, સમાય.

૧૭૫-૧૭૭ ગે કન્યા વેચી વૃત્ત લીઈ—વૃત્ત ' વિત્ત ' ને બદલે પેસી ગયો લાગે છે, જૂ હરૂ-' જુવાર ' શબ્દના અક્ષરો છિન્ન ભિન્ન થયા લાગે છે. પીડા-ચાપ્યા, દાબ્યા.

પૃષ્ઠ ૨૩

૧૭૮-૧૮૦ ન્યાતિ [સં. જ્ઞાતિઃ]—જ્ઞાતિ. આપણી-પોતાની. અલગુ કરં-બહિષ્કાર કર્યો. વાદ—વાદે, પાછળ. ગોવ્યદ [સં. गोविंदः]—પ્રભુ. રતિ-પ્રેમ. રીઝાવૂ-પ્રસન્ન કર્યો. મહાલુ-મહલાવ્યો, મોટો કર્યો, ફેલાવ્યો. નિતુ-નિત્ય. પ્રમાણ-બરાબર છે, સટી. પ્રમાદ [સં. प्रमादः]—આળસ.

૧૦ વૈરાગ્યબીશી

૧૮૧-૧૮૨ આશાપાશ [સં. आशा + पाशः]—આશારૂપી જાળે. ચિહુસઈ—ખીસે. આપિ—પોતે. દીવાલી [સં. दीपावलि.]—દીવાળી; મન. સુપડ—સુપડે. કાંકરડા—કાંકરા. એણ—એ. માકડ—માંકડું. માકડ નાચઈ યોગી ખાઈ—વાંદરું નાચ કરે ને તેની કમાણી યોગી ખાય. સરખાવોઃ

" મિલ્યા માનવી વાંનર સાથિ, પેટનાટ કરસી પરભાતિ;
આગિ ઉખાણો મહીઅલ માહિઃ માંકડ ભીખઈ જોગી ખાઈ."

(શ્રીધરઃ રાવણમંદોદરીસંવાદ.)

તડકુશીત—તડકોછાયા. વિણુ—વને. અધિકરણાર્થ સપ્તમી અધ્યાહૃત. વિછાટયા—ત્યાગ્યા. સાધુ—સાધ્યો.

૧૮૩-૧૮૪ રાવહૂંનઈ—સૌને. મતાં—સહીઓ. કાગલિ ભીનઈ પાખલિ કાજ—કાંખળ પાખળી માટે ભીની થાય (?) વિસમી [સં. विषम]—કપરી. ઉંબર—ઉમરો. વનવાસની વિસમી વાટ, ઘર ઊબર દોહિલું ઘાટ—આ સાથે સરખાવો·

" ઉમરા તો ડુંગરા થયા રે, પાદર થયાં પરદેશ,
ગોળી તો ગંગા થઈ રે અંગે ઉજળા થયા છે કેશ;
ઘડપણ કેણે મોકલ્યું ?"

(નરસિંહ મહેતાઃ જ્ઞાનનાં પદો.)

કાલા—કાગડા (?) ભઈરવ ઝાપ [સં. भैरवतर्जकः]—ભૈરવઘાતના. કાશીમાં પરમાત્મના સ્વરૂપમાં ભળવાની હોંસવાળા મુમુક્ષુઓની 'કાલભૈરવ મરણકાલે જે ભયંકર શુદ્ધિક્રિયા કરે છે તે. સરખાવોઃ

" પાદપ કહે પેસો પાણીમાં તે કમળે ખાધા ભૈરવજાપ;
અર્ધજળ રહી ઈશ ઉપાસે આપોપું ખુંચાડી કાપ."

(ઉદ્ધવઃ રામાયણ.)

૧૮૫ બાંધી—બંધન કરી. મામ—અહંકાર, મમત્વ. સરખાવો 'મમ' શબ્દ માટેઃ

" પણ મિત્ર આગળ મામ મુકી માગનાં જીવ જાય;
મામ ન મુકીએ રે ! "

(પ્રેમાનંદઃ સુદામાચરિત્ર.)

એણ [સં. एनः]—હરણ. મીન [સં. मीनं]—માછલું. ઇંદ્રિઅવશ—ઇંદ્રિયવશ. પાંચ ઘરિ હાકિણિ પરહરિ—પાંચ ઘર તો ડાકણ પણ છોડે છે.

પૃષ્ઠ ૨૪

૧૮૬-૧૮૭ પરમહંસ—ઈશ્વરજીવની અદ્વૈતતા અનુભવનાર ઉચ્ચ કોટિનો સ્થિતપ્રજ્ઞ. મોકલિ—મોકલે, છુટે. વરુ—વરો, ખર્ચ. ભંડારી—ખજાનચી. યમ.યમ—રાવહિ વરૂ જાઇ......રાઇ—આ સાથે સરખાવો કહેવતઃ " દાતારી દાન કરે ને ભંડારી પેટ કુટે. " પાસિ—પાસે. અમોયત—(?) દેહાગમે—જન્મ થતી વખતે.

૧૮૮-૧૮૯ બીર (?) ગિરી-ચીઠાપ. દક્ષા [સં. દીક્ષા]—વ્રત. ક્રોધ ક્ષમા વારેવા ઠામ- ક્રોધ અક્ષમા [ક્ષમાને બદલે ' અક્ષમા ' પાઠ લેતા] વગેરે નીવારવાનું ઠેકાણું. વરઈ-જય. મારિ ન મનસા નારિ સોહ વસી-ઉરે વસી રહેલી પ્રિયાની વાસનાને ટારી [મારી-દૂર કરી] નહીં. કમરિ કટારી ઢીક ઉપરિ કિશી ? —કમ્મરે કટારી હોય ને તે ઉપર ગડરો [ઢીક] કેવો ?

૧૯૦-૧૯૧ જુ લૂટી લિરિ રખવાહ-જો સાચવનાર [રખવાળ, રખોપીઆ] સાચવવાનો માલ લૂંટી લેગે તો. કાછીઉ-કાછીઓ, શાકપાન વેચનાર. જુએ વાડિ ચીમડા ખાઈ? સરખાવો વાડ ચીભડા ચોરે જુ આપણૂપૂ છાડી રહિ-જો હુંપણુ [આપણુંપૂં] ત્યાગીને રહે સરખાવો

" ચિત્ત રૂપી રોગ મનને ગયો, અખા આપોપુ ભુલી ગયો. "

(અખો· છપ્પા.)

પાછલિ સૌખ્ય અનંતા લહિ-પાછળથી અપાર સુખ (આત્માનું) પામે. .

૧૯૨-૧૯૫ સુહુણા-સ્વપ્ના. સચ-પ્રપંચ. વ્યસનલિસન-વ્યસનબસન. થયુ-થયું. બાધિ કણબી આમ ન વસઈ-કણબીઓ છુટા રાખવાથી ગ્રામ ન વાસે. વરાસઇ-ગ્રુહથી, ભ્રમથી. ઈસ-ઈશ, મહાદેવ. નિકટ—નિષ્કટક. દેઊલિ-દેવળે. સાલ-અખંડિત.

પૃષ્ઠ ૨૫

૧૯૬-૧૯૯ હૈઇ દૂલાણુ-હૈડે દુભાણુ. બાઇના ફૂલ બાઇનિ ચડિ-હાલમાં આ કહેવત આમ પણ બોલાય છેઃ " બાઇના ફુલ બાઇને ને શોભા મારા ભાઇને. " પે પે વઈરપણુ......રાવે-જે જે વેરભાવ દર્શાવે છે તેઓ સર્વ તારા મિત્ર છે. સરખાવો આ સાથે " मैत्री मे सर्व भूतेषु वैरं मम न कस्यचित् ". કમાવન મન-કમાવનું (અનીચ્છાનું) મન. છેદી નાક કરઇ અપસકુન-નાક વાઢીને અપશકુન કરે. ગ્યાની-જ્ઞાની. અયાચિ વરત-અયાચક વ્રત. હરિપાશુ-(?)

ગ્રિરહ-(?)... ..દુધિ વછ પૂછ ફેરહરઈ-દુધ પીતું વાછરડું પુંછડું હીલાળે.

પે જન .....ભીખ-ભર્તૃહરિને તીવ્ર વિરાગ થતા તેણે રાજ્યત્યાગ કરી ભીક્ષા માગી એ ઉપરથી કવિનું આ વક્તવ્ય લાગે છે. માત્રા જોતાં ' લઘુ ' શબ્દ ક્ષેપક લાગે છે. માસઈઈ-સહન કરે. વહકલ્લ લડસડત ભાજીઈ-અર્થ સ્પષ્ટ સમજાતો નથી.

૨૦૦-૨૦૧ પસારઇ-(?) પુહુચુ-પહોચ્યો. ગલુ-ગળ્યો. અંકુરી-કુરી, પરા પશ્યંતિ, મધ્યમા અને વૈખરી-આ ચાર વાણીના પ્રકાર છે (નર્મકથાકોષ) વરા-શ્રેષ્ઠ પરાત્પર-પરાવાણીથી ચઢે એવી.

૧૧ સજ્જનવીશી

૨૦૧ મણી-' ભણી ' પાઠાન્તર યોગ્ય લાગે છે. મયા-માયા, પ્રેમ. મા પ્રીસણૂઈ મુહુસાલિ વીવાહ-મામાને ઘેર વિવાહ ને મા પીરસે [પ્રીસણૂઈ] પછી શું બાકી ?

પૃષ્ઠ ૨૬

૨૦૨-૨૦૫ નિરોગ-રોગ વગરનો, બીજઇ આશ્રમિ-ગૃહસ્થાશ્રમમાં. ૨૬-૨૭ (?) આપ-આપપણું, આત્માપણું. મનસા મેહેલિ સંતોષિ જડી-આસક્તિ [મનસા] ત્યાગી સંતોષને વળગે. હેમ કચોલૂ-સોનાની વાટકી. ભીખ ઘાલઈ-ભીક્ષા આપે. ભાજિ-ભાંગો, નાશ કરો. પાશ નાખ્યું—ફાંસો ઘાલ્યો. ગુગલઈ-ગળે, ચર્મ ચીરા વિણ-ચામડી ફાડયા વગર. દંભક નાતક પૃરિ ન પડઈ-દાંભિક અને સંયમીને મેળ ન બેસે.

૨૦૬-૨૦૮ શીય—શી, કેવી. ' ય ' પ્લુત. આબિઇ-આબાએ. પયસારિ ગૌ-દૂધભરી ગાય. પરિ—રીતે, પ્રકારે, વિગતઇ-વિગતથી. ઉંચા મેહ નીચા થૈ ભરઈ-મેઘની સજ્જનતા નીચે આવી નદીસમુદ્રોનું પાણી લઇ ઉંચે જવામાં ને વર્ષવામાં છે. લોક માહિ શરિખા થઈ મિલઈ-મોટાનાનાનો ભેદ ભુલી સમાન થઈ લોકમાં ભળતા રહે. નારી કુંભ......પ્રીછવઇ—જલબેડું લઈ પનીહારી રેડું સાચવતી જાય ને રસ્તે વાત પણ પેરે પેરે કરતી જાય. બિહુ પરિ—બે રીતે. અંદરના અને બહારના (દેખાડવાના).

૨૦૯-૨૧૦ ખાણ વધારે અશ્વ આફણી-ઘોડા પોતાનું ખાજ (ખાદ્ય, ખાન) પોતેજ વધારે, આહાર વધાર્યો વધે એ ન્યાયે. પીશું...ધર્ઈ—'ધર્ઈ' ને બદલે 'ધણી' પાઠાંતર ઉચિત લાગે છે. ચંગ—શુદ્ધ. "મન ચંગા તો કથરોટમેં ગંગા" એ કહેવત જુઓ. પર ઉપગારિ પદિ પદિ ગંગ—પરોપકાર કરનારને પગલે પગલે ગંગાસ્નાનનું પુણ્ય લાગે. દૂધિ ત્રુઠા મેહ-દૂધે મેઘ વર્ષ્યો [?]. દીહ—દિવસો તગતગઇ-ચળકે. લીહ-લીટી.

પૃષ્ઠ ૨૭

" બુદ્ધિમાંનિ તાં મિં રતવ્યૂં ચતુર રકંધ માંહે એહ;
કવિતા કોએ રીસ મ આણુરો દેતી પ્રબંધ એહ. "

(ભાલણઃ ધ્રુવાખ્યાન.)

" કર સાહી કવિતા તણો મારગ મુઝ દેખાડી. "

(શ્રીધરઃ રાવણમંદોદરીસંવાદ.)

બંધ—કાવ્યબંધ. ભાલણકવિ ' ભાષાબંધ ' શબ્દ વાપરે છેઃ

" તેન્હિ પ્રીછવા કારણે કીધુ ભાલણિ ભાષાબંધ;
સકલ ઉપમા કહી ન જાઈ, કિંચિત કથાસંબંધ. "

(ભાલણઃ કાદંબરીઃ પૂર્વ ભાગ.)

પાલા કિશું રાઉલ દ્દઉ?—આશ્રિતો (પાલા) રાજાને શું દે? આ સાથે ગુરુ ઉપરના અખાના પ્રસિદ્ધ પ્રહાર સરખાવો.

પૃષ્ઠ ૨૮

જઈન—જૈનો. જયણ-ક્ષમાશીલતા. વરતુ-વર્તો, આચરો. વીસાસ-વિશ્વાસ. કવિના વિચારો જૈન વગેરે અન્ય માર્ગીઓ પ્રતિ ઉદાર છે. વાહાં-ખેંચાપલાં.

૨૨ દ્વૈતવીશી

૨૨૧-૨૨૩ સૌક્ષમ [સં. सूक्ष्म]—સૂક્ષ્મ. કંધિ—[સં. स्कंधः]—ખાંધે. ડાગે મારૂં પાણી એક-પાણીમાં ડાગ માર્યાથી પાણી જુદા નથી થતાં તેમ પ્રાણી પ્રાણીમા દ્વૈતભાવ નથી, સૌ એક છે. કે ઉપવીત પેટિ નવિ જાણ્યાં—કોઈ બ્રાહ્મણો (ઉપવીતધારીઓને બદલે ઉપવીત શબ્દ વપરાયો લાગે છે.) માના ઉદરમાંથી સરકાર લઇને નથી આવ્યા. તરક [ફા. तर्क]—મુસલમાન. સૂનત [અ. सुंनत—રસ્તો]—પેગંબર સાહેબ અને તેમની પછી ગાદીએ બેસનાર ખલીફાઓએ જે પ્રમાણે વર્તણુક રાખી હોય તે રસ્તો. મુસલમાનપણાનો આ એક સંસ્કાર છે. એમાં લિંગમણિની ત્વચાનો છેદ કરવામાં આવે છે. નો [સં. न + उ] નહીં. ધ્રુંચિ-તોડી. જુઓઃ " શું થયું વાળ લોચંન કીધે? " (નરસિંહ મહેતા.) ગર્યા-પડયા. દર્શન-દર્શન-શાસ્ત્રો. આપ આપણાં રૂડા ચવઈ-આપ આપણી વસ્તુને સૌ કોઈ રૂડી કહે [ચવઈ.]

૨૨૪-૨૨૫ ઉથાપીઉ [સં. उद् + स्था]—ઉલ્લંઘન કર્યું. કૂઈ [સં. कूपः]—કુવે. ઢુંઢિઇ-દોડે. તેજી-ઘોડા. કાનસોરા--કાન સુધી. શૈવ-શિવમાર્ગી. પરઠઈ—[સં. प्र + स्था]—સ્થાપે. સાંખ્ય-તત્ત્વજ્ઞાનનો એક પ્રકાર. ન્યાય, વૈશેષિક, પૂર્વમીમાંસા, વેદાંત, સાંખ્ય અને પાતાંજલ: એ છ છે. આ વેદ-ઈશ્વર-ના અસ્તિત્વને માનનારાં દર્શનો. ઈશ્વરના અસ્તિત્વને નહીં માનનારાં છ દર્શનોઃ—ચાર્વાક વા લોકાયતિક, માધ્યમિક, યોગાચાર, સૌત્રાન્તિક, વૈભાષિક અને દિગંબર. પ્રકૃત [સં. प्रकृतिः]—પ્રકૃતિ. સાંખ્યદર્શનમાં પ્રકૃતિ, વિકૃતિ, ઉભયાત્મક અને

અનુભવાત્મક' આ ચાર પ્રકારના પદાર્થ મનાય છે. મીમાંસક–પૂર્વમીમાંસા અને ઉત્તરમીમાંસા એ બે કે એકનો અનુયાયી. (વિગતવાર હકીકત માટે જુઓ **મણિલાલ દ્વિવેદી: સિદ્ધાંતસાર.**) ચાર્વાકિ–ચાર્વાકમતમાં. ચાર્વાકદર્શન લોકસંમત વાક્યોનો આશ્રય કરે છે, અને પારલૌકિકને નથી માનતું. દેહસુખ એનો પરમ પુરુષાર્થ છે. ચાર્વાક નાસ્તિકોનો શિરોમણિ ગણાય છે. એનો સિદ્ધાન્ત જુઓ:

' यावज्जीवं सुखं जीवेन्नास्ति मृत्योरगोचरः ।
भस्मीभूतस्य देहस्य पुनरागमनं कुतः ॥ "

બોધ–બૌદ્ધદર્શનકાર બુદ્ધ. માધ્યમિક, યોગાચાર, સૌત્રાન્તિક અને વૈભાષિક એ ચાર નાસ્તિક દર્શનનો સમાવેશ કેટલાક મતોએ બૌદ્ધદર્શનમાં થાય છે. બૌદ્ધ પ્રત્યક્ષ અને અનુમાન એ બે પ્રમાણ સ્વીકારે છે. એમની ભાવનાઓ સર્વ ક્ષણિક છે, સર્વ દુઃખ છે, સર્વ સ્વલક્ષણ છે અને સર્વ શૂન્ય છે.

. ચાક ઉપરિ પીડુ મૂકિઉ—મારણ આ દર્શનોની વિવિધતાને કુંભારના ચાક ઉપરનો પીંડો કહે છે. એમાના સિદ્ધાન્ત કુંભાર ગારાના પીડાના આકાર જેમ ઘડે છે તેમ તે તે દર્શનકારો એમના દર્શનો જેમ ફાવ્યુ તેમ ઘડે છે.

પૃષ્ઠ ૨૯

' ૨૨૬–૨૨૮ નયણુ–'નમણુ ' નમવા યોગ્ય એમ પાઠ લેવો (?) જહારશિઈ–જાશે (?) ખુટ ખેડઈ—દિશાનો ખેડે–મા જાય. કહી કડણિ બઇસરિ ઉટ–કોણ વાંકેચુકે રસ્તે [કઢણિ] ઉટે ચઢશે? છપ્પા ૨૨૫ થી ૨૨૮ મા કવિ વિવિધ દર્શનોનું એની સૂત્રાત્મક 'સચોટ' શૈલીમા વર્ણન કરે છે. વ્યોમગતીસૂ ન પડઈ બાથ. યે દૂરૂ તે તેરજ હાથ—આભ [વ્યોમગતિ] ઉડળે [બાથ] નથી ભરાતુ. જે શોધુ [દૂરં—દુહ] ધ્રુ તે તેરજ હાથ છે–પ્રત્યક્ષ છે.

૨૨૯–૨૩૧ પટદર્શનીય–છ દર્શનકારોના. કોઈ ન કધ ઉતારઈ ભાર—કોઇ ખભા–નો ભાર ઉતરાવતુ નથી. બધાજ એમના મતમતાંતરોનો ભાર લાવે જાય છે. જન્મ–જીંદગીના અર્થમાં. ફૂટી હૈયા ન ફેખઈ ભાલ–છાતી કુટવાથી કપાળ જોઈ શકાતુ નથી, સત્યદર્શન બીજેજ સ્થપે છે. ધણી—દેવ. દીઇ પ્રભાત કરે—હૈયામાં ઉજેશ (જ્ઞાનનો) કરે. રવિશિ–સૂર્ય. ગ્રથી—ગાઠ જે માયામઇ. . . .અધિકાર ?—જો સંસાર માયામય બનાવ્યો છે તો તે ત્યાગવો એમ કહેવાનો અધિકાર ક્યા છે? શરચી—સરજી, બનાવી. યુગસ્રષ્ટા—યુગનો જનક. છાસિ–છારા માટે. દોહણી—હાંડલી, હાલ્લી.

૨૩૨–૨૩૪ યમણ—જમણ, ખાવાનું. સુણહ [સં. श्वानः]—કુતરો. વાગ વિસી—વાચા વીશે. ગુફા [સં. गुहा]—કોતર. માંટી–ધણી. કઇ કાશી કઇ દ્રારામતી ?—સાત મોક્ષદા નગરીઓમાની બેમા કઈ મોક્ષદા? કાશી કે દ્વારામતી? આરતિ [સં. अर्थः]—સ્વાર્થને લીધે.

પૃષ્ઠ ૩૦

૨૩૫-૨૩૭ ઉણ-ઓછા. વિલસી નારિ-સ્ત્રી સાથે વિલાસ ખેલ્યા. વંચુ [સં. वच्]—બોલી. ત્રીલીલા—સ્ત્રીચરિત્ર. ઘાલુ—મારો. પર પાઉઇ રમે—પારકા ઉપર ઉપકાર [પાઉઇ] કરવા મન કરે. તણુગ—નસની તાન (?) ડંબાઈ—દબાઈ (?)

૨૩૮-૨૪૦ મહુત-મોટાઈ. સામરથી [સં समर्थ]—બલવાન. આલોચી-વિચારી. મ્લેછ—આર્યેતર લોકો. પૂત—પવિત્ર. વિલગા જાઇ-વળગ્યા જાય.

૧૩ ભક્તિવીશી

૨૪૧ ગામિ નિરખિ અરડિ થઈ—સરખાવો 'एरंडोऽपि द्रुमायते' એ સંસ્કૃત કહેવત. નીરૂખિ—નીરખે.

પૃષ્ઠ ૩૧

૨૪૨-૨૪૪ વિસાહી ખીછાવી. ટાલ—નાખી દે. વણી લૂણી—વીણી લૂણીને. ચુસર-ચાર સરનો હાર. ગગ પ્રવાહ ત્રણે-ગંગાના ત્રણે પ્રવાહ, ત્રિવેણી, ગંગા યમુના ને સરસ્વતીના. આખલ્યુ—નાહ્યો (?) કે આથડયો (?) ઘધરણું-હીયરવટું અથવા જેઠવટું, ગગરણ, નાતરૂ. વાલિમ [સં. वल्लभः—વ્હાલઉ, વાલમ]—પ્રિય, વહાલા. રલી-રળીને, મેળવીને વિણ કાચિરી માહેત્ર ન રહિ-પાઠ બહુજ ભ્રષ્ટ લાગે છે. 'વણકરણી મહેતરનિ રહિ' એમ સંભવે (?)

૨૪૫-૨૪૭ અભિધાન—નામ. ગહૂ [સં. गोधुमः]—ઘહુ. તસ-તેને. માહા—માંડણકવિ. ગુરિ—ગુરુએ. વુલાવા—વળાવયા, પાછો મોકલી દેવા. સંઘાતિ—સાથે. નંદા—નિંદા.

૨૪૮-૨૫૦ મિથ્યાતી [સં. मिथ्यादृष्टिः]—ભક્તિહીન મનુષ્ય. માહવ—મહાવ, માધવ. પાલઇ પરવરઈ—નીકે [પાલઈ] જાય. છાંડઇ ઠાન—વિષય વસ્તુઓ ત્યાગે. ઈટાલ-ઈટાળા (?) ઈંટના કકડા (?) અગન-અગ્નિ. વાટલા-વટાયલા ભુકો. પાન બિવિ-આ કે 'પાન બિવિ' પાઠાંતર? તોલણું-તોલ. શીહ-સિંહ (?)

પૃષ્ઠ ૩૨

૨૫૧-૨૫૩ સુડલું—સુડલો, ટોપલો. ઇતિ—આ પ્રમાણે, પુરેપુરી. નિપટ—નિશ્ચયપૂર્વક. ચાહ—ચાસ, હળની ખેડ (?) વષ્ટિ સમતિ—વ્યક્તિ સમષ્ટી, એક અને સમૂહ. આધા લાકડી—આંધળાનો આધાર. જરા—ઘડપણ. નિગ્રહઈ—કબજે કરે, અશક્ત બનાવે. વ્યાપ—વ્યાપકતા.

૨૫૪-૨૫૬ હેજ—પ્રીતિ. લહિણા—લેણાના. નિખેવ—નિખેવ, જરૂર. આરીશું—દર્પણ. વ્યરારૂં—વ્યવહારનું.

૨૫૭-૨૫૯ શર્મ—શ્રમ. દિશિ આમૂઢી ચ્યારિ—આ પાઠાંતર કે "દિશિઅ મૂઢી ચ્યારિ" (?) ઉખરિ—ઊખર ભૂમિમા. ખારાટવાળી ભોયમા.

પૃષ્ઠ ૩૩

૨૬૦ લાભઇ—લાભે, પામે પાઠી—ભણી. અતિહાસ [સં इति + ह + आस]—આમ હતુ, તવારીખ. વૈદિક—વૈદ્ય વિષયક, આયુર્વેદિક. યોતિવિલાસ—જ્યોતિર્વિદ્યામા રમણ. વીન્હાતી—જેને ઘેર વિવાહ માંડયા હોય તે.

૧૪ બોધાવિડંબનબત્રીશી

૨૬૧–૨૬૩ ખરિ—ગધેડે. વાહુ—વાહો (?) બાધો (?) બાકરી—મમત (?) ' બાકરી બાધવી ' એ પ્રયોગ પ્રચલિત છે. જુઓ : " અખા સૌ બાધે બાકરી, કોઈ ન જુવે હરિ પાછા ફરી. " (અખો : છપ્પા.) આવટુ—(?) પઈઠી નાચિ કિશું ઘુઘટડું ?—નાચવા પેઠી પછી લાજ કયા કાઢવાની ? પ્રયા—ગયા સાધ-સધ. સાર—ખર (?) ચાચરિ—આગળે, ચકલે. જુઓ આ શબ્દ માટે.

" રહો રડા ! રોતી હાવે, તાત તુમચા તોડોજી,
મદ્ય તણા માણિયા મોટા તેહ ચાચરે ફોડોજી."

(ઉદ્ધવ : રામાયણ.)

૨૬૪–૨૬૬ યંત્ર—જંત્ર સુહુલિ—મહેલે. વચ—છેતરપીંડી. દ્રોહ—દગો ફટકો. છીલ—છલકપટ. છરણ ધૃત પશુ એકઇ મરૂ—(?)

માટા—ભર્યા, માલદાર. સખાઈક—મિત્રાચારી ખરલીડાનુ—ગધેડાની લાદનું. ચોપડ—ઘી વગેરે ચોપડવાના પદાર્થો. વાસઇ—લીધે. માલવું—માલવદેશ (?) દોણ (?) સાભ—સાધ (?)

પૃષ્ઠ ૩૪

૨૬૭–૨૬૯ અણુભાખિ—અણબોલ્યા. ઈટાલ—(?) સત્ય કૂયા બારિ—સત્યરૂપ કુવાની બારી એ અર્થ કે ' કૂયા ' ને બદલે ' કૃપા ' પાઠાતર ઉચિત છે (?) ગહિગહ્યુ—નિંદ્યુ (?)

૨૭૦–૨૭૨ સુરપાન—મદિરાપાન. સોલસહસ ભોગવતુ કાન્હ—કૃષ્ણે સોળ હજાર ગોપિકાઓ ભોગવી આમિષ-માસ વાદ-દેખાદેખી કરવું તે ઈશ હલાહલ પીધું જઈ—મહાદેવે ઝેર પીધું તે પચાવવાની તેમની શક્તિ હતી. કાંઠા—સોરઠીના સાઠા. કાલિ—મહાકાલિએ. અપેય કલપના—' અમેય કલ્પના ' એ પાઠ વધુ ઉચિત થઈ પડે; નહીં માપી શકાય તેવી કલ્પના. મદિ - મદ્ય. સૂનિ—(?) પરરામા—પરકીય પત્ની. અણુશ્રુતી—શ્રુતિ વગરની (?) ભવક્રિયા—સસારના આચરણ ધવ-ચોરો અશ. દાધ—લાઇન. સર્વસ—સર્વસ્વ માઠ-મીઠુ. નજ્યુ વર—પરણી આપલી—પોતાતણી. પ્રસુતા-માતા.

૨૭૩–૨૭૫ કાટ—કાંઠ, ભપકો. શીખાદરી—શીખ + આદરી—બોધ લીધો. ઠીગે.ભરી-ખડાસથી ભરપુર પરાણિ [સં प्राणा]—બળથી. સરખાવો જુની ગુજરાતીમા વપરાતો શબ્દ ' સપરાણા '—મજબુત, બળવાન વજિ-અપડાપ. ગ્રીમાપ્રપા (?) છાટ-પથ્થર (?) નવિન રહણી છહણ નાટ—નવો આચાર [રહેણી] અને

કાપવાનો [છેદણુ] રસ્તો. (?) અથવા નવિ નરહણી...એ પાઠ (?) આણુ જેઠ રવદાસ ર ગ-સરખાવો ભર્તૃહરિનું " त्वय्योपिति रति. " સાપ મરઈ નવિ લાઠી ભ ગ—સાપ મરે નહીં ને લાકડી [લાઠી] ભાગે નહીં.

પૃષ્ઠ ૩૫

૨૭૬-૨૭૮ યુગ પાહલે-પ્રથમ યુગમા, સત્યયુગમા. પ્રસાદ—નૈવેદ્ય. કલયુગની પ્રૌઢિ—કલિયુગના મહિમામા ગોરી ગોરાપણું ગ્યુ રૂઢિ—ગૌરવર્ણની સ્ત્રીનુ ને રાપડ કોટમા આવી રહ્યુ. નામ—(?) નમિ-નભમા-આકાશમા એમ પાઠ હોઈ શકે (?) દ્વાપર—ચાર યુગોમાનો ત્રીજો યુગ ચાર છે સત્ય અથવા કૃતયુગ, ત્રેતા, દ્વાપર અને કલિ (નર્મકથાકોષ.) ત્રયતાયુગ-ત્રેતાયુગ શીદરા—(?)

૨૭૯-૨૮૧ સધ્દ—સિદ્ધ ન બીજઈ નીર મૃણાલ—ઘોર કલિકાલમા પણ જલ કમલવત્ સ્થિતિના હોય છીલરિ—ખાબોચીઆમા, નાનકડા તળાવમા સઘ-સિંહ. સધ . ગમઈ-સિંહને ખાવાનો સ્વાદ હોય છતા ઘાસ કદી પણ ન ખાય. વિક્રિયા-ફેરફાર, પલટો. ભાજ-શોભે. સાભિ-કાટ (?) ચ્યંત-ચિતા. જુગતુ જમાન-યોગ્ય બાહ્યધર

૨૮૨-૨૮૩ અકલીણા—અકુલવાન. સકલીણા—સુકુલવાળા. વાઈ ડુંગર હોઇ ?—જે ડુ ગરો પોતાની દૃઢતા તજી હાલી ઉઠે તો અગ્નિ [અજન] ને પોતાનુ છેદ્ર લાગતા શી વાર ? તે જલદી સૌ ચેતાવી ભસ્મીભૂત કરી દે. કાણી [सं. एकाक्षी] —એક આખની. સાતી—સાથીઓ. ઘસરડિ—લોસેટિ, દીહ. હર્ષચ્યંદિ—હરિશ્ચંદ્રે. ત્રિશ કુપુત્ર અયોધ્યાનો સત્યવાદી રાજા, સત્ય માટે સર્વસ્વાર્પણ કરનાર પુણ્યશ્લોક સત્યવાદી રાજા અલીચલ—અવિચલ. સગાલ શેઠિ [सं. सुकाल + श्रेष्ठी]— ગુજરાતના કવિતાસાહિત્યમા પ્રસિદ્ધ એ નામનો વૈષ્ણવ શેઠ પુત્રિ કાજ—ચેલૈયા નામના પુત્ર માટે. સ બરિ—સીબ્રી રાજાએ. અયોધ્યાના આ ચક્રવર્તી રાજાએ બાજના ભક્ષ્ય કપોતને દયાભાવથી ઉગારવા પોતાનું માસ આપવા તૈયારી કરી હતી. મયૂરકે—મહાભારતમા પ્રસિદ્ધ મયુરધ્વજરાજાએ બ્રાહ્મણના પુત્રના લાભમા પોતાના જમણા અ ગને કરવતથી વહેરાવીને લઈ જવાનો આત્મભોગ આપ્યો હતો એ ઇતિહાસ મહાભારત અશ્વમેધ પર્વમા સુપ્રસિદ્ધ છે

પૃષ્ઠ ૩૬

૨૮૩-૨૮૪ ભાત—ભાથુ, ખાવાનું. પોતાના ખોરાકને ત્યાગો પણ સાધવા લાગો સાથે સબધ ન ત્યાગો.

૧૫ ધનવીશી

૨૮૧-૨૮૪× ઉમારગિ—ઉન્માર્ગે, ખોટે રસ્તે. ગૂધ—(?) નાડીઈ—નાડી. સાહુ-સાહુ (?) ત્રિહુ-ત્રણ. દીજઈ પાટ-પાટલો આપીએ. ખાડે—ખંડન કરે. વાયસ

× સ્વર્ગ. મણિલાલ વ્યાસે આ વીશીના છપાના સ ખ્યાક ૨૮૧ થી ૨૮૪ ભુલથી બેવડાવ્યા છે તે ભુલ સમજાતીમા પણ કાયમ રાખી છે આગળ જતા એ સ ખ્યા મેળવી દેવામા આવે છે. શંકરપ્રસાદ રાવલ.

ગૂહડ(ના) વઇર—ઘુવડ અને કાગડાના જન્મસિદ્ધ વેર આશ્રયા—લીધા. ભડઈ-લડે. ભાડ—વારણ કાના—કાઠલા. અધ્યાતમી—આધ્યાત્મિક. દૂધિ દાઝુ... ..ખાઈ—સરખાવો કહેવત " દૂધનો દાઝેલો છાશ ફુંકીને પીએ "

૨૮૫-૨૮૭ બલિનાઇ મસિ—બલિદાનને બહાને. થઇ સરિ સાધ શ્રી સાધ્ય થઇ. અભિધાન—નામ. અપગાર—અપકાર. આખિના દુખણા મૃત્યુ વેગલું—અધાપાનું દુઃખ ને મોતના ઉધારા. આહેડુ—શીકાર.

૨૮૮-૨૮૯ વચાલઈ—વચ્ચે (?) દાઝુ—' દીઠુ ' પાઠ ઉચિત લાગે છે. આપ વિલુ કાજ-પોતાના ઉપર આવેલુ કાર્ય. પ્રવાહર્યૂં-પરવાર્યું. પાહિ-પે',થી, કને.

૨૯૦-૨૯૨ મર્જન-માર્જન, નહાવું તે. વારુણી-મદિરા. હંસક-હિંસાત્મક, ઘાતી. ઉવાલિ—ઉલાળી. ઝીણુ કાતઈ જૂઆરી નારી—જે સ્ત્રીએ જુવાર કર્યું હોય છે તે કરકસરથી સંસાર ચલાવે છે. સુભટઈ-સુભટતાએ, શૂરાતને. અલજુ—(?) નમતી સાગે નમતી ફેરો, હળપુણીએ ઉદયાચલિ—ઉદયગિરિ ઉપર. વછુ—વાંછ્યુ, ઇચ્છયું. વનખડી—વરખડી (?)

૨૯૩-૨૯૬ પનુ—પનો, પીણુ. રૌરવિ—રૌરવ નામના નરકમાં. નરક એકવીશ છે, જુઓ **નર્મકથા કોષ** અભરેખા-અભીલાખા, ઈચ્છા. મૂલ નહી......ડાલિ— " नास्ति मूलः कुत. शाखा " એ સંસ્કૃત ઉપરથી. તાર—તારો, તરવામાં કુશલ. લાહુ—લાભ. આસ નિરાસી-સરખાવો "आशाहि परमं दुखं नैराश्यं परमं सुखम्."

પૃષ્ઠ ૩૮

૨૯૭-૩૦૦ જત—જતુઓ. ગોપતિ— ઈંદ્રિઓના પતિ, ગાયોના પતિ, ગોપાલ. આછતામિક—(?) ઉલગ-સેવા. આઈ-માતા. પંજર-પાંજર

૧૬ સાધારણવીશી

૩૦૧-૩૦૫ ડગ—(?) અનભાન—અભાવો. સ્વરામા—સ્વપત્ની. અપત્ય—પ્રજા. દ્રાઈ—દરાય, તુષ્ટ થાય.

પૃષ્ઠ ૩૯

૩૦૬-૩૦૯ ઢાડી-ઢાઢી એ નામની મુસલમાન જાતિ એનો ધંધો હીંદુઓના ભાટ જેવો છે. નગમી—નહી રુચતી. અસતી—અસત્યે. વિરાસિ—બદલે. ગાહુ ઘાહુ ગાહુઉ—' ઘાહુ ' શબ્દ માટે સરખાવો

" અલ્યા ! ગાહુઓ થઇને શું ગાઠો ? " (પ્રેમાનંદ નળાખ્યાન.) કારી-ભયંકર. વિરુઈ-વિરુદ્ધ. ઉખધ-ઔષધિ. અગડધારઈ—અંગ (બીજી કોઇ પણ મીલકતની બાંહેધરી વગર) ઉધારે. ઉઝવુ—વિધિપૂર્વક સમાપ્ત કર્યું અનુકુલી—અનુકૂલ. જમલિ-પાસે. રૂસી-રોપે. સાસહ્યુ-સહન કર્યું.

૩૧૦-૩૧૩ ધ્રુઈહિ—ધ્રુવજીએ. ધ્રુવજી પહેલા મનુના પુત્ર ઉત્તાનપાદ રાજા અને તેની અણમાનીતી રાણી સુરતીનો પુત્ર, તપ કરી ધ્રુવ [નિશ્ચલ] પદ પામેલો તે. ફુકસ તાદલા—ફુસકા અને તાદળા. લચ-લાચ. બાઢી-બાખરી.

પૃષ્ઠ ૪૦

૩૧૭–૩૨૦ આપ્રાણ—સુધવું તે. ભવાડ્યું—ભમાડ્યું. જેતી તેતી—જેટલું... તેટલું. સુખ ન આપનારા ગેહ રહઈ—સરખાવો " ससर्पे च गृहे वास. " એ સંસ્કૃત કહેવત. સાતે વીસુ—સાત વીસે કવાય—કઢો તરૂઆરિ—તરવાર. સગાની ગાલિ ઘૃતનાલી–સ્વજનની ગાળ એ તો ઘીની નાળ નિગમારથ–વેદના અર્થ.

૧૭ યુક્તિવીશી

૩૨૧ આવલિ—આવળના ભારે

૩૨૨–૩૨૫ સવાસિણિ–સૌભાગ્યવતી. ધાતિ–ગોઠે ઉરસ–ઓરસીઓ. ઈંગારિ –એ નામનું ઝાડ ઘાસઈ–ઘસાય વદાયી–કહેવાયાં, ઠપકાથી સૂનઇ–સુના સુના, એકાંતમાં પાસૂ–પારા, જાળ. વેડિ—(?) પંકિ પંક—કાદવે કાદવ

૩૨૬–૩૨૯ શિવા—પાર્વતી પુહુક–પોક. દીહુ—દિવસ. આર્દ્ર—ભેજ. ઘોડી લગી પટિલની પાદ્ર—પટેલની પાદર એમની ઘોડી જાય ત્યાં સુધીની.

પૃષ્ઠ ૪૨

૩૩૦–૩૩૪ મોગી કોર પીયારા રોટ—સરખાવો પારકે ભાણે મોટો લાડવો. દૂત—ધુત, જુગટું આવિ આવ્યું વેલિ ગયુ—એળે આવ્યું એળે ગયું. ઘટ—ઘટે. ચુડી પહિરી—બાયલો થઇ. મા મ ત્રેઈનૂ—(?) વાનર વીછી ખાધુ મધુ–સરખાવો

" વાનરલઉ નઈ વીછીઈ ખાધુ, દાહજરિઉ દાવાનલિ દાધુ."

(જયશેખરસુરિ પ્રબોધચિંતામણિ.)

ભરડા—સન્યાસી. જુઓ આ શબ્દ માટે·

" આણુ દેઈ લક્ષ્મણુ માચરિયા, સીતવચનિ વનિ ગઈયા,
ભરડા રુપિ થઈયુ કમાથી મઢી આગલિતા રહિયા

(કર્મણુ સીતાહરણુ)

રીરડી–બુમ આહુડતી–બાધેડતી, બુમ મારતી પખાણુ–(?) ભાભઅરોડી—(?)

૩૩૫–૩૩૮ ધાતી–હિંસક ગોલુ–ગોનો રૂસણુ–રાવ, ૨૮ મેરાઇઉ–કાગમાકડી, દીવાળી ઉપર ફટાકા ફોડવા છોકરા મશાનો કરે છે તે કહિના બાપ તણી–કોના બાપની મૃગતૃષ્ણા–ઝાંઝવાના જળ. તુઝ–તાને અપૂઝ–ભોટ, બેકદર

પૃષ્ઠ ૪૩

૩૩૯–૩૪૦ રાવ—ફરીઆદ

૧૮ હૃદયવીશી

૩૪૧–૩૪૩ ભુહિપાત—ભુમિપાત રાઈ–રાહે એતા—એતો. ઉદ્ધરી—ધરી, ખમી. અણુસરી—અનુસરી. શારદાગરણુ—શારદાદીક્ષાની દક્ષિણા. નેસાલ—શાળા.

૩૪૪–૩૪૬ સધીન—સ્વાધીન. ભૂકુ–ભુકો, ચુરો અથા—આથો, કસ. છારડું —ઓકરૂ, છાર.

પૃષ્ઠ ૪૪

૩૪૭–૩૪૯ પીઆરી–પારકે. ડાઢી–દાઢી. ખીલકલિ(?) સુઈ [સં. સૂચિ.]—સોય. કુરા—કોરા (ખોદવાની.)

૩૫૦–૩૫૨ તોખ્યાં—સંતોષ્યા. કુદાલિ [સં. કુદ્દાલઃ]—કોદાળીથી. વહીતરૂ—વેઠ. પશલીઈ—પોસે. નાડી મૂલી બેડી બ્રમ—મૂળ નાડીનું ને જોર બેડીનું.

૩૫૩–૩૫૫ લોહડઈ—લોઢે. પટુલિ–પટોળે. ન્યાઉ—ન્યાય. વીજાપઉ–વીજાપુર અન્યાયને વશ હોવાની કવિની નોંધ હોવી જોઇએ. સોનું નઈ સહકું—સોનું ને સુગંધનો સુંદર મેળ. સરખાવોઃ

" રામકથા સોનું નઈ સરહુ સો કવિ સીધર જોડસિ ખરું, "

(શ્રીધર : રાવણમંદોદરીસંવાદ.)

પૃષ્ઠ ૪૫

૩૫૬–૩૫૮ મથિ–મથતાં, વલોવતા. કાલકૂટ–ઝેર. ઝુલઇ—લહેરમાં રહે. 'ઝુલવું'ના આ અર્થ માટે જુઓઃ–

" વીરમલ્લ વારી જાઉં
—ના હાથી ઝુલે બાગમાં. "

(ગુજરાતી લગ્નગીતો.)

૩૫૯—૩૬૦ હાથીનો પરિ પેટ પૂરાઈ—સરખાવો " કીડીને કણ ને હાથીને મણ." સહિદેશ—સ્વદેશ, પોતાના દેશમા. વસા–વસેલા. ડાળકપૂર—એક જાતનું કપૂર. ગણુ—ગુણ.

૧૯ વૈરાગ્યવીશી

૩૬૧–૩૬૨ આપિ આલોચી જોઈ—સરખાવો આ સાથેઃ

" જ્યાં લગી આતમા તત્ત્વ ચીન્યો નહીં ત્યાં લગી સાધના
સર્વ જુઠી "

(નરસિંહ મહેતા.)

સોપાન—નીસરણી.

પૃષ્ઠ ૪૬

૩૬૩–૩૬૫ લબાડિ—લબાડખોર. વઢવાડિઊ—ટંટાખોર. ટીપણુ–પંચાંગ. કમુત્ર–ખરાબ. મુતરનો ખત્ર અખત્ર–ક્ષેત્ર અક્ષેત્ર, તરફડા–તરછોડા. અપમાન. પાગ ખાસડાં—પગના જોડા.

૩૬૬–૩૭૦ મંત્રમઇ શાકિની–મંત્ર સાધનારી શાકિની. ત્રાબાના–ત્રંબાળુ. ધી–દીકરી. ધ્રુરઈ–કાંપે. ઉથલ્યુ–ઉથલ્યુ. કહલેડા–રોટલા રોટલી શેકવાના માટીના તવા. ઠીકિર–ઠીકરા. કુહુ–કોયલનો કુહુકાર મહુ [સં. મધુ]—મધ. ટોહુ (?)

પૃષ્ઠ ૪૭

૩૭૧-૩૭૩ અપદર્શણિ—(?)

ભૂર—મૂર્ખ. કૂવાનું ડેડક-કુવાનું દેડકુ રાણુ-રાજા ગામદિટનુ ગાડલુ—ગામાતનુ-સમસ્ત ગામનુ સહીઆરૂ ગાડું. જીવી—ભીવડી. હારગુન્જ—ચણોઠીનો હાર.

૩૭૪-૩૭૬ માદલ—માદલીઉ, પોથીના વિચગણુ—પોથીમાના રીગણા. હૈમ-ઘરેણુ ગયૂ ફૂલ—ફુલી ગયું, ચાલ્યું ગયુ. કુપુ-શીશો. ડબકતા—ભાગતા ચોખિમ—જોખમ.

૩૭૭-૩૭૯ વક્ષિણુ—(?) ઝૂપ—જીત્યો કદર્પ માચ—કામદેવનો ઢોલીઓ. ઉલઇ-ઓળે, હારમા અર-અરિ (?) અસુર સહુવાર-સવાર સાંજે. શુક-વ્યાસના પુત્ર શુકદેવ. શ્રીમદ્ ભાગવતદ્વારા પ્રભુભક્તિ કરનાર બ્રહ્મચર્ય મુનિ મનકાદિક-સદાને માટે પાચ વર્ષના રહી વીતરાગ રહેવા ઈચ્છનાર ચાર જોડીઆ કુમારો સનક, સનત્કુમાર, સનદ અને સનાતન એ મહાજ્ઞાની ગણાય છે. કાસલિ-પાપે. વરીય-વેરી.

પૃષ્ઠ ૪૮

૩૮૦ પરીઅટઈ-ધોબીએ રયણુ-રત્ન. ખોડી માથિ યમ કહિ ફૂલ—ખોડકે માથે ફુલ શી શોભા આપે ?

૨૦ લોકપીડાવીશી

૩૮૧-૩૮૩ રોમ [સં. रोम]—વાળ. વિવસાઉ-વ્યવસાયી, કામગરો વાઝગી [સં. वध्या]—અપુત્ર તોરઇ—તોરથી, મદથી.

૩૮૪-૩૮૭ સોર-લોહીનુ ઉપસી આવવુ તે ભલાવીટ-બોટ્યુ નીસત—(?) મકાતી [અ. मक़ातिअ—ઈજારે રાખનાર]—એકહથ્થુ ઈજારો રાખનાર. ભૂતિ-ચઢતી. શાતિ-શુદ્ધિ ફરમાણ [ફા फरमान]—હુકમ, પરવાનો. ભાડણિ-ભાડની સ્ત્રી.

પૃષ્ઠ ૪૯

ગુડા—ગુદા. ચુલાના—રખેવાળ.

૩૮૮-૩૯૦ દીવાણુ—દીવાન, વજીર. કાઠિ કાડ-ધાકડે ધાકડુ. અણાથિ-અનાથ, દીનતા. સવકાહિનઈ-સૌને. આમલઈ-જે, આમળે. શીદાણા-દુ ખી થયા. વાટ લીઈ—વાડકીમા.

૩૯૧-૩૯૪ બદા [ફા. बदह]—ચાકર, ગુલામ લૂગડ-કપડા. આકુલ્યા-દુ:ખી. મુખતેમીર [અ. मुख़तार—સત્તા આપેલી હોય તે + ફા. मीर, અ. अमीर]—મુસલમાન રાજા, અમીર, ઉમરાવ કોટવાલ-ફોજદાર. હનમત-અજનીનો વાનરપુત્ર. વિગતવાર વૃત્તાત માટે જુઓ નર્મકથાકોષ લેખૂ—સાખ, હીસાબ ખાચ-ખાધો, વાધો. મકિર [અ मक्र—દગો, ફરેબ]—દગો. ખોજે-તપાસે ખોલાધર-કબુલત આપનાર. નીઠઈ-નીઠ, ઓછા થયે પાસઉ-પાસો. દાઉ-દાવ. ઢામ-નાણુ યમઈ [સં. जामातृ]—જમાઈ. મહુ-મો. દૂઢણુ—(?) ગૂત—(?)

પૃષ્ઠ ૫૦

૩૯૫-૩૯૭ મહિતઇ [સં. महत्]—મહેતે, પ્રધાને. ગલી-પાઠાંતર 'ગુલિ' સ્વીકારી-ગોળથી. કાડાંડિ-કોડીયુ (?) ઈંલતિ ગઇ આદિતિ નવિ જાઈ—(?) ઉછલ—ઉછાંછળાપણુ (?) કોટિ કળા રતન બાધીઉં—અસ્થાને યોગ્ય વસ્તુ આપી. આ સાથે સરખાવો:

" લાખ લોક ઇમ બોલિ વયણ વાવસકોટિ બાંધુ રયણ. "

(જ્ઞાનસાગર' શ્રીપાલરાસ.)

૩૯૮-૪૦૦ શહેલાની [અ. सयर्—ચાલવું]—સહેલાણી, મોજી. ગારડી-મદારી કણ પાહિ-કણપે, કણથી. માપ-પ્રમાણ. ઢલા—(?) નાતી—(?) પડલ-પડદા, છારી. સદાવ—(?) મીન મેષ વિચાર ન કીધ-આ કે તે જરા પણ વિચાર ન કર્યો. વાઇ-વાએ. પાય-રક્ષણ કર. સાર-મદદ. સેવકહિ-ભક્ત. 'હિ' માત્રાપૂર્તિનો છે.

૨૧ કૃપણપચીશી

૪૦૧ રાઈ-રાજા. કરઈ કિશું સોનાની છરી—સોનાની છરી પેટમા મરાય? મસીત [અ. मस्जिद—માથુ નમાવવાની જગા]—મસ્જીદ, મસીદ. પરાભવ-હાર શેખ [અ. शय्ख—વૃદ્ધ, સાહેબ, મોટો પંડિત]—મુસલમાનોની એક જાત.

પૃષ્ઠ ૫૧

૪૦૨-૪૦૪ વેધીઉં—કાપ્યુ. પાકું પાન-વૃદ્ધાવસ્થા. પાન પાકુ થયે ખરી પડે છે. લાપ—(?) ઊંઘ. સાથર-સાથરો, પથારી. દોરુ-દોરો ડાહુ-સાંઠો. ગરથ વાવર-પૈસા ખર્ચી વરા કીધા. તરકસ [ફા. तीर्कश—તીર રાખવાનો ભાથો. કરીદન—ખેંચવુ ઉપરથી]—તીર રાખવાનો ભાથો.

૪૦૫-૪૦૭ સોર-અવાજ. પેખણુ-તમાસો. માડયા મોર-કવાયલ મોર. હાસૂ—(?) મેધી-બુદ્ધિ [સં. मेधा ઉપરથી] શવકહિ-સૌને. હમામણી-હસારત, મશ્કરી. આઈ [મરાઠી]-માતા. આલસુ......સર્પા-ગરીબાઇને ઘેર ઝાઝી પ્રજા ઉભરાય છે.

૪૦૮-૪૦૯ ખેલ-ખળદ. નાલિકીર [સં. नारिकेल]—નારીએલ. તુલડી-તોલડી, વટલોઇ. ઝિરઇ-ઝરે, વૃદ્ધાવસ્થામા આંખે પાણી ઝરે. ખીસુ-ખસો. નીલજ્જુ-નિર્લજ્જનુ. પ્રાઇ [સં. प्रायशः]—સામાન્યતઃ

પૃષ્ઠ ૫૨

૪૧૧-૪૧૪ વાણુત્ર-વાણોતર, ગુમાસ્તા. ભુલક-ભીક્ષુક, માગણ વ્યાઈ હુઈ-વીઆઈ, જન્મ આપ્યો વેદન-પ્રસવવેદના. બાકલા-ઘુધરી, ટોઠા. ઉપહાર [સં. उपहारः]—ભેટ. મુનહાર-સોનાર, સોની. ભાતિ-ભાન (?) ખાતિ ખાત, ખત. મુંહા—(?) સાથેરિ-સાથરી. મદી-મદથી.

૪૧૫-૪૧૮ આબિલિ-આંબલી ખાટા મૂલી-ખાગી ને કીમતી તિગ્હરઇ-તે વારે, ત્યારે માતા-મદમસ્ત

પૃષ્ઠ ૫૩

૪૧૯-૪૨૦ ભાઉ—ભાઈ

૨૨ યોગાવિડંબનવીશી

૪૨૧-૪૨૩ માલુ—માળો ભાગુ મોતી પચ્ચ નવી જડઇ-ગયુ મોતી ફરી હાથ ન આવે લાઈ-લગાવે ડઢિ ચાપી-દાત કકડાવીને વરતઇ-કોસ ખેંચવાનુ દોરડુ. લોહકાર-લુવાર ખડખડી-ખખડાવે, ઘડે

૪૨૪-૪૨૬ પરવાર્યું-ખુટ્યુ ઝુખલ—(?) હલ્લુ-હળ્યા કરીથ્યુ-હાથથી, પોતાની મેળે

પૃષ્ઠ ૫૪

૪૨૭-૪૩૦ વિનાણુ-વિનાશ ખાડાની ધાર-તરવારની ધાર, વસમે રસ્તે તીનુ-તીક્ષ્ણ હૂંઠ-હુઠું, નાનુ ઘસરડી—લીસોટા.

૪૩૧-૪૩૪ સોહલુ-સહેલુ દિધડુ-દેધડો નામીઇ-ઠલવે જડૂ-જડ, ચુની સીઝ—સીધ્યુ, સફળ કર્યું

પૃષ્ઠ ૫૫

૪૩૫-૪૩૭ નિસાતુનીયા—(?) ફુલ—ઊળ ખુલ—ઓળ ઘાતઇ [સ हन्] —નાશ કરે આગિ—આગ સાતી—સાત્વિક ફુણુ ક્રિયાણુ—ગોલડુ કરીઆણુ.

૪૩૮-૪૪૦ વાઉ [સ. वापि]—વાવ કોરર—(?) કરોડી-કરોળીનો વેલો કુચા પોથી—પોથીના કુચા, થોથા અ થારા ગિણુઈ—નાસે બાભણુ [સ बृह] —બ્રાહ્મણ બગ કથા-ગોદડી વિકર્મ-ઉલટા કર્મ, પાપકર્મ. વિગોવા—નિંદા વાતે વદયા-વાતને વાયરે ચઢયા

૨૩ ભૂતભાવનાવીશી

૪૪૧ મોતીની ઘુઘરી-મોતીના ટોડા સાથ — (?) કાઠતણી તુલડી-લાકડાની તોલડી દેવદાર—દેણદાર

પૃષ્ઠ ૫૬

૪૪૨-૪૪૫ ખમણા-નમ બાવાઓ રસઈ-ફાવે ચરિત-ચરિત્ર, ફેલ પેખણુ-નાટક તમાસો સાડુ—રાડુ (?) આણાવાં'!-અમરાઇએ થોહર-થોર

૪૪૬-૪૫૦ ફાર—(?) આર—પરોણો ઠીવણાપાલ—ઠઠણપાળ, ખીરસે ખાલી મદનવિલાસ—કામભોગનો આસક્તિ કુકરની-કુતરાની લાલ—લાળ ચુગ્યુ-ચોટલો ભરો ' કુડા નેમાવીઆ ' પાઠ ખરો હવો જોઇએ —અક્રર્મી નિશાળીઆ વતરણા—લેખણુ તાપણુહાર—તપાડનાર મૂડ પાલી—મુઠ્ઠી પાલીને

પૃષ્ઠ ૫૭

૪૫૧-૪૫૩ આનૂ પોતૂ-આણ્યુ મળ્યુ નાવિનૂ- [सं नापिक]—હજામનુ ડાભ-ડામ. બ્રહ્મહચ્ચિ-બ્રહ્મહત્યા. છૂડ-ચૂડ, મરતક કહિલાઆ સવિ ભરૂઅચિ હામિ-કહે છે કે સાગ્યુ ભાગ્યુ પણ ભરૂચ. લાટદેશની એ પ્રાચીન રાજ્યધાનિ હજી પણ ત્યા જનારને નિર્વાહ આપી શકે છે તે ઉપરથી કહેવત ચાલુ રહી છે ગોવહિ—(?) સરેહ-સરે (?)

૪૫૪-૪૫૮ તેજી-ઘોડો. તાજણુ-ચાબુક. જુઓ " તીક્ષ્ણ નેત્રને તાજણો " (ભાલણ) અવિધિ-વિધિ બરાબર કર્યા વગરના પ્રણામ-પરિણામ. પાર્શ્વનાથ—જૈનોના તીર્થંકર પતીજુ-આકીન. બૂબ-બુમ ' બુબરી ' પણ જુના ગુજરાતીમા વપરાય છે. મનરવા-મનરવી (?) અથવા ' મનખા ' એમ પાઠ લઇએ તો (?) મીની મહુ વાઘશું કાજ-બોલાડીની હિંમત ને વાઘથી કામ પાડવાના ઝાખરૂ—કાટાનું જાળુ. ઉતાર—બાકુ.

પૃષ્ઠ ૫૮

૫૫ -૫૬૦ ચેન-ઢોગ ચાળા

૨૪ શરણુવીશી

૪૬૧-૪૬૫ અરિપરિ-અહીંતહીં. ' અરાપરા ' શબ્દ પણ વપરાટમા છે નીહલી-નીહાળી. અલૂણી શલી-મોળી સળી શરણાગત પાસે જતા પહેલા રસ મોળો લાગે આસાધરનુ ડાહુ-આશાવતને આધાર, લાકડી. વિલગલ-ઓછી બુદ્ધિને (?) ફોફલીઆના-આપીના ફોફલ [स. पुंगीफल]—સોપારી કુલની સીમ-કુલ મરજાદ [અ दिमाग, दमाग—મગજ, गर्व]—ગર્વ. સરખાવો ' ડોગદીમાક એવડો શબ્દ આત્રે-અનતરની, આંતરડાની. અપૂરવ-જેના પહેલા કોઈ નહોતુ એવા હરિ. કૂર દાલિ-ચોખા અને દાળ કાચરી-કાઢીબડાની કાચરી (?) પાજ-સેતુ, પુલ. હીંગલાજ-હીંગલાજ દેવીને પથ યાદ કરે છે કચકચ-વાધળ. ક્રુગતિ-સુક્તિ સુર તાણુ-દેવરૂપી ત્રાતા, રક્ષક. અણીના-ખરે વખતે. માકડચે કુલિ-વાદરના કુલમા. બાહ લગુ-હાથ સાહ્યો, શરણાગત લીધી. પાધરિ પાતશાહ-સીધા-એકમાત્ર-શહેન-શાહ-પ્રભુ સાસતાના-ઠડાના. પ્રાસાદ-મહેલ.

પૃષ્ઠ ૫૯

૪૬૭-૪૭૦ દેઉલ [स देवकुलं ઉપરથી]—દેવલ શરણિ-શરણાગત. કોદરે શલુ-કોદરાને વર્ષો જાય છતા સળો નથી લાગી શકતો કોઠલા-કોળા તુલ-તારા. સૂત્રધાર યમ બાઉલિ દૃષ્ટિ-સુતાર [સૂત્રધાર]ની નજર બાવળીએ [બાઉલિ सं बबुल ઉપરથી] નેકુલનઈ-નકુલને (?) વૈશલ (?)-ચોટીઆ—લોટા વેચનારા વહોરા શરણ વિરાજન-શરણ શોભા.

૪૭૧-૪૭૪ અધરણી-સીમત. છીયામણુ-છાયાપણુ. મૂ-માર. બારે વરસે

ગોદાવરી-દર બારમા સિંહસ્થ વરગે યતી ગોદાવરી યાત્રા. પીધ્ર-વ્યગ્ર, સચેત. આકુલ્યુ-અકળાયુ. ભીંજ-ભીંજેલા, ભીના. ગિરુઉ-ગરવું, મોટું. ગુંજિ-ગોતી. સમધરી--સમુદ્રે.

પૃષ્ઠ ૬૦

૪૭૫-૪૭૭ મહાતમ [સં. माहात्म्यं]- મહત્તા. બહિની [સં. भगिनी] --બહેન. ઉઠિ......તેતલા--હારી થાકયાનો જવાબ. કેડાગ્રી-કેડભર્યા, હોસીલા, ગુધ્ધરઈ-નોધ રહે (?) છવી [સં. छवि]--ચિત્ર. બગઈ બધ-બકવામા બાકી. ઉહાનુ-ઓરણુ, બાજદના ઓટા-હોડા.

૪૭૮-૪૮૦ લાપાના રાજ-લબારીખોરોના રાજ્ય. દેઉલે-દેવના. તબોલીઆ તાલ-પાનમાના કાથાચુનાના સંજોગલાગ. નીમ-નિયમો, વ્રતો. ખીલઈ-વિકાસ પામે. સવિજનઇ-સિંહને. ' સાવજ ' શબ્દ સામાન્યતઃ પશુના અર્થમા વપરાય છે. પ્રેમાનંદ સિંહના અર્થમા એ વાપરે છે. બંને અર્થ માટે જુઓ:

(૧) " રામ રોઅન્તા રોયૂ વનઃ રોયા પર્વત શૃંગ;
રોયાં સાવજડા વનિ અનઈ કુરંગી કુરંગ. "

(કર્મણ: સીતાહરણ.)

(૨) " સાવજ થાયે ગાભરો, ભયથી નાશી જાય;
વનદેવી મને સાલશે, પશુ ઘણા કપાય !
વૈદરભી વનમા વલવલે. "

(પ્રેમાનંદઃ નળાખ્યાન.)

શું કરશિ......બાચોલીઆ પથ્થાસધ તણા-રસ્તામાંનાં સાવાં નબળાં બચ્ચા સિંહને શું કરી શકશે ? ઉલગૂં-સેવ્યું. શરિગતૂ-સાહાય્ય કરનાર. જુઓ:

" તાપ કુવર નહીં આણીએ રતિ, સુખ દુઃખનૂ કો સરિગત નથી. "

(કાલિદાસ: ધ્રુવાખ્યાન.)

કટકઇ--કટક, લશ્કર.

૨૫ સેવાવીશી

૪૮૧ કણુકાણિ કહુ-ખખડાવી ખખડાવીને કહું છુ. છાંણ છાંદવું-છાણના લોંદા મારી ઠીક કરવું. વિલાપિ-વિલાપ કર્યા થકી.

પૃષ્ઠ ૬૧

૪૮૨-૪૮૫ દશિ મુહાડિ-દસ મોંવાળા રાવણે. ગાંટીપણઈ-ધણીપણે, પ્રભુપણે. મરડી-ચોળી નાંખી. વિધિ-ભાગ્યદેવીએ. ઉવટિ-ખોટા માર્ગે. ઈહાથ્યા-અહીંથી. સૂં હુઈ-શું થયું ? બારઈ કાચિ વિણ ભોગવિ-" બાર કાચી વિણ ભોગવે " આમ અર્થ ઘટાવાય (?) અખિ વિસ એ મહાવિખી કહઇ-જેની આખમાં વિખ એ બીજામાં મહાવિષ જુએ. વિવસા પસંગિ-વ્યવસાય પ્રસગે, સંસારની ગડમથલ કરતા.

તેહજ ચરઈ—તેજ એઇ છે. રીસં—રીસાવાથી. કાવો [સં. क्वाथः]—કઢો, ઉકાળો. ચમગુ પીયારૂ ન પીયારૂ પેટ—જમવાનું પારકાનું હોય પણ પેટ તો આપણુંજ માટે વિચારીને જમવું. ઘરટીનઈ સુહુવાસુ ન થાઈ—ઘંટીને મોનો રોગ [સુહુવાસુ] ન થાય. એ તો દળ્યાજ કરે. અવગાહિ—નહાય. અવની......જના—સરખાવો આ સાંધે:

"એક મુરખને એવી ટેવ, પથ્થર એટલા પુજે દેવ;
નદી દેખી કરે સ્નાન, તુલસી દેખી તોડે પાન."

(અખો.)

મગતિ મગતિ—શુક્તિ મુક્તિ. ઉપલતી કુલ કિહાં ગિણઈ ?—પરણવાને સજ્જ થતી [ઉપલતી] કુલ-અકુલની શી. ગણત્રી કરે ?

૪૮૬-૪૮૯ પાચઈ—પાચે. નૂઉ—નવે. સોનાની કલા—સોનાની કારીગરી. સરખાવો:

"सर्वे गुणाः कांचनमाश्रयन्ते ।"

કાધુટિ—(?) કાઢયું—ચોર્યો. વિસણીઆ—વ્યસની. ચંગ [સં. चंगः એક પ્રકારનું વાજુ]—વાજું. કાચ......તતં—કાચના દેવ ને મીણના દોરા (જનોઈ) આમ અર્થ સમજે (?) ભૂલુ ઘણુ અહિરાણુનઈ લાગ—એરણ ઉપરનો લાગ ઘણુ વીસર્યો, જોઇએ ત્યા અને ત્યારે મોટો હથોડો [ઘણુ] ન માર્યો. આવઈ શત્રે તલાવઈ ભાર—અધો ભાર તળાવાને આવે. ચોકીઆ ગાડાના ચાર બળદોમાથી આગળનું તરીશુ ખેંચનારા બળદોને ભાર વધારે આવે. વિષ્ણુ સકળ ભાર વહનાર અગ્રપદે છે. થડાં-થડ, વૃક્ષનો મધ્યસ્થ ભાગ. ખાખરઇ—ખાખરે, પલાગે. મુખિ—મુખમાં. છાલી—છાલ (?) પોષ-પોષણુ (?) શધે—સિદ્ધોએ. સોધીઉ—શોધ્યું શબ્દ કર્યું.

પૃષ્ઠ ૬૨

૪૯૦-૪૯૩ અર્ક તુલ—આકડાનું રૂ. અનેથ્ય—અનેક. સિધુતર—વધારે સીધા. સોંદરીઈ—(?) માલવિ—માળવે. ભાગી ભૂહિ છાડવી સોઇ—જે ભૂમિ વેરાન થઈ તે છોડવી જોઇએ. ધવહુર-બળદ મૂલવવા—કીંમત અંકાવવા. બળદ પળોટાયા પછી દરેક વર્ષ એક એક વધુ ધળનો કહેવાય છે. ગળીયુ ઢાઢુ—બેઠક કરી દેનાર ઘરડો બળદ. સરખાવો આને મળતી અખાની વાણી:

"ઘરડા બળદને ઘાલી નાથ." (અખો.) વહિકલઈ—વેકળો, ઝરણું. વલી વલી શું ગુરૂ પામીઈ?—ફરી ફરી ગુરૂ પામીએ ? વીવ્હા ગ્યા મુડ કયા બાંધીઈ ?—વિવાહ વીત્યા પછી મોડ કયારે પહેરવાનો હોય ?

૪૯૪-૪૯૮ તારણપાજ—ભવતારણના પુલ. કહુએ કેડીબડે કાજ-કાર્ય કડવે કેડીબડાથી લેવાનું રહ્યુ. ડાવઈયમણુ—ડાબાજમણી. અણપ્રતીતિ—અવિશ્વાસે. સીંગાઢોર—શીંગડાવાળા જનવરો. ખડખડતી પાડી—તરતજ. ઘાટા—ઘાડવા [સં ઘટઃ ઉપરથી]. દમ્યા—દુઃખી કર્યા. માર્મ—મર્મ. ત્રાગુ—હઠીલાઈથી લાધ્યા. દીર—(?) ઘાગાણિ—બે મુખવાળી સાપની જાતિ, ધામણ. તાવિત [અ. तअवीज—માદળીયુ]

—ગંજ કે આકૃતિ પાડી ગળે યા હાથે બાંધે છે તે માદળીયું. ધીંગ અદ્ધકારી–માંદા ગર્વિષ્ટ. ઝાટિગ—(?) ઘગાન્દિસા. કાપરતાં ઉટ–ગાબડાંનાં ઉટ (?) કપરાણી —(?) મારાઈ–વરાગે. કાબરીઆ—કાબરા બળદ. રશિઈ–શરો. ફૂટ–રોટા. કેરિ–કારણે, છેડે. કાલીજરા–તરબુચની એક હલકી જાત.

પૃષ્ઠ ૬૩

૪૯૯–૫૦૦ વર્તકાજ્ઝી નણંદ રૂપદણી–" વર્તકાજ્ઝી નણંદ પરદણી " એમ પાઠાંતર ઠીક થશે. કાજ્ઝીમત ગુજરાતી સ્ત્રીઓમાં પ્રચલિત છે. કાજ્ઝીવ્રતને સમયે નણંદ જેવું માનીત મહેમાન. આય ગેમાળિ–તાકાતના પ્રમાણમાં. સોગ ઉવલ્યુ–" શો ગઢ વલ્યુ " એ પાઠ ઉચિત લાગે છે. શજ્ઝમની–સમમી. હસી–' હુસી ' શબ્દ જોઈએ. માલ—માળ, ચોખા (?) પરીઅટ–પર્યટન (?)

૨૬ અપદર્શનવીશી

૫૦૧–૫૦૫ અલતાનુ રંગ [સં. અલક્ત:]—અળતાનો લાલ રંગ. સ્ત્રીઓના પગે મેંદી મુકાવા માંડી તે પહેલાં અળતાનો ઉપયોગ થતો. મેંદીનો ઉપયોગ ઈસ્લામ ધર્મના સ્થપાયા પછીનો છે અને તે મુસલમાનોને હાથે દાખલ થઈ છે. વાગુલિ ચાળ્યા–એટલા બધા ચાલ્યા કે વાગોળવાની ક્રિયા શરૂ થઈ. ક્ષેપવિ [સં. ક્ષિપ્] —ફૂકાવી. અલુણિ રાબ–મીઠા વગરની રાબડી. તનુ તેખઇ–શરીરને સદન કરાવીને [સં. તિજ્–સદન કરવું ઉપરથી]. તડઈ–મારે, દમન કરે [સં. તડ્–મારવું ઉપરથી]. પાર્વેનઇ—ટીજડાને. એ શબ્દ માટે જુઓ:

" ધારે ક્રષ્ટ ટુ તવ રોઈ, ભીષ્મ દ્રોણ રહ્યા તે જોઈ;
વિઠ્ઠલ ! વાહારે નાવા ધાઈ પાવઇઆ થયા એ પાંચે ભાઈ. "
(ભાલણ : કૃષ્ણવિષ્ટિ.)

પાહનુ—પાનો, શરાતન. ઉપદર્શનિ—ટીકાઓમાં. સંચ–સત. વેદારથી–વિદ્યાર્થી કે વેદાર્થી–વેદમાર્ગાનુયાયી (?) પડી–પડીકું. વરતણ–ખર્ચ. દાઢા [સં. દ્રંષ્ટ્ર]—દાઢ. રીજત–રજનાર્થ. રોઝ–એ નામના જંગલી પશુઓ. ગોઝ–ગુપ્ત વાત.

પૃષ્ઠ ૬૪

૫૦૬–૫૦૯ અલિગણુ—પશ્ચાત થયો. ટીંકણિ—કુવાણી (?) ઝાટ–ઝાટકી, ભેંસ. નાની ભેંસને ઝાટુ કહે છે. પરમા–સ્પૃહા (?) લોટ–(?) અવધાર–અવધ કે ન ધારેલી ? આપગી–ઢાંકી. બહુલઇ માસિ–સ્થૂલ માસમાં. ટાર–' ઠાર ' પાઠ (?) ફૂડી–રોટી. બૂચૂ–નાક વગરનો. શત–ઉત્તમ. અવહિ–અવધે. નારેલ–નારીએલ. વ્યસન–ભિન્ન. સસા [સં શશક]—સસલું. ઊવટ—કુમાર્ગ. ઠાલાની–ખોટાની. શહાદિ–શાહ, ૨૮ જુદ.

૫૧૦–૫૧૪ કાણીયા–નુકસાન. ખોહ–ખો. ખીજ–ખોટ. ગાંખા દેખી પડે વીજ–વીજળી અને નાળાનું આકર્ષણ લોકપ્રસિદ્ધ છે. સીમ લોપી–મર્યાદા ઉલ્લંઘી.

કાગ કોહિલિઠ પાડ્યુ તીમ-શીઆળ અને કાગડાની (કોયલની ?) લોકપ્રસિદ્ધ વાત. બાલવી-સાનવી નાખ્યા લીમ ભમઇ આકાશ-ભીમે ફંગોળેલા અને ખલાઠ રહેલા હાથીઓનો મહાભારતમાનો પ્રસગ રાચ-ખુશ થાય, જે પાલણેઇ ન રોયા સાચ-ઢોંગી, હરામખોર બાલકો ઘોડીઆમા પણ ખરૂ રોતા નથી ઉપમારગ-ધાર્મિક ફાંટાઓ, નાના પાડાઓ કહકહ્યુ-ઉનુ ઉનુ, સરખાવો 'ખળખળવુ' શબ્દ અનેરૂ કહ્યુ અનેરૂ કરઈ-બોલે કે ને કરે કૈં [સ અન્ય] બઇચક-બટકુ બચકુ, નીસાતરઃ [ફા. निशास्तह-ઘહુના સત્વગાથી હલવો બનાવવો તે]—ઘહુના હલવામા હડી-હેડ (?) ચાદણ ગોહ-ચદન ઘો દ્રૂબવી ન ખમઈ બિ આષાઢ-બે અષાઢની વર્ષાદની પેચ ભેસ [દ્રૂબવી] ન સહી શકે. અરહટ-કુવો. સદાવડુ-ભને, વ્યાધઈ-દુઃખે, છાહરૂ-છારૂ, છોકરૂ.

પૃષ્ઠ ૬૫

૫૧૫-૫૨૦ વિમાનઇ-અપમાન ઽબાશિ-હાર્સિકતાની બાશા ગાઠીઉ-ગાડીઓ, ગાગરો જાતિદીપકા શ્રાદ્ધ—જાતિ દીપકાશ્રાદ્ધ (?)—અર્થ સુગમ્ય નથી સુધા નઇ શૂ ગૂધ શૂં કરઇ—'સુગુધ-સુગવ' એમ પા૰ લેતા અમૃતને સોડમ ની જરૂરની ? એમ અર્થ પ્રતિપાદન થાય વાલ્હઈ [સં वल्लभ]—વહાલમે, વહાલે, પ્રભુએ પાચવિઇ-પચાવે, બિલિ બિલિ-પ્રત્યેક દરે. નઇ પાઇઉ-'નિપાઈઉ પા૰ લેતા-ઉપજાવી. હોઠ ગોઠ-મોની વાત, અદરની જુદી હોય તે કાજી [અ. काजी —હુકમ કરનાર]—ન્યાયાધીશ. વેદાતી-વેદાન્તમા મહાશીલ નવાણુ એકોત્તર નહીં નવાણુ એકોતેર નથી, નવાણું છે, એક દઢ સત્ય અવધારિ-વિચારી છાણુ-જાનુ (?) અરહઠ નઇ ઘટમાલ [સ अरघट्टघटिका]—કુવાની રેંટમાળ જડુ-જડયુ, લા ગુ

૨૭ જીવનવીશી

૫૨૧ બિ સધ્યા રીઝાવુ ભાણુ—બન્ને સધ્યાઓની સૂર્યોપાસના [સધ્યા] કરી. જીવીની-જીવીત, આત્મા

પૃષ્ઠ ૬૬

૫૨૨-૫૨૪ વસ્ત-વસ્તુ વાનપ્રસ્થ-ત્રીજા આશ્રમનો મનુષ્ય સનુણ્ઇ [સ. शून्य]—સુના પસ્ચર્યા-ચાકરી સાચરઈ-પધારીએ સન્યાસી-ચોથા આશ્રમે હમેનો. સન્યાસીના લક્ષણ માટે આ છપ્પા સાથે સરખાવો

" काम्याना कर्मणा न्यासं सन्यासं कवया विदु "

(ભગવદ્ગીતા)

વિણુસીઇ—નાશ કરે.

૫૨૫-૫૩૦ પરમહસ—સદ્ગતિની અતિમ કક્ષાએ પહોચેલો જીવાત્મા ચ્યતન-ચિન્તન. છોપ્પઇ-મટે. સુરાભાસ-દેવનો આભાસ, ઉપર ઉપરની પ્રભુભક્તિ અવધૂત-સરકાર ખરોડી નાખી બેદરકાર થયેલો યોગીનો જીવાત્મા. પૂત-પવિત્ર.

અવિસન-અવ્યસન. જનક-જનક વિદેહીઓ, મુક્ત જીવીઓ. કલા માત્ર-જરા પણ. અમૃતવિષ દાહસીત-વિવિધ પ્રકારના દ્વંદ્વો. પ્રતિપાલ—રક્ષક. અણુકીઇ—અનેક. પરધ્યાન—પ્રધાન. પતિસેવા-રાજા પ્રતિનો પ્રધાનનો સેવાધર્મ. લોક સખી ['સુખી' પાઠાંતર] સ્વામીની દેહ—પ્રજાનું સુખ અને રાજાનું દેહરક્ષણ એ પ્રધાનનો ધર્મ છે. ઠાકરિ મત-ઠાકોર—રાજા પ્રતિનું પ્રધાનનું વ્રત. અવસરિ આવિઈ—સમો આવે.

પૃષ્ઠ ૬૭

૫૩૧-૫૩૫ નારિ......પાર—સ્ત્રીની પતિ તરફની ભક્તિ એમાં એના સ્ત્રી ધર્મની સીમા વેદોએ [શ્રુતિ] બાંધી આપી છે. ઔડિ—(૧) મૂરતિ-પતિની મૂર્તિ. તન ન્નખીઈ-શરીર અર્પે. વૈશ્ય-બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર એ ચાર વર્ણમાંનો ત્રીજો વર્ણ. વાર-સાથી. ૫૩૨ મા છપ્પામાં વર્ણવેલા વૈશ્યધર્મ સાથે સરખાવો

" पशुगौरक्षवाणिज्यं वैश्य कर्म स्वभावजम् "

(ભગવદ્‌ગીતા.)

૫૩૩ મા છપ્પામાં કવિ શૂદ્રધર્મની સીમા બાંધે છે. વેદ વિના—શૂદ્રને વેદ પરત્વે અધિકાર નથી બ્રાહ્મણ વઇણ પ્રમા કરિમાનિ-શૂદ્રને બ્રાહ્મણના વચનો પ્રમાણ [પ્રમા] કરી માનવાના છે સપતિસાર—સંપત્તિ અનુસાર. આતિથ્ય આવ્યુ હરિ હુઇ પેખીઇ-ઘર આતિથ્યે આવનારને હરિ રૂપે જુએ. સરખાવોઃ

" अतिथि देवो भव " (ઉપનિષદ્)

૫૩૪ મા છપ્પામાં પુત્રધર્મનો નિર્દેશ છે. મિત્ર પરિ પિતા-ઉમરે આવેલા પુત્ર ને પિતાનો સંબંધ મિત્રસંબંધ છે. તનતોષિતા-શરીરનું પોષણ કરનારી સરખાવો

માડી ! પહેલાં નમન તમને સર્વથી,
ફેડી જાતને કીધાં જતન રે;
આપ્યો અનુભવ પ્રેમ સુકાનનો
સાથે આવો તો સગપણ જાણીએ હોજી !"

(મણિલાલ દ્વિવેદી: આત્મનિમજ્જન.)

બલાવિઉ—સુપ્રત કીધી. ૫૪૫ મો છપ્પો મુનિમ [વાણુત્ર] નો ધર્મ આલેખે છે. વીસારી—વિશ્વાસ. જીવ સમાનિ લક્ષ્મી—શેઠના જીવ સમાણી પ્રિય લક્ષ્મી. વણસીઇ-વણસે, નાશ કરે

૫૩૬-૫૩૮ મંત્ર પશુપતિ ખટઅક્ષરી—" ॐ नमः शिवाय " એ છ અક્ષરનો શિવ [પશુપતિ] નો મંત્ર. હરહરિ-મહાદેવ અને વિષ્ણુ. ઈશ-મહાદેવ, પરમેશ સાખ્ય-જ્ઞાન. વિષ્ણુ ઉદ્દેશ-વિષ્ણુને લઇને. સાખીભૂત-સાક્ષીભૂત, પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન ર એવા. ઉતપિત—ઉત્પત્તિ. એકઇ જંત મ પીડા દઈ-આ થોડાજ ઉચિત શબ્દોમા કવિની અહિંસકવૃત્તિ અહીં આલેખાઈ છે. મંત્રાધાર-મંત્રોને આધારે. રુદ્ર-રુદ્ર, ટુંકાક્ષરી વચનો. તનુ પોષિ-શરીરયાત્રાએ તો ઉભેજ દીનતાનો ધર્મ છે.

પૃષ્ઠ ૬૮

૫૩૯–૫૪૦ સેજ–જાત. વિહાઉ સાખિ–શાખા મનુષ્યોમાં ધર્મ વિલુપ્ત થયો છે.

૨૮ ચંદનચીશી

૫૪૧–૫૪૪ વમી–ત્યાગી. યમી–જેમ. વેચઈ ફિરી–વધુ કીમત આવે તો પ્રથમ વેચાણ રદ કરી બીજી વાર વેચે. ગહન વાલ્હી દેયવા કરી–સરખાવોઃ

" મૂરખું રોઇ છઈ ખરઉ ગમારૂ મુકટિ બાંધી કરઈ છારૂ. "
(વસ્તિગ ચઉગતિ ચઉપઈ)

બ્રહ્મસૂત્ર–બ્રાહ્મણનું ઉપવીત. કલા–ચતુરાઈ. શુકિ–શુકદેવમુનિએ. બેડી પારિ–બેડો પાર.

૫૪૫–૫૪૭ સૃષ્ટ–સૃષ્ટિ. બાહિરિખણ–બહારખણ, બહારનું. અસ્થિ [સં. અસ્થિન્]—હાડકાં. અન્નપૂર્ણા—અન્ન પુરનારી દેવી.

પૃષ્ઠ ૬૯

૫૪૮–૫૫૦ ઉપાસી–સેવી. રદા [સં. हृदयम्]—હૃદયે. આપ ઉધરૂ—આત્મોદ્ધાર કર્યો. હીનસંગિ—હીણાઓની સોબતે. પ્રમાદિ–આલસ્યમાં. અમૂરત–(?) વીસમી–હારી. પૂરવ પાખ–પૂર્વ પક્ષ. મહા આતમા ધરાવૂં નામ–મિથ્યા નામધારી મહાત્માઓ પ્રતિ કવિને પણ લોકપ્રસિદ્ધ સુગ છે. ન્યાની–જ્ઞાની. રિત (?) વિરાઈ–દાઝશે. મૂર—મૂર્ખ. સકાર--સારવાળું, ઠેકાણાસર. નિર્નામી—અનામી. વ્યંજની—વ્યંગ્ય, ગૂઢાર્થ.

૨૯ પ્રેમચીશી

૫૬૧–૫૬૭ પીહુગાહઈ–ગાયે હાથો. ચન્દ–ચાય. સોર–અવાજ. પોતમ—આત્મા. કુકા–રૂપીઆ ક કુકા એ નામનું ગામ (?) કબાહુ–કબાડો, સટીઆરો વેપાર. બિરહ–મહત્તા. દેખાડણું–પેખણું. સાયિ–સાગર. સાયર–દરીઓ. સોઠીઈ–કપાસીઆસ. કપાસ જુદો પાડે. ભાતી–જાતની. મુહુ ઉઘાસિ–' મુહૂ ઉઘાડસિ ' એમ પાઠ જોઈએ. વિગુત–રચીપચી ગયો. સરખાવોઃ

" તેણે કરી હું ઘણું વિગુતી, એકે દિન સુખે નવ સુતી;
એ વિરહે મરવું તો વાર, આશા જુઠી આવ્યા સાર. "
(ભાલણઃ દશમસ્કંધ.)

ઉપરિ વાંસ તલઇ વીધાણું–ઉપર વાંસલો ને નીચે વીધણો–સુતારનાં ઓજાર. પલે–પળાથી. તુચ્છુ–તોછડું. યોનિ–અયોનિ. વિણુ ઉખધિ ગઈ વિરાધિ–વગર ઓસડે વરાધનો રોગ ગયો. સરખાવો.

" સ્તુતિ નિંદા અદેખાઈ આગ, પેરે ખાય પાણ વાધી વ્યાધ્ય. "
(અખો. ૭

ખેટઇ-ખેડે, કરે. વોધ પાન પીજારા, ઘટે ' વાધે ' અને ' પીનારા ' એમ પાઠ લેતા પીનાનું [પાન] વધે જે પીનારા ઘટે એમ અર્થ નીકળે.

૫૬૯-૫૭૨ ફાર—(?) અગદની વિષ્ટઇ—અંગદનું સલાહકહેણ. અંગદ-વાલી અને તારાનો ભાષાકુશલ પુત્ર. રામે અને પાછળથી કિષ્કિંધાનો રાજા બનાવ્યો હતો. બાઈ નૂહિત લીજી ચીર—' નૂહિ તે ' એમ પાઠ પોઇ શકાય—બાઈ નહાય ને વસ્ત્ર ભીંજાય. સા નેમ-સાચ નિયમ આગઆ—આસક્તિ. અતિપ્રેમ વિગૂહ-વંઠ્યા. ગાઈ વાઈ ગુડઈ રાગ-ગૂઢ રાગથી ગાઈ વગાડી સજાઇ યદા ઠગાઈ નહીં—જ્યા સંબધ ત્યા છેતરપીંડી શી ? રાતે ગણગ્યા ગવી—પુગી ચોકસાઇ કગ. અનાપના—અનાત્મતા. ગોધિરા [સ ગોધા]—મગર. બોલ બાપ-વચન અને પિતા. લીહ-લીધી બીહ-બી, ડરી. સૂરણનું સવાદ-સુરણના સ્વાદની યથાર્થતા અરહટ-કુવો. ગામ વિચિ-જાહેર ભાગમા બાધી મૂકીયા-લખી મુકયા કાયા-નિંદા, કાયાકબલા હરિસિધની-હરિપ્રાપ્તિની સિદ્ધિની લઘુનીત-હલકા નીતિ માજનઇ-મહાજન હાકુ-રાલો. બયસી સૂઇ-બેસીને સુએ મહવટ—માવાટે, મુખે. પતી-પ્રતીતિ—ખાતરી-ધીરજ. જાણઈ પતી. રામ સીતાના મહાસતીપણાથી પરિચિત હતા છતા દેશપ્રેમે તેની કસોટી [પતી] કરવા તેને અગ્નિસ્નાન કરાવ્યુ ઘટા દકાઇ—'ઘડા' પાઠ શુદ્ધ હોવો જોઇએ જણુસુ—જાનો આગળ.

૫૭૭-૫૮૦ દુમથી કાત્યુ—એ કામ દુર્બલોનુ કરેલ નથી. શર મુડાય-શિર મુડાય કાણીના કુટ્ટિણી-કાણી (સ્ત્રી)ની કુલડીઓ દવે-દ્વિવેદીની અવટકવાળા બ્રાહ્મણે. સધની-વનવત સ્વામી છે રાવણુત્ર હઠી-હઠાગ્રહી રાવણુનોએ ઉદ્ધાર કર્યો છે છઠી-છઠ્ઠીના લેખનો દિવસ, વિધાતાઠઠ (?) ગિલા-ગયા કસ આગલા—આગલા (જલવાની) કસ ગાલિ નવિ ઉઠઈ ગુબડા-ગાજે ગુમડા થતા નથી, કરતા ગામ ગિલઈ ગ્યાભણી-ગર્ભવંતીઓના ગર્ભ છુટી જાય એવુ કરવામા એ કડણુ છે. રતા—ઋતુએ-પાલોશઈ એ દ્રો ખૂટતા-તોડતા એ દ્રો (દૂર્વા) પલ્લવિત થશે

૭૦ મહાનંદવીશી

૫૮૧-૫૮૩ મન બાધ-મનને દઢ કર ખાધ—ઘા અજ્તા—ગુપ્ત રગી—રગથી, નસથી. બગબગી—કચરો, બગરી. નાગ નવઇ કુલ—નાગના નવ કુલો અનત. વાસુકી, શેષ, પદ્મનાભ, કંબલ, શંખમાલ, ધૃતરાષ્ટ્ર, તક્ષક અને કાલીય (**નર્મકથાકોષ**) ચાકુલડિ રાજ-ચાકરડી, લોડીનુ રાજ્ય નીષણુ-નીસાન, તાકવુ તે કાગિણીની-કાગડીની કોડિ-મારક આગિ સાપ પખ લુ થયુ—આગમા સાપને પાખો ફુટી લાધૂ બીડ-બીડ આવી, સાકડે આવ્યુ પાટા પીડ-પાટા બાધવાનુ કષ્ટ.

પૃષ્ઠ ૭૩

૫૮૪-૫૮૮ ભૂર-ક્રમઅકકલનુ વરશી-સવત્સરી, સમચરી બ્રાહ્મણ શ્રવણુનિ—બ્રાહ્મણ શ્રમાગુને ગડઈ [ફ્રા તુરી-ક્રોધની હાલત]-ગુસ્સો, દુડાઈ. વ્હાલરાઇ—વારો. તડફડુ-રહ્યાણુ (?) નક્ષત્ર—એમની સખ્યા સત્તાવીશની છે અશ્વિની,

ભરણી, કૃત્તિકા રોહિણી, મૃગસર, આર્દ્રા, પુનવસુ, પુષ્ય અશ્લેષા, મઘા, પૂર્વા, ઉત્તરા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, વિશાખા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતતારકા, પૂર્વાભાદ્રપદા, ઉત્તરાભાદ્રપદા અને રેવતી (નર્મકથાકોષ) વાહ્યુ–વીતી ગયુ લાકડનઇ માન્ડ–લાકડુ માકડુ. આહાંથા–અહીંથી સાઠિ ભેદ લખાણા ત્રહુ વીસ—સાઠ સંખ્યાકમાં ત્રણ અને વીસનુ લખાણાનુ રહસ્ય છે દોષાદિસ–શત્રિદિવસ (?) માજ–માંજે, સાફ કરે. સીદરી–ચીંથરા. ધીસુ–ધીમે (?) ઠાહર નિ ઠાહર હોસિ દેહ–તારો દેહ જન્મમરણના ફેરામાં ત્યાં ને ત્યાં જ રહેશે. ફાલ–ફાડ. ઉસરતાના–ઓસરતાના, વૃદ્ધાવસ્થાના અંગ બૂઠઈ વેદાંત માહિ—ટોગી વેદાંતીના ડોળમાં ડુબે વાટવ વતૂ મ દેશુ કોઈ—બ્રાહ્મણ કને મઇ સેવાચાકરી ન કરાવશો. ભોગવેઈ–ભોગવે, સમાળી લે. શ્રુતિ માતા આગલિ કિમ પાપ? વેદ અને માતા આગળ પાપ ક્યાં રહે? સૂર ઉગ્યુ શુ દીપ પ્રતાપ–ક્યાં દીવો, ક્યાં સૂર્ય?

પૃષ્ઠ ૭૪

૫૯૩–૬૦૦ ઉઇ–ઓછુ, અનુર. ઝરમાવો.

"કિસ્યુ અણર તાહરઈ સ્વામી?"

(જ્ઞાનસાગર · શ્રીપાલરાસ)

વાહિ–ત્યાગી. હલ્વકલતા–અથકાતા. ઢોંકિકા–ઢોરકા, ગલકા ઠાકર–પ્રભુ. કાકોર. કલેસુ–કલેશ. ધરયું ફૂકયુ–મોથી ને ફૂંગળીથી ફુંક્યુ ગાઈ–જાય આઇઈ–છે થાહાર –હાર, ઠામ–દસ ઈંદ્રિ–પાંચ કર્મેદ્રિયને પાંચ જ્ઞાનેંદ્રીય વાક્, હસ્ત, પાદ, ગુદ, ઉપસ્થ એ કર્મેદ્રિય અને ત્વક્, ચક્ષુ, શ્રોત્ર, રસનાને ઘ્રાણ એ જ્ઞાનેદ્રિય મનને સાથે લઈ કેટલાક અગીઆરની સંખ્યા કહે છે. ઝલઝલુ—ઉજળુ. અહુ પહુ—અરપર—અરાપરા–અહીંતહીં. આફરયુ–હીરડાયુ અભ [સં અંભમ્]–પાણી લગ લગ– લિગે લિગે મપોષ–મંતોષથી મઠ–આશ્રમ. શ્રીરંગિ–શ્રીરંગે, પ્રભુએ કાગુ–કાચુ.

૩૧ સ્મૃતિવીશી

પૃષ્ઠ ૭૫

૬૦૧– ૭૫ ચઙુડાકિણિવા–ડાકણનો વા વાયો. [સં ડાકિની] ચડવડયુ— રખડયુ કાથાબાદા–કાથાકબલા, પરનિંદા નાદિ–(?) અછઈ–છે. પારસના પરહુણા– ધુતારા. દેવનાણા દિહાડા–દેવના દહાડા લાઠિકા—લાઠ ઠોર શઈ લડાના ઘર— છોકરા ને રાજાઓને લાઠથી—પટાવીને–ધમ લેવુ અંતરિ આવટઈ–હૃદયને આઘાત કરે, અપરાય બકતા દોઆ–બકે છે. કાટિ કાટે વાડિ–વાડ જેમ કાંટા કાંટા ગોઠવ્યાથી થાય છે બહુત્તિરિ ભણ્યુ–બોતેર વિદ્યામાં પ્રવીણ ઉંદરને બીલાડીએ ખાધો. નાઠ– રિકા પ્રવાહ–ઘેટાની હાર. યથા વાસ તથા આચાર–જેવી વસતિમાં વસીએ તેવીના આચાર પાળીએ. ખાચ–ખાચો, વાંધો. ગરિઆટ–પ્રવાસ સમધાર–સાહ્યેરે, ઉદ્ધારે ગાઈ રતન ગજ્યુ શું કરઈ?–રત્ન માટે ગાયનો કેમ વધ થાય સુસુહાનઈ–સોનાને સુવર્ણને. ધાઉ–ધા, ધાવ!

પૃષ્ઠ ૭૬

૬૦૯-૬૧૭ કાણી-ગર્યાદા. લોટી-નાનો લોટો. ધુલુ શવિ દૂધ ના દોઈ-કેજાણું [ધુલુ] એટલું દૂધ નહીં. પાસ પાડવા-તળામા લેવા, રંગ જમાવવા. મરકી-મુરકી, ઉફર્યાં-ઉપરના. ધરાં-ધરા, ઉંડી પાણીની ખો. ગહિગહ્યાં-નિંદ્યાં. અણપૂટ-અગડુબ્યા. વેદ પુરાણ તણા અર્થ કોડિ, માહિ આણ્યા ધાઢ્યા હેતી-જુના વેદપુરાણોના અર્થમાં જે ધાલમેલ થઇ છે તે તરફ કવિ ઇસારો કરે છે. પરમાઢવે પ્રાસઇ આપાણી-પારકે માંડવે આપણુ પીરસણ. બાલતુ-'બલતુ' પાઠથી માત્રા સચવાય છે. ધ્રુણુ-'ધાણ' પાઠ પ્રાસયુક્ત બની ઠીક અર્થ સૂચવે છે-સત્યાનાશની પાટી. માડા તણા સ્વાદ જે લહિ યેગે માડા ચાખ્યા હઇ-પોતાને ઉદ્દેશીને કવિ કહે છે' માઢાનુની જેને સાચી ઓળખ થઈ હશે તે માદણના સ્વાદની લહેજત માણી શકશે. બાગુ પાગ ખજૂરા તણું—સરખાવો:

"કરયો ખજુરો ખોડો થાય?"

(શ્રીધરઃ રાવણમંદોદરીસંવાદ.)

સિદ્ધા—સિદ્ધિ પામ્યા. ગોરખ મછેદ્ર—એ નામના મશહુર મહાયોગીઓ—ગોરખનાથ અને મત્સ્યેન્દ્રનાથ. મૂર—મૂર્ખ. રણતૂર-રણાગણનુ તતુડું. ડાકુર તણા ઠાઠ માંડીઆ-પ્રભુભક્તિના બાહ્યાડંબર માટે માદણકવિ પણ એ અનાથ [અણાથિ]—નિર્બલતા-ના ઢાઢીઆ છે એમ કહી પ્રહાર કરે છે.

પૃષ્ઠ ૭૭

૬૧૮-૬૨૦ ઉલગુ—સેવ્યું. અનરિ યેજ ચુરાસી જત—આદરથી તો તેઓ ચોરાશીના ફેરામા ખદખદતા જ હુઓ છે. જઈન કહિ મુક્તિ વરા—જૈન સંપ્રદાય પ્રતિ આ કવિના પ્રહાર છે. ખલિવારૂ-ખોડો, ઉદરી (?) જૂઈ-જુ. ગાથિમ-માલમ, જાણીતું. અઢારી-અઢાર (?) સાસ ને સોસ-શ્વાસ અને આશા.

૩૨ સંતોષવીશી

૬૨૧-૬૨૪ તુસઈ—તોષથી, સંતોષથી. ભ્રમ્મ—ભ્રમ. શ્રમ્મ—શ્રમ. તિલવટ—તલનો સમૂહ. ગોહુ—ઘઉં. વસુદેવ—વાસુદેવ. ભસ્મ માહિ હવિ હોમ્યુ તિશુ—અગ્નિને બદલે રાખોડીમા હોમ કર્યો હોય તેના જેવું. શાકરવાડી-ટટારીશાદ. પીશામાહિ પીશી જો કહ્યુ—पिष्टस्य पेश અથવા चर्वितस्य चर्वणं અથવા રાધ્યું રંધાય. તેરસિ ત્રીજ—અસંભવિત.

પૃષ્ઠ ૭૮

૬૨૫-૬૩૩ ચાંદ્રણે શીઝાય—ચાદરણાથી બળે. દેખ્યાનૂ—દેખેલું. એકિઇ સુહણઈ રાત્રિ ન વ્યાહી—એક સ્વપ્ને રાત ન પુરી થાય.

અણસરી—અનુસરે. કાન્હડી-કહાને. વાંસઈ-પાછળ. ખડી ધરી-ખડા રહી (?) બિ પુહુરની છાહિ—બે પહોરની છાયડી. છાહ—છાય. કર્યું (?) રઘરાઈ—રઘુરાય,

રાઘવ. ફુહુ ઉથલુ જહીઈ થઈ જાઈ—જ્યાં ફુહાનો ઉથલો થઈ જાય. ધર–(?) છંગલિ–(?) સાગણુ—(?) સરભરિ—બરાબર ભરપાઇ. સાંચ્યું–સંચિત, સંઘર્યું. ચાહડબાહડ–(?)

હાકઇ હણે પચારઈ નડઈ—હાંકવાથી મારી નાંખે ને પ્રચાર્યાથી વિઘ્નરૂપ થાય. ફોડુ–ફોડલો, ફોટલો. ડાબે હાથ—ડાબા હાથે. ગોડિ કરઈ નાગરી–નાગરની દોરતી વિશ્વાસપાત્ર કે લાભની નથી. વાઢિ–વાડ. ઇહુ–એ.

પૃષ્ઠ ૭૯

૬૩૪–૬૪૨ સોહલું સારંગપાણિ—સુલભ (સારંગ જેના હાથમાં છે એવા) પ્રભુ. કાણી લગન...કાણી કન્યાના લગનમાં વઘન કૈ કૈ હોય. લંડ—લઠ, પાખડીઓ. મઠવાસી—મઠના રહેવાસીઓ. વલા—વળા. કવલિ—કોળીએ [સં. कवलः ઉપરથી.] સરખાવો ' કલવો. ' મક્ષકા—મક્ષિકા. ગનઈ—ગુને, દોષમા. રાઝઇ—રાધે (?) ખુસટનુ ઉધારૂ કિશું ? ધોલ ધડ લઇને મારવી. કોપરિ–કોપરે. કુચ–કુચા. ભાલોડ–તીર. મહેશ્વરી—મહેશ્વરનું અનુયાયી. ગાગતૂ—બરાડા પાડવું. માનીયા—વર્તનમાં મુકયા. શિબિકયા—પાલખીએ. સાભર્યા—યાદ આવ્યા. વિસ્તરા—વિસ્તાર્યા ચ્યુહુ અગુલિ–ચાર આંગળીએ.

પૃષ્ઠ ૮૦

૬૪૩–૬૪૪ કુછિત [સં. कुत्सित]–નઠારી. કર્ણ્રસ–સાંભળવાનો રસ. અનેક કથા–સંખ્યાબંધ. જેતુ–જેટલું. જનસાથ–લોકમંડલ.

શ્રીધરકૃત

રાવણ મંદોદરી સંવાદ

સમજૂતી

પૃષ્ઠ ૮૧

૬૪૫-૬૪૯* શ્રીધરકવિ એના આ કાવ્યનો આરંભ એના મંગલાચરણમાં ત્રિમૂર્તિ દેવોના યુગલોના નામસ્મરણથી કરતો લાગે છે. આથી આદ્ય પંક્તિના આદ્ય શબ્દ 'ગણેશ'ને સ્થાને 'ગિરીશ' પાઠ યોજવો વિશેષ ઉચિત લાગે છે. શિવ અને પાર્વતી, રામ અને સીતા, બ્રહ્મા અને બ્રહ્માણીઃ આ ત્રણ દિવ્ય દંપતીઓનું એ મંગલ સ્મરણ કરી કહે છે કે તેઓમાં [તાસ] પણ શ્રેષ્ઠ [શિરોમણિ] આદ્ય-શક્તિ—અંબા—[શિવશક્તિ] છે. આ સૌ મને શ્રીધરને શ્રેષ્ઠ વાણી આપો !

શશિહર [સં. શશધર]—ચંદ્ર પૂર્ણ [સોલ] કલાએ ખીલેલો આસો માસની શરદપૂર્ણિમાનો ચંદ્ર [મયંક] જેવો હોય તેવો ચંદ્ર. આના ચંદ્રનો જેવો અમૃતરસ [અમીરસ] હોય તેવી અમૃતભરી વાણીનો રસ હું ઉચરવા માગું છું—એવો કે જેમાં દેવો (વિબુધો) દોષ [વંક] ન કાઢી શકે. હે દેવદેવીઓ ! મારાં અનુચિત વચનો [વંક વયણ] ને ઉચિત [પાધરાં] કરી, એક અક્ષર પણ અવિ-ધિપુરઃસર મારી પાસે ન પડાવી પૂર્વે થઈ ગયેલા કવિઓ [કવિતા]ના હાથ પકડાવીને મને [શુદ્ધ] માર્ગ દેખાડો. પરિ પીંગલ પ્રીછઉ નહી—હું પિંગલાચાર્ય (કાવ્યવિદ્યાના આચાર્ય)ના કાવ્યબંધના કે પ્રકાર [પેર]થી અજાણ્યો છું. ભરહ ન જાણુ ભત્તિ—નાટ્યાચાર્ય ભરતમુનિ [ભરહ]ના નાટ્યભેદ [ભત્તિ]નું પણ મને ભાન નથી. 'અપરમ'ને બદલે 'અપર' પાઠ શુદ્ધ થઈ પડશે. અપર પરમ—જેનાથી બીજો પર [મોટો] નથી તેવાને અનુસરી [અણુસરી] વાણીના (ત્રિમૂર્તિ દેવ ગણપતિ, સરસ્વતી અને ગુરુમાના એક) ગણેશ [ગણપત્તિ] મારી વાણીના ગુણ ઓલશે, વખાણશે.

---

* સ્વ મણિલાલ વ્યાસે ગાદણના ઉખાણા પછી શ્રીધરની આ કૃતિને નવીન પૃષ્ઠોના જુદા સંખ્યાંક કે કડીઓના જુદા સંખ્યાંક નહીં આપતા સળંગ રાખ્યા છે કડીઓના સંખ્યાંક વિશે આથી ખુલાસો કરવો યોગ્ય છે કે મંગલાચરણ અને ઉપસંહારના દુહાઓ સિવાયની બધીએ ચોપાઈઓના સંખ્યાંક એક ચોપાઈને બદલે ચોપાઈના જોડકાને આપ્યા છે. આમ ચોપાઈઓની સંખ્યા અર્ધી કરી નાખી છે તે ભુલ છે આ ભુલને લીધે જે જે પ્રતો ઉપરથી એમણે સંશોધન કરી આ કાવ્ય છપાવ્યું છે તેમની સાથે કે ઉપલબ્ધ બીજી પ્રતો સાથે સંખ્યા કે સંખ્યાંક મેળવી સરખાવવાનું કામ અઘરૂં થઈ પડે છે. અભ્યાસકે આ વસ્તુસ્થિતિ ખ્યાલમાં રાખી સરખામણી કરવી ઉચિત થઈ પડશે. શંકરપ્રસાદ રાવલ.

મારી સરસ્વતી [ભારતી]ના ગુણ ગણપતિ ભાખશે. જરાએ [રતિ] પાપ [પાતિક] પોતે નહીં રહે. અવિરલ–સામાન્ય. અસી–એવી. ગ્રીષ્મ રતિ ગંગાજલ જિસી–ઉનાળામાં જેવી ઠંડા ગંગાજળ પ્રતિ પ્રીતિ હોય છે તેવી ઉનાળામાં ગંગાજલસ્નાનનો રસ ઓર હોય છે.

રહિ–રઢ, દુરાગ્રહ. રાવણનો દુરાગ્રહ અને મંદોદરીની શુદ્ધ મતિ કવિ ઉખાણાથી ભરીને આલેખશે.

રામકથા સોનું નઈ સરહુ—રામવાર્તા એ સુવર્ણ અને સુગંધ [સરહુ]નો સુભગ મેળ છે. સોય કવિ સીધર જડસિ ખરહુ–' સો...જુડસિ ખરૂ ' એમ શુદ્ધ પાઠ જોઇએ—તે શ્રીધરકવિ સાચી રીતે કાવ્યમાં બાંધશે [જુડસિ]

૬૫૦–૬૫૧ મૂઢી–મૂર્ખતાભરી. અંતેઉરી [સં. અંતપુરઃ ઉપરથી બનેલું સ્ત્રીલિંગ રૂપ]—રણવાસ. જુઓઃ

"વૈશંપાયન લેઈ વેગિ અંતેઉરિ માંહાં જાઉ,
માતંગીનિ કહિ માહારાજ, તહ્મો ઉતારી થાઉ."
(ભાલણ: કાદંબરી.)

કાશ્યપ વંશ્યત ણી કુલવહૂ—[સીતા. કશ્યપ–મરીચિ પ્રજાપતિના પુત્ર. દક્ષની તેર કન્યાઓ તેમને પરણી હતી. મોટી અદિતિથી તેમને બાર આદિત્યો ને ત્યારપછી દેવતા થયા. દિતિથી દૈત્યો થયા. કશ્યપની સૃષ્ટિમાં દેવ, દાનવ મનુષ્યો થયાં છે. (**નર્મકથાકોષ.**)] સૂર્યના વંશજ દશરથની કુલવધુ. પન્નગ—નાગ, સુર, નર, પન્નગ–ત્રણે લોકઃ સ્વર્ગ મૃત્યુ ને પાતાલ. આમિષ—માંસ. પાઉ—(પાઇ) શુદ્ધ શબ્દ છે. પોતાનં. પ્રાસિ—ખાય.

વેસ—'વશ' પાઠાતર ઉચિત છે. લૂણો—ક્ષય, ખવાઇ જવું તે. ઘણ કણ કંચન-રાવણની સાહ્યબી, પૈસો ધાન્ય તથા સોનું. રૂદ્રિ–મહાદેવે. ઉબિાણી—ઉખડી. ચિંતવત્—'ચિંતવિ' પાઠ જોઇએ—ધાર્યું. વિણસઈ—વિનાશ કરે. ઘરગોરણી—ઘરગુરૂણી-ઘરગોરણી. પાહની તણી બુદ્ધિ—સ્ત્રીની બુદ્ધિ પગપાનીએ વસતી કહી છે. કૈલાસિ-શિવનું નિવાસસ્થાન. ઈંડા [સં. અંડઃ]—ઇંડાં. કલાપીના ઈંડાં—મોરના ઇંડાં.

૬૫૬-૬૫૭ ચતુરમણિ—દાસીઆરીથી. પંચવટી—નાસીક પાસેનું પાંચ વડોનું સ્થાન. બૂઝીયો—જાણ્યો. હાથિ કમંડળ લીધૂ—હું સંન્યાસી થયો. મેહલા—મહિલા—આ શબ્દ દેશ્ય સંસ્કૃતમાં દસમા શતકથી દાખલ થઈ ગયો છે. સૂરફ—શરાતનભર્યું, 'શુર. પહિરી પયરણિ—પહેરેલ [पायरण] વસ્ત્ર ભાન સમજ્યુ. ભીખારી—રામ માટે રાવણ આ શબ્દ વાપરે છે. ખણિ—કાપે. દરસણી [સ. दर्शनी]—સંન્યાસી. અમરાપુરી—દેવોની રાજ્યધાની, ધામ. કીડી—[illegible]પી કીડી ઉપર લશ્કર શા લઇ જવા હતા ? કેસરી [સ. केसरिन्]—સિંહ[illegible] હાથીઓ, [સ. मदकल. અ. મયગલ–મેગલ.]

પૃષ્ઠ ૮૪

પૃષ્ઠ ૮૪

ખરદૂખર ત્રસર—એ નામના રાક્ષસો. સુરપનખા–શૂર્પણખા–રાવણની બહેન જેનાં લક્ષ્મણે નાકકાન કાપી લીધા હતાં. દૈવટ–દિશાવાટ, કાઢી મુકવું તે

૬૬૩–૬૬૪ આદૂ વાવેસિ અવધ્યા ઠામી–અયોધ્યાનગરીને ઉજડ કરી તેના ખેતર બનાવી આદૂ વાવીશ. ડુબીની દરિ [સં. डुबकः ઉપરથી]–ડીંડવું અથવા એ એ નામની વગરઝેરી સાપની જાત. આધ–અર્થે. રામને હુ ઝેરી નાગ નહીં પણ એવા જેવો ગણુ છુ. એ શુ કરશે? લોટા લૂસિ લકા તણો–લંકાના મશકળશ તે લુંગી જશે. એક કપિ—હનુમાને. આખી દીઠુ સાખિ ન હોઈ–જે તે તારી આખોથી જ જોયું તેની સચ્ચાઈ સારૂ સાક્ષીની જરૂર છે નહીં. છહિલ [પ્રા. छइल्लु]—છેલ, ફાકડા. વાઢ્યું વન—વનવાડીઓ કાપીખુદી વેરાન કરી. હરિ–વાનર. કુબની–છોગુ.

૬૬૫–૬૬૬ ભાતિ......કાબલિ?—ભાત સારી હઠે તે ભીત ઉપર, કાબળી ઉપર છાપ [બીબૂ] કોણ પાડે? જુઝાર [સં. युद्धकार.]—યોદ્ધા. સરડા—રીંછ. બીજો અર્થ 'કુદતા' પણ થાય છે. નાક વઢાવી કરિ કરોણુ–માઠણે પણ આ કહેવતનો ઉપયોગ કર્યો છે. કરોણુ–કશુકન–અપશકુન સરિ સધાર્યા–સીતાએ માર્યા. સીતાને પગને આમ અયોધ્યામા બન્યુ છે તો તારી શી વાત? યલ .....રહી–જમીનવિભાગને જમીનદોસ્ત કરી અગ્નિ લઈ સીતા હવે જળવિભાગને સળગાવવા આવી છે.

૬૬૭–૬૬૮–ઉડઇ–'ઉભઈ' પાઠાતર યોગ્ય લાગે છે. ગયમર–(?) સૂઢાલી–સુંઢાળી, એકઠા કરી. ખોલડ–ઘર. કાઠીઆવાડમા 'ખોલડુ' કહે છે. વળી જુઓ.

"ઈક્ષા ચોરી સા કીધા જા ખોલડઈ ન માઇ;
બીજી ચોરી જઈ કરઈ, ચારણ ચોર ન થાઈ"

(જુની ગુજરાતી)

વલઇ–વળે. છોકરબાકર—છોકરાબોકરા અથવા છોકરા અને બકરા. ભૂડા જમલી ભૂખિ મુઈ–ભુડા રામના સહવાસમા બીચારી સીતા ભુખે મરી ગઈ તે રખડતી રખડતી હવે રાજાને ઘેર [રા આગળિ] આવી છે. સમરધિ–સમૃદ્ધિ. હર સધિ—(?) સહિસારજનરૂ—સહસ્રાર્જુન એ કૃતવીર્યનો પુત્ર કાર્તવીર્ય અને જમદગ્નિની કામધેનુનો ચોર. પરશુરામે એને શિક્ષા કરી હતી ને હૈહયો સાથે મહાયુદ્ધો ખેડી એના કુલનો નાશ કર્યો હતો. રાવણ એના સામો થતા એણે એને બગલમા ઘાલી દાબી રાખ્યો હતો. કૃત્યા–કુલવિનાશ. જલતનયા–લક્ષ્મી, સીતા. રાજિ–રાજ.

પૃષ્ઠ ૮૫

૬૬૯ કોરડા કથન–સખ્ત શબ્દો [સં कठोर ઉપરથી]—આપ હાણિ જાણ થાસિ હસૂ–પોતાને નુકસાન ને લોકોમા ઉપરથી હસારત. વલૂ–તહેનાત. ઉલગિ–સેવા કરે. લેડિ–લીડી. ગ્રામ્ય પ્રયોગ.

વેસ—'વશ' પાઠાતર ઉચિત છે. સુખો—ક્ષય, ખવાઇ જતું તે. ધણ કણ કંચન-રાવણની સાહ્યબી, પૈસો ધાન્ય તથા સોનું. રૂદ્રિ—મહાદેવે. ડુબિણી—ડુબકી. ચિતવત્—'ચિતવિ' પાઠ જોઇએ—ધાર્યે. વિણસઈ—વિનાશ કરે. ઘરગોરણી—ઘરગુરુણી-ઘરગોરણી. પાહની તણી બુદ્ધિ—સ્ત્રીની બુદ્ધિ પગપાનીએ વસતી કહી છે. કૈલાસિ-શિવનું નિવાસસ્થાન. ઈંડા [સં. अंडः]—ઇંડા. કલાપીના ઈંડા—મોરના ઇંડા.

૬૫૬-૬૫૭ ચતુરમણિ—હોસીઆરીથી. પચવટી—નાસીક પાસેનું પાચ વડોનું સ્થાન. બૂઝીયો—જાણ્યો. હાથિ કમડળ લીધૂ—તે સન્યાસી થયો. મેહલા—મહિલા—આ શબ્દ દેશ્ય સસ્કૃતમા દસમા શતકથી દાખલ થઈ ગયો છે. સૂરઉ—શૂરાતનભર્યું, 'શૂર. પહિરી પથરણિ—પહેરેલ [पाथरण] વસ્ત્રે ભાત સમજુ. ભીખારી—રામ માટે રાવણ આ શબ્દ વાપરે છે. ખણિ—કાપે. દરસણી [સં. दर्शनी]—સન્યાસી. અમરાપુરી—દેવોની રાજ્યધાની, ધામ. કીડી—રામરૂપી કીડી ઉપર લશ્કર શા લઇ જવા હતા ? કેસરી [સં. केसरिन्]—સિંહ. મયગલ-હાથીઓ, [સં. मदकल. અ. મયગલુ-મેગલ.]

પૃષ્ઠ ૮૩

૬૫૮ ફરસરામ—પરશુરામ, રામજામદગ્નેય, વિષ્ણુના છઠ્ઠા અવતાર. એમણે એકવીશ વાર પૃથ્વી ક્ષત્રિયવિહોણી કરી હતી. ફરણ્ણા—ગતિ, દિવ્યગતિ. ત્રબક [સં. त्र्यंबक]—એ નામનુ શિવનુ વજનદાર ધનુષ્ય. ગુરલ [સં. गरलः]—ઝેર ગરઢૂ—જૂનું, વધારે ઝેરી.

૬૫૯ ઘરિણી—ગૃહિણી, ઘરવાળી. સૂધી સાધવી-સરલ અને પવિત્ર. લાપુ લવી-લાખુ કુડુ બોલે, લવારો કરે. સીકોતરિનું સંધાત સહી-જરૂર તને કોઈ મેલી દેવી [સીકોતરી] ની દોસ્તી થઈ લાગે છે. આગિ ..મ જાણિ—આગળ એવી કહેવત હતી કે માતા સ્મશાન વસતી છતા તેને ઓળખનારી પણ એની જ હતીઃ આવો કે અર્થ ઘટે ?

૬૬૦ શ્રી—'સી' પાઠ શુદ્ધ છે—સીતા. પોપટ .....મજારિ—પાખો ફફડાવી ભારે અવાજ કરનારો પોપટ બધી વિદ્યાઓ ભણ્યો હતો છતા બીલાડીને હાથે મૃત્યુ પામ્યો હતો એવી કોઈ વાત ઉપરથી કવિએ આ ઉખાણુ વાપર્યું લાગે છે.

૬૬૧ માહિતિ ચડી—મહત્ત્વવાળી થઇ, ફાટી ગઈ. મિદાણુવ તણી—મયદાનવની પુત્રી. મયદાનવ-મય રાક્ષસ મદોદરીનો પિતા. એણે રાવણને પ્રાણાતકાલે ઉપયોગી થાય એવી એક કૃત્યા આપી હતી જેનો ઉપયોગ લક્ષ્મણ સાથે થયો હતો. (નર્મકથાકોષ.) પદ્મનાગિણી—પાતાળના મહાપદ્મ નાગના કુળની. ડૂંબડી [સં. डुंबकः ઉપરથી]—ઝેરી સાપણ. ડિંડા-ડીડવા એ નામની સાપની એક જાત હોય છે. તે ઝેરી નથી હોતી.

૬૬૨-દાઢ ચાપી-દાંત કચકચાવી. વાટ તુલ્યા-દટવાને પથે પડયા. ઋષિ જગ-વિશ્વામિત્રના યજ્ઞો. ધ્રુરા—મરાયા.

પૃષ્ઠ ૮૪

ખરદૂખર ત્રસર—એ નામના રાક્ષસો. સુરપનખા–શૂર્પણખા–રાવણની બહેન જેના લક્ષ્મણે નાકકાન કાપી લીધા હતાં. દેવટ–દિશાવાટ, કાઢી મુકવુ તે

૬૬૩–૬૬૪ આદૂ વાવેસિ અવધ્યા ઠામી–અયોધ્યાનગરીને ઉજડ કરી તેના ખેતર બનાવી આદૂ વાવીશ. ડુબીની હરિ [સં. डुबक' ઉપરથી]–ડીંડવુ અથવા એ એ નામની વગરઝેરી સાપની જાત આથ–અર્થે. રામને હુ ઝેરી નાગ નહીં પણ એવા જેવો ગણુ છુ. એ શુ કરવશે ? લેટિ લૂસિ લકા તણો–લકાના યશકળશ તે લુટી જશે. એક કપિ—હનુમાને. આખી દીઠુ સાખિ ન હોઈ–જે તે તારી આખોથી જ જોયુ તેની સચ્ચાઈ સારુ સાક્ષીની જરૂર છે નહીં. છહિલ [પ્રા. छइल्लु]—છેલ, ફાકડા. વાઢ્યુ વન—વનવાડીઓ કાપીખુદી વેરાન કરી. હરિ–વાનર. ઢુબની–ઢોગુ.

૬૬૫–૬૬૬ ભાતિ. . કાબલિ ?—ભાત સારી ઉઠે તે ભીંત ઉપર, કાબળી ઉપર છાપ [બીબૂ] કોણ પાડે ? ઝુઝાર [સં. युद्धकार.]—યોદ્ધા. સરડા—રીછ. બીજો અર્થ 'કુદતા' પણ થાય છે. નાક વઢાવી કરિ કસોણુ–માડણે પણ આ કહેવતનો ઉપયોગ કર્યો છે. કસોણુ–કશુકન–અપશકુન સરિ સધાર્યા–સીતાએ માર્યા. સીતાને પગે આમ અયોધ્યામા બન્યુ છે તો તારી શી વાત ? યલ ...રહી–જમીનવિભાગને જમીનદોસ્ત કરી અગ્નિ લઈ સીતા હવે જળવિભાગને સળગાવવા આવી છે

૬૬૭–૬૬૮–ઉડઇ–'ઉભઈ' પાઠાતર યોગ્ય લાગે છે. ગયમર–(?) સૂડાલી–સુડાડી, એકઠા કરી. ખોલડ–ઘર. કાઠીઆવાડમા 'ખોલડુ' કહે છે. વળી જુઓ

"ઈક્કા ચોરી સા કીધા જ ખોલડઈ ન માઇ;
બીજી ચોરી જઈ કરઈ, ચારણુ ચોર ન થાઈ"

(જુની ગુજરાતી)

વલઇ–વળે. છોકરબાકર—છોકરાબોકરા અથવા છોકરા અને બકરા ભૂડા જમવી ભૂખિ મુઈ–ભુડા રામના સહવાસમા બીચારી સીતા ભુખે મરી ગઈ તે રખડતી રખડતી હવે રાજાને ઘર [રા આગણિ] આવી છે. સમરધિ–સમૃદ્ધિ. હરસધિ—(?) સહિસારજનચૂ—સહસ્રાર્જુન એ કૃતવીર્યનો પુત્ર કાર્તવીર્ય અને જમદગ્નિની કામધેનુનો ચોર. પરશુરામે એને શિક્ષા કરી હતી ને હૈહયો સાથે મહાયુદ્ધો ખેડી એના કુલનો નાશ કર્યો હતો. રાવણ એના સામો થતા એણે એને બગલમા ઘાલી દાબી રાખ્યો હતો. કુલ્યા–કુલવિનાશ જલતનયા–લક્ષ્મી, સીતા. તજિ–તાજ.

પૃષ્ઠ ૮૫

૬૬૯ કોરડા કથન–સખ્ત શબ્દો [સં कठोर ઉપરથી]—આપ હાણિ જાણ થાસિ હસૂ–પોતાને નુકસાન ને લોકોમા ઉપરથી હસારત. વદૂ–તહેનાત. ઉલગિ–સેવા કરે. લેડિ–લીંડી. ગ્રામ્ય પ્રયોગ.

હના ‘ભ-વેરભાવ ઉ અન્નુઆ વિસિ તેહના ઢભ-આગઅના જુના વેર ઉ એક વાર ફરી પ્રકારામા આણીરા તાન્ત કરીશ સાઝ વટાવ—બધાનોએ રામ હાથે એક લાકાએ સહાર થઇ જશે

પૃષ્ઠ ૮૯

૬૯૧-૬૯૪ દાવડૂ-દાવ, યુદ્ધનો દાવ. બડવાય-લડવાનુ છે રામ રમતિ કરસિ તે સહી-રામ બાલકની રમત જેવુ કરશે એ ચોક્કસ ઉ ઘર હૂઈ થઈ-તે ઘરમા તકરાર ધાવી કાકડી ક્રચુ ચોસ્ઠ વિરાલ-(?) હલુઆ-હલકટ હાજી કરી-હાજીહા કરી, ખુશામદ કરી જોવા પીયારૂ પેખણુ—પારકાનો તમાશો જોવા માટે કલિજ-કાજનુ પ્રીસિ-પ્રીત પાહાનુ-દુધધારા, સ્તનધારા સોમ્રી-સૌમ્ય સાસહિ —ખમી અહિનાણ [સ અભિધાન] એંધાણ, ચિન્હ અબલા પરહાજ-સ્ત્રી ને ઉઠ એને લુમો મારતાજ પલાણવા, વશ કરવા થડવઢ-ભુઠ્ઠા ત્રિગડ-એ નામનો લકાનો પર્વત એના ઉપર રાવણનો અજેય ગઢ હતો થાસિ ચૂકા ચકાબોદ (?)

પૃષ્ઠ ૯૦

૬ ૫-૬૯૮ બોહડ-બોડ દાદૂરી [સ. દર્દુરી]—દેડકી ગોરડી-ગોરણી વગડની-વગડાની વનિતા ભણઇ વનિતા અને વીરરસનો મેળ નથી મળતો કુચરિ કિણઇ (?) માગઇ મોતીની ધુધરી-મોતીના બાકળા [ઘુઘરી] ખાધી નહીં ખવાય પાસ-જાળ ઈસાનિ શિવ છેહકુ-(?) છાક-મદ રતી-જરાએ અરો વિરાસા-(?)

૬૯૮-૭૦૧ સરપગૃ-બળતણ અચલ-પહાડ. બીજેરી—બીજોરાની વેલી વિપ્રીત-ઉલટી વિલસિ ચિત-ભમરો ચપાના ફુલને અડકતો નથી આકહિના ફૂલ-આવલના ફુલ લહુઅગ-લઘુ નાની

પૃષ્ઠ ૯૧

૭૦૨ ૭૦૭ સરાપિ-શાપથી લેખવઈ-ગણે માઇ ન માસી આધિદ્ધ ગોત્ર-ગધેડાના કુલમા મા કોણ ને માસી કોણ તેનો વિવેક ન હોય સુખિણી-શખિણી ટલી-ટળે ગવ્યા દિહ માહિ-ગણતર દિવસોમા અહિવાતન સૌભાગ્ય સાદરી-આદરયુક્ત આણાવિ-મોકલી દઇને કાલાખિરૂ—(?) સીખામણ કરી-પંચતત્રમાની ચોરી ચકલી અને અનાડી વાદરાની વાત મૂર્ખને ઉપદેશ આપતા ઉલટુ ચકલીને ગૃહભ્રષ્ઠ થવુ પડયુ હતુ નીસાહાર નીસાન, ઢોલ તાબોડી-તાલી પોગર-કાચી ધાતુ

પૃષ્ઠ ૯૨

૭૦૮-૭૧૩ સિલ-શૈલ પથ્થર સતામણ-દુખ ઇન્દ્રજયન-ઇદ્રજીત રાવણ ને મદોદરીનો પુત્ર ઈન્દ્રને જીતવાથી જેનુ નામ ઈદ્રજીત પડયુ હતુ દાહ-દાવ દાહ-સતાપ. ભુયગમ-સાપ ધુધરના ધણ—(?) થડ સિચઇ સાખા સમધાઈ-થડને પાણી આપવાથી ડાળા પત્રો નવપ લ્લવિત થશે પશૂપતિ-શિવ કમાડી અનાડી કોઈલા-હાળા ખેડણહાર-ખેડનારો કરચલિ-કરચલી તોઇ-પાણી સીહ ખાય-સિહને

સો ઉપવાસ [લંઘણ] થાય છતાં હાથી વગર એ અન્યનું માંસ નથી ખાતો. ઑડી-ઝુંટી. ગુડિ ગજ લૂસઈ ભડાર-મારવો તો હાથી ને લુંટવો તો ભંડાર.

પૃષ્ઠ ૯૩

૭૧૪-૭૧૬ કરકસિ—(?) ટીડ-તીડ. ડંક-ડંખ. ખિત્રવટ-ક્ષત્રિયતા. અખત્ર-ક્ષત્રિયધર્મથી વિરૂદ્ધ ચાલતા. નીપતો-ઉપજતો.

૭૧૭-૭૨૦ કાછબ—કાચબા. સુરસરિ-સુરસરિતા, ગંગા. જનકૃષિ કુંયરી-સીતા. સમવડિ—સમોવડીએ. લોઢિ લીહ પટોલિ ગાઢિ—લોઢા પરનો કાપો અને પટોળાની ભાત [ગાઢિ] જતાં નથી. ઉમાઈશ્વર-પાર્વતી અને શિવ. મુહરિ-મહોર આવ્યો, સીતા સાથે મારી જોડ ઠીક મળી ગઈ છે. ખડયડ-પડ્યું. ખાખડ—વાંકુંચુકું આબહિડિ-કાઢો (?) જરછરણ-જીર્ણ. ખાકરૂં-ખાકર. ઘાટઘુઘરી-ઘંટડી ને ઘુઘરીઓ.

પૃષ્ઠ ૯૪

૭૨૧-૭૨૬ પૂરંદર—ઇંદ્ર. મેઘનાદ—ઇંદ્રજીત. માટીપણું—વીરતા. કનકમાલ-સોનાની માળા. પહરા—પરા, દૂર. કોડીકારણી નાખી મ લાખ-કોડી માટે તું લાખ ન જતા કર. ઉવેખઇ—તિરસ્કારથી ઠેલી મુકે. નાથો—વશ કર્યો. પિંગલ નાગ—પીળો નાગ.

નિગોદર—એક જાતનું ઘરેણું.

નાગલા—(?)

પસાઈ—કૃપા વડે. વિરોલ-ધર્મવિરૂદ્ધ. કર્મચંડાલિ-હીણાં કર્મો કરી પતિત થયેલી. પ્રહુરો-પુરો (?). નિરવાણ [સં. નિર્વાણ:]—સદ્‌ગતિ. સહસ્રફણો-સહસ્ર ફેણાવાળો, નાગ. અલવઈ—હળવે, જોતજોતામા. પરાક્રમ—પાક્રમ. હરિપુર—વિષ્ણુ [હરિ] ની રાજ્યધાનિ, વૈકુંઠ. કમલભૂ—કમલમાંથી ઉત્પન્ન થનાર બ્રહ્મદેવ. સાહાનિલિ—[?]

અલખામણો [સં. અલક્ષ્યમાન]—અણગમતો. માણ્યા—માનવા, માનુષ. સાહુ-સાપીઓ.

પૃષ્ઠ ૯૫

વગારિ રિહિયા—ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીની કવિ દલપતરામ સંગ્રહિત ત્રુટિત હસ્તલિખિત પ્રત સાથે સરખવાતાં 'ગમી' એ શબ્દ નાહક ક્ષેપક લાગે છે, વળી એ શબ્દથી માત્રાઓ પણ વધી પડે છે. ભલ—ભલે. સખી...—ગોહીસ—રાવણ આરૂઢ શિવભક્ત હોઈ મંદોદરીને સાફ સાફ કહે છે કે હું શિવ [ઈશ] ને કયા રામ સરખા ગણી નાખે છે? ગોહીસ—(?) તુઠી આણુ ટાંટા નઈ ગયું?—'તુઠીઆણ'ને બદલે આમ પાઠ શુદ્ધ લાગે છે. ટાંટા-રજપુત માટે તિરસ્કારવાચક 'ટાંટુ' શબ્દ ગુજરાતમા પ્રચલિત છે. પડી નીંઠગ્ગી—નીઠયા, નિર્વંશ થયા. હલિંડા—કોઈ ગામનું વિશેષ નામ લાગે છે.

૭૩૦–૭૩૨ ભાણુ ન ભાણિ ઢાકિઉ રહિઈ–સૂર્ય [ભાણુ] થાલીથી [ભાણિ] ઢાકયો ન રહે. વૂડા–'વૂઠા' પાઠ શુદ્ધ લાગે છે. વાધી ખૂટી વિધિ ઉલખઈ–'વિધ' ને બદલે 'વધિ' શુદ્ધ પાઠ લાગે છે.

ભાવઠી–ભાવડે–દુઃખે. એક વિભીષણુ...જીવ–રાવણ પોતાના બંધુ વિભીષણને અને ભાતૃદ્રોહી સુગ્રીવને એક કક્ષામા મુકે છે ને કહે છે કે એમના દ્રોહથી રાજાના [ઠાકુરના] અર્થાત્ મારો જીવ મુવા પછીએ શાંત નહીં થાય, જંપશે નહીં. ધરઘાતકી –ઘરમારુ. ખોરણા–ખોસણા. પલીતા, બત્તી, આગ લગાડવાના સાધન. ઉધિ–ઓલાદમા. વંશમા. ધનદ–ધનના અધિષ્ઠાતા કુબેર ભંડારીને લંકાના આગલા અધીશ રાવણુના ઓરમાન ભાઇ કુબેર તરફના રાવણના જુલમ માટે જુઓ **નર્મકથાકોષ.** નદી વિભીષણુ બીજો બાપ–તમે ને વિભીષણ એકજ બાપના દીકરા છો. છતા તમારાજ કુટુંબસંતાપકારી કારસ્તાનોથી તમે આ વસ્તુસ્થિતિ ઉભી કરી છે.

પૃષ્ઠ ૯૬

૭૩૩–૭૩૯ બાપીરો—એક બાપનો, ભાઇ. હુ સુરનાયક તૂ. સૂતારિ–રાવણ પોતાને ઉચ્ચા કુળનો ગણી મંદોદરીને નીચા કુલની–સૂતારિ ગણે છે. પ્રીછયા...... તણુ–તુ વગર સમજે હાકે રાખે છે એથી હુ સિદ્ધ કરે છે કે તારા પીયરનું પાસુ ઓછુ છે, તુ હલકા કુલની છે. વિહિરો—આંતરો, તફાવત. કુઆરિ–(?) સેલરા—(?) કાગડૂ—(?)

રાડ ભૂઈ રહી ન સકિઉ રાય—'રાડિ લઈ ન—' એ સોસાઇટીવાળી પ્રતનો પાઠ શુદ્ધ લાગે છે ભઇસા—(?) માદલ—(?)

ધરણધ–ધરનો બધો, વક્ર. અવલા દીહ–વાંકા દહાડા, દુર્ભાગ્ય.

૭૩૭ ૭૩૯ પુહુક–પોક, શેકેલું લીલું ધાન્ય. દાધો–દાઝયો. ભુઅંગ–ભુજંગ, સાપ હાહિમો—(?) કયા ખગપતિ? કયાં ખડમાકડી?–કયા હુ ને કયાં રામ? એક પક્ષીરાજ ગરૂડ ને બીજો ઘાસ ઉપર કુદકા મારતો ક્ષુદ્ર જંતુ. વાસિગ–વાસુકી-નાગ વિરતડી—અળસીયુ. કનકાચલ–કનકાચલ, મેરૂપર્વત. સાયર–દરીઓ. વીરડો–પાણી માટે રેતી કે નદીના ભાઠામા ખોદેલો ખાડો. રવાડી—(?)

પૃષ્ઠ ૬૭

૭૪૦—૭૪૨ ઓખર ડાંગ ન'દીજઇ ખોડિ-ચોરી ડાંગ હોય પણ તેનો દોષ [ખોડિ] ન કાઢ. સહિસાર્જન નઈ વાનર વાલિ ગ્રહિ વું પાડિઉ જંનલિ-મંદોદરી સહસ્રાર્જુન અને વાલી સાથેનો રાવણનો અપમાનપ્રસંગ યાદ કરી તેને મેણું મારે છે. કાર્તવીર્ય સહસ્રાર્જુને સાતે દ્વીપનું એક ચક્રે રાજ્ય કર્યું હતું. એણે રાવણને હરાવ્યો હતો. એક વાર નર્મદામાં પાંચસો હાથથી પાણી ખાળી પાંચસો હાથે સ્ત્રીઓ સંગે જલક્રીડા કરતો હતો. પાર્થિવપૂજા કરતાં રાવણ આથી સામો થયો પણ સહસ્રાર્જુને તેને પકડી બગલમાં ઘાલી નીરાતે જલક્રીડા પુરી કરી હતી.

વાલી—કિષ્કિંધાપતિ ઈંદ્રનો પુત્ર ને સુગ્રીવનો ભાઇ. એ એકવાર ધ્યાનસ્થ હતો ત્યાં રાવણ તેને પકડવા આવેલો. પણ તેને રાવણને પકડી બગલમા દબાવ્યો હતો.

જંનલી—પીડામાં.

ચચરિ—ચકચૌ, ઘડે ચોકે. સીસક—તહોમત, આળ. કોહાડિ—કોવરાવી. કસલ—કુશલ.

૭૪૩-૭૪૬ મેદાનવ કુઅરી-મયદાનવની પુત્રી, મંદોદરી. મયદાનવે કન્યાદાનમા રાવણને કુત્યા આપી હતી તેનો ઉપયોગ એણે અણીને વખતે લક્ષ્મણને મારવામા કર્યો હતો. સૂંઢાલો-હાથી. જાજરિઉ—જર્જર, નાશવંત. સૂકાં સાથ હલાવ્યા વલી મંદોદરી કહે છે કે તે રામેલાં વેર તાજાં કર્યાં.

ખેતલવાહન—(?)

બગરી ભીખ...ચટે-ભીખારીની ભીખ શીંકે ચડે નહીં. માંહી મંદોદરિ જેહજે બહુ—આને બદલે સોસાઈટીની પ્રતનો પાઠ 'ચઢે મંદોદરી જો જો બહુ'. વધારે સુગમ છે.

ગામ ન રૂખઇ અરેંડ થડું—એરંડાનો છોડ આખા ગામની જગા રોકે?

ગુણ સાંગણિ બિ સરખાં નમઈ-ગુણ કરનાર અને ઉપકૃત [સીગણિ] બન્ને સમ ભાવે નમે છે.

કાલકૂટ—ઝેર.

પૃષ્ઠ ૬૮

૭૪૭-૭૪૯ આખઈ અણી—ક્ષેમકુશળ. છાર—ધુળ. પાણી ઉતાર—માનહાનિ. સણુહો [સં. શ્વાન]—કુતરૂ. પગરણિ—વિવાહના પ્રસંગે.

૭૫૦-૭૫૨ વિસકંન્યા—વિષકન્યા. મહીઅલિ—મહીસ્થલીમા, પૃથ્વીમા.

પૃષ્ઠ ૬૯

૭૫૩—૭૫૯ હુણાગિરિ—(?)

ચંદ્રચૂડનઇ—શિવનું નામ.

અહલ્યા—બ્રહ્માની પુત્રી ને ગૌતમઋષિની પત્ની, પાંચ સતીમાંની એક. છળથી

પૃષ્ઠ ૧૦૬

૮૦૦–૮૦૭ ઉટ–ઓટ, પડતી. સુકુલીણી–સુજન. કલિવર–કલેવર, શરીર. મસવાસ—(?) કરસનુ–ખેતી. ધર્મવણાસ–ધર્મવિનાશ. મઉઠ–મોટ. લોક એક મુખ ગોરાં સલી–લોક ને ઓખ ઢગેરાં બહુઓનાં હોય છે. નગરનાયકા–વેશ્યા. સીંગહરેશ –ઘંટા. કુહાલી—કપાટ—(?)

ખગી–ખગી કીર–પોપટ. અબર—આકાશ રોહિણિ–અશોહિણી.

પૃષ્ઠ ૧૦૭

૮૦૮–૮૧૫ ઢીસર–(?) વાટલી–વાટકી. ધસિમસિ–ધાધળ, ઉતાવળ. ભૂકખ બસાખ અનિ ભુંડીયા–ગંદકાં, કુતરા અને ભુંડ. ફેગર્ડ–ફેરઇ. ટીબઇ–ટીબે, ટેકરે.

નાઠા નહિ જિમ પાખી પડી–સોસાઇટીની પ્રતમાં 'પાખી' ને સ્થાને 'આખી' શબ્દ છે. મારુઆડી–મારવાડી.

ટીપણી દર ના પાવક થયું–'પીટણુદારિ ના પાવઇ મહ્યુ' એ સોસાઇટીની પ્રતનો પાઠ ઠીક લાગે છે. મુહો–પચાસ મણ સુરશત્રુ–દેવરૂપી શત્રુઓ. વેલુ થકિ લીખ્યા લેખ–રેતી ઉપર લખ્યું છે. અલુણી–મોળી. જિમા–જમવાના. સઈયાણી– સુઈઆણીઓ. વેત્રવિકાર–ગર્ભનાશ, ગર્ભપાત.

પૃષ્ઠ ૧૦૮

૮૧૬–૮૨૩ ખણી–ખોદી. સરગાપુર–સ્વર્ગ. ચાલણી કર–રોમેરોમ વીંધી નાંખ્યું. વિખ તરૂઅર–વિષવૃક્ષ. ત્રિપુરારિ–ત્રિપુરરાક્ષસના શત્રુ, શિવ. સુરશત્ર–દેવતાઓના શત્રુ. ઉદયા–ઉગ્યા. તુર–ઢોલ. ભરડા–તપોધન. માયામૃગ–સોનાનો મૃગ. ખુંદ– ચોકસનાથી. કુકંધ્યા–કિષ્કિંધા. પાલણિ–ઘોડીએ.

પૃષ્ઠ ૧૦૯

૮૨૪–૮૩૧ ત્રાગ–હઠ. ચાટકા–રીસ. યડયા થરહરિયા–મુળથી હાલી ઉઠયા. ખણતું ખાત્ર–ખાતર પાડ્યું. લટપટ કરી—કાતર ચલાવી. આઉલા–આખલા. પલકો– પેપ્રેયા. એહેર–સાપની એક જાત. અસિમર–તરવાર. કુલિવહુઅર–કુલવધૂ. અણહાલિ– અડવાણી. કુલકાંતર–કુલસંહારિણી (?)

પૃષ્ઠ ૧૧૦

૮૩૩–૮૩૯ અહિરણિ—એરણે. જમાગો—(?) રયણ—રત્ન. પલ્હાણ–પલાણ. ત્રિણાઉપરિ રી તરૂઆરિ—તરણા ઉપર તરવાર શી ? કીડી ઉપર કટક શું ? કદ્રપ– કંદર્પ, કામ. ધનિધનિ—ધન્ય ધન્ય. ઈસર—ઇશ્વર, શિવ. ધુરિ—ધરથી, મુળથી. કુડાં—પાપનાં કુંડાં. કુભી કુંડ—કુભી નામના નરકનો કુંડ. ઊહનો–ફેનો.

ત્રિજટા—સીતાની રખેવાલી કરવા રાવણે ત્રિજટા રાક્ષસીને નીમી હતી પણ તે અંદરખાતેથી સીતાને મળી ગઈ હતી.

પૃષ્ઠ ૧૧૧

૮૪૦–૮૪૬ સંવાહી—એક સાથે વહી.

જયવિજય—એ નામના વિષ્ણુના બે દ્વારપાળો. ઉદ્ધતાઇમાં એમણે સનકાદિક ઋષિઓને વિષ્ણુમંદિરમાં જતાં અટકાવ્યા તેથી તેમને પૃથ્વી ઉપર પડવાનો શાપ મળેલો. વિષ્ણુને કરગરી પડતાં એમના શાપને નરમ કરવામાં આવ્યો કે વેરભાવે પાછા આવવું હોય તો ત્રણ અવતાર લાગશે, ને સ્નેહભાવે સાત. એમણે પહેલી ને ટુંકી રીત પસંદ કરી. પ્રથમ અવતારે હિરણ્યકશ્યપ અને હિરણ્યાક્ષ, બીજે રાવણ અને કુંભકર્ણ અને ત્રીજે શિશુપાલ અને દંતવક્ર તેઓ જનમ્યા હતા એમ કથા છે.

સુવર્ણગાદિ-સોનાગાંઠ. સુંચલ-સંચર. અહેનાર-એંધાણ. પિતાસુના પરિ-બહેનની રીતે. કમલાસન-બ્રહ્મા. હરિ હનુમંત-વાનર હનુમાન. સોઈમા વદની નહિ ભ્રાંતની—'મોહવદનિ ને ધુંછદી' પાઠ છે. ધુંછદી-ઢાંકણી. સાંકળી-સોસાઈટીની પ્રતમાં 'મોહવદનિ ને ધુંછદી' પાઠ છે. પ્રતાપણથી બોલી જનરી. પાકિજ-પેંજ, ફૂલણ્યો-ફૂમણ્યો. મૂઢ લાજઇ ગર્દદાનવ વર્ણું-હું તારા પિતા ગર્વદાનવને પતિ સામે થવાના અપરાધ માટે નીચું જોવરાવે છે.

જુહારસિંઘ—(?)

વરતો રંગ-આનંદ થયો.

કંધ કપટ નહિ કામિનિ કહહિ અનયુધિ પરિ ભાખિઈ વિઢદ્ધિ—'કંધ' ને બદલે 'કંધ' જોઇએ. કપટી કંધ ને રસિકાનાં રસાણાં એ બકરાંના યુદ્ધ જેવું ધોયા વારનું જ યુદ્ધ છે. વિઢદ્ધિ-વીંટાઇ. ઘઢ-ઘરો. ચખિ-આંખે. ટેકણા-ટેરનું. છેદવિ-ચારી-છેદવે ધારવે. કરડ્-કરડું, દેરું. હોઢ્ઢી-ચીડી. નમતો-ચણે. પઈટલ-પરેલ. પાદરા-પાદર, ગોદરે. ઘટકરણ-કુંભકર્ણ, રાવણનો ભાઇ.

પૃષ્ઠ ૧૧૨

૮૪૭-૮૪૮ યમહર જમલી હેમકુમારી—'યમ હર જમલી હેમ કુમારી' એમ પાઠ જોઇએ. જેમ મહાદેવ [હર] અર્ધે [જમલી] પાર્વતી [હેમ કુમારી-હિમસુતા] શોભે છે તેમ રામ ને સીતા શોભતાં હતાં. શીકરિ-છોગે. અધિપતિ પાક્ષ પુર્વે—રાજ્યો પરે રાજ્ય કરતા હતા. કવી ઋમગો-કવિતામાં ઉતારી શકયો.

પૂર્વછાયો

પ્રકાશિ પાતક ટલિ શક્યા પર સંવાદ—'સ્વરોદરી સંવાદ' એ સોસાઇટીની પ્રતમાનો પાઠ વધુ શુદ્ધ લાગે છે. સ્વરોદરી—મંદોદરી, કુશોદરી.